

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh national pedagogical university

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы
Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»
Series of «Art education: art – theory – methods»
4 (65), 2020

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh national pedagogical university

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы
Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»
Series of «Art education: art – theory – methods»
4 (65)

**Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті**

**ХАБАРШЫ
«Көркемөнерден білім беру:
өнер - теориясы - әдістемесі» сериясы
№4 (65), 2020**

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

**Бас редактор – п.ғ.к., профессор
Т.М. Қожағұлов**

**Бас редактордың орынбасары және
жауапты хатшы – п.ғ.к., ҚР ЖАК доценті
Ш.Ә. Ақбаева**

Редакция алқасы:
Reser Gulmes – Associate Professor (Түркия);
Xie Henging – Professor (Қытай);
Rafis Abazov – PhD докторы, Колумбия
университетінің профессоры (АҚШ);
Omer Zaimoglu – PhD докторы, Акдениз
университетінің доценті (Түркия);
К.Д. Добаев – п.ғ.д., профессор
(Қырғызстан);
А.Т. Калдыбаева – Қырғызстан
Республикасы. Бішкек қаласы, И.Арабаев
атындағы Қырғыз мемлекеттік
университетінің профессоры, п.ғ.д.
(Қырғызстан);
О.В. Шалыпин – п.ғ.д., профессор (Ресей);
Н.Б. Смирнова – п.ғ.д., доцент (Ресей);
М.Ж. Тәнірбергенов – п.ғ.к., М.Әуезов
атындағы Оңтүстік Қазақстан
мемлекеттік педагогикалық университетінің
профессоры;
Б.Н. Байділда – Қазақстан еңбек сіңірген
қайраткері, Т.Жүргенов атындағы ҚазҰӨА
профессоры;
Л.Ш. Какимова – п.ғ.к., доцент;
А.Қ. Ахметова – п.ғ.д., профессор;
В.В. Ващенко – әскер.ғ.к., ҚР ЖАК доценті;
Р.Ж. Нарисбай – б.ғ.к. ҚР ЖАК доценті,
кафедра профессоры
Қ.Қ. Мұратаев – өнертану кандидаты,
профессор;
А.С. Сманова – п.ғ.к., қауым.профессор;
М.Э. Султанова – өнертану кандидаты,
қауым.профессор;
Ж.Н. Шайғозова – п.ғ.к., қауым.профессор;
З.Ж. Рабилова – PhD доктор, аға оқытушы.

**© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2020**

Қазақстан Республикасының Мәдениет және
ақпарат министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген №10099-Ж

Басуға 10.02.2021. қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 25,75 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 485.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT**

**I БӨЛІМ. КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУ
РАЗДЕЛ I. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ**

- Сманова А.С., Алжанов Ғ.М., Бекболатова К.М.,**
Оразаева К.К. Экодизайн эволюциясының концептуалды
үлгісі..... 7
- Сманова А.С., Алжанов Ғ.М., Бекболатова К.М.,**
Оразаева К.К. Концептуальная модель эволюции
экодизайна.
- Smanova A.S., Alzhanov G.M., Bekbolatova K.M.,**
Orazayeva K.K. A conceptual model of the evolution of
ecodesign
- Жақыпбекова М.Ж., Болысбаев Д.С., Есенбаева К.А.,**
Жузева К.Е. Жаңартылған білім беру бағдарламасы
шенберінде бейнелеу өнеріне оқытудың заманауи техно-
логиялары мен әдістерінің теориялық негіздері..... 13
- Жақыпбекова М.Ж., Болысбаев Д.С., Есенбаева К.А.,**
Жузева К.Е. Теоретические основы современных
технологий и методов обучения изобразительному искусству
в рамках обновленного содержания образования
- Zhakypbekova M.Zh., Bolysbaev D.S., Esenbaeva K.A.,**
Guzeeva K.E. Theoretical and methodological foundations of
modern technologies of teaching fine arts in the framework of the
updated content of education
- Ибрагимов А.И., Оспанова Д.К. Работа в техника «гобелен»**
с учащимися средних классов на уроках художественного
труда..... 19
- Ибрагимов А.И., Оспанова Д.К. Көркем еңбек сабақ-**
тарында орта сынып оқушыларымен "гобелен" техникасын
карастыру
- Ibragimov A.I., Ospanova D.K. Tapestry technique with middle**
school students in art classes
- Берікбол Р.Р., Бекенова Б.Н., Айдарова З.Ш. Көркем білім**
жағдайында этнокөркем мәдениеттің функциялары..... 25
- Берікбол Р.Р., Бекенова Б. Н., Айдарова З.Ш. Функции**
этнохудожественной культуры в условиях художественного
образования
- Berikbol R.R., Bekenova B.N., Aydarova Z.Sh. Functions of**
ethnocultural culture in terms of art education
- Жақыпбекова М.Ж., Болысбаев Д.С., Бөрібеков О.С.,**
Оспанов Т.М. 6В02170 - сән дизайны мамандығы студент-
терінің заманауи киімді ұлттық мотивпен үйлестіру негізінде
кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру..... 29
- Джакипбекова М.Ж., Болысбаев Д.С., Бурибеков О.С.,**
Оспанов Т.М. Формирование профессиональных
компетенций студентов специальности 6В02170 - дизайн
моды в процессе проектирования современного женского
костюма на основе использования национальных мотивов
- Zhakypbekova M.Zh., Bolysbayev D.S., Buribekov K.E.,**
Ospanov T.M. Formation of professional competences of
students of the specialty 6B02170 - fashion design in the design
process of modern female costume based on the use of national
motives
- Бекова Г.А., Онбаева А.Ә., Ибатбеков Ә.К. Балалар кітап**
иллюстрациясының маңызы мен өзіндік ерекшеліктері..... 35
- Бекова Г.А., Онбаева А.Ә., Ибатбеков Ә.К. Значение и**
особенности детской книжной иллюстрации

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Художественное образование: искусство - теория - методика»
№ 4(65), 2020

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор – к.п.н., профессор
Кожангулов Т.М.

Заместитель главного редактора и
ответственный секретарь –
к.п.н., доцент ВАК РК Акбаева Ш.А.

Члены ред.коллегии:

Reser Gulmes – Associate Professor (Турция);

Xie Henging – Professor (Китай);

Rafis Abazov – доктор PhD, Профессор

Колумбийского университета (США);

Omer Zaimoglu – доктор PhD, Доцент

университета Акдениз (Турция);

Добаев К.Д. – д.п.н., профессор (Киргизия);

Калдыбаева А.Т. – Республика Киргизия.

г. Бишкек, д.п.н., профессор Киргизского

государственного университета

им. И.Арабаева (Киргизия);

Шалыпин О.В. – д.п.н., профессор (Россия);

Смирнова Н.Б. – д.п.н., доцент (Россия);

Танирбергенов М.Ж. – д.п.н., профессор

Южно-Казахстанского педагогического

государственного университета

им. М.Ауэзова;

Байдилда Б.Н. – заслуженный деятель

Казахстана, профессор КазНАИ

им.Т.Жургенова;

Какимова Л.Ш. – к.п.н., доцент;

Ахметова А.К. – д.п.н., профессор;

Вашенко В.В. – канд.военных н., доцент ВАК
РК;

Нарибай Р.Ж. – к.б.н., доцент ВАК РК,

профессор кафедры

Муратаев К.К. – профессор, кандидат

искусствоведение;

Сманова А.С. – к.п.н., ассоц.профессор;

Султанова М.Э. – кандидат

искусствоведение, ассоц.профессор;

Шайгозова Ж.Н. – к.п.н., ассоц. профессор;

Рабилова З.Ж. – доктор PhD,

ст. преподаватель;

© Казахский национальный педагогический
университет имени Абая, 2020

Зарегистрировано Министерстве
культуры и информации
Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10099-Ж

Подписано в печать 10.02.2021.
Формат 60х84^{1/8}. Объем 22,75 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 485.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического
университета имени Абая

Bekova G.A., Onbaeva A.A., Ibatbekov A.K. Meaning and features of children's book illustration

Берікбол Р.Р., Құлжабаев Е.У., Джусупов Ж.Н. Этно-көркем көркем мәдениеттің педагогикалық шарттары..... 41

Берикбол Р.Р., Кулжабаев Е.У., Джусупов Ж.Н. Педагогические условия этнохудожественной культуры

Berikbol R.R., Kulzhabayev Y.U., Dzhusupov J.N. Pedagogical conditions of ethno-artistic culture

Жаманқараев С.Қ. Көркем білім беруде қиялды дамытудың маңызы мен өзіндік ерекшеліктері..... 46

Жаманқараев С.К. Значение и специфические особенности развития воображения в художественном образовании

Jamankaraev S.K. Significance and specific features of the development of imagination in art education

Бакаиев Р.С., Абдрахманов М. Көркем білім беру жүйесінде ақпараттық – коммуникациялық технологияларды пайдаланудың әдістері..... 51

Бакаиев Р.С., Абдрахманов М. Методы использования информационно – коммуникационных технологий в системе художественного образования

Bakaiev R.S., Abdrakhmanov M. Methods of using information and communication technologies in the art education system

Ибраимов Ү. XX ғасырдағы қазақ дәстүрлі бейнелеу өнерінің табиғи, тарихи даму жолының ерекшеліктері мен тәрбиелік мүмкіндіктері..... 56

Ибраимов Ү. Особенности исторического развития и воспитательной возможности казахского традиционного изобразительного искусства XX века

Ibraimov U. Features of historical development and educational opportunities of kazakh traditional fine art of the xx century

Джанаев М.Б. Композиция - білімгерлер шығармашылығының негізі 60

Джанаев М.Б. Композиция-основа творчества обучающихся

Dzhanabayev M.B. Composition is the basis of students' creativity

Манасов Б.Ә. Интербелсенді оқыту әдістерін оқу үдерісінде пайдаланудың маңызы..... 65

Манасов Б.А. Значение использования интерактивных методов обучения в учебном процессе

Manasov B.A. The importance of using interactive teaching methods in the educational process

Құдабаева К.И. Дизайнердің танымдық қабілеттерін қалыптастыру..... 70

Құдабаева К.И. Формирование познавательных способностей дизайнера

Kudabayeva K.I. The formation of cognitive abilities of the designer

Иманбакиев Е.А., Шажабаева Ж.А. Өнердегі жобалаудың ұлттық көркемдік сипаты..... 75

Иманбакиев Е.А., Шажабаева Ж.А. Национальный художественный характер проектирования в искусстве

Imanbakayev Y.A., Shazhabayeva Zh. National artistic character of design in art

Рабилова З.Ж., Кабижанова Г.К. Арнайы кескіндеме пәнін оқыту үрдісінде студент-дизайнерлердің кәсіби дайындығын жетілдіру..... 78

Рабилова З.Ж., Кабижанова Г.К. Совершенствование профессиональной подготовки студентов-дизайнеров в процессе обучения специальной живописи

Rabilova Z.J., Kabizhanova G. Improving the professional training of design students in the process of learning special painting

**Kazakh national pedagogical
university named after Abai**

BULLETIN

**A series of
«Art education: art - theory - methods»
№4(65), 2020**

Periodicity – 4 issues per year.
Published since 2001

Chief Editor – candidate of pedagogical
sciences, Professor **T.M. Kozhagulov**

Deputy chief editor and Executive Secretary –
candidate of pedagogic Sciences, HAC associate
Professor **A.Sh. Akbaeva**

Members of editorship:

- Reser Gulmes** – Associate Professor (Turkey);
Xie Henging – Professor (China);
Rafis Abazov – doctor PhD, Professor at
Columbia University (USA);
Omer Zaimoglu – doctor PhD, associate
Professor at Akdeniz University (Turkey);
Dobaev D.K. – doctor of pedagogical sciences,
Professor (Kyrgyzstan);
Kaldybayeva A.T. – The Republic of
Kyrgyzstan. Bishkek, doctor of Economics,
Professor of Kyrgyz state University named after
I. Arabaev (Kyrgyzstan);
Shalyapin O.V. – doctor of science, Professor
(Russia);
Smirnova N.B. doctor of pedagogical Sciences,
associate Professor (Russia);
Tanirbergenov M. Zh. – doctor of pedagogical
Sciences, Professor of the South Kazakhstan
pedagogical state University named after
M. Auezov;
Baidilda B.N. – honored worker of Kazakhstan,
Professor of KazNAI named after T. Zhurgenov;
Kakimova L.S. – candidate of pedagogical
Sciences, associate Professor;
Akhmetova A.K. doctor of pedagogical
Sciences, Professor;
Vashchenko V.V. – Candidate of military
Sciences, associate Professor of the higher
attestation Commission of the Republic
of Kazakhstan;
Naribay R.Zh. – Candidate of biological
Sciences, associate Professor of HAC RK,
Professor of the Department
Musataev K.K. – Professor, candidate of art
history;
Smanova A.S. – candidate of pedagogical
sciences, Associate Professor;
Sultanova M.E. – candidate of art history,
Associate Professor;
Shaikozova Zh. – candidate of pedagogical
sciences, Associate Professor;
Rabilova Z.Zh. – doctor PhD, senior lecturer.

© Kazakh National Pedagogical University
named after Abai, 2020

Registered in the Ministry of Culture and
Information of the RK, 8 May, 2009
№ 10099-Ж.

Signed to print 10.02.2021.
Format 60x84 1/8. Book paper. 23,75
300 copies. Order 485.

050010, 13 Dostyk ave.
Almaty. KazNPU. Abai Publisher "Ulagat"
Kazakh National Pedagogical University named
after Abai

Ырыстанұлы Б., Касенова Д. Көне және орта ғасырлық
қазақ халқының көркем қыш өнерін мектеп оқушыларына
қосымша оқытудың маңызы..... 82

Ырыстанұлы Б., Касенова Д. Важность дополнительного
обучения школьников древнему и средневековому искусству
изящной керамики казахского народа

Yrystanuly B., Kasenova D. The importance of additional
teaching of ancient and medieval kazakh folk art to schoolchildren

**II БӨЛІМ. МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ
РАЗДЕЛ II. МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ**

Ахметова А.Қ., Абденова Г.С. Күйлерді тыңдату арқылы
танымдық қызығушылықты дамыту мәселелері..... 88

Ахметова А.Қ., Абденова Г.С. Проблемы развития
познавательного интереса через слушания музыки
Akhmetova A.K., Abdenova G.Z. Problems of developing
cognitive interest through listening to music

Какимова Л.Ш., Шайменова А.Е. Музыка сабақтарын
ұйымдастыруға педагогикалық шарттар 93

Какимова Л.Ш., Шайменова А.Е. Педагогические условия
организации уроков музыки

Kakimova L.Sh., Shaimenova A.E. Pedagogical conditions for
organization

Нарикбаева Л.М., Кәрібаева Ж. Қазақ аспаптық оркестрлер
мен фольклорлық ансамбльдердің даму тарихы, негізгі
мәселелері мен ерекшеліктері..... 97

Нарикбаева Л.М., Карибаева Ж. История развития
казахских инструментальных оркестров и фольклорных
ансамблей, основные проблемы и особенности

Narikbayeva L.M. Karibayeva Z. History of development of
Kazakh instrumental orchestras and folk ensembles, main issues
and features

Таубаева Р.К., Тулегенова М.С. Болашақ музыка мұғалімі-
нің шығармашылық қабілетін қалыптастыру..... 104

Таубаева Р.К., Тулегенова М.С. Формирование творческих
способностей будущего учителя музыки

Taubayeva R.K., Tulegenova M.S. Formation of creative
abilities of a future music teacher

Тулешев Ж.Т. Познавательная деятельность вокалиста
эстрады в исполнительском искусстве..... 108

Тулешев Ж.Т. Эстрадалық вокалистің орындауында
танымдық қызметі

Tuleshev J.T. Cognitive activity of vocalist of variety in the
performance

Досанова У. Ж. Дауыс – әншілік көзі..... 111

Досанова У. Ж. Голос – источник пения

Dosanova U. Zh. Voice-the source of singing

**III БӨЛІМ. ӨНЕРТАНУ
РАЗДЕЛ IV. ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ**

Молдабеков М.Б., Асылханов Е.С. Дизайн бренді және
дизайнды коммерцияландыру..... 114

Молдабеков М.Б., Асылханов Е.С. Дизайнерский бренд и
коммерциализация дизайна

Moldabekov M. B., Asylkhanov E.S. Design brand and design
commercialization

Мұқышева Н.Р. Кәукен Кенжетаетың кинодағы кейіпкер-
лері: әке бейнесі..... 118

Мукушева Н.Р. Герои Каукена Кенжетаета в кино: образ
отца

Mukusheva N.R. Kauken Kenzhetaev's characters in the movie: the image of the father	
Нұрсұлтан А.Ж. Қазақ коммерциялық киносының алғашқы кезеңі: кейіпкерлері мен жанрлары (2005-2010).....	123
Нұрсұлтан А.Ж. Первые этапы казахского коммерческого кино: герои и жанры (2005-2010)	
Nursultan A.Zh. First stages of kazakh commercial cinema: characters and genre (2005-2010)	
Оспанов Б.Е. Суреттің ерекше мәні.....	128
Оспанов Б. Е. Особое значение рисунка	
Osranov B.E. Special meaning of the drawing	
Асылханов Е.С., Молдабеков М.Б. Баухауз: шығармашылық өзара байланыс-дизайн және театр.....	132
Асылханов Е.С., Молдабеков М.Б. Баухауз: творческая взаимосвязь-дизайн и театр	
Asylkhanov E.S., Moldabekov M.B. Bauhaus: creative interconnection-design and theater	
Рабилова З.Ж., Бауржанова А.Б. Оңтүстік қазақстанның ортағасырлық діни сәулет дәстүрлері.....	142
Рабилова З.Ж., Бауржанова А.Б. Средневековые религиозные архитектурные традиции южного Казахстана	
Rabilova Z.J., Baurzhanova A.B. Medieval religious religious traditions of south Kazakhstan	
Себеннова Б.Т., Михайлова Н.А. Манга, как феномен японской культуры.....	148
Себеннова Б.Т., Михайлова Н.А. Манга, как феномен японской культуры	
Sebenova B.T., Mikhailova N.A. Manga as a phenomenon of japanese culture	
Рабилова З.Ж. Елубай А.Б. Қазақ ұлттық ою-өрнегін сәулеттік-көркемдік мәнерлілік құралы ретінде қолдану.....	151
Рабилова З.Ж. Елубай А.Б. Использование казахского национального орнамента как средства архитектурно-художественной выразительности	
Rabilova Z.J., Yelubay A.B. Use of the Kazakh national ornament as a means of architectural and artistic expression	
Накбаева А.Б. Тамғалы немесе таңбалы деп аталатын петроглифтер.....	159
Накбаева А.Б. Петроглифы, называемые тамгалы или тамгалы	
Nakbaeva A.B. Petroglyphs called tamgaly or tamgaly	
Алданаева Т.М., Михайлова Н.А. Перспективы развития женского национального костюма в контексте мировой моды.....	166
Алданаева Т.М., Михайлова Н.А. Әлемдік сән контекстіндегі әйел ұлттық костюмінің дамыту перспективалары	
Aldanayeva T.M., Mikhailova N.A. Development perspectives of women's national costume in the context of world fashion	
Bitoreyeva D., Suleimenova A. Features of cultural and historical forms of promoting art works in the conditions of the art market.....	170
Битореева Д., Сулейменова А. Особенности культурно-исторических форм продвижения произведений искусств в условиях арт-рынка	
Битореева Д., Сулейменова А. Арт нарық жағдайында өнер туындыларын ұсынудың мәдени-тарихи формаларының ерекшеліктері	
Накбаева А.Б. Композициялық түстердің үйлесімділігі.....	173
Накбаева А.Б. Сочетание композиционных цветов	
Nakbaeva A.B. Combination of composite colors	
Авторлар туралы мәліметі.....	180

I БӨЛІМ. КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУ

РАЗДЕЛ I. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

ЭОЖ 378.096
МРНТИ 14.01.07

А.С. Сманова¹, Г.М. Алжанов², К.М. Бекболатова³, К.К. Оразаева⁴

¹ п.э.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының қауымд. профессоры,
Алматы қ., Қазақстан

² магистр, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің аға оқытушысы,
Атырау қ., Қазақстан

³ PhD., Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының аға оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан

⁴ Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының аға оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан

ЭКОДИЗАЙН ЭВОЛЮЦИЯСЫНЫҢ КОНЦЕПТУАЛДЫ ҮЛГІСІ

Аңдатпа

Мақалада, экодизайн туралы түсініктерге зерттеушілер берген анықтамалар талданған. Қазақстандағы экодизайн негізі айтылып, бүгінгі жағдайы қазақ сәндік қолөнері арқылы сипатталған. Таза өнер, табиғи материалдардың ұлттық өнердегі түрлері кәсіп етушілер мектебінің тарихы мен халық шеберлері жайлы негіздеме жасалды. Көркем білім берудегі концепцияларға ізденістер жасалып, ондағы ерекшеліктер анықталды. Экодизайн эволюциялық дамуындағы кезеңдер жүйеленді. Әрбір кезеңдерді жүйелеу әдіснамалық хронология жасауға ықпал етті. Экодизайнның әдіснамалық хронологиясы сол кезеңдерде халық шеберлерінің пайдаланылған табиғи материалдар түрлері мен орындау техникасы қызығушылық арттырады. Себебі, бүгінгі заманауи дамудағы ұлттық өнер түрлерінің әртүрлі қырынан жасалуы да дәстүрлі негізде. Экодизайн эволюциялық дамуы және оның концептуалды үлгісін ұсыну арқылы мәліметтер негізделді.

Түйін сөздер: экодизайн, заманауи өнер, көркем білім, қазақ сәндік қолөнері, эволюция, концептуалды өнер, үлгі.

Аннотация

Сманова А.С.¹, Алжанов Г.М.², Бекболатова К.М.³, Оразаева К.К.⁴

¹ к.п.н., ассоц.профессор Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Казахстан

² магистр, старший преподаватель Атырауского университета им. Х.Досмұхамедова
г. Атырау, Казахстан

³ PhD., старший преподаватель Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Казахстан

⁴ старший преподаватель Института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая
г. Алматы, Казахстан

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ЭВОЛЮЦИИ ЭКОДИЗАЙНА

В статье проанализированы определения, данные исследователями понятия экодизайн. Описаны основы эко-дизайна в Казахстане, и характеризуется сегодняшняя ситуация через казахским декоративно-прикладным искусством. Сделано обоснование истории школы ремесленников и народных мастеров в чистом искусстве, видах природных материалов в национальном искусстве. Разработаны поиски концепций в художественном образовании, а также выявлены их особенности. Этапы в социуме систематизированы в эволюционном развитии экодизайна. Систематизация каждого периода способствовала созданию методологической хронологии. Методологическая хронология экодизайна повышает интерес к видам природных материалов и технике исполнения, использованных народными мастерами в те периоды. Это связано с тем, что современное развитие национальных видов искусства

создаются в разных ракурсах на основе традиции. Некоторые данные были обоснованы эволюционным развитием экодизайна и представлением его концептуальной модели.

Ключевые слова: экодизайн, современное искусство, художественное образование, казахское декоративно-прикладное искусство, эволюция, концептуальное искусство, модель.

Abstract

Smanova A.S.¹ Alzhanov G.M.², Bekbolatova K.M.³, Orazayeva K.K.⁴

¹ candidate of pedagogical Sciences, associate professor, Institute of arts, culture and sports at Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan

² Master, senior lecturer, Kh.Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, Kazakhstan

³ PhD., senior lecturer, Institute of arts, culture and sports at Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan

⁴ senior lecturer, Institute of arts, culture and sports at Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan

A CONCEPTUAL MODEL OF THE EVOLUTION OF ECODESIGN

The article analyzes the definitions given by researchers about design concept. The basics of eco-design in Kazakhstan are described, and the current situation is characterized through the Kazakh arts and crafts. The substantiation of the history of the school of artisans and folk craftsmen in pure art, types of natural materials in national art is made. Searches for concepts in art education are developed, and their features are revealed. Stages in society are systematized in the evolutionary development of ecodesign. The systematization of each period contributed to the creation of a methodological chronology. The methodological chronology of ecodesign increases interest in the types of natural materials and techniques used by folk artists in those periods. This is due to the fact that the modern development of national art forms are created from different angles based on tradition. Some data has been substantiated by the evolutionary development of ecodesign and the presentation of its conceptual model.

Key words: ecodesign, contemporary art, art education, Kazakh arts and crafts, evolution, conceptual art, model.

Кіріспе

Қазіргі әлемде «дизайн» ұғымының дамуы және зерттелу жағдайы қоршаған ортамен байланысы жиі тоғысып келеді. Бүгінде біз қоршаған орта нысандарына тигізетін әсері жайлы, оған қатысты мәселелерді, түрлі жобаларды дизайн нысаны ретінде көреміз. Көп жағдайда, заттардың атаулары «эко» сөзімен байланыстыру негізінде «экологиялық» сипатқа ие.

Бүгінгі таңда «экологиялық дизайн» ұғымы экологиялық құбылыс ретінде қабылданады. Экологиялық тұрғыдан байланысатын барлық салалар көрініс алады.

Экодизайнның пайда болуы қоршаған ортаның бүгінгі қоғам өмірінде табиғатпен байланыс дағдарысына жауап тапты. Экодизайнның сәулетшіге және дизайнерге қоятын негізгі талабы: бұйымды қауіпсіз пайдалану, денсаулыққа зиян келтірмеуі, шу, тербеліс, шығарулар, сәулеленудің аз мөлшері, экологиялық зиянды болдырмау. Міне, осыдан экодизайнның дамуында мынатаптаптар ескерілуі қажет. Олар: материалдардың шығу тегіне, жобалау, жасау, қолдану және пайдалану кезінде қорларды үнемдеу, қоршаған ортаны қорғаудан бастап, жануарларға да дұрыс қарым-қатынас жасау, адам құқығын қорғаумен аяқталады. Экологиялық дизайн мен сәулеттің дамуы біздің әрқайсымызға аса қажет. Экодизайн - адамға жайлы, әрі ыңғайлы, әрі үйлесімді болатын қоршаған ортаны қорғауға баса назар аудартатын дизайндағы және сәулеттегі ағым. Әдемі және ыңғайлылығы ғана емес, сонымен қатар жобалау, жасау, қолдану және пайдалану кезінде қолданылатын материалдардың сипаттамасы [1, 169 б.].

Дизайн тарихын зерттеген отандық ғалымдар Б.Т. Байешев және Б.Б. Байешев [2, 5 б.] өз еңбектерінде көптеген ғасырлар бойы адамның заттық-кеңістіктік ортасында қолөнерді жоғары бағалай келе, адамды қоршаған заттар қолөнер шеберлерінің қиын да ұзақ еңбегінің нәтижесі деген түсініктермен толықтырып, шебер затты өңдеу процесінде өзінің өмірі жайлы түсініктерінің арқасында зат шынайы көрініс алатынын дәлелдей түседі.

Сонымен, экодизайн адам тұрған жерді табиғатпен байланыстырады және қоршаған ортамен онтайлы үйлестірілген адам жаратылысындағы ішкі көріністі береді. Адам «экологиялық» жайда өзін жақсы сезініп, экодизайн немесе табиғат сипатындағы табиғи материалдар мен түсті дұрыс құрастыруға бет алады. Осы орайда, экодизайнның негізгі элементтері: негізгі материалдар - ағаш, тас, балшық, шыны, табиғи материалдан жасалған маталарды үйлестіру.

Адам өз жаратылысында мынадай табиғи түстерді ашық қоңыр, қоңыр, ақ (қара немесе қарақошқыл ағаш), нәзік түрлі-түсті қолдануға бейімделіп тұрады. Мұнымен қатар, тұрмыс-тіршілігінде адам шынайы энергетика беретін жүннен жасалған кілем, алаша, жапқыштар, шыттан перделер, жиһазды қаптайтын мата, мақта маталары да экодизайнның бір бөлігін пайдалануға ыңғайлы деп есептейді. Күнделікті тіршілікте жиі қолданылатын экодизайндегі заттарды да адам өз өмірінде қажеттілігіне жаратады. Мәселен, шыныдан немесе балшықтан жасалған гүл салғыштар, өрілген себеттер, сандықтар, ағаш бұтақтары, кептірілген жапырақтар табиғатпен ұштасып, біркелкі жұмсақ түсте болуын қадағалайды. Адам мен табиғат бірізділігінде керамикадан жасалған ыдыстар, ағаштан жасалған қасық, табақ, мақта сүлгілер, жез, күміс, қалайы сынды табиғаттың жер асты байлықтарынан жасалған ыдыстар да өз қажеттілігіне қарай пайдаланады [1, 170 б.].

Қазіргі таңда жас ұрпақты өнерге баулу, өнердің көркемдік даму ерекшеліктерін қайта жандандыру мәселелері қойылып отыр. Болашақ ұрпақтың рухани азығының негізі осында деп пайымдаймыз. В.А. Алексеева еңбегіне сүйенсек, ұрпақты тәрбиелеуде өнер арқылы әр азаматтың негізгі борышын орындауға, яғни еңбек етуде өнердің ойлау қабілетін қалыптастыруда маңызды екендігін атап өтеміз [3, 44 б.].

Дизайн мен экология байланысын атап өтудегі үрдістегі ендігі бір бөлігін атайтын болсақ, ол өсімдік компоненттерінің байланысы. Бұл тұжырымды өз кезегінде ең алғаш ұсынған дизайнер Линда Лаудермик болды. Өз еңбектерінде дизайнер 2002 жылы бамбук, теңіз балдырларынан және басқа да өсімдік компоненттерінен стандартты емес материалдардан көйлек бұйымдарын жасап шығарды.

Осы бағытты көптеген дизайнерлер өз ұсыныстарын беріп, адам өміріне өажетті материалдарының құндылығын атап өтеді. Яғни, жаңаша «эко-стильде» орындалған эко-маталар өте ыңғайлы және пайдалы. Мұндай топтамаларды ұсынған дизайнерлерді атап өтуімізге болады, олар: Стелла Маккартни, сонымен қатар танымал (Nike, H&M, Gap) маркалары арнайы жасалған киім өнімдерін шығарады, О.М. Санникова жазғы киім дизайнын жасайды [4, 2 б.]. Экодизайн ұғымы тек қана өнер саласында ғана емес, барлық салаларда өзекті болып отыр. Кезкелген өнімнің немесе өндірісте экологиялық жағынан тазалығы мен табиғилығының сақталуына аса назар аударылуда. Осыған орай Қазақстандағы экоөнер, таза өнер, табиғи материалдармен өнімдер өндіруде эволюциялық жолы анықталып келеді. Әрине, экодизайн ұғымын нақтылау мен талдау арқылы оның түбірі қазақ сәндік қолөнерінің Қазақстандағы ежелгі дәуірден бастау алғанын айтамыз.

Көшпенді өмір сүрген, мал өнімімен айналысқан қазақ халқы экодизайн материалдарын баяғы заманнан қолданып келді. Тек қана Қазақ халқына тән киіз үй көрінісін көшпенді жағдайында қолдануға тиімділігі жоғары болған. Жалпы киіз үйдің құрылымы қойдың күзем жүнінен басылғаны мәлім. Үй тұрмысында мұндай құрылымдағы бұйым адам денсаулығына да өте пайдалы екендігін атап өтуіміз керек. Киіз үйдегі жиһаз, ыдыс, адамға қажет тұрмыс-тіршіліктің бәрі табиғи материалдардан жасалынып кеңінен қолданылған. Бұл көріністер ежелден қазақ халқының адам мен табиғат тылмысын зерделей келе, экодизайн шынайы материалдарын тиімді қажеттілігіне жаратуға бейімді екендігін дәлелдей түседі [2, 171 б.].

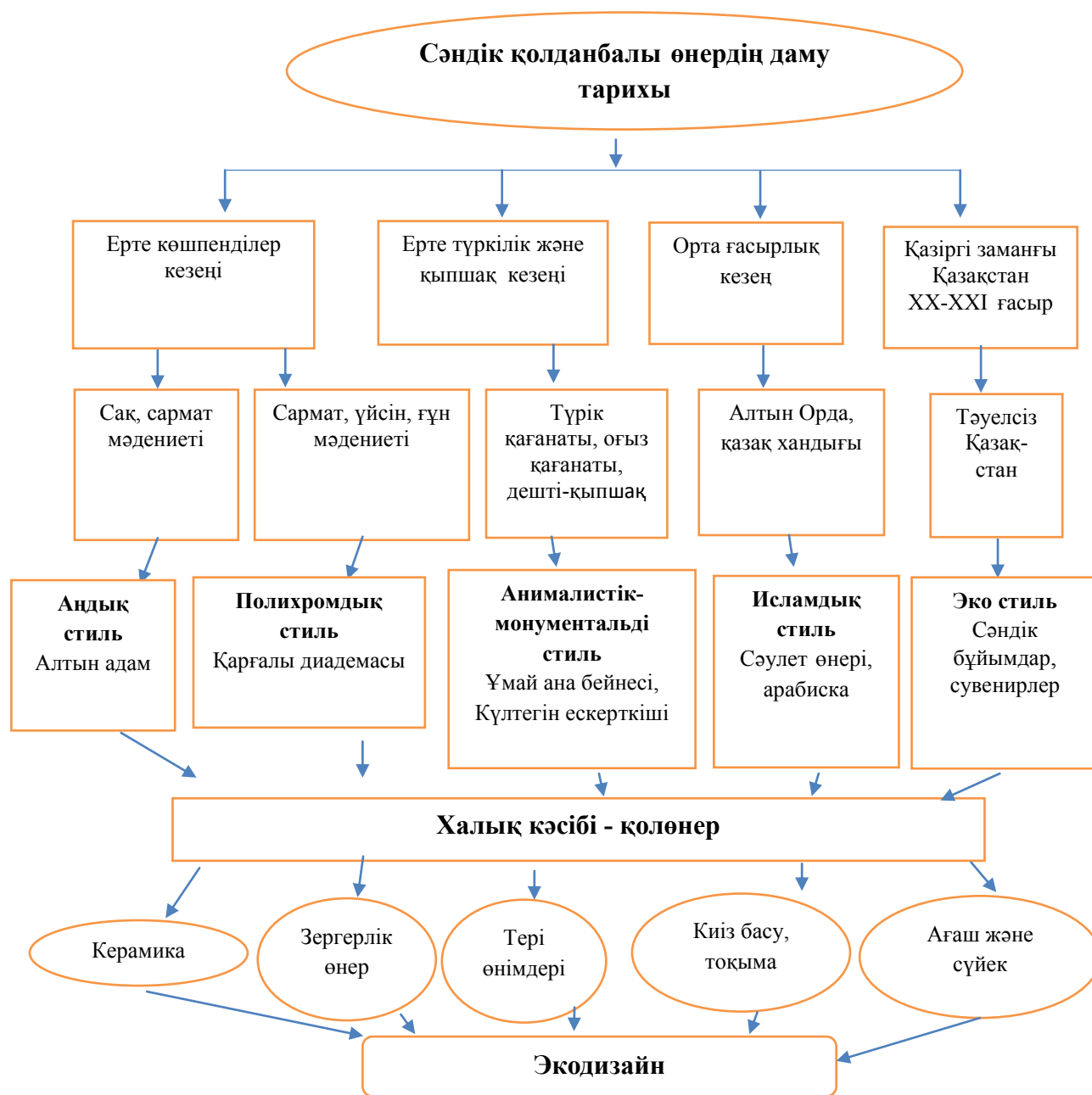
Ерте заманда ата-бабаларымыз табиғатты, ондағы тіршілік иелерінің ортамен байланысын жақсы біліп, сауатты пайдалана білген. Олар өздерінің табиғат қорларына, табиғатың тылсым жағдайына тәуелді екенін білген. Ата-бабаларымыз өзін табиғаттың бір бөлшегі, табиғатпен айырылмастай байланыстамыз деп түсініп, жазу, сызу сауаты болмаса да табиғат кітабын оқи біліп, жинақталған білімді ұрпақтарына беріп отырған. Халықтық педагогика алғашқыдан бастап еңбекке, табиғатқа ұқыпты көзқарас, жоғары адамгершілік қатынастар, адамға халық даналығын тасымалдаушы, беруші деп сыйласымдылықпен қарау сияқты тұғырлы негіздерден тұрған. Өкінішке осындай халықтық мәдениеттің көпшілік қырлары жойылып кеткен. Сондықтан халықтың тұрмыс-салтындағы, әдет-ғұрпындағы табиғат - Ананың орнын қайта жаңғырту бүгінгі күнгі педагогика ғылымы мен практикасының аса маңызды даигілікті міндеті болып табылады [2, 217 б.].

Жоғарыда айтылған пайымдауларға сүйене отырып, біз экодизайн дамуы бүгінгі таңда қоғам қажеттілігіне қарай маңызды мәселе болып келетінін дәлелді деректер келтірдік. Сондықтан да, бүгінгі қоғамның экодизайн мәселесіне келуінің себебі ресурстарда экологиялық тұрғыдан таза күйінде қолдану алдыңғы шекте тұратыны сөзсіз.

Қазақстанның қолданбалы өнері – еліміздің көркемөнеріндегі бүкіл игіліктер кешенінің екі негізгі құраушыны қосатын құрамдас бөлігі болып табылады. Олардың біріншісі – отандық және шетелдік мұражайларда және жеке адамдардың қолында сақталып қалған бағзы замандар мұраларының ұлттық болмыспен көркемделген, баға жетпейтін қазыналары – халықтың дәстүрлі қолданбалы өнері болып табылады. Екіншісін әртүрлі жанрларда жұмыс істеп жатқан және өнердің осы пластикалық, ерекше жанрында еңбектеніп жүрген қазіргі заман шеберлерінің туындылары құрайды.

Қазақстанның халықтық қолданбалы өнері әртүрлі кезеңдердегі тарихи, әлеуметтік – саяси сүргіндерге қарамастан, материалдарды өңдеу мен олардың өнердегі түпнұсқалық үлгілерін жасады, мыңдаған жылдық дәстүрлерді бойына сіңірген өзінің рухани және үзілмеген ерекше құбылысты шығармашылық сабақтастығын жалғастырды. Осы сабақтастықтың айқындығы – аталған альбомдар сериясында енгізілген Қазақстанның ежелгі тайпаларының неолит, қола дәуіріндегі арийлердің (андрондықтарды солай атаған), ерте темір дәуіріндегі сақтар мен сарматтардың, ежелгі түркілер мен ғұндардың қолданбалы өнеріндегі бірегей жасалған материалдардан көрінеді. Осы мүкәммалдар мен мемориалдық кешендер, қыштан, теріден, киізден, ағаштан, тастан, металдан жасалған бұйымдар еді, бұлардың қатарындағы – «андар үлгісіндегі» ежелгі сақ ескерткіштері жаһандық өнер тарихындағы көркемөнер үлгісінің асқаралы жетістіктері болып саналады.

Дегенмен, қолданбалы өнердің отандық шеберлерінің қазіргі тәжірибесі көркемөнер шығармашылығының тұтасымен алғанда бішама дәрежедегі жоғары дәстүрлеріне өте бай. Атап айтқанда, өнерінің этномәдени жүйенің құрамдас бөлігі ретінде негізделіп, қарастырылады.

Сурет –1. Экодизайнның даму эволюциясының концептуалды үлгісі.

Көркем қолөнерінің халықтық тәжірибелері бұрынғы өткен кезеңдердегі ата-бабаларымыздың «табиғат – адам – құрал» арақатнасындағы онтологиялық мақсатты іс-қызметтерінің жемісі болып табылады. Сондықтан халықтық қолданбалы өнерінің терең негіздерінде анық белгіленгені сияқты, табиғаттың күрделі өзара қарым-қатынастарының біріңғай процестерінің нәтижесі көркемөнерде де адамның және оның мәдениетте мүмкіндігінше туындаған өзгеше жемісі – мәдениетте де, адамның іс-әрекеттер қызметтері табиғатпен бірдей маңызды болды.

Адамның өмірдегі қызметі өзі өмір сүрген ортаға «көндігуіне» бейімделуі бойынша өтеді және оның ерекшелігі мен заңдылықтарын түсінуінен басталады, осы ортада өз қажеттіліктеріне сәйкес қайтадан құрылу процестері жүреді. Нәтижесінде оның дүниені қабылдауы жіктеледі, одан кейін өз мүмкіндіктерін шамалайды, ішкі сезгіштігі мен шығармашылық көңіл күйінің негізгі сапасы – құралдық әлемді «адамдандыру», «жандандыру» сипатына жетеді [5, 5 б.].

Сондықтан да, біздің шығармаларды дәстүрлі халықтық және дәл қазіргі замандық қолданбалы көркемөнер деп қабылдауымыз шығармашылық заңдылығының ішкі пайымдауларында толыққанды болады, оларды қосқандағы ролі мен дамуы болашақ тарихта да дәстүрге айналады.

Сурет -1 де анықталған, халық кәсібі қолөнер бұйымдары тұрмыстық, шаруашылық, әсері және т.б., қажеттіліктерді өтеумен бірге әлеуметтік аренада өз орны бар дәстүрлі сала. Қоғамдық ортадағы кезеңдер жіктелісін, реттеушілік, эстетикалық қызмет атқарса, оған қатысты салт-дәстүрлер, наным-сенімдер, тыйымдар жас ұрпақтың ұлттық таным көкжиегін кеңейтіп еңбекке, адамгершілікке, өскен ортасын, елін сүюге, тазалыққа, төзімділікке т.б., тәрбиелеу де қызметтерін атқарған.

Қазақ халқының қолөнері Қазақстан жерін мекендеген ертедегі көшпелі, жартылай көшпелі, отырықшы тайпалардың аңшылық, малшылық, егіншілік, саятшылық кәсіптерінің шығып-дамуы, өзара қарым-қатынасы негізінде пайда болып, даму барысында шығармашылықты қажет ететін, өз ішінде түрлі салаларға бөлінетін кәсіп, өнер түріне айналған.

Қолөнер түрлері – қазақ топырағында дүниеге келген, ұлттық ерекшелікті бойына сақтаған нағыз қазақы, байырғы өнер. Халық арасынан шыққан шеберлер өз жеріміздің табиғи байлығын өңдеуді игеріп, оларды тиімді пайдалана отырып теріден, ағаштан, сүйектен, мүйізден, тас пен құмнан, саздан, темірден шаруашылық және тұрмыстық құрал-жабдықтарын, сонымен бірге оларды асыл тастармен, алтынмен, күміспен әшекейлеуді және асыл металдар мен тастардың өзінен зергерлік әшекейлер жасауды жоғары дәрежеде меңгеріп, көпшіліктің сұранысын, шаруашылық, тұрмыстық қажетін қанағаттандырып отырған. Өнер иелері тапсырыспен жұмыс істеген. Сондықтан алыс шетелдерден әкелінген заттар күнделікті тұрмыста сирек кездескен.

Қазақ халқының қолөнері мен мәдениеті ежелгі замандардан Қазақстан жерін мекендеген, қазақ халқының қалыптасуына негіз болған тайпалардың материалдық мәдениетін, тұрмыс-салтын, кәсіп түрлері мен олардың даму деңгейін сипаттайды. Қазақ қолөнерінің мыңдаған жылдық тарихы бар. Мысал ретінде солардың кейбіреулерінің даму тарихына тоқталып өтпекпіз. Қолөнерінің әрбір саласының өзіндік қалыптасу ерекшеліктері, даму тарихы бар. Мәселен, ең ежелгі кәсіптердің бірі аңшылық кәсібі болған десек, киім-кешек дайындау ісінің дамуы осы кәсіпке байланысты болды. Ауланған аңдардың етін ғана пайдаланып қоймай, терісінен киім-кешек әзірлеп, сүйектері мен мүйіздерінен ұсақ-түйек бұйымдар жасау қалыптаса бастайды. келі-келсаптар мен түйгіштер онда Адамдардың талғамына орай қасқыр, түлкі, бұлғын, сусар секілді аңдардың асыл терілерінен киім кию дағдысы да тұрмыс салтына енеді. Аңшылық кәсібінің қанат жаюы негізінде жабайы аңдарды қолға үйрету әдісі өрістейді. Бұл істе әйелдердің еңбегі өте зор болады. Өйткені жабайы аңдарды қолға үйрету тәсілін алғаш жүзеге асырған әйелдер еді. Бұл әдіс дами келе бірте-бірте аңдардың ғана емес, құстардың да қырағы, алғыр түрлерін қолға ұстап, баптауға көндірілген. Бұл әдіс аңшылық әрекетінің салтында жаңа бір өзгеше сипатты қалыптастырады. Сол қыран құстардың жәрдемімен қасқыр, түлкі сияқты аңдарды аулайтын болады [6, 65 б.].

Қол өнерімен айналысатын адамдардың жыныстық (гендерлік) белгісіне қарай ер адамдар айналысатын (еркектерге тән іс) және әйелдер айналысатын (әйелдерге тән іс) қолөнері деп бөлінеді. Мысалы, ағаш, тас, балшық, сүйек, мүйіз, металл, теріні өңдеп, солардан түрлі бұйымдар жасаумен ер адамдар айналысты. Ал киім тігу, өрмек тоқу, ши орау, кесте тігу, сырмақ сыру, оюлау сияқты жұмыстарды әйелдер атқарды. Бірақ қазақ тұрмысында мұндай еңбек бөлінісі әрдайым қатаң сақталып отырған жоқ. Айталық, ер адамдар киім тігу, киім пішу, арқан есу, тері ыстау, т.б. жұмыстарынан шет қалған жоқ. Сол сияқты зергерлікпен, негізінде, ер адамдар айналысқанымен, сирек болса да әйелдер арасынан шыққан зергерлер де болған. Көбінесе зергерлік өнерімен зергердің әйелдері айналысқан. Егер зергер дүниеден қайтып, оның жолын қуатын ер баласы болмаса, оның қызметін әйелі атқаратын болған. Тігіншілікпен әйелдер де, еркектер де айналысқан. Киіз басу, тері илеу, ши тартуды, т.б. еркектер мен әйелдер бірлесіп істеді. XX ғасырдың басындағы төңкерістен кейін қоғамдық-әлеуметтік, ғылыми-

техникалық өзгерістерге байланысты ер адамдар айналысатын өнер түрлері бірте-бірте қолданыстан шыға бастады. Өйткені бұрын ер адамдар жасап келген бұйымдарды өндірістік тауарлар ығыстырып шығарды. Ал әйелдер айналысқан өнер түрлері - тігіншілік, тоқымашылық, кілемшілік, кесте тігу жаңа жағдайда да өз маңызын жоғалтпай, даму үстінде келеді.

Қазақ халқының қолөнері - мәдени мұралардың басты маңыздылығының бірі. Онда материалдық өндіріс пен рухани халық өмірі кезеңдері көрініс тапқан. Ол ұлттық көркемөнер мен фольклор дерегі болумен қатар, тарихы, өмірінің бейнесі мен эстетикалық мұратының басты дерегі болып табылды.

Қазірде мәдениетті материалдық мәдениет, рухани мәдениет деп бөлудің өзі шартты нәрсе. Кез келген рухани құбылыс, ұлттық құндылық пен оның заттандырылған түрі адамның тұтас әрекетінің екі жағы. Өйткені қоршаған ортаға адамның әсері тиеді, сәулесі түседі, адамның сезімдері, ақыл-ойы сол қоршаған орта табиғаттан нәр алады. Ғылымда бұлардың жеке-жеке зерттелетіні осы тұтас мәдениетті терең түсіну мақсатына байланысты болса керек.

Ал, енді тереңірек өткенге көз салсақ, қай ғасырда да философтар, ойшылдар, педагогтар мен социологтар қолөнердің пайда болу табиғатын ашуға аз көңіл бөлмеген. Атап айтқанда, олар жеке адамның өнерге, қоғамға, табиғатқа деген қатынасын қарастырды. Ал, бейнелеу өнері қоғамның, мәдениеттің, жалпы өнердің дамуына әсер ететін жандандырушы фактор, әрі өте қажетті көз болып табылады. Әр кездері қоғамда қолөнері мен мәдениеттің дамуына байланысты адамдардың өнерге деген оң көзқарасы артып отырды.

Қазақстанның этномәдени алуандығының бірегейлігі халықтың тарихи қалыптасқан полиэтникалық және көпконфессионалды құрамына негізделген. Мұндай жағдайда этникалық мәдениеттерді дамыту мен жаңғыртуға мүмкіндіктер жасау маңызды, олардың арасындағы ынтымақтастық жалпыұлттық мүддені көздейді.

Этномәдени білім беру идеясын қабылдау білім берудің техникалық және ақпараттық жабдықталуының әлемдік озық деңгейін дәстүрлі мәдени құндылықтармен үйлестіретін лингвистикалық және мәдени плюрализм идеясына негізделген ұлттық тәрбие беру мен оқыту жүйесін құруды білдіреді. Дәл осы білім беру жеке тұлғаның мәдени және тарихи дәстүрге қатысын қалыптастырады.

Жаһанданудың жағымды салдарының бірі ақпараттың, зияткерлік өнімдер мен идеялардың еркін қозғалысы болып табылады. Жас ұрпақ жаңа идеяларды қабылдауға дайын, ауқымды ойлана алады және болашақ санатында ойланады. Қазақстанда жасалған ойын еркін білдіру мен мәденитаралық алмасу үшін қолайлы орта тұлға әлеуетінің дамуына, шығармашылық ойларды және жанартпашылық жобаларды жүзеге асыруға көмектеседі. Мұның барлығы ұлттың талабы мен мүддесіне барынша жауап беретін көркем білім берудің прогрессивті жүйесін жасаудың алғышарттары болып табылады.

Әр мектеп жеке тұлғаның айрықша мәдениетінің көрінісі, сондай-ақ сол мектеп орналасқан анағұрлым кең ауқымдағы қоғамның көрнекі үлгісі болып табылады. Мектептер де, қоғам тәрізді, ынтымақтастық рухындағы әрекетке тәуелді. Әрбір жеке-дара азаматтың өзге адамдарға қатысты әрекеті білім беру жүйесінің нәтижелерін айқын көрсетеді. Мектептер білім беру саласындағы қажеттіліктерге жауап беруі қажет және оқушыларға жеке және әлеуметтік дамуы тұрғысында көмек көрсетуге ұмтылуы, сол арқылы оларға өзінің мектептегі алған тәжірибесін жалпы қоғамдағы өмірінде қолдануына мүмкіндік беруі тиіс.

Оқушылар мен мұғалімдер мектеп қабырғасында ғана қарым-қатынас жасап қана қоймай, басқа да көптеген қоғамдық топтардың - отбасылық, діни, қоғамдық, саяси топтардың өміріне азды-көпті белсене араласады және мектепке осы топтарда болған кезде алған тәжірибесін әкеліп енгізеді. Сондықтан мектеп те, өзге әлеуметтік топтар сияқты, үнемі өзгеру үстінде болады. Қоғам барған сайын алуан түрлі болып бара жатқандықтан, демек ішкі қайшылықтарға тап болатындықтан, мектептің рөліне ерекше назар аудару қажет. Түпкі мақсат мәдениет пен білімнің әр түрлі саласына еркін бойлаған, әлеуметтік жауапты және рухани терең, ХХІ ғасырдың жоғары білімді, өрелі адамын қалыптастырудан тұруы керек.

Қорытынды

«Қазақстан Республикасындағы көркем білім беру: ұлттық дәстүрлерді зерделеу және мәдениеттер үйлестігі» тұжырымдамалық-талдамалық құжаты Мәскеудегі ЮНЕСКО Бюросы мен ТМД қатысушы-мемлекеттерінің Мемлекетаралық гуманитарлық ынтымақтастық қорының қаржылық қолдауымен жүзеге асырылған «ТМД елдеріндегі көркем білім беру: ХХІ ғасырда шығармашылық мүмкіндіктерді дамыту» бағдарламасы аясында және Алматыдағы ЮНЕСКО Кластерлік Бюросымен бірлесіп әзірленген.

Бұл жоба ЮНЕСКО-ның «Көркем білім беруді мәдени өзіндік айқындалу үлгілері алуан түрлілігін көтермелеу үшін тұрақты дамыту» қосымша бағдарламасының бір бөлігі болып табылады және қолданыстағы көркем білім беру жүйесін, өзекті бағдарламалары мен даму бағыттарын талдауға және қатарында Мәдениет министрлігі, Білім министрлігі, мемлекеттік университеттер мен мәдениет және өнер институттары, шығармашылық одақтар, көркем білім беру мектептері мен азаматтық қоғамның басқа да

мүдделі ұйымдары бар сәйкес мемлекеттік мәдени және білім беру мекемелерімен тығыз ынтымақтастық негізінде ұлттық үкіметтер үшін ұсыныстар дайындауға бағытталған.

Зерттеулер ЮНЕСКО-ның ұсыныстары мен әдістемелері негізінде көркем білім беру саласындағы өзекті проблемалар мен көзқарастар бойынша ақпараттарды жинақтауға негізделген.

Әдебиеттер:

1. Манкеева Ж.А. Мәдени лексиканың ұлттық сипаты. – Алматы: Ғылым, 1997. – 272 б.
2. Байешов Б.Т., Байешов Б.Б., Сейтпахиева А.Т. Дизайн тарихы мен теориясы. – Тараз: Тараз университеті баспасы, 2014.
3. Қарағанды университетінің Хабаршысы. Педагогика сериясы № 3(79)/2015.
4. «Что такое искусства?». – Москва: «Просвещение», 1973.
5. Санникова Оксана Марковна. «Создание коллекции летней одежды с элементами эко-стиля» Исследовательская работа на Челябинский Молодёжный интеллектуальный форум «Шаг в будущее-Созвездие-НТТМ» (секция 4.1 «Мода и дизайн»). – Златоуст, 2012. – 39 с.
6. Қазақ өнері 5 томдық. Халықтық және қолданбалы – сәндік өнер альбом. – Алматы: Елнұр, 2013. – 176 б.

ӘОЖ 373.1.02:372.8
МРНТИ 14.25.09

М.Ж. Жақыпбекова¹, Д.С. Болысбаев², К.А. Есенбаева³, К.Е. Жузева⁴

¹педагогика ғылымдарының кандидаты

²философия ғылымдарының кандидаты, доцент

^{3,4}аға оқытушы

^{1,2,3}М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті

⁴Халықаралық гуманитарлық-техникалық университеті

Шымкент қ., Қазақстан

**ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ ШЕҢБЕРІНДЕ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНЕ
ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ
НЕГІЗДЕРІ**

Аңдатпа

Мақалада жаңартылған білім беру мазмұны аясында бейнелеу өнеріне оқытудың заманауи технологиялары мен әдістері, оқытудың әр түрлі түрлері бойынша мұғалімге қойылатын талаптар, жаңартылған білім беру технологиялары негізінде сабақтың әр түрлі түрлерін ұйымдастырудың ерекшеліктері, оқытудың әр түрлі құралдарын пайдалану қарастырылады. Бейнелеу өнері Қазақстан Республикасының жаңартылған білім беру мазмұны бойынша "Көркем еңбек" пәнінің бір бөлігі болып табылады, онда композиция, пропорциялар, перспективалар туралы білім беретін күрделі пән. Заманауи мектептің міндеті-қарқынды дамып келе жатқан заманауи қоғам жағдайында әрекет ету және табысты болу қабілетін қалыптастыру. Сондықтан, оқыту процесін қалай нәтижелі ету үшін ойлану керек. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар мен жаңа әдістемелерді меңгеру – бұл мұғалімнің әдістемелік мәдениетінің құрамдас бөлігі. Оқу үдерісіне жаңа технологияларды енгізу тек оқушының ғана емес, педагогтың өзінің де ұстанымдары мен дағдысын өзгертеді. Қазіргі уақытта Қазақстанда әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағытталған білім берудің жаңа жүйесі қалыптасуда. Бұл процесс педагогикалық теория мен оқу-тәрбие үрдісінің тәжірибесіндегі өзгерістермен сүйемелденеді. Заманауи мұғалім білім сапасын ойлай отырып, тек өз пәнінде ғана тұйықталуы мүмкін емес. Өйткені, білім беру сапасы балалардың мектепте болуының санитарлық-гигиеналық жағдайларынан бастап, тәрбиеленушілердің білімі мен дағдыларындағы жетістіктерімен айқындалатын білім беру үдерісінің барлық жақтарын қамтиды.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы жаңартылған білім беру бағдарламасы, бейнелеу өнері, көркем еңбек, оқыту әдістемесі, заманауи педагогикалық технологиялар.

Аннотация

Жакыпбекова М.Ж.¹, Болысбаев Д.С.², Есенбаева К.А.³, Жузева К.Е.⁴

¹кандидат педагогических наук

²кандидат философских наук, доцент

^{3,4}старший преподаватель

^{1,2,3}Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова

⁴Международный гуманитарно-технический университет. г. Шымкент, Казахстан

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ
ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ В РАМКАХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ
ОБРАЗОВАНИЯ**

В статье рассматриваются современные технологии и методики обучения изобразительному искусству в рамках обновленного содержания образования, требования к учителю по разным видам обучения, особенности организации различных видов урока на основе обновленных образовательных технологий, использование различных средств обучения. Изобразительное искусство являющийся по обновленному содержанию образования Республики Казахстан частью предмета «Художественный труд» – сложный предмет, который содержит в себе знания о композиции, пропорциях, перспективе. Задача современной школы – формировать способность действовать и быть успешным в условиях динамично развивающегося современного общества. Поэтому, стоит задуматься, как сделать процесс обучения более результативным. Владение современными педагогическими технологиями и новыми методиками – это составляющая методической культуры учителя. Внедрение новых технологий в учебный процесс меняет позицию и привычные установки не только школьника, но и самого педагога. В настоящее время в Казахстане идет становление новой системы образования, ориентированной на вхождение в мировое образовательное пространство. Этот процесс сопровождается изменениями в педагогической теории и практике учебно-воспитательного процесса. Современный учитель, задумываясь о качестве образования, не может замыкаться только на своём предмете. Ведь качество образования содержит в себе все стороны образовательного процесса, начиная от санитарно-гигиенических условий пребывания детей в школе, заканчивая достижениями воспитанников в знаниях умениях и навыках.

Ключевые слова: обновленное содержание образования Республики Казахстан, изобразительное искусство, художественный труд, методика обучения, современные педагогические технологии.

Abstract

M.Zh. Zhakypbekova¹, D.S. Bolysbaev², K.A. Esenbaeva³, K.E. Guzeeva⁴

¹candidate of pedagogical sciences

²candidate of philosophy sciences, docent

^{3,4}senior lecturer

^{1, 2, 3}M. Auevov south Kazakhstan state university

⁴International University of Humanities and technology

Shymkent, Kazakhstan

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF MODERN TECHNOLOGIES
OF TEACHING FINE ARTS IN THE FRAMEWORK OF THE UPDATED CONTENT
OF EDUCATION**

The article deals with modern technologies and methods of teaching fine arts within the updated content of education, the requirements for teachers for different types of training, the features of organizing different types of lessons based on updated educational technologies, the use of various teaching tools. Fine art which is part of the subject "Art work" according to the updated content of education in the Republic of Kazakhstan is a complex subject that contains knowledge about composition, proportions, perspective. The task of a modern school is to develop the ability to act and be successful in a dynamically developing modern society. Therefore, you should think about how to make the learning process more effective. Possession of modern pedagogical technologies and new methods is a component of the teacher's methodological culture. The introduction of new technologies in the educational process changes the position and habitual attitudes of not only the student, but also the teacher

himself. Currently in Kazakhstan there is the establishment of a new education system focused on occurrence in world educational space. This process is accompanied by changes in the pedagogical theory and practice of the educational process. A modern teacher, thinking about the quality of education, can not focus only on his subject. After all, the quality of education contains all aspects of the educational process, starting from the sanitary and hygienic conditions of children's stay in school, ending with the achievements of pupils in knowledge, skills and abilities.

Keywords: updated content of education in the Republic of Kazakhstan, fine arts, art work, teaching methods, modern pedagogical technologies.

Қазақстан Республикасының білім беру бағдарламасының жаңарту мен білім беру мақсаттарының өзгеруіне байланысты қазіргі уақытта заманауи мектеп жағдайындағы оқыту әдістемесі күрделі кезеңді бастан кешуде. Осы жағдайлардың барлығы пәндерді оқыту әдістемесі саласында жаңа педагогикалық зерттеулерді, білім беру процесіне заманауи білім беру және ақпараттық технологияларды әзірлеумен және енгізумен байланысты оқыту мен тәрбиелеудің инновациялық құралдарын, нысандары мен әдістерін іздестіруді талап етеді [1].

Қазақстан Республикасының жалпы орта білім берудің мемлекеттік стандарттарында тұжырымдалған білім берудің негізгі құндылықтары мен мақсаттары мектеп бітірушілердің жалпы білім деңгейін арттыруға, инновациялар мен көшбасшылықты іске асыру үшін қажетті дағдыларды қалыптастыруға, халықаралық тәжірибені ескере отырып, мектептегі білім беру мазмұнының призмасы арқылы ұлттық бірегейлікті дамытуға бағытталған.

Бастауыш және орта сыныптардың жаңартылған оқу бағдарламасының ерекшелігі «Бейнелеу өнері» және «Еңбекке баулу» сияқты оқу пәндерін біріктіретін «Көркем еңбек» интеграцияланған пәнін енгізу болып табылады. Ол кеңістіктік және көру көріністерін, қиял мен байқаушылықты қамтамасыз ететін шығармашылық қызметтің әртүрлі түрлерінде көркемдік-технологиялық білімді, шеберлік пен дағдыларды қалыптастыруға бағытталған. Көркем еңбекке оқыту идеяны, ой мен сезімді беретін бірегей бастапқы визуалды тілдің дамуына ықпал етеді. Бейнелеу өнері пәнінің мұғалімі бейнелеу өнеріне үйретудің бүкіл процесі барысында осы философияны бөлуі, жүзеге асыруы өте маңызды. Сонымен қатар, бейнелеу өнеріне оқыту – бұл оқушылардың дағдыларын, білімі мен түсінуін дамыту және оқу процесінде оқушылардың жеке креативтілігін ынталандыру арасында тепе-теңдік орнату. Ескерілетін фактор – бұл пән оқытылып, бағалаудың көрнекі құралдарымен бағаланады.

Бейнелеу өнері, ең алдымен, визуальды формамен жұмыс жасайтын «көркем тіл» түсінігін дамытатын көрнекі тәсіл. Оқушылар әр түрлі көркем процестер мен жауаптар арқылы әртүрлі көрнекі элементтерді білуді дамыта отырып, қалай пайдалану керектігін білуі тиіс. Бейнелеу өнеріне үйрету барысында оқушылар суретшілер ретінде ойлайды және әрекет етеді. Үлгілеу және демонстрация тәсілі маңызды, бірақ мұғалім дұрыс жауапты шығармашылық шешімдер мен оқушылар арасындағы тепе-теңдікке жету керек.

Мұғалімдер үшін оқушылардың қызығушылығын арттыру өте маңызды. Оқушыларға бейнелеу өнері туралы түсінігін кеңейтуге және оларға әртүрлі өнер, колөнер және дизайн түрлері арасындағы қарым-қатынасты көруге көмектесетін ең жақсы оқыту түрі болып саналады.

«Көркем еңбек» пәні бойынша оқытудағы тиімді дифференциация әрбір адамның мүдделерін есепке алуды және сәйкес келетіндерді іске асыруды білдіреді. Бейнелеу өнерінің пәрменді және шабыттан-дырушы мұғалімі болу оңай емес. Тиімді саралу және оқушыларға жұмысты орындаудың әр түрлі деңгейін әзірлеуге көмектесетін стратегиялар беру – осының барлығы модельдеуге және дамуға тиіс оқытудағы шеберліктің ең жоғары деңгейі болып табылады.

Мұғалімдер техника мен идеялар тұрғысынан оқушылардың жұмысына әсер ететін және олардың әр түрлі мәдениеті мен уақыт кезеңдерін білу, түсінуін кеңейтетін суретшілердің, шеберлер мен дизайнерлердің жұмыстарын зерттей отырып, оқыту ортасын құрады. Бұл оларға субъективті пікірдің көркем интерпретация сияқты құнды екенін түсінуге көмектеседі. Сыныпта әртүрлі көркем көріністері бар, көрнекі бай және ынталандыратын оқыту ортасы болуы тиіс. Бұл өнер туралы әңгіме өткізіп, сұрақтар қою және басқа да пікірлерді тыңдауды қамтиды, жеке өзінің және басқалардың көркем жұмыстарымен сыни тұрғыдан айналыса отырады. Бейнелеу өнері туралы идеялар мұғалімдер бейнелеу өнері сабағында оқытудың үлгерімін арттырудың тиімді дағдылары мен практикалық стратегиялары бар екендігіне сенім болатындай етіп, оқыту шегінде тұжырымдалуы және талқылануы тиіс.

Бастауыш мектептің білім беру бағдарламасының күтілетін нәтижелеріне қалай жету керектігі туралы оқыту барысында оқушыларға дағдылардың кең ауқымын дамыту үшін ширату (спиральды) әдісі бақылау кезінде сенімді білім алуға көмектеседі. Шынында да, сурет салу және штриховка сияқты дағдыларды дамыту шешуші болып табылады және ең басынан бастап оқытудың орталық бөлігін қалыптастыру керек. Табысқа жету құпиясы оқушылардың графиканы, кескіндеме, коллаж және үлгілеуді қоса алғанда, нәтижелер алу үшін бірқатар тәжірибе ұсына отырып, сынамалар мен қателер жолымен дағдыларын жетілдіруге және тәжірибе жасауға итермелейді. Сонымен қатар, оқушылардың өз мүдделері мен дағдыларын анықтағаны өте маңызды.

Барлық жастағы оқушылар ынтасы дәлелді болуы керек және осы аспектіде мұғалім шешуші тұлға болып табылады. Олар өз кәсіби идеяларымен еркін тәжірибе жасап, бірте-бірте өз идеяларын айқындықпен және құрылымымен жаңартып отырады.

Бейнелеу өнері оқушылардың жеке тәжірибесі негізінде оқыту тәсілдері арқылы көркем тілдің дамуына ықпал ете алады. Бұл оқушыларға білімді дамытуға және бейнелеу өнерінің көркем тілін түсінуге көмектеседі.

Көркем тіл – бейнелеу өнерінің мазмұнын оқып үйрену үшін және «Көркем еңбек» пәнінің мазмұнымен ойлау және жұмыс істеу қабілетін жақсарту үшін қолданылатын негізгі құрал. «Көркем еңбек» пәні бойынша оқу бағдарламаларында осы құндылықтар мен дағдылар көркемдік білім, дағдылармен біріктірілген.

«Көркем еңбек» пәні бойынша оқу бағдарламасы орта білім берудің ширату (спираль) түріндегі білім беру бағдарламасы негізінде құрылған, оны оқыту оқушылардың көркемдік тәжірибесін тікелей қолдану арқылы жүзеге асырылады, онда оқытудың басымдылығы процеске де, сондай-ақ нәтижелерге де бағытталған. Барлық сынып оқушыларын суретшілердің іс-әрекеттер мен идеялар позициясы арқылы шығармашылықпен зерттеуге және зерделеуге ынталандырады. Тәжірибе мен шындықты сын тұрғысынан игеру арқылы жүзеге асырылатын жеке өзін-өзі көрсету мен шығармашылыққа баса назар аударылады.

Оқушылардың танымдық және шығармашылық белсенділігін жүзеге асыру үшін оқу үрдісінде білім сапасын арттыруға, оқу уақытын тиімді пайдалануға және үй тапсырмасын орындауға бөлінген уақытты азайту есебінен оқушылардың репродуктивті қызметінің үлесін төмендетуге мүмкіндік беретін заманауи білім беру технологиялары қолданылады. Қазіргі заманғы білім беру әдістемелері білім беру процесінің даралануына, қашықтық пен вариативтілігіне, білім алушылардың жасына және білім деңгейіне қарамастан академиялық ұтқырлығына бағытталған. Мектепте оқу үрдісінде қолданылатын білім беру педагогикалық технологияларының кең спектрі ұсынылған.

Білім беру технологиялары бұл білім алушыны дамытуға, білім алуға, өмірлік тәжірибе алуға және әлеуметтендіруге қажетті құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған педагогикалық технологиялар. Педагогикалық әдістемелердің кең спектрін қолдану педагогикалық ұжымға оқу уақытын тиімді пайдалануға және оқушылардың білім алуының жоғары нәтижелеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Педагогикалық мәселелерді ескірген әдістермен шешу мүмкін емес екені анық. Осы міндеттерді шешу үшін қазіргі мектепте көптеген инновациялық технологиялар қолданылады: жобалар әдісі, ынтымақтастықта оқыту, сараланған оқыту, «оқушы портфолиосы», модульдік оқыту және т.б., сондай-ақ осы инновацияларды қолдану мультимедиа технологиясынсыз елестету қиын. Теориялық және демонстрациялық материалдарды (слайдтар, фильмдер, бейнебаяндар, ән, сабақтарға презентациялар) біріктіру мүмкіндігі пайда болады. Бейнелеу өнері сабақтары көрермендер қатарында болғандықтан, мультимедиялық жабдықтың мүмкіндіктерін пайдалану мұғалімнің сабаққа дайындығын жеңілдетеді, онда жиі көрнекілік пайдаланылады. Өнер әлеміне ену, суретшінің, дизайнердің, сәулетшінің ролінде болу, бұл ретте балаларға кейде қол жетімді емес. Бұл ретте компьютер мұғалімді алмастырмайды, тек толықтырады.

Ақпараттық компьютерлік технологиялар мұғалімнің шығармашылығына көп мүмкіндік береді. Компьютер мүмкіндіктері көп, бұл ақпарат ретінде де, көркем қызмет құралы ретінде де қуатты құрал. Компьютер сондай-ақ оқушының өзі де үй тапсырмасын (жобаны) орындау ретінде қолдана алады. Сол арқылы дербестіктің жоғары шығармашылық деңгейін көрсете отырады. Кез-келген білімді меңгеру оқушының оқу іс-әрекеттерін меңгеруінен құрылады, оларды меңгере отырып, оқушы түрлі ақпарат көздерін пайдалана отырып, білімді өз бетінше меңгере алады. Оқуға үйрету, атап айтқанда, меңгеруге және тиісті түрде ақпаратты қайта өңдеуге үйрету – оқуға деген іс-әрекеттің басты тезисі.

Оқушылардың танымдық қызметін белсендіру үшін оқыту барысында *проблемалық оқыту* элементтері бар кешенде оқытудың түрлі әдістерін қолдану қажет. Проблемалық тапсырмаларды жүйелі

түрде енгізу, оқыту үдерісіне эмоционалды жағдайда жағымды көрініс табады, бұл қызығушылық, ілтипат деңгейін арттырады, сондай-ақ оқу қызметінің неғұрлым тиімді шығармашылық дамуы мен жандануына ықпал етеді.

Бейнелеу өнері сабақтарында проблемалық оқыту технологиясы жиі қолданылады және балалардың қызығушылықтары мен жанды реакциясын тудырады, әр баланың шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Алайда, бейнелеу өнері пәнінің барлық тақырыптарына проблемалық оқыту әдісін қолдану мүмкін еместігін ескеру қажет.

Проблемалық оқытуды қолданудың өзектілігі, ол дәстүрлі емес, оқушыларға өз бетінше іздену, өз бетінше жаңалықтар ашуға жеткізеді және ең бастысы, олардың шығармашылық белсенділігін дамытуды қамтамасыз етеді.

Бейнелеу өнеріне оқытудың проблемалық әдісі көркем мәнерлі құралдардың көмегімен көркем бейнені жасау тәсілдерін сезімдік әсермен және пәнді меңгеруде таным мен шығармашылықтың көркемдік әдісінің ерекшелігімен анықталады.

Әртүрлі деңгейлі оқыту – бұл оқу процесін ұйымдастырудың педагогикалық технологиясы, оның шеңберінде оқу материалын меңгерудің әртүрлі деңгейі болжанады, яғни бір оқу материалының тереңдігі мен күрделілігі әр түрлі, бұл әрбір білім алушыға оқу материалын әр түрлі деңгейде, бірақ әрбір білім алушының қабілетіне және жеке ерекшеліктеріне байланысты базалық деңгейден төмен емес меңгеруге мүмкіндік береді [2].

Деңгейлі оқыту технологиясының негізгі принциптері әртүрлі: жалпы талантсыз, дарынсыз адамдар жоқ, бірақ өз ісімен айналыспайтындар бар; бұлардың өзара артықшылығы егер біреу басқалардан гөрі нашар болса, онда ол оқушының басқа да жақсы қасиеті болуы керек; бұл оқушының бойынан бір нәрсе іздеу керек; ол оқушыда өзгерудің сөзсіз болуы мүмкін. Адам туралы ешқандай пікір түпкілікті болуы мүмкін емес. Бұл жұмыс өз нәтижесін дұрыс беру үшін ол мақсатты және жүйелі болуы керек. Деңгейлі оқыту технологиясы әрбір оқушыны оның жақын арада даму аймағына сәйкес қызметке қосу үшін педагогикалық жағдай жасауды көздейді.

Оқытудың тиімді технологияларының жаңа түрлерінің бірі - кейстерді қолдану арқылы проблемалық жағдайлық оқыту болып табылады. Қазіргі уақытта білім беру практикасына оқу кейстерін енгізу өте өзекті міндет болып табылады. Кейстер әдісі ретінде пәнді белгілі бір комбинацияларда көп жағдайды немесе есептерді қарастыру арқылы оқу түсініледі. Мұндай оқыту көбінесе бейсаналық, кәсіби қызметте мамандар тап болатын негізгі мәселелерді тілде түсіну және ойлау қабілетін дамытады » [3].

Оқытудың ең тиімді белсенді әдістерінің бірі – *іскерлік ойын*. Іскерлік ойындар үлкен оқыту, бақылау және тәрбие мүмкіндіктеріне ие. Әрбір оқушының өз ролін орындауы, оған алған білімдерін қайталап, бекітіп қана қоймай, нақты жағдайларға барынша жақын нақты көрсете білуді қалыптастырады.

Бейнелеу өнері сабақтары ең сәтті кезеңі ойындарды сабақ тақырыбына сай өткізу. Бұл оқушылардың жас ерекшеліктеріне және олардың қызығушылықтарына сәйкес келуі тиіс. Ойында оқушының жеке ерекшеліктері жиі ашылады, олар дәстүрлі сабақтарда баланың жанында терең жасырылған мінез-құлықты осы ойын барысында анықтауға болады. Ойынды өнер заңдылықтары бойынша өтіліп жатқан бейнелеу өнері сабақтарына, сондай-ақ осы оқу пәніне сүйеніп тәрбие жұмыстарына қосу эстетикалық және педагогикалық тұрғыдан да толық дәлелденді.

Оқушының жетістіктерін дербес есепке алуды қалыптастыру – бұл әлеуметтік өзін-өзі айқындауды педагогикалық қолдау, жеке тұлғаның жеке даму траекториясын анықтау құралы болып табылады. Портфолио технологиясын енгізудің негізгі мақсаттары – оқушылардың жеке жетістіктерін бақылау, есепке алу және бағалау, оқушылардың білім алу белсенділігін арттыру, әрбір оқушының нақты жетістіктері көрсетілген білім алушының жеке білім беру рейтингін құру [4].

Білім беру процесін дәстүрлі ұйымдастыру оқушылардың бойында физиологиялық функциялардың өздігінен реттелу механизмдерінің бұзылуына әкелетін және созылмалы аурулардың дамуына ықпал ететін тұрақты стресстік артық жүктемелер жасайды. Нәтижесінде мектептегі білім берудің қазіргі жүйесі денсаулыққа зиянын тигізеді. Мектептегі сабақтардың денсаулық сақтау әлеуетінің өлшемдерін анықтау және денсаулық сақтау негізінде сабақ құру мектеп білімінің денсаулық сақтау сипатын жеңудің маңызды шарты болып табылады. Бұл білім алушыларда денсаулық мәдениетін, жеке қасиеттерін тәрбиелеуге бағытталған, оны сақтау мен нығайтуға ықпал ететін барлық психологиялық-педагогикалық технологиялар, бағдарламалар, әдістер, денсаулық туралы ұғымды құндылықтар ретінде қалыптастыру, салауатты өмір салтын жүргізуге уәждеме. Мектептегі денсаулық сақтау қызметін талдаудың тиімділігі әдістемелік және әдістемелік тәсілдерге байланысты және алдыңғы онжылдықтарда жас ерекшелік физиологиясы институтында жұмыс істеген принциптер негізінде құрылады, атап айтқанда:

- кешенділік;
- жүйелілік;
- тұтастық;
- динамикалық (қайталануы);
- репрезентативтілік;
- әдістемелік бірлік.

Жеке мұғалімнің жұмысындағы денсаулық сақтау технологиялары оқушының оқу процесіне оңтайлы психологиялық бейімделуіне қол жеткізуге, оның денсаулығын сақтауға қамқорлық жасауға және оны денсаулық мәдениетінің жеке үлгісімен тәрбиелеуге бағытталған ынтымақтастық педагогикасының, «тиімді» педагогикалық техниканың, педагогикалық шеберлік элементтерінің бір әдіснамалық негізінде жүйелі түрде ұйымдастырылған үйлесімі ретінде ұсынылуы мүмкін [5].

Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар мен жаңа әдістемелерді меңгеру – бұл мұғалімнің әдістемелік мәдениетінің құрамдас бөлігі. Оқу үдерісіне жаңа технологияларды енгізу тек оқушының ғана емес, педагогтың өзінің де ұстанымдары мен дағдысын өзгертеді. Қазіргі уақытта Қазақстанда әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағытталған білім берудің жаңа жүйесі қалыптасуда. Бұл процесс педагогикалық теория мен оқу-тәрбие үрдісінің тәжірибесіндегі өзгерістермен сүйемелденеді. Заманауи мұғалім білім сапасын ойлай отырып, тек өз пәнінде ғана тұйықталуы мүмкін емес. Өйткені, білім беру сапасы балалардың мектепте болуының санитарлық-гигиеналық жағдайларынан бастап, тәрбиеленушілердің білімі мен дағдыларындағы жетістіктерімен аяқталатын білім беру үдерісінің барлық жақтарын қамтиды. Алайда, қазіргі заманғы білім беру және ақпараттық технологияларды енгізу, олардың дәстүрлі оқыту әдістемесін толығымен алмастырмайды, оның құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл, ең алдымен, интерактивті сабақтарда оқыту әдістерін қолдануға қатысты [6; 7]. Осыған байланысты бейнелеу өнерін оқытудың технологияларын, әдістері мен тәсілдерін жаңартылған мазмұн шеңберінде қолдану аса маңызды болып отыр [8]. Өйткені, педагогикалық технология бұл оқу теориясына негізделген және жоспарланған нәтижелерді қамтамасыз ететін әдістердің, әдістемелік тәсілдердің, оқу қызметін ұйымдастыру нысандарының жиынтығы.

Мұғалім жыл бойы қалыптасқан сабақ өткізу стереотиптерін жеңу өте қиын. Қазіргі заманғы білім беру жүйесі мұғалімге таңдау мүмкіндігі арасында көптеген инновациялық әдістерді жаңаша көзқараспен өзіндік жұмысқа қарауға ұсынады.

Қазіргі заманғы сабақты сәтті өткізу үшін жаңа өз ұстанымын ұғыну, неге және не үшін өзгерістер қажет екенін түсіну, ең алдымен өзін өзгерту қажет.

Әдебиеттер:

1. Даутова О.Б., Крылова О.Н. *Современные педагогические технологии в профильном обучении: учебно-методическое пособие для учителей / под ред. А.П. Тряпицкой.* – СПб.: КАРО, 2006.
2. Аникушина Е.А., Бобина О.С., и др. *Инновационные образовательные технологии и активные методы обучения: Методическое пособие.* – Томск: В-Спектр, 2010. – 212 с.
3. Андюхов Б. Кейс – технология – инструмент формирования компетентностей /Б.Андюхова //Директор школы. – 2010. – №4. – С.61-65
4. Бектенова Р.Б. *Современные методики казахстанского образования / Р.Б. Бектенова // Сборник конференции: 1 часть: Филиал АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» «Институт повышения квалификации педагогических работников по Западно-Казахстанской области» – Режим доступа: <http://zkoipk.kz/smartconf 2016. html> [Дата обращения: 28.03.2015].*
5. Тихомирова, Л.Ф. *Теоретико-методические основы здоровье сберегающей педагогики [Текст]: монография / Л.Ф. Тихомирова.* – Ярославль, Изд-во ЯГПУ, 2004. – 240 с.
6. Какимова Л.Ш., Нұрмуганбет Ш. *Применение интерактивных методов в процессе обучения на уроках музыки // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки» №3(59).* – Алматы, 2018. – С. 203-208.
7. Какимова Л.Ш., Нұрмуганбет Ш. *Мектептегі музыка сабақтарында оқытудың интерактивті әдістерін қолдану (орта білім берудің жаңартылған мазмұны мысалында) // Абай ат. ҚазҰПУ-ң Хабаршы журналы «Көркемөнерден білім беру: өнер - теориясы - әдістемесі» сериясы.* – 2020. - №3(64). – С. 152-160.
8. Мукашов Г.А. *Выполнение образа в духе художника (коллаж) // Абай ат. ҚазҰПУ-ң Хабаршы журналы «Көркемөнерден білім беру: өнер - теориясы - әдістемесі» сериясы.* – 2019. - №2(59). – С. 22-29.

УДК 373.1.02:372.8
МРНТИ: 14.25.09

Ибрагимов А.И.¹, Оспанова Д.К.²

¹к.п.н., ст.преподаватель кафедры Художественного образования
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Казахстан, г. Алматы, e-mail: aman.07@inbox.ru

²магистрант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Казахстан, г. Алматы,
e-mail: d.ospanova@inbox.ru

РАБОТА В ТЕХНИКА «ГОБЕЛЕН» С УЧАЩИМИСЯ СРЕДНИХ КЛАССОВ НА УРОКАХ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА

Аннотация

В данной статье рассматривается история возникновения гобелена, а также изучение техники «гобелен» с учеником старшей школы на уроках искусства. Описываются произведения известных казахстанских художников, в гобеленах отображено их личное видение философских и исторических корней великой степи. Приведенное выше содержание применяется на уроках в общеобразовательной школе, поскольку стимулирует воображение учащихся, которое проявляется при изготовлении гобеленов. При этом много внимания уделяется композиции и ее законам, поскольку это важнейший структурный принцип любого произведения искусства, организующий взаимное расположение его частей, их подчинение друг другу и целому, что дает произведение искусства. единство, целостность и целостность.

Мы верим, что такая методика поможет студенту в полной мере увидеть красоту окружающего мира, ценить творческий труд, помимо того, что способствует расширению кругозора, формированию эстетического вкуса у студентов.

Ключевые слова: техника гобелен, история возникновения гобелена, средние классы, художественный труд, урок, учитель, рисунок, законы композиции.

Аңдатпа

А.И. Ибрагимов¹, Д.К. Оспанова²

¹п.ғ.к., көркем сурет кафедрасының аға оқытушысы
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: aman.07@inbox.ru

²магистрант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: d.ospanova@inbox.ru

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ОРТА СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫМЕН "ГОБЕЛЕН" ТЕХНИКАСЫН ҚАРАСТЫРУ

Бұл мақалада гобеленнің пайда болу тарихы, сонымен қатар көркем еңбек сабақтарында орта сынып оқушыларымен "гобелен" техникасын зерттеу қарастырылған. Гобелендерде Ұлы даладағы философиялық-тарихи тамыры туралы өзінің жеке көзқарасын танытатын танымал қазақстандық суретшілердің жұмыстары сипатталады. Жоғарыда келтірілген мазмұнын жалпы білім беретін мектепте сабақ кезінде қолданылады, өйткені олар оқушының қиялын оятады, бұл гобеленді орындау кезінде көрінеді. Сонымен бірге композицияға және оның заңдылықтарына көп көңіл бөлінеді, өйткені бұл кез-келген көркем шығарманың маңызды құрылымдық қағидасы, оның бөліктерінің өзара орналасуын, олардың бір-біріне және тұтасына бағынуын ұйымдастырады, бұл шығармаға бірлік, тұтастық пен толықтығын береді.

Мұндай әдіс оқушыға айналасындағы әлемнің сұлулығын толық көруге, шығармашылық жұмысты бағалауға көмектеседі, сонымен қатар оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастыра отырып, көкжиегін кеңейтуге көмектеседі деп санаймыз.

Түйін сөздер: гобелен техникасы, орта сыныптар, көркем еңбек, сабақ, мұғалім, сурет, композиция және оның заңдылықтары.

Abstract

A.I. Ibragimov¹, D.K. Ospanova²

*¹Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Fine Arts
Kazakh national pedagogical University named after Abai,*

Kazakhstan, Almaty, e-mail: aman.07@inbox.ru

*²master student, Kazakh national pedagogical University named after Abai, Kazakhstan, Almaty, e-mail:
d.ospanova@inbox.ru*

TAPESTRY TECHNIQUE WITH MIDDLE SCHOOL STUDENTS IN ART CLASSES

This article discusses the history of the tapestry, as well as the study of the "tapestry" technique with middle school students in art classes. The article describes the works of famous Kazakh artists who display their personal vision of philosophical and historical roots in the great steppe in tapestries. The above content is used during a lesson in a secondary school, in view of the fact that they encourage the student's imagination, which is manifested when performing a tapestry. At the same time, much attention is paid to the composition and its laws, since it is the most important structural principle of any work of art, which organizes the mutual arrangement of its parts, their subordination to each other and the whole, which gives the work unity, integrity and completeness.

We believe that this method will help students fully see the beauty of the world around them, appreciate creative work, and also helps to expand their horizons, forming an aesthetic taste in students.

Key words: tapestry technique, history of tapestry, middle classes, art work, lesson, teacher, drawing, laws of composition

Введение

Одним из видов ремесел в нашем современном разнообразии является гобелен, который сочетает в себе кропотливую ручную работу по ткачеству, которая достигает фактурных видов. В истории своего происхождения гобелен появился во Франции примерно в 17 веке и, конечно же, связан с французскими красильщиками братьев Гобелен. Вот что означает этот термин в одном из словарей: Гобелен (бр. Gobelin) – один из видов декоративно-прикладного искусства, это безворсовый настенный коврик, содержащий сюжет или композицию орнаментов, такой гобелен всегда сплетенная рука. Гобелены ткут из цветных нитей шелка или шерсти [1]. Таким образом, гобелен – это старое, но в то же время, можно сказать, молодое искусство. Но у гобеленов есть несколько разновидностей, и одна из них - безворсовые ковры, так называемые гобелены. Они созданы из переплетенных ниток - то есть это одна из самых простых техник плетения. «Как известно, в средние века на юге Европы стены богатых интерьеров украшали в основном фрески, а в северных регионах эту картину начали заменять гобеленами» [<http://www.art-katalog.com/ru/article/115>]. В истории декоративно-прикладного искусства нашего государства можно отметить ковроделие, которое, в зависимости от региона делится, как и в Европе на ворсовое и безворсовое. Причем ткать умели абсолютно все женщины хотя бы на уровне ковровой ленты, украшавшие казахскую юрту - бау и баскуртов – в виде полосы тканного полотна преимущественно с геометрическим или растительным орнаментом. Возвращаясь к теме шпалер, то хотим отметить самую знаменитую состоящую из дошедших до нас 64 шпалер, это «Анжерский апокалипсис» Рис 1. (<https://www.abitant.com/posts/tsikl-gobelenov-anzherskiy-apokalipsis>)

Идея декорирования каменных стен готических интерьеров яркими тканями была позаимствована крестоносцами Ближнего Востока и Византии (зарождение гобеленового дела совпадает с эпохой крестовых походов). Но обратите внимание, что гобелен отличался от восточного ковра главным образом живописным характером. В области готического и французского искусства она вместе с витражами заменила фреску, которая, в свою очередь, не устояла в условиях влажного и холодного климата Европы [2].

Таким образом, родоначальником гобеленов были ковры без бретелей, называемые гобеленами, первые из которых относятся к средневековью. Обратите внимание, что изготовление гобеленов, а также ткачество ковров ручной работы (гобеленов) всегда было очень трудоемким занятием, что приводило к высокой стоимости продукта, которую могла себе позволить богатая знать.

Изготовление гобелена проходило в несколько этапов, когда известный художник или живописец создавал эскиз и утверждал будущее произведение искусства, другой мастер переносил эскиз на картон, который уже был в натуральную величину для будущего гобелена (ковра). Укупорщик был мастером, вылепившим из текстильного материала несколько ниток из шерсти, шелка и т.д. Многие известные художники эпохи Возрождения, модернизма делали эскизы для гобеленов. В Казахстане изготовление гобелена и ковровых изделий сформировалось по нескольким направлениям. Несколько веков назад ковры считались одним из богатств жилища, а секреты работы передавались из поколения в поколение, воплощая дух казахского народа. Материалом для работы служили шерсть овечья, верблюжья, козья, а также комбинировали с хлопком, шелком и льном используя при этом только природные, натуральные красители.

Известная в нашей республике артель «Ковровщица» образованная в 1936 году специализировалась в ручном ткачестве, вышивке, росписям по ткани. Мастерицы работали в основном по эскизам, которые выполнялись профессиональными художниками, и известно, что до 60-х годов этим успешно занимались А. Кастеев, К. Тельжанов, А. Исмаилов и другие. Сюжеты были вполне типичны для своего времени, например, «Праздник урожая» (1937), «Колхозный той» (1939) [3, с. 204]. Нельзя не упомянуть о первом Казахском художнике, возродившем традиции изготовления гобелена и собравшем старинные казахские гобелены Курасбеке Тыныбекове. Многие его работы вошли в золотой фонд национального декора: «Степная баллада», «Небо», Парад целины» и т.д.

Рис. 2. Тыныбеков К. «Степная баллада»

Большой вклад в развитие казахстанского гобелена внесли Б.Заурбекова, И.Ярема, Е.Данилова, А.Иханова, К.Жуваниязова, Ж.Крупко, Е.Николаева, А.Обедин Р.Базарбаева, Б.Досжанов, А.Жамахан, Л.Калимова, Р.Естемесов, Г.Джураева, А.Кырыкбаева, Алибай и Сауле Бапановы, Малик Муканов, и др. В своих произведениях они обращаются к истории древней кочевой культуры, отображают своеобразие и красоту казахстанской природы, повествуют о трудовых буднях и жизни своих современников. Подобно живописной картине, решают сложные пространственные и колористические задачи, создают многофигурные, тематические, а позднее и абстрактно-символические композиции [4].

Основной определяющей чертой современного искусства художественного войлока, является первичность творческого процесса, хотя она имеет относительный характер, так как зависит от общего состояния культуры на конкретный исторический момент. Это творчество максимально приближено по

своей сути к знаковости, статичности изображения, архетипичная репродукция образцов, мифологизм, их моделирование в композиции полотен, выдают творческие методы современных художников [5, с.97].

Как убежден Первый президент Республики Казахстан, у народа помнящего и ценящего свою историю – великое будущее. Новые компоненты общенациональной программы «Рухани жаңғыру» позволят актуализировать многовековое наследие наших предков, сделав его понятным и востребованным в условиях цифровой цивилизации [Программная статья президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Семь граней великой степи». https://www.nlrk.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=649&Itemid=210&lang=ru]. С учетом вышеизложенного и согласно стандартам образования именно уроки Художественного труда направлены на формирование уважительного отношения к казахскому национальному декоративно-прикладному искусству, всецело дающие возможность учащимся свои расширить представления о декоративно-прикладном искусстве, импровизируя традиционными казахскими орнаментальными мотивами. Кроме того, они хорошо развивают у учащихся творческие способности образно-ассоциативного мышления и эстетического восприятия. Соответственно тему гобелена мы рассматриваем на уроках Художественного труда и учитывая возрастные особенности учащихся, именно в 9 классе общеобразовательной школы.

Тема «Гобелен» для старшеклассников - важный этап творческого процесса, ведь работа с разными волокнами будит воображение любого ребенка. Изучая эту тему, студенты могут узнать историю появления одного из популярных ремесел ковроткачества - гобелена. При работе учащиеся развивают образное и творческое мышление наряду с моторикой пальцев, прививаются любовь и уважение к работе, возникает упорство, краски заменяют разноцветные нити, которые можно в любой момент подкорректировать или доверить своему воображению создание прекрасного гобелена. На уроке Художественного труда на тему «Изготовление гобелена» учащиеся, помимо творческих навыков, развивают практические навыки работы с материалами, самостоятельность в гобеленовой работе приводит к самовыражению учащихся, образное мышление и составление композиций позволит создание тематических композиций и индивидуальных сюжетов с основами ковроткачества.

Из наиболее эффективных приемов работы учителя на занятиях по овладению техникой «гобелена» можно отметить: эмоциональный рассказ с вовлечением учащихся в разговор, с использованием наглядного материала; деятельность, сочетающая разные виды искусства (музыка, живопись, литература, танцы); игра как способ познать сложные законы; личный пример учителя (для этого учитель сам должен овладеть техникой высокого уровня, которую демонстрирует детям) [6]. Техника гобелена безопасна в использовании и отличается простой и разнообразной техникой исполнения. Учителю необходимо подготовить учеников и заинтересовать их творчеством, проявить фантазию и запастись терпением. Для этого начните занятие в форме беседы, рассказывая об исторических аспектах происхождения гобелена, национальных орнаментов с их глубоким смыслом и значением, показом творческих работ известных казахстанских мастеров Рис. 3.

Рисунок–3. А.Бапанов «Киелі ағаш»

На данную тему в общеобразовательной школе выделяется около 9 часов по 40 минут. Следует упомянуть о технике безопасности, используемых инструментах, материалах и композиционных решениях: симметрия, ритм, главный план, контрастность, зрительный центр. Несмотря на то, что в современном учебнике дается иллюстративный материал по технике выполнения, без теоретического введения учителем с последовательным раскрытием вышеизложенных параметров, учащимся будет сложно выполнить задание. Очень положительно сказывается пример творческой работы самого учителя Рисунок 4.

Рисунок–4. Творческая работа Оспановой Д., в технике гобелен.

В данной статье хотелось бы кратко остановиться на последовательности и плане занятия по выполнению гобелена, помимо объяснения темы:

1. Вступительный историко-аналитический разговор, основанный на возрождении духовного наследия казахского народа, на тему гобелена.
2. Описание процесса работы, в нашем случае размер гобелена 50 на 40 см, ниток и других материалов.
3. Предварительная выставка предыдущих работ, отбор которых учитывает доступность восприятия, различным образом способствует формированию мировоззрения и обсуждению сюжета будущего гобелена каждого ученика.
4. Непосредственная творческая работа учащихся (самостоятельно), которая состоит из: зарисовки или эскиза разработки композиции, выявляющая особенности объекта; выбор цветовой гаммы согласно выбранной композиции и выполнение контурного рисунка на бумаге или картоне; перенос готового изображения с на рамку с нитями и практическое выполнение работы. Для работы детей используют небольшую рамку с забитыми с противоположных сторон гвоздями, на которые натягиваются нити (основа). Чтобы противоположные части гобелена получились ровной, в нижнюю часть от гвоздей вставляю картонную ленту. Гобелен обычно ткут снизу вверх и все участки выполняются одновременно в задуманной цветовой гамме.
5. Оформление работы в рамку
6. Мини выставка работ с обсуждением.

Освоение новой техники выполнения творческой работы у учеников 9 класса начинается с выработки небольших композиционных решений, поэтому ученик вовлекается в рабочий процесс, постепенно формируются навыки и практический опыт. Еще одно подтверждение этого метода - путь от простого к сложному, применимый во многих видах искусства. Когда учащиеся выполняют свою творческую работу, преподаватель помогает им беседой или рассказом о типах и свойствах нитей, истории их происхождения, основных понятиях и терминах и т. Д. Второй метод является иллюстративным или показательным и, конечно же, здесь очень важную роль играет личный опыт учителя, конкретизируя принципы обучения визуализации, помогая 9-классникам в творческом процессе воспринимать конкретные образы изучаемых тем орнаментализма, композиции и способствуя усвоению материала.

При организации рабочего класса по предмету «Гобелен» педагог должен придерживаться следующих принципов, а именно: знакомить учащихся с новыми видами творчества; предлагать студентам тему и технику практических работ с учетом их личных пристрастий; учитывать проявленную на уроке самостоятельную творческую инициативу. Наиболее эффективными приемами и приемами в классе являются: эмоциональный рассказ учителя о ковроткачестве и рассказ о гобеленах, о технике гобелена, где используется гобелен, все с использованием качественного иллюстративного материала.

Таким образом, занятия по выполнению творческой работы в одном из видов декоративно-прикладного искусства как «Гобелен», не только познакомит учащихся с одним из видов ковроткачества, но и поможет изучить технологию исполнения, разовьет образное воображение и творческое мышление

создаваемого предмета, воспитает художественный труд и конечно же у обучающегося разовьётся мотивирующее чувство гордости своей работой. По итогам изготовления гобелена, ученик самостоятельно сможет выполнять такие работы как: декоративные коврики ворсовые и безворсовые, современные гобелены и т.д.

Как отмечает Шматкова В.Е., развитие творческого воображения учеников пробуждает в них интерес к практическому труду, к желанию увидеть результат своей работы. Итогом освоения приемов техники «гобелен» может стать выставка ученических работ, это будет являться и стимулом к обучению, и развитию у ребенка гордости за свой труд [7].

Заключение

Исходя из вышеизложенного полученные знания, умения и навыки во время изучения техники «гобелен» помогают учащимся в повседневной жизни, учат видеть красоту окружающего мира, ценить свой и чужой труд, что способствует расширению кругозора, формируют вкус у учащихся. При правильной подаче и творческой инициативе педагога есть большая вероятность того, что ученики создадут интересные работы рис. 5

Рисунок–5. Работы учеников 9 класса общеобразовательной школы.

Таким образом, каждый учитель, на основе требований образовательной системы и методических рекомендаций может привнести собственную творческую индивидуальность, повести за собой учеников по своему личному опыту и пути в поисках образов композиции, личного стиля, понимании традиционных правил орнаментации. С учетом того, что потенциальные возможности каждого ученика заложены природой, развитие психологических функций происходит в ходе доброжелательности и комфортных условий. Организация положительной мотивации воспитания и образовании учащихся, и постепенное преодоление постепенно нарастающих творческих трудностей, лежит в основе усвоения новых умений и навыков. Развитие воображения посредством выполнения творческой работы гобелен, побуждает учащихся интерес к приобретению практических навыков посредством желания достичь конечного результата своего труда. Итогом практического освоения приемов техники «гобелен», возможен в виде мини выставления своих работ, который послужит стимулом к развитию и обучению.

Литература:

1. <http://www.benua.su/?item=f182965b-7972-45a7-82f1-8cf37b7f8a77&termin=13e3691e-081e-445d-9562-649d9a752f73>
2. Бойко О. В. Традиции ипалерного ткачества и творчество Жана Люрса – основоположника и классика современной ипалеры / О. В. Бойко // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. - 2014. - № 6. – С. 50-53. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2014_6_13
3. Пралиев С.Ж., Кенжебаев Г.К., Оспанов Б.Е., Айтбаева А.Б., Музафаров Р.Р., Султанова М.Э., Шайғозова Ж.Н. Артобразование: Учебник для вузов - Алматы: КазНПУ им. Абая, 2014. – 314 с.
4. <https://www.gmirk.kz/ru/sobytiya/544-lang-ru-melodiya-vesny-lang-lang-kz-lang-lang-en-lang>
5. Мастера изобразительного искусства Казахстана. 3 выпуск. /Ергалиева Р.А., Труспекова Х.Х., каргабекова Р.И. и др./ – Алматы, 2004. – 172 с.
6. Гобелен «Натюрморт» / Гобелены. – Каталог СПбХПУ им. В.И. Мухиной. – СПб., 2014. – 90 с.
7. Шматкова В.Е. БУ ВО «Сургутский государственный педагогический университет» <https://scienceforum.ru/2019/article/2018015072>

ӘОЖ 76.03(574)
МРНТИ 18.14.13.

Р.Р. Берікбол¹, Б.Н. Бекенова², З.Ш. Айдарова³

¹аға оқытушы, п.ғ., магистрі, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Қазақстан, Алматы, e-mail: rahat.berikbol@yandex.ru

²аға оқытушы, п.ғ. магистрі, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Қазақстан, Алматы, e-mail: bekanova62@mail.ru

³аға оқытушы, п.ғ.к. Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті Қазақстан, Алматы,
e-mail: diana.53@mail.ru

КӨРКЕМ БІЛІМ ЖАҒДАЙЫНДА ЭТНОКӨРКЕМ МӘДЕНИЕТТІҢ ФУНКЦИЯЛАРЫ

Аңдатпа

Мақалада көркем білім беру жағдайында болашақ бейнелеу өнері мұғалімінің этнокөркем мәдениетін қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Тақырыптың өзектілігі Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319 білім заңының 3-ші бабына және мемлекеттік бағдарламалары негізінде көрсетіледі.

Ғалымдар Г.Н. Волков, А.С. Запесоцкий, М.С. Каган, А.Я. Зись, Б.П. Юсова, Ә.И. Ысқақ, Ю.С. Ременникова еңбектері қарастырылып. Этнокөркем мәдениет функцияларын «рухани мазмұндық» және «ұйымдастырушылық тиімді» екі аспектінің призмасы арқылы қарастырылып ұсынылды.

Рухани-мазмұндық аспект: зияткерлік, ағартушылық, коммуникативтік функциялар.

Ұйымдастырушылық тиімді аспект: сабақтастық, прогрессивті, шығармашылық функциялар. Этнокөркем мәдениеттің функцияларына түсініктемелер берілді.

Түйін сөздер: этнокөркем мәдениет, бейнелеу өнері, зияткерлік, ағартушылық, коммуникативтік, сабақтастық, прогрессивті, шығармашылық, функция.

Аннотация

Берікбол Р.Р.¹, Бекенова Б.Н.², Айдарова З.Ш.³

старший преподаватель, магистр п. н.,

¹Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, Қазақстан,
г. Алматы, e-mail: rahat.berikbol@yandex.ru

старший преподаватель, магистр п. н.,

²Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, Қазақстан,
г. Алматы, e-mail: bekanova62@mail.ru

старший преподаватель, к.п. н.,

³Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, Қазақстан,
г. Алматы, e-mail: diana.53@mail.ru

ФУНКЦИИ ЭТНОХУДОЖЕСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ В УСЛОВИЯХ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматриваются проблемы формирования этнохудожественной культуры будущего учителя изобразительного искусства в условиях художественного образования. Актуальность темы отражена в статье 3 Закона РК от 27 июля 2007 года №319 и государственных программах. Рассмотрены труды ученых Г.Н. Волкова, А.С. Запесоцкого, М.С. Кагана, А.Я. Зись, Б.П. Юсовой, А.И. Ысқақа, Ю.С. Ременниковой. Функции этнохудожественной культуры рассматривались через призму двух аспектов: «духовно-содержательного» и «организационного эффективного». Духовно-содержательный аспект: интеллектуальная, просветительская, коммуникативная функции. Организационно-эффективный аспект: преемственность, прогрессивность, творческие функции. Даны разъяснения функций этнохудожественной культуры

Ключевые слова: этнохудожественная культура, изобразительное искусство, интеллектуальная, просветительская, коммуникативная, преемственность, прогрессивная, творческая, функция.

Abstract

R.R. Berikbol¹, B.N. Bekenova², Z.Sh. Aydarova³

¹senior teacher, master of pedagogical Sciences, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, e-mail: rahat.berikbol@yandex.ru

²senior teacher, master of pedagogical Sciences, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, e-mail: bekenova62@mail.ru

³senior lecturer, candidate of pedagogical sciences
Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: diana.53@mail

FUNCTIONS OF ETHNOCULTURAL CULTURE IN TERMS OF ART EDUCATION

The article deals with the problems of the formation of the ethno-artistic culture of the future teacher of fine arts in the conditions of art education. The relevance of the topic is reflected in Article 3 of the Law of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2007 No. 319 and state programs.

The works of scientists G.N. Volkov, A.S. Zapesotsky, M.S. Kagan, A.Ya. Zis, B.P. Yusova A.I. Yskag, Yu.S. Remennikova are considered. The functions of ethno-artistic culture were viewed through the prism of two aspects: “spiritually meaningful” and “organizationally effective”.

Spiritual and content aspect: intellectual, educational, communicative functions. Organizationally effective aspect: continuity, progressiveness, creative functions. Explanations of the functions of ethno-artistic culture are given.

Key words: ethno-artistic culture, fine arts, intellectual, educational, communicative, continuity, progressive, creative, function.

Кіріспе

Ежелден халқымыздың тәрбие жүйесі мазмұнында, болашақ ұрпағын өнер арқылы сұлулыққа, әсемдікке баулу, жалпы елдің мұраты болғаны сөзсіз. Бүгінгі таңда көркем білім беретін оқу орындары бұл шындықтан тыс қалмауы керек. Біз ұрпақты білімді етіп қалыптастыру үшін әлемдік мәдениетпен де, қазір таңда жаңа қарқынмен заман сұраныстарымен үйлесе дамып келе жатқан ұлттық мұрамызбен де таныстырып. Барынша тереңірек мағлұмат беру мүмкіндіктерін ескеруге тиіспіз.

Бүгінгі таңда оның бірден – бір жолы болашақ бейнелеу өнері мұғалімдеріне этнокөркемдік білім беру. Болашақ мұғалім халықтың этнокөркем мәдениетін сақтаушы, насихаттаушы, дамытушы. Этно-көркемдік білім беру мемлекет, қоғам тарапынан қажеттілік туғызуды, қолдауды қажет етеді.

Этнокөркем мәдениет өз функциясын толық атқару тек елдің тәуелсіздігі жағдайында болатындығы анық. Этнопедагогика функциясына қатысты Г.Н. Волковтың мына сөздері ойымызды дәлелдей түседі, «...что современное функционирование традиционной культуры воспитания, народной педагогики возможен лишь в условиях национальной свободы и независимости, при возрождении и культивировании традиционных ценностей» [1, 159 б.] – дейді.

Этнокөркем мәдениет функциялары

Бүгінгі таңда тарих толқындарынан жері мен мәдениетін сақтап қазақ ұлтының тәуелсіз мемлекетінің болуы. Ұлттық құндылықтар арқылы этнокөркемдік білім беруге және оның өз функциясын толық атқаруға мүмкіндіктер бар. Олар мемлекеттік білім беру заңы және бағдарламаларда қолдау тапқан.

Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319 заңының 3-ші бабында білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың принциптерінде «білім берудің зайырлы, гуманистік және дамытушылық сипаты, азаматтық және **ұлттық құндылықтардың**, адам өмірі мен денсаулығының, жеке адамның еркін дамуының басымдылығы» [2] - туралы айтылады.

Осы заңда көрсетілген ұлттық құндылықтарға басымдық берілуі болашақ мұғалімге этнокөркем білім берудің маңыздылығын көрсетеді. Ұлттық құндылықтар ол халқтың мәдениетімен бірге жасап келе жатқан көркем өнері. Сондықтан болашақ мұғалімнің этнокөркем мәдениетін қалыптастыруда көркем өнер негізгі төте жол. Көркем өнер түрлері этнокөркем мәдениеті қалыптастыру құралы.

Оған М.Ескендіровтің «Мәдениетіміз ұлттың иммунитеті. Ұлттық иммунитет өнер арқылы көрінеді, өнер арқылы сақталады және халқымыздың өзін-өзі бағалау индексінің көрсеткіші өнердің деңгейі арқылы әлемге танылады» - деп өнердің ұлт мәдениетіндегі маңызы туралы ойдымызды айқаны дәлелдей түсе деді [3, 4 б.].

Көркем білім беру жүйесінде этнокөркем мәдениеті жаңғыртып, қорғап, насихаттап болашақ мұғалімнің бойында қалыптастыруға негізделген шараларға мұрындық болған, мемлекеттік бағдарламалар қабылданып, елеулі жұмыстар жасалды.

Мемлекеттік бағдарламалар:

- 2004 жылы «Мәдени мұра» бағдарламасы;
- 2013 жылы «Халық – тарих толқынында» бағдарламасы;
- 2017 Н.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласы.

Мақалада «...замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңғырудың маңызды алғышарттарына айналдыра білу қажет. Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды. Табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім екенін әркім терең түсінуі керек. Жастарымыз басымдық беретін межелердің қатарында білім әрдайым бірінші орында тұруы шарт. Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді» [4] - деп рухани қазанамызды жаңғыртып насхаттауда білім беру жүйесінің маңыздылығын айтады.

Көркем білім беру жағдайында болашақ бейнелеу өнері мұғаліміне этнокөркем білім беру бүгінгі күн талабы. Ол білім заңы мен мемлекеттік мәдениетті жаңғыртуға негізделген бағдарламалар бағыт, бағдар көрсетіп тұр. Болашақ бейнелеу өнері мұғаліміне этнокөркем білім беру мәселелеріне қатысты осы салада зерттеулер жүргізген ғалымдар ой тұжырымдарында білдірген.

А.С. Запесоцкий «Болашақ бейнелеу өнері педагогын дайындауда оқыу процесі ұлттық негізден, халықтық өнердің дәстүрлерінен, халықтық қолөнердің сирек кездесетін түрлерінен және халықтың этнокөркемдік контекстінен тыс ажыратып оқытылмауы керек» [5, 4 б.] - деген ойын білдіреді.

Ә.И. Ысқақ «Этнокөркемдік білім берудің мақсаты – болашақ мамандарға бейнелеу өнері саласында кәсіби көркем шығармашылықпен айналысу нәтижесінде білім мен іскерліктің, дағдының қалыптасуы, ұлттық көркем мәдени ерекшеліктердің сақталуы және халықаралық білім жүйесімен үйлесім табуы» - дейді [6, 89 б.].

Болашақ бейнелеу өнері мамандарының этнокөркем мәдениетін қалыптастыруды зерттеуде, этнокөркем мәдениеттің функцияларына айқындап көрсету қажет етеді. Этнокөркем мәдениет функциялары ғалымдар еңбектерінде қарастырылған.

М.С. Каган, А.Я. Зись, Б.П. Юсова, теориялық зерттеулерінің негізінде Ю.С. Ременникова этнокөркем мәдениет функцияларын «Рухани мазмұндық» және «Ұйымдастырушылық тиімді» екі аспектінің призмасы арқылы қарастырған.

Біз зерттеуімізде графика өнері туындылары арқылы болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің этнокөркем мәдениетті қалыптастыруда, Ю.С. Ременникованың осы екі аспектісінің негізінде орындалған 1-ші суретте этнокөркем мәдениеттің функцияларын ұсынып отырмыз.

Сурет–1. Этнокөркем мәдениеттің функциялары

1-ші суретте рухани-мазмұндық және ұйымдастырушылық тұрғыдан тиімді аспектерге бөлініп ұсынылған этнокөркем мәдениеттің функцияларына түсініктеме берейік.

Рухани-мазмұндық аспект, полевмәдени кеңістікте жүзеге асырылатын гуманистік мұраттарға негізделген шындықтың, мейірімділік пен сұлулықтың, көркемдік сананың тарихи, этникалық және әлеуметтік түрінің мазмұны.

Ұйымдастырушылық тұрғыдан тиімді аспект қазақ графика өнерінің формалары арқылы көп мәдениетті қоғамдағы этнокөркем мәдениетті жаңарту және тәжірибе алмасу мен көркем өмірді ұйымдастыру формаларын қамтиды.

Рухани-мазмұндық аспект тұрғысынан этнокөркем мәдениеттің келесі функцияларын ажыратып түсініктеме бере аламыз:

- **зияткерлік функция** көркемдік тәжірибені моральдық-эстетикалық тұрғыда түсіну, көркемдік дәстүрлерді игеру және осы негізде объективті құндылық-нормативті мінез-құлық пен шығармашылық ойлауды қалыптастырумен байланысты;

- **ағартушылық функция**, этностардың көркемдік мәдениеті жан-жақты дамудың маңызды шарты ретінде, этностардың көркемдік мәдениетіне ізгілік көзқарасын мен қоғамдық сананың қалыптасу негізімен байланысты;

- **коммуникативтік функция** ұлттық өнердің әртүрлі түрлерінің туындыларымен толыққанды көркемдік байланыстың қажеттілігін түсінумен көркемдік құндылықтармен диалог арқылы өзара әрекеттесуді құрумен байланысты.

Ұйымдастырушылық тиімді аспект келесі функцияларды қажет етеді:

- **сабақтастық функциясы**, көркемдік құндылықтардың әр жаңа дәуірдің рухани өміріне енуі, әлеуметтік өмірдің тарихи өзгермелілігі, көркем мұраның жойылуына әкелмейді, бірақ жаңарту мен оны актуализациялауды талап етеді, ғасырлар бой жинақталған шығармашылық тәжірибе, әлемді көркемдік зерттеу, игеру тәсілдері мен дәстүрлері, көркем құндылықтардың сақталуы мен жеткізілу сабақтастықтың жалғасуымен байланысты;

- **прогрессивті функция**, қоғамдық өмірдегі, мәдениеттің басқа салаларындағы өзгерістерге сәйкес өнерді үнемі жаңартып отыру, жылжыту және жетілдірумен байланысты

- **шығармашылық функция** әлеуметтік-мәдени кеңістікте, көркем құндылықтарға бай, эстетикалық тұрғыда ұйымдастырылған ортаны құрумен байланысты, «Қызметтің шығармашылық өрісі».

Бұл функциялардың үйлесімді өзара әрекеттесуінің арқасында этнокөркем мәдениет білім берудің әртүрлі деңгейлеріндегі оқу мен тәрбие саласына әсер етудің маңызды құралдарының біріне айналады.

Қорытынды

Қорта келгенде мақалада көркем білім жағдайында этнокөркем мәдениетті болашақ бейнелеу өнері мұғалімдеріне оқытудың өзектілігі ҚР білім беру заңдары және мемлекеттік мәдениетті жаңғыртып қолдауға бағытталған бағдарламалар арқылы көрсетілді. Сонымен қатар ғалымдар Г.Н. Волкова, А.С. Запесоцкого, М.С. Кагана, А.Я. Зись, Б.П. Юсовой А.И. Ысқақа, Ю.С. Ременникованың ғылыми еңбектері негізінде этнокөркем мәдениеттің функциялары 1-ші суретте көрсетілді.

Этнокөркем мәдениеттің функциялары «рухани-мазмұндық» және «ұйымдастырушылық тұрғыдан тиімді» аспектілер болып екіге бөлініп ұсынылып этнокөркем мәдениеттің функцияларына түсініктеме

Рухани-мазмұндық аспект: *зияткерлік функция*; *ағартушылық функция*; *коммуникативтік функция*.
Ұйымдастырушылық тұрғыдан тиімді аспект: *сабақтастық функция*; *прогрессивті функция*; *шығармашылық функция*.

Болашақ көркем білім мамандарының этнокөркемдік білім алуының мазмұны ұлттық мәдени және көркемдік дәстүрдің, әлеуметтік тарихи құндылықтардың сипатын, халықтың этнокөркемдік әрекеттерінің өзіндік тұрмыстық және психологиялық ерекшеліктерін түсінуді бейнелейтін педагогикалық жағынан бейімделген білім жүйесін құруға бағытталуы қажет. Оларды қайта құрып игеру, практикада қолдану және әлеуметтік сұраныстарға сәйкес этникалық көркем мәдениеті жаңғыртып дамытуға дайын жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Әдібеттер:

1 Волков Г.Н. *Этнопедагогика [Текст]: учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Г.Н. Волков. – М.: Издателский центр «Академия», 1999. – 168 с.*

2 Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319-заңының 3-ші бабы. Білім заңы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>

3 Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319-заңының 3-ші бабы. Білім заңы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>

Өтепбаев Н.Н. *Өнердегі философия [мәтін] / Н.Н. Өтепбаев. – Семей, 2018. – 128 б.*

4 Нұрсұлтан Назарбаев. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы 12 сәуір 2017ж. // электронды дереккөз. http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleke 22.05.2018 г.

5 Запесоцкий А.С. *Культурология и педагогика: проблемы взаимосвязи / А.С. Запесоцкий // Педагогика – 2010. - №6. – С. 3-8.*

6 Ысқақ Ә.И. *Болашақ сәндік өнер мамандарының кәсіби даярлығын этнокөркемдік білім беру арқылы жетілдіру: дисс.....пед.ғылым.канд. – Шымкент, 2010. – 170 б.*

ӘОЖ 378
МРНТИ 14.35.07

М.Ж. Жақыпбекова¹, Д.С. Болысбаев², О.С. Бөрібеков³, Т.М. Оспанов⁴

¹педагогика ғылымдарының кандидаты

²философия ғылымдарының кандидаты

^{3,4}өнертану ғылымдарының магистрі

^{1,2,3,4}М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті
Шымкент қ., Қазақстан

6B02170–СӘН ДИЗАЙНЫ МАМАНДЫҒЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ЗАМАНАУИ КИІМДІ ҰЛТТЫҚ МОТИВПЕН ҮЙЛЕСТІРУ НЕГІЗІНДЕ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада 6B02170–Сән дизайны білім беру бағдарламасы студенттерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Кәсіби құзыреттілік өзінің пәндік саласы бойынша кәсіби іс-әрекеттің нақты формаларын (түрлерін) игеру нәтижесінде қалыптасады, ал қызметтің мазмұны өз кезегінде кәсіби құзыреттіліктер кешені ретінде құзыреттіліктің құрылымы мен құрамын анықтайды. Сонымен қатар, құзыреттілік маманның кәсіби қызметінің белгілі бір түрін жүзеге асыру кезінде әр түрлі, соның ішінде ол үшін жаңа жағдайларда әрекет етуге көмектесетін білім, дағдылар мен қасиеттерді қолданудың белгілі бір саласы ретінде қарастырылады. 6B02170–Сән дизайны білім беру бағдарламасы студенттерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесінің шешімдерінің бірі қазақ халқының сәндік - қолданбалы өнерінің бұйымдары мен туындыларының ұлттық мотивтерін қазіргі заманғы киімге айналдыруда білім, білік және дағдыларды тереңдету мақсатында «Бейіндік дизайн нысаналарын жобалау» пәні шеңберінде ұлттық мотивтерді пайдалану негізінде қазіргі заманғы әйелдер костюмін жобалау болып табылады. «Ұлттық мотив» ұғымына анықтама беріледі, оның халық өнерінің ою-өрнектеріндегі белгілері, қазақ халқының киімдері мен бұйымдарын безендіру тәсілдерінде мен түстік шешімі анықталады. Ресей, Қазақстан және Жапония дизайнерлерінің киімнің халықтық мотивін зерттеуге және насихаттауға бағытталған іс-әрекеттері қазіргі заманғы дизайн саласында алған білімдерін белсенді пайдалану мақсатында қарастырылады. Мақала авторлары «Бейіндік дизайн нысаналарын жобалау» пәні аясында заманауи киім жасауда ұлттық мотивтерді қолдану мәселелерін қарастыру тек кәсіби ғана емес, сонымен қатар жалпы мәдени құзыреттіліктің қалыптасуына ықпал етеді, мысалы: ойлау мәдениетін игеру, ақпаратты жалпылау, талдау, қабылдау, мақсат қою және оған жету жолдарын таңдау; өзін-өзі дамытуға ұмтылу, біліктілігі мен шеберлігін арттыру; өзінің болашақ мамандығының әлеуметтік маңыздылығын сезіну, кәсіби қызметті жүзеге асыруға деген жоғары мотивацияға ие болу.

Түйін сөздер: дизайн-білім беру саласындағы құзыреттілік тәсіл, киім дизайнерлерінің кәсіби құзыреттілігі, заманауи әйелдер костюмін жобалау, ұлттық мотив, қазақ киімінің дәстүрлі безендірілуі

Аннотация

Джакипбекова М.Ж.¹, Болысбаев Д.С.², Бурибеков О.С.³, Оспанов Т.М.⁴

¹кандидат педагогических наук

²кандидат философских наук

^{3,4}магистр искусствоведческих наук

^{1,2,3,4}Южно-Казахстанский Государственный университет им. М.Ауезова
Шымкент, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ 6B02170-ДИЗАЙН МОДЫ В ПРОЦЕССЕ ПРОЕКТИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ЖЕНСКОГО КОСТЮМА НА ОСНОВЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ МОТИВОВ

В статье рассматриваются вопросы формирования профессиональных компетентностей студентов специальности 6B02170–Дизайн моды. Профессиональная компетентность формируется в результате освоения конкретных форм (видов) профессиональной деятельности в ее предметном поле, а содержание

деятельности, в свою очередь, определяет структуру и состав компетентности как комплекс профессиональных компетенций. При этом компетенция рассматривается как определенная сфера приложения знаний, умений и качеств, которые в комплексе помогают специалисту действовать в различных, в том числе, и новых для него, ситуациях при осуществлении конкретного вида профессиональной деятельности. Проектирование современного женского костюма на основе использования национальных мотивов в рамках дисциплины «Проектирование объектов профильного дизайна» с целью углубления знаний, умений и навыков в трансформации национальных мотивов изделий и произведений декоративно-прикладного искусства казахского народа на современную одежду является одним из решений вопроса формирования профессиональных компетентностей студентов специальности 6B02170–Дизайн моды. Дается определение понятию «национальный мотив» определяются его признаки в орнаментальных мотивах народного искусства, в цветовых предпочтениях и способах декорирования одежды и изделий казахского народа. Рассматривается деятельность дизайнеров России, Казахстана и Японии направленная на изучение и популяризацию народного мотива одежды, в целях активного использования полученных знаний в сфере современного дизайна. Авторы статьи предполагают что рассмотрение вопросов использования национальных мотивов в создании современной одежды в рамках дисциплины «Проектирование объектов профильного дизайна» способствуют формированию не только профессиональных, но и общекультурных компетенции таких как: владение культурой мышления, способность к обобщению, анализу, восприятию информации, постановке цели и выбору путей ее достижения; стремление к саморазвитию, повышению своей квалификации и мастерства; осознание социальной значимости своей будущей профессии

Ключевые слова: компетентностный подход в сфере дизайн – образования, профессиональной компетентность дизайнеров одежды, проектирование современного женского костюма, национальный мотив, традиционное декорирование казахского костюма

Abstract

M.Zh. Zhakypbekova¹, D.S. Bolysbayev², K.E. Buribekov³, T.M. Ospanov⁴

¹candidate of pedagogical sciences

²candidate of philosophical sciences

^{3,4}master of arts

*^{1,2,3,4} M. Auezov south Kazakhstan state university
Shymkent, Kazakhstan*

**FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF STUDENTS OF THE SPECIALTY
6B02170–FASHION DESIGN IN THE DESIGN PROCESS OF MODERN FEMALE COSTUME
BASED ON THE USE OF NATIONAL MOTIVES**

The article deals with the formation of professional competencies of students of the specialty 6B02170-fashion Design. Professional competence is formed as a result of mastering specific forms (types) of professional activity in its subject field, and the content of the activity, in turn, determines the structure and composition of competence as a set of professional competencies. At the same time, competence is considered as a certain sphere of application of knowledge, skills and qualities that together help a specialist to act in various situations, including new ones, when performing a specific type of professional activity. Designing a modern women's costume based on the use of national motifs in the framework of the discipline "Designing objects of profile design" in order to deepen knowledge, skills and abilities in the transformation of national motifs of products and works of decorative and applied art of the Kazakh people to modern clothing is one of the solutions to the issue of forming professional competencies of students of the specialty 6B02170-fashion Design. The article defines the concept of "national motif" and defines its features in ornamental motifs of folk art, in color preferences and ways of decorating clothes and products of the Kazakh people. The article considers the activities of designers in Russia, Kazakhstan and Japan aimed at studying and popularizing the folk motif of clothing, in order to actively use the knowledge gained in the field of modern design. The authors suggest that consideration of the use of the national motifs in the creation of modern clothes within the discipline "Designing of the profile design" contribute to the formation of professional and General cultural competence, such as possession of culture of thinking, ability for generalization, analysis, information perception, goal setting and choice of ways of its achievement; the desire for self-development, skills enhancement and mastery; awareness of the social significance of their future profession, having a high motivation to perform professional activities.

Key words: competence-based approach in the field of design education, professional competence of fashion designers, designing a modern women's costume, national motive, traditional decoration of Kazakh costume

Университет түлектерін даярлау сапасының басты өлшемі - жас маманның кәсіби әлеуетін іске асыру үшін қажетті білім, дағды деңгейімен анықталатын кәсіби құзіреттілік.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы жоғары білікті маман алу үшін бүкіл оқу процесін ұйымдастыруда құзіреттілікке негізделген тәсілдердің мүмкіндіктерін көрсетеді және ғылыми негіздейді [1].

Жоғары білім саласындағы өзгерістер құзіреттілік негізінде білім берудің жаңа нысандарымен байланысты. Реформаның мәні бір-бірімен байланысты категорияларға айналатын кәсіби құзіреттілік пен кәсіби қызмет: кәсіби құзіреттілік оның пәндік саласында кәсіптік қызметтің нақты формаларын (түрлерін) дамыту нәтижесінде қалыптасады, ал іс-әрекеттің мазмұны өз кезегінде кәсіби құзіреттердің жиынтығы ретінде құзіреттіліктің құрылымы мен құрамын анықтайды. Сонымен қатар, құзіреттілік кәсіптің белгілі бір түрін жүзеге асыруда маманға түрлі жағдайларда, соның ішінде өзіне жаңа болып әрекет етуіне көмектесетін білім, білік және қасиеттерді қолданудың нақты саласы ретінде қарастырылады.

Дизайн білімі саласында құзіреттілікке негізделген тәсіл басым. Құзіреттілік негізінде білім беруді модернизациялау мәселесі костюм дизайны саласындағы мамандарды даярлау жүйесіне де қатысты.

Студенттің сапалы жаңа интегративті шеберлік - құзіреттіліктің шығармашылық мамандығын дамыту үшін киім дизайнерінің кәсіби білімінің ерекшеліктерін анықтау қажет. Дизайнердің кәсіби құзіреттіліктерінің ерекшелігі полиартрия, дизайн, зерттеу және шығармашылық қызмет, визуалды және ойын технологиялары пәндерінің өзара әрекеттесуіне негізделген.

Киім дизайнерлерінің кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудағы негізгі ұғымдар – бұл кәсіби мәселелер, оларды шешу кезінде практикалық тәжірибе, дағдылар мен білім негізінде сәтті әрекет ету, кәсіби қызметті жүзеге асыруда тиімді шешім қабылдау қабілеті.

Киім дизайнері, шығармашылық адам ретінде заттардың үйлесімділігі, олардың пластикаларының әдемілігі, әр түрлі қызмет саласындағы шығармашылық түйсігі, рухани мұраға, әлеуметтік және эстетикалық құндылықтарға деген көзқарастар болуы керек.

«Критерий» сөзінің ұғымы - «айыра білу қабілеті, пайымдау құралы, шара - белгі, негіз, талаптардың (өлшемнің) сәйкестігін бағалау үшін шешім, ереже» дегенді білдіреді [2].

Киім дизайнерінің кәсіби құзіреттілігін бағалау критерийлері арнайы пәндерге, гуманитарлық, көркемдік және шығармашылық тәжірибелерге, кәсіби маңызды қасиеттерге және жеке қабілеттерге қойылатын талаптар жиынтығынан тұрады.

Костюм дизайнындағы негізгі пән - «Профильді дизайн объектілерін жобалау». «Профильдік дизайн объектілерін жобалау» пәні бойынша кәсіби құзіреттілікті қалыптастыратын негізгі, стандартты компоненттер пәндер кешенінен тұрады.

«Профильдік дизайн объектілерін жобалау» пәні болашақ дизайнердің кәсіби құзіреттілігі қалыптасатын практикалық сабақтар мен курстық жобалардан тұрады.

Дизайн студентінің шығармашылық ойының негізгі формасы - графикалық сурет. Графикалық сурет сапасының өлшемдері:

- сабақтарда алған білімдерін «Сурет салу» және «Кескіндеме» пәндері бойынша қолдана білу;
- графикалық экспрессивті формалар мен құралдарды қолдана отырып, сурет салуды білу;
- графикалық сызбаларды, эскиздерді, абзацтарды шығармашылық тұрғыда стильдеу мүмкіндігі (тез эскиз);

- шеберлік қабілет пен жеке қасиеттерін қолдана отырып, тапсырмаға шығармашылықпен байланысты.

Пәннің арнайы міндеті «Профессионалды дизайн объектілерін жобалау, кәсіби құзіреттілікті қалыптастырады, дизайн аясында шығармашылық тапсырмаларды орындау үшін қажетті дизайн ойлауын дамыту болып табылады.

«Профильдік дизайн объектілерін жобалау» пәні аясында ұлттық нақыштарды қолдануға негізделген заманауи әйелдер костюмін жасауды қарастыру студенттердің ұлттық нақыштарын бұйымдар мен қазақ халқының сәндік-қолданбалы білімін өнер туындыларын қазіргі заманғы киімдерге айналдыруда, білімдерін тереңдетуге бағытталған.

Бүгінгі таңда заманауи киім дизайнын бүкіл халықтың баға жетпес ғасырлық тәжірибесін қамтитын дәстүрлі костюмнен бөлу мәселесі өзекті болып отыр. Қазіргі заманғы дизайндағы халықтық көркемдік

дәстүрлердің сабақтастығы мен дамуын арттыру үшін объективті шешімдер әлі де жоқ. Көбінесе дәстүрлі өнерді мәдени мұраның бір бөлігі ретінде сақтауға, оны түсіндірместен және жаңартусыз, ерекше құндылықтарды өлі мұражай экспонаттарына айналдыруға аударылады. Бұл жұмыстың мақсаты қазіргі заманғы дизайн дизайнында қалыптасудың қолданыстағы әдістерін модернизациялау үшін заманауи киімдер жасауда ұлттық нақыштарды қолданудың маңыздылығын анықтау болып табылады.

Ақкенже Девятко, Салтанат Баймұхамедова, Балнұр Асанова, Ая Бапани, Әлия Назарбаева – бұл кем дегенде бір рет қазақ халқының толық емес халықтық мотивтерімен шабыттандырған сән дизайнерлерінің тізімі.

Алайда, өздігінен және керемет ою-өрнексіз халық костюмінің кесімі ерекше назар аударуға тұрарлық. Әлемдік тәжірибеде тұңғыш рет революцияға дейінгі және кеңестік Ресейде жұмыс істеген, императрица Александра Федоровнаға көйлек жасап, сол дәуірдің жетекші еуропалық сән дизайнерлерінің мойынына ие болған дизайнер Надежда Петровна Ламанова оған функционалды және киюге ыңғайлы киім ретінде келді. Сол жылдары сәнге айналған еуропалық көйлек пен ресейлік көйлектің ұқсастығын жақсы түсінген Н.П. Ламанова ерекше стиль қалыптастырды, бұл халықтық өнердің рөлін өнеркәсіптік ауқымда қайта қарастырудың ең жақсы үлгісі болды.

Қазақстан әлемдегі ең көпұлтты елдердің бірі ретінде мәдени артефактілердің мол қорына ие. Мұнда тұратын халықтардың әрқайсысының өзіндік мәдениеті және сәйкесінше костюмі бар. Олардың кейбіреулері дәстүрлі киімдерді ерекше жағдайларда да, күнделікті өмірде де киеді, бұл тек ұғымдар мен әдет-ғұрыптардың консерватизмі үшін ғана емес, сонымен қатар оның ыңғайлылығы мен ұтымдылығына негізделген. Мөлдірлік, әмбебаптылық, қабаттасу, қарапайым кесу, үнемді пайдалану сияқты ерекшеліктер көптеген ұлттардың, соның ішінде Қазақстанның да дәстүрлі киімдеріне тән. Ұлттық костюмнің әр элементі кездейсоқ емес және ғасырлар бойы жинақталған тәжірибені шығармашылық өңдеу болып табылады: күнделікті киімнің ыңғайлылығын дәлелдеген барлық практикасы тандалған. Қазіргі жылдам қарқынмен өмір сүру ыңғайлылығымен уақыттық сынақтан өткен халықтық киім дизайны өнеркәсіп өнімдерін жобалау үшін негіз түрінде өте танымал бола алады. Костюмдердің дәстүрлі формалары соншалықты қарапайым, жан-жақты және заманауи, оларды заманның жаңа тенденцияларына, соңғы сән үрдістеріне сәйкес келетін батыл шешімдермен біріктіруге болады.

Р.Х. Чаббаров атап өткендей, дәстүр мен инновацияның ұқсас үйлесуі, «Қазіргі дизайн мен сәулет өнеріндегі ұлттық-мәдени тенденциялар» мақаласында жапон дизайнында байқауға болады [3, 202]. Жапон дизайнының теоретиктері халық өнері мен қазіргі дизайнды бірін екіншісімен сәтті үйлестіре отырып, бір нәрсе ретінде қабылдайды. Жапондық дизайнерлер сырттан келетін кез-келген ақпаратты «жапонизациялайды», сонымен қатар киімдерге деген көзқарастарын еуропалық сәнге келтіреді, жаңа стильдер мен бағыттарды қалыптастырады, бұл оларды дизайн саласындағы ең прогрессивті деп санауға мүмкіндік береді. Жапондық дизайнер Иссей Мияке жапондық дәстүрлі оригами өнерімен шабыттанған өзінің жеке матасынан ыңғайлы және заманауи киім үлгілерін жасайды.

Жапон сәулетшісі Кензо Танг өзінің жаңа шығармашылық шешімдерін іздеудегі дәстүрдің маңыздылығын атап өтті: «Егер дәстүр мен іздер менің жұмысымда немесе менің ұрпағымның жұмысында сақталса, бұл біздің шығармашылық қабілеттерімізді әлі толық дамыта алмағандықтан және өзімізде әлі іздейміз. Менің шығармаларымның дәстүрлі болып көрінгенін қалаймын» [3, 205]. Осылайша, ол дәстүрдің негізгі қағидаттар ретіндегі рөлін дұрыс түсінудің, терең мәнін терең түсініп, құндылықтардың жаңа стандарттарын құруға болатын маңыздылығын баса айтады.

Киімнің, бұйымдардың және Қазақстанның сәндік-қолданбалы өнерінің халықтық мотивтерін оқып үйренуге және танымал етуге бағытталған жұмыстар мәдени мұраның жадын сақтау үшін ғана емес, сонымен қатар қазіргі заманғы дизайн саласында алған білімдерін белсенді пайдалану үшін де жүргізілуі керек. Ольга Азариёвна Бакшаева өзінің «Халықтық костюмдердің тарихи және мәдени дамуындағы дәстүрлер» атты еңбегінде былай деп атап өтті: «Халықтық киімдердің дәстүрлі құндылықтарын қайта ойластыру мен аудару оларды қайта ойластыру мен жаңартып отырудан бөлек. Сонымен бірге, шығармашылық қайта құру, оны терең зерделеу негізінде қайнар көзді түрлендіру бізге көрермендерге халықтық костюм мәдениетінің ескірмейтін мазмұнын жеткілікті түрде жеткізуге мүмкіндік береді» [4, 89].

«Профильдік дизайн объектілерін жобалау» пәні аясында ұлттық мотивтерді қолдануға негізделген заманауи әйелдер костюмін жобалау мәселелерін зерделеу келесі жалпы және кәсіби құзыреттіліктердің қалыптасуына ықпал етеді:

ОК 1. Сіздің болашақ мамандығыңыздың мәні мен әлеуметтік маңыздылығын түсіну, оған тұрақты қызығушылық таныту;

ОК 2. Өз іс-әрекетіңізді ұйымдастырыңыз, кәсіби тапсырмаларды орындаудың стандартты әдістерін таңдаңыз, олардың жұмысы мен сапасын бағалаңыз;

ОК 4. Кәсіби міндеттерді, кәсіби және тұлғалық дамуды тиімді орындау үшін қажетті ақпаратты іздестіру және пайдалану;

ОК 6. Ұжымда және командада жұмыс жасау;

ОК 7. Топ мүшелерінің жұмысы үшін, тапсырмалардың нәтижелері үшін жауапкершілікті алыңыз.

ОК 12. Жұмыс орнын еңбекті қорғау талаптарына сәйкес ұйымдастырыңыз;

ПК-1 Ұйымдастырушылық және дизайнерлік дағдылар: Шығармашылық шешімдерді табуда және жүзеге асыруда тәжірибе. Жобалар үшін теңдестірілген кескіндер құру мүмкіндігі. Әр түрлі ақпарат көздерімен жұмыс жасай білу. Талдау, мақсат қою дағдыларын дамыту. Жеке тұлғаны қалыптастыру, шығармашылық қажеттіліктерді жүзеге асыру үшін мотивация негізі ретінде өзін-өзі актуализациялау.

ПК-2 Шығармашылық және дизайнерлік дағдылар: динамикалық сипаттама болғандықтан, шеберлік деңгейінен дизайнерді кәсіби даярлау компоненттерін қамтиды. Бұл құзіреттілік маманның үнемі дамуға деген ұмтылысын көрсетеді. Құзіреттілік шеңберіндегі жұмыстар әр түрлі өнер туындылары арқылы толықтырылуы керек және жоба іс-әрекетінің контекстінде икемділікті қажет етеді.

ПК-3 Көркем бейнелеу құралдарына ие болу және графикалық жұмыстарды орындаудың кәсіби көркемдік құралдарын білу. Арнайы бағдарламалық жасақтама арқылы графикалық элементтер мен суреттерді орындау (Coral Draw, Adobe Photoshop, Javascript, Adobe Illustrator, Cyber Vision, Macromedia Dreamweaver Action Script және т.б.);

ПК-4. Дизайн дағдылары: жобаның барлық кезеңдерін білу. Жобада материалды, макеттерді, тұсаукесерлерді және басқа элементтерді жасауда құзіреттілік.

ПК-5 Ұйымдастырушылық және орындаушылық дағдылар: тапсырмаларды приоритетті түрде анықтай білу, оларды орындау тәсілдерін анықтау. Топтық жұмысты ұйымдастыра білу. Іскерлік қарым-қатынас дағдылары. Жұмыс тобында жағымды психологиялық ахуалды ұстап тұру мүмкіндігі.

Ұлттық мотивтерді қолдану негізінде заманауи әйелдер костюмін жобалау мәселелерін зерделеу нәтижесінде 6В02170 - Сән дизайны мамандығының студенттері этникалық стильде заманауи киімдерді модельдеу және жобалау саласында білімдер алады.

«Ұлттық мотив» түсінігін айқындау кезінде оның белгілері халық шығармашылығының ою-өрнектерінде, қазақтың дәстүрлі костюм элементтерінің құрамы мен дизайнында, түстердің қалауы мен қазақ халқының киімдері мен бұйымдарын безендіру тәсілдерінде айқындалады. Сәндік көркемөнер бұйымдарын, қазақтың дәстүрлі костюмдерін, ұлттық бояуды талдау дәстүрді қазіргі уақытқа көшіруге мүмкіндік береді. Костюм жасау өнеріндегі дәстүрлер мен қазіргі заманның логикалық байланысы мен өзара байланысы студенттердің болашақ кәсіби және шығармашылық іс-әрекетінде қазіргі заманғы костюмдер, аксессуарлар және сәндік-қолданбалы өнерді құру мен танымдық танымдық және көркемдік-мәдени маңызға ие.

Халықтық костюм формаларын дамытудың заманауи тенденцияларын зерттей отырып, студенттер XX-XXI ғасырлардағы қазақстандық дизайнерлердің жұмысымен танысады, олар үшін халықтық костюм махаббат тақырыбы және шығармашылық шабыттың таусылмас қайнар көзі болды. Қазақ халқының халықтық костюмі мен мәдениеті әр түрлі бағыттағы суретшілер үшін шабыт көзі болып табылады, өйткені сәндік өнер мен костюмдердің заманауи бұйымдарын жасау бұрынғы өнердің экспрессивті құралдарынсыз мүмкін емес. Халықтық костюмдер дәстүрлерін білу студенттерге сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарынан және қазіргі дизайнерлердің костюмдерінен халықтық стильдің шығу тегін табуға көмектеседі. Қазіргі заманғы өнер мен сәннің әр түрлілігін бағдарлауға көмектеседі.

XXI ғасыр басындағы сәнге тән белгі дәстүрлі классика мен классикадағы қазіргі заманғы стильдерді шығармашылық авангардта тарата отырып, жоғары деңгейлі жекеленген жеке бағыттардың үлкен санын ұсынатын жаһандану [5]. Сонымен бірге, ғасырдың басындағы сәнде өткен кезеңнің эстетикалық және экологиялық құндылықтарымен берілген консерватизмге, қатандық пен тазалыққа деген ұмтылыс бар. Ерекше әсемдік пен үйлесімділікке баулитын қазақтың халықтық өнерінің дәстүрлерін зерделеу және түсіну қазіргі заманғы суретшілер мен дизайнерлерге заманауи киімдерді безендіруге үлкен серпін береді. Киім мен аксессуарларды «құрақ» жабыстыру техникасы, полиграфия, аппликация, кесте және кескіндеменің әр түрлі түрлері, тоқу, көркем киіз және басқалар өздерінің шығармашылық бастауын дәстүрлі халықтық техникамен бастайды. Бастапқы көздермен жұмыс жасауда алған білімдер шабыттандырады және заманауи бұйымдарды безендірудің дәстүрлі және инновациялық әдістерін қолдану арқылы қол жеткізілетін эмоционалды экспрессивті, авторлық өнімді жасауға деген ынтаны оятады. Мүмкін бұл

қазіргі заманғы суретшілердің табиғи экологиялық таза материалдардан: зығырдан, мақтадан, жібектен, жүннен, кенеттен, қарасора, жүн, жібек, бамбук және басқа да табиғи материалдардан жасалған киімдерді жасауға дәстүрлі емес текстуралы беттерді жасауға деген қызығушылығының артуымен түсіндіріледі [6]. Соңғы жылдары қазіргі заманғы сәнді өнімдерді тұтынушылардың талғамдарын қанағаттандыра алатын киімдерге арналған авторлық маталар мен материалдарды жасау қызықты болды.

Халықтық костюмді безендірудің бірегей технологиясын зерделей отырып, студенттер дәстүрлі материалдармен жұмыс жасаудың әдістері мен ерекшеліктерін игереді, өткен кезеңнің халық шеберлері жасаған халықтық кестелер, футболкалар, аппликациялардың бейнелік-сюжеттік мазмұнын біледі, дәстүрлі материалдық пластиканы қолдана отырып, жаңа экспрессивті құралдарды табады және өзіндік шығармашылық нәтиже алады. Бұл жас суретшілерге бұйымдардың толық экспрессивті түріне қол жеткізуге және материалдың текстурасының ерекшеліктерімен және оны безендіру тәсілдерімен ерекшеленетін шығармашылық формаларды алуға мүмкіндік береді. Жоба тұжырымдамасы студенттерді көптен бері халықтық дәстүрге ие әр түрлі материалдарды қолдануға мәжбүр етеді. Костюмдер мен заманауи аксессуарлардың сәндік безендіруі ретінде материалдар кесте [7; 8], аппликация, киіз, ою [9, 138 б.] зергерлік бұйымдар [10] және басқалардың әдістерін қолдана отырып безендірілген.

Студенттерді халық костюмдері мен халықтық мәдениеттің дәстүрлерімен таныстыруда ерекше орын халықтық салт-дәстүрлер мен мерекелік рәсімдерді зерттеу болып табылады. Оларға туған өлкенің табиғаты сұлулығына және адам мен табиғаттың ажырамас байланысына қатысты жасырын бақылаулар бағытталған. Халықтың мәдени дәстүрлерін зерделеу барысында студенттер фольклордың әртүрлі түрлерімен танысады. Халық шығармашылығында қазақ халқының өзіндік ерекшеліктері, өзіндік моральдық құндылықтары мен идеялары сақталған. «Мамандандырылған дизайн объектілерін жобалау» пәні аясында қазіргі заманғы киімдерді жасауда ұлттық мотивтерді пайдалану жас маманға жалпы мәдени құзіреттіліктерді береді: ойлау мәдениетін білу, жалпылау, талдау, ақпаратты қабылдау, мақсат қою және оған жетудің жолдарын тандау; өзін-өзі дамытуға, өз шеберлігі мен жетілдіруге ұмтылу; олардың болашақ мамандығының әлеуметтік маңыздылығын, кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін жоғары уәждеменің бар екендігін білу. Сонымен қатар, курсты игеру нәтижесінде студенттер кәсіби құзыреттерге ие болады:

– мазмұнды тандау, дизайн жұмыстарын ұйымдастыра білу; проблеманы шешудің немесе жобаны жүзеге асырудың тәсілдерінің жиынтығын синтездеуге; қойылған міндеттерге шығармашылық көзқарас негізінде дизайнерлік идеяларды жасауға дайын болу; біріктірілген функционалды және композициялық шешімдерді құру; дизайн және шығармашылық жаңашылдық;

– заманауи костюмдер мен сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарын қазақ халық өнері дәстүрлерінде жобалау, дайындау және безендіру әдістері туралы білім мен нақты идеялардың болуы.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы / [Электрондық ресурс]. - Кіру режимі: https://kazntu.kz/wp-content/uploads/2012/01/2011-2020_zhzh_Memba-darlama.pdf (өтініш берген күні: 12.06.2020)
2. Фольклорный стиль в одежде: описание, история возникновения, фото / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://shoptips.ru/topic/235.html> / (дата обращения: 10.06.2020)
3. Чаббаров Р.Х. Национально-культурные тенденции в современном дизайне и архитектуре // Известия Уральского государственного университета. 2011. – № 3 (92). – С. 201-206.
4. Бакиева О.А. Традиция в историко-культурном развитии народного костюма. – Нижний Новгород: Изд-во НГПУ, 2012. – 160 с.
5. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. – М.: Логос, 2002. – С. 171.
6. Модный тренд: одежда из органических тканей / [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://shoptips.ru/topic/235.html> / (дата обращения: 12.06.2020)
7. Асқарова Ж.А., Нұрсағатқызы А. Ұлттық құндылықтар арқылы заманауи қолөнер бұйымдарын даярлау технологиясы // Абай ат.ҚазҰПУ-ң Хабаршы журналы «Көркемөнерден білім беру: өнер - теориясы - әдістемесі» сериясы. – 2019. - №1(58). – Б.64-68.
8. Мұратбаева Ғ., Әлімбекова Д., Бейсенбаев С.Қ. Жастар стиліндегі сырт киім үлгілерін жаңғырту және тәрбиелік ұғымдары // Абай ат. ҚазҰПУ-ң Хабаршы журналы «Көркемөнерден білім беру: өнер - теориясы - әдістемесі» сериясы. - 019. - №2(59). – Б. 72-77.

9. Кургамбеков М.С., Кемалова Г.Б. Қолөнер бұйымдарын жасаудағы ою-өрнектердің маңызы және ролі // Абай ат.ҚазҰПУ-ң Хабаршы журналы «Көркемөнерден білім беру: өнер - теориясы - әдістемесі» сериясы. – 2020. – №2(63). – Б. 136-140.

10. Накбаева А.Б. Аксессуар және зергерлік бұйымдардың киім формасымен үйлесімділігі // Абай ат. ҚазҰПУ-ң Хабаршы журналы «Көркемөнерден білім беру: өнер - теориясы - әдістемесі» сериясы. – 2019. – №2(59). – Б. 109-113.

ӘОЖ 76

МРНТИ 18.31.41

Г.А. Бекова¹, А.Ә. Онбаева², Ә.К. Ибатбеков³

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының
«көркем білім беру» кафедрасының аға оқытушысы,

Қазақстан Республикасының Суретшілер Одағының мүшесі. Алматы қ., Қазақстан

²Абай атындағы ҚазҰПУ 7М02124-Полиграфия мамандығының 2 курс магистранты.
Алматы қ., Қазақстан. Aeo113@mail.ru

³Абай атындағы ҚазҰПУ 7М02124-Полиграфия мамандығының 1 курс магистранты.
Алматы қ., Қазақстан. Kenesov1963@mail.ru

БАЛАЛАР КІТАП ИЛЛЮСТРАЦИЯСЫНЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ӨЗІНДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада авторлар бүгінгі таңда балалар кітап иллюстрациясының алатын орнын, өзіндік ерекшеліктерін, даму тарихын, балалар кітап иллюстрациясы жанрының әйгілі классиктері мен олардың танымал шығармалары жөнінде кең мағлұматтар беріп өткен. Сонымен қатар авторлар мақалада жалпы мектеп жасындағы немесе мектеп жасына дейінгі балалардың жан-жақты дамуына (логикалық ойлау, сөйлей, елестете, қабылдай білу қабілеттерін дамыту, эстетикалық сезімдерін, көркемдік талғамдарының қалыптасуына т.б. с.с.) қомақты үлес қосатын балаларға арналған кітаптардың тақырыбы мазмұнына сәйкес болуы мен кітап мазмұнында орын алатын иллюстрациялық материалдардың міндетті түрде балалардың жас және психологиялық ерекшелігіне сәйкестігі мен олардың өзіндік көркемдік қабылдау деңгейлеріне лайық, түсінікті және қолжетімді болу қажеттілігі мен аталған иллюстрациялық-көрнекі суреттердің түстік, сызықтық, реңдік шешімдері, сюжеттік-мағыналық сарыны, мазмұндық ерекшеліктері, тәрбиелік маңызы сияқты маңызды аспектілердің барлығы дерлік балалардың эстетикалық, көркемдік тұрғыда дамуларына тигізетін оң әсерін жөнінде сипаттап кеткен.

Түйінді сөздер: балалар кітабі, суреттер, бейнелеу, көркемдік, иллюстратор, суретші, репродукция

Аннотация

Бекова Г.А.¹, Онбаева А.А.², Ибатбеков А.К.³

¹КазНПУ им. Абая, институт искусств, культуры и спорта старший преподаватель кафедры
"художественное образование", член Союза Художников Республики Казахстан. г. Алматы, Казахстан.

²магистрант 2 курса специальности 7М02124 – Полиграфия, КазНПУ им. Абая.
г. Алматы, Казахстан. Aeo113@mail.ru

³магистрант 1 курса специальности 7М02124 – Полиграфия, КазНПУ им. Абая.
г. Алматы, Казахстан. Kenesov1963@mail.ru

ЗНАЧЕНИЕ И ОСОБЕННОСТИ ДЕТСКОЙ КНИЖНОЙ ИЛЛЮСТРАЦИИ

В статье авторы раскрывают роль, значение и особенности детской книжной иллюстрации. Авторы дают обширную информацию об исторической развитии детской книжной иллюстрации, а также анализируют труды и произведения известных иллюстраторов и классиков жанра детской книжной иллюстрации.

Кроме того, авторы отмечают, что в статье рассматриваются некоторые вопросы об обязательной соответствии тематики детской книги и его содержания, вносящие значительный вклад во всестороннем развитии (логического мышления, речи, воображения, восприятия, эстетических чувств, формирования художественных вкусов и т.д.) детей школьного или дошкольного возраста. Обязательности соответствия иллюстративного материала в детской литературе возрастным и психологическим особенностям детей, а также необходимости адекватного, понятного и доступного иллюстративного материала для их уровня развития (художественного восприятия) и о положительном влиянии его на эстетическое, художественное развитие детей.

Ключевые слова: детская книга, иллюстрации, изобразительное, художественное, иллюстратор, художник, репродукция

Abstract

Bekova G.A.¹, Onbaeva A.A.², Ibatbekov A.K.³

¹KazNPU named after Abaya, Institute of Arts, Culture and Sports Senior lecturer of the Department "Art Education", member of the Union of Artists of the Republic of Kazakhstan. Almaty city, Kazakhstan.

²2nd-year master's student of specialty 7M02124-Polygraphy, KazNPU. Abaya, Almaty city, Kazakhstan. Aeo113@mail.ru

³Master's student of the 1st year of specialty 7M02124-Polygraphy, KazNPU. Abaya. Almaty, Kazakhstan. Kenesov1963@mail.ru

MEANING AND FEATURES OF CHILDREN'S BOOK ILLUSTRATION

In the article, the authors reveal the role, meaning and features of children's book illustration. The authors provide extensive information about the historical development of children's book illustration, as well as analyze the works and works of famous illustrators and classics of the genre of children's book illustration.

In addition, the authors note that the article deals with some questions about the mandatory correspondence of the subject of a children's book and its content, which make a significant contribution to the comprehensive development (logical thinking, speech, imagination, perception, aesthetic feelings, formation of artistic tastes, etc.) of children of school or preschool age. Mandatory compliance of illustrative material in children's literature with the age and psychological characteristics of children, as well as the need for adequate, understandable and accessible illustrative material for their level of development (artistic perception) and its positive impact on the aesthetic and artistic development of children.

Keywords: children's book, illustrations, visual, art, illustrator, artist, reproduction

Кіріспе. Балалар кітабы өзінің даму тарихында рухани мәдениеттің негізі, тұлғааралық қарым-қатынас құралы, өсіп келе жатқан адамның эмоционалды және ақыл-ой дамуы, тұлғаны қалыптастыру құралы болды. Сондықтан ерте жастан бастап балаларды оқу өнеріне, Кітап мәдениетіне баулу өте маңызды. Шынында да, жас оқырмандарды әдеби шығармамен таныстыру, оқылғанды қабылдау және түсіну балалар кітабының суреттерін қарау кезінде беттерді айналдыру процесінде жүреді.

Сурет латын тілінен аударғанда «illustration» - жарықтандыру, көрнекі сурет деген мағынаны білдіреді екен. Ал енді осыны кеңінен ашып қарастыратын болсақ, көрнекі суреттерді кей жағдайда кітаптың мазмұнын ашу мақсатында пайдаланылып, мысалдар арқылы түсіндіру қарастырылады. Осыған орай кітаптың мәтінін сүйемелдейтін және толықтыратын суреттерге мыналарды жатқызуға болады. Олар: суреттер, гравюралар, фотосуреттер, репродукциялар, карталар, схемалар және т.б. Ал енді, әдеби және ғылыми шығармаларды бейнелеу арқылы түсіндірумен байланысты нәрсе, ол әрине өнер саласы. Жалпы, суреттер мәтінді бейнелі түрде ашатын, әдеби шығарманың мазмұны мен стиліне бағынатын, сонымен бірге кітапты безендіретін және оның сәндік құрылымын терең байытатын көрнекі суреттерді айтамыз. [1]

Бүгінде белгілі иллюстраторлардың арасында да балалар кітап иллюстрациясы жанрының классиктерінің әйгілі көрнекі суреттері аз емес. Негізінде бұл балаларға кітаптың мәтініндегі оқиғамен кең таныстыру үшін, олардың дүниетанымын кеңейту үшін жасалатын дүние екенін баршамызға аян. Жалпы мұнда балалар кітабын құрастыратын жазушы мен суретшінің өзара ынтымақтастықта, тығыз байланыста яғни, коммуникацияға түсе отырып, туындататын көркем шығармашылықтары десек қателеспейміз.

Жалпы, мектеп жасына дейінгі жасындағы балалар олар оқырмандар емес, тыңдаушылар, оларға ересек адам көркем өнер туындысын өз деңгейінде, жеткілікті дәрежеде жеткізе білулері қажет деп

білеміз. Мектеп жасына дейінгі балаларға оқудың негізгі міндеті, оларды тыңдауға және естуге үйрету, яғни, сөйлей білу, көре, қабылдай білу сияқты қасиеттерін ояту керек. Балалар кітабына орналастырылған көрнекі сурет ересек адамдарға балаларға оқылатын мәтінді толығырақ ұсынуға жәрдем береді, бірақ та ол кітапта дұрыс көрнекі суретпен көрсетілмеген жағдайда, оны балалардың қабылдауына өз кедергісін келтіруі мүмкін. Балалар кітабында көрнекі суреттің мәтінді дұрыс ұстануы, тақырыпқа сай өзара байланыстылығы өте маңызды жәйт, әйтпесе, жарқын көрнекі сурет балаларды қызықтыруы да мүмкін болар, бірақ сол суреттің кітаптың мәтінімен бірге қабылданатынын, байланысын білмейді, сонымен қатар, ересек адамның сол кітаптың ішіндегі мазмұнымен таныстырып, оқып беріп отырған әңгімесінде, жай сөздерін де тыңдамайды, әрмен қарай еш бір қызығушылық танытпай жататыны да белгілі. [2]

Көркем иллюстрация – бұл балалар үшін кітаптың маңызды элементі, көбінесе оның көркемдік құндылығын, эмоционалды әсері мен серпінін, өзіндік ерекшелігі мен табиғи сипатын сонымен қатар, оның оқырмандарды көркемдік, эстетикалық тұрғыда тәрбиелеу үрдісінде таптырмайтын құрал екендігін анықтайды. Кітап иллюстрациясы балаға әлемді танып, білуге, адамгершілік-имандылық құндылықтарды бойларына, саналарына сіңіруіне, эстетикалық мұраттарды игерулеріне, жан-жақты дамуларына көмектеседі, сонымен қатар әдеби шығарманы терең қабылдауға баулиды.

Жалпы, суретте баланың оқуға арналған кітапты болашақта қызығып таңдау процесі осылай басталады. Иллюстрация баланың әдеби мәтінді түсінуіне ықпал етеді, сонымен қатар оның тақырыбы, мазмұндық идеясы мен сарыны, кейіпкерлер туралы түсінік алып, олардың образдық ерекшеліктерін ұғыну қабілеттері қалыптасады. Сонымен қатар оқулық мазмұнындағы көркем әдеби іс-әрекеттің оқиғалары мен кейіпкерлерін өзіндік бағалау қасиеттері де дамитыны айдан анық. [3]

Негізгі бөлім. Көркем иллюстрация балаларға әдеби әлемге еруге, оны сезінуге, кітап мазмұнында қамтылған кейіпкерлермен жете танысуға, өзара достасуға, оларды жақсы көруге көмектесетіні анық. Балаларға арналған кітап суреттерден басталады, ол балаға алғашқы оқу дағдыларын игеруге, содан кейін оларды жетілдіруге ынталандырады. Ал суреттерді туындататын шеберді кітапты көркемдеуші суретшісі деп атайды.

Жалпы, кітаптың мәтіндік ақпаратына назар аударуға болмайды. Себебі, кітаптың өзегінде орын алатын және екінші тынысын ашатын иллюстративтік материалдардың болуы балалардың өзіндік қабылдау ерекшеліктерін дамытумен қатар, кітапқа деген қызығушылықтарын барынша оятатыны айдан анық. Көркемдік тұрғыда және жоғары дәрежеде орындалған кітап иллюстрациясы балаға, ең алдымен, эстетикалық жағынан әсер етіп, талғамын арттырып, жалпы оған өмір туралы, білім мен өнер туралы кең де, тиянақты, жан-жақты мағлұматтар береді. [4]

Жоғарыда атап өткендей, кітаптың балаға ерекше әсер ету ерекшеліктері көбінесе ондағы көркемдік суреттің рөлі мен орнымен анықталады. Тақырып бойынша белгілі дау - көркем кітаптағы сурет қажет пе? жоқ па? – балалар әдебиеті үшін орны, әсері, маңызы мен мағынасы қандай? – деген сұрақтар туындайды. Әрине, балалар үшін иллюстрация кітап мәтінінің өзі сияқты маңызды, ал кіші жастағы балалардың қабылдауына мәтіннен де маңызды нәрсе ол көркемдік суреттер екендігі бұрыннан дәлелденген қағида. Балалар кітабындағы иллюстрация – бұл баланың әлемді, өмірді, қоршаған ортаны өзіндік түсіну, түсіну тәжірибесін қамтамасыз ететін көркемдік мәдениеттің әмбебап бір жүйесіне кіретін, танымдық, тағылымдық және тәрбиелік маңызы зор визуалды құрал-тәсіл десек қателеспеген болар едік. Бүгінде суретші-иллюстратордың негізгі мақсаты мен міндеті-жас оқырманның кітап мәтіні арқылы алынатын білімін суреттер арқылы кеңейту, тереңдету болып табылады.

Өнер туындысын синтездеудің күрделі көп мәдениетті феномені кітап басылымының көркем суреттік элементі эстетикалық тәрбие құралы ретінде танылып, сонымен қатар балалар кітабындағы иллюстрация ретінде ұсынылған басылым тек біздің еліміздің ғана емес, бүкіл әлемдегі кітап өнеріндегі үлкен көркемдік құбылыс ретінде танылғаны айғақталып отыр. [5] Осыған орай, қазіргі заманғы кітап суретінің табиғатын, функцияларын, ерекшеліктерін теориялық тұрғыдан зерттеу қажеттілігі туындап отыр. Алайда, осы уақытқа дейін Қазақстанда көркем суреттік иллюстрациясы мен балалар көркем кітабын көркемдеп безендіру жолдары, орындау техникасы мен технологиясы жөнінде және де кітап көркем иллюстрацияларының эстетикалық тәрбие беру әдістемесі мен практикасында алатын маңызы мен балаға әсер ету үрдісінің теориялық тұрғыда зерттелмеуі арасындағы қарама-қайшылықтар анық көрсетіліп отыр. Бүгінде кітап суретінің нақты құралдарымен қамтамасыз ететіндей бірыңғай ғылыми жүйесі мен теориялық негіздемесінің өз дәрежесінде қарастырылмағаны қынжылтады. Сондай-ақ, балалар көркем кітабын иллюстрациялау саласында да кәсіби білікті мамандар даярлау қажеттілігі бұрыннан өзекті мәселе екені анық. Байқау деректері көрсеткендей, университеттің көркем білім беру

жүйесінде суретші-иллюстратор мамандарын даярлау және болашақ суретші иллюстратор мамандарын кітаптану білімінің ғылыми-теориялық негіздерімен қаруландыру ең өзекті мәселе болып табылады. Бастысы, кітап басылымы индустриясында көркемдік суреттік иллюстрацияны синтездеу процесін меңгеріп білмей, балалар кітабын көркемдеп безендіру аясында еш қандай жақсылық нышаны болмайтыны анық. Әрине, бұл өзекті мәселені кейінге шегіндірмей бүгінде оң шешімін тауып, оны терең теориялық және практикалық тұрғыда зерттеп, зерделеуді қажет етеді.

Бүгінде эстетикалық, адамгершілік, танымдық, тағылымдық, имандылық тұрғыда білім мен тәрбие беру мәселелерін тиімді шешу үшін балалар көркем кітабындағы иллюстрация құбылысын терең зерттеу қажеттілігі мен осы мақсат міндеттерді жүзеге асыруда қажетті әдістеменің және педагогикалық бірыңғай жүйесінің болмауы арасындағы қайшылықтар жетерлік, осыған орай аталған тақырыптың өзектілігін анықтауға да барынша мүмкіндік беретіні анық.

Теориялық және практикалық тұрғыдан қарайтын болсақ балалар көркем кітабын иллюстрациялау мәселелерін жан-жақты зерттеген әйгілі ғалымдардың еңбектерінде қарастырылғанын атамай кетпеуге болмайды. Олар: Е.Галанов, Э.З. Ганкина, Ю.Я. Герчук, Э.Д. Кузнецов, В.Н. Петров. Бұл ғалымдардың еңбектері негізінен XX ғасырдың бірінші жартысындағы балалар кітабының иллюстраторларының шығармашылығына арналған. Сонымен қатар бұл кезеңге балалардың көркем суреттерінің көрнекті шеберлеріне арналған монографияларда кіреді. Олар: Владимир Фаворский туралы кітап. - М., 1967; Костин В.И. Виталий Николаевич Горяев. -М., 1961; Костин В.И. Татьяна Алексеевна Маврина. - М., 1966; Петров В.Н. Виктор Алексеевич Васнецов. - М., 1961; Я.Чернецкий. Евгений Иванович Чарушин. - Л., 1960 және т.б. [6]

XX ғасырдың соңғы ширегі мен XXI ғасырдың бірінші онжылдығында балалар көркем кітабын суреттеу мәселелері ғылыми тақырыптардан тыс қалып отырды. Біз осы кезеңдегі балалардың көркем кітабын ғылыми, теориялық тұрғыдан көркем өнердің синтезі ретінде қарастырып, кітап басылымы және оқырманның арасындағы тығыз байланысты және оның балаға педагогикалық, психологиялық тұрғыда оң әсер ету құралы ретінде қарастыратын зерттеулер таба алмадық. [7]

Балалардың жалпы қабылдау психологиясын зерттеуге көптеген ғылыми жұмыстар арналғандығы анықталды. Олар: Л.И. Божович, Л.С. Выготский, В.А. Крутецкий, В.С. Мухина, Л.Ф.Тихомирова және т.б. Бұл ғылыми еңбектердің бірталайында кітаптағы тақырыпты ашудың қисынын шешу, көрнекі көркем кітаптың оқырманы - баланың эстетикалық қабылдауын зерттеуге арналғаны анықталды.

Кітап иллюстрациясының баспа басылымы құрылымының негізгі элементі ретіндегі ерекшеліктерін С.Т. Антонова, С.М. Болховитинова, М.П. Ельников, Э.Д. Кузнецов, В.Н. Ляхов, О.И. Подобедова, А.А. Сидоров, М.А. Чегодаев, Н.Шульгина сынды ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған. Педагогикалық тәжірибеде балалар көркем кітабын иллюстрациялау негіздерін оқытудың әдістемесі, мазмұнына қарасты ғылыми еңбектер зерттелген (М.Сокольников, А.Т. Сотников). [8]

Балалар кітабындағы көркем иллюстрацияның теориялық мәселелерін біз абстрактілі-теориялық деңгейлерінің бірлігінде қарастыра келе, кітап иллюстрациясын зерттеуде эмпирикалық тәжірибе басым екендігі анықталды. Сонымен қатар жалпы көрнекті суретші-иллюстраторлардың шығармашылығы туралы еңбектер Э.З. Ганкина, Б.Е. Галанов, В.И. Костин, Э.Д. Кузнецов, Ю.А. Молоко, В.Н. Петровтың іргелі жұмыстарында көрініс тапса, ал сондай-ақ балалардың көркем кітап иллюстрациясының жалпы эстетикалық негізін, олардың практикалық тәжірибесін сипаттайтын мемуарлық материалдар, кітаптар мен мақалаларда бар екені анықталды. Олар: В.А. Фаворский, В.В. Лебедев, А.Ф. Пахомов, В.М. Конашевич, Ю.А. Васнецов

Бүгінде балалар кітап нарығын сапасыз баспа сонымен қатар көрнекі өнімдермен толтыру жағдайында балалар көркем кітабының ерекше де, жауапты миссиясы ол – руханиятты тұрғыда жас оқырманды тәрбиелеу мен олардың эстетикалық көзқарастарын, көркемдік талғамдарын қалыптастыру, танымдық қызығушылықтарын арттыру бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады. Мұндай жауапты миссия үшін балалар оқу құралдарын жазушылары мен суретші иллюстраторларының күш-жігерін біріктіру, бірегей, тығыз қарым-қатынаста жұмыс атқару, балалар оқу басылымдарының жетекші идеясын, жүйесін, мазмұнын, мақсатты тұрғыда сапасын арттыру қажеттігі күннен күнге маңызы артуда. Балалар кітабының суретші иллюстраторларын бүгінде арнайы курстарда оқытудың әдістемесі жасақталу қажеттілігі мен оның педагогикалық жағдайларын ескере отырып, арнайы жүйесін құру қажеттігі бүгінгі күннің өзекті мәселесі екені баршамызға аян. Сондықтан бұл мәселенің шешімін табуда суретші иллюстраторлардың тек кәсіби шеберлігімен өлшеп қарамай, сонымен қатар олардың кітаптану, педагогикалық технология, әдіснама, көркем психология сияқты салалардан білім, біліктері болуы шарт деп білеміз. [9]

Осыған байланысты балаларға арналған көркем кітаптағы заманауи иллюстрацияның дамуын теориялық және әдістемелік тұрғыдан түсіну қажеттілігі туындады. Өнердің осы түрін жетілдірудің жолдарын іздеудің тиімділігі бұрыннан бар теориялық негізге және алдыңғы дәуірлердегі суретші-иллюстраторлардың тәжірибесіне сүйенбей мүмкін емес.

Балалар көркем кітабындағы иллюстрациялық құралдардың бүкіл жүйесі балалар әдебиетінің жалпы эстетикалық негіздерін көрсетеді. Балалар көркем кітабының эволюциясы барысында мәтінді бейнелеудің жаңа принциптері мен жаңа формалары қалыптасты. Балалар кітабын суреттеу туралы қалыптасқан көзқарастар жүйесі бастапқыда белгіленген басымдықтардың дәлдігіне байланысты өмірлік маңызды болып қала береді.

Біріншіден, балалар кітабының құралдары мен стильдерінің жүйесі инновацияға негізделген, ол үнемі өзгеріп отырады, жетілдіріліп отырады, бұл дәстүрге айналды. Екіншіден, эстетикалық көзқарастар жүйесіндегі иллюстрация өнердің басқа түрлері мен жанрларымен қатар уақыттың көркемдік стилін қалыптастыру биіктігіне көтерілді. Бұл балалар кітабының суреттеріне мүлдем жаңа көзқарас оның эволюциясын анықтады. Үшіншіден, балаларды бейнелеу өнері балалар әдебиеті сияқты маңызды әлеуметтік рөл атқарды - үйлесімді тұлғаны тәрбиелеу, нәтижесінде кітап арқылы өмірді бейнелеудегі бірлікті бейнелеудің шығармашылық әдісі пайда болды. [10]

XX ғасырдағы отандық балалар көркем кітабындағы сурет шынайы өнердің биіктеріне негізінен кәсіби шеберлердің шығармашылық эксперименттік қызметінің арқасында жетті. Олардың суреттері кітап өнеріндегі біздің елде ғана емес, шетелде де үлкен көркемдік құбылыс ретінде қабылданды. Олар көркем кітаптың суреттелуіне өзіндік стилін, өзіндік ерекшелігін, шығармашылығын зерттеді және зерттеуді жалғастыруда, оқырман-балалар жақсы көреді, сондықтан қазіргі заманғы басылымдар көбінесе өткен ғасырдың 20-70-ші жылдарында жасалған суреттермен бірге жүреді.

Суретшілер балалар иллюстрациялық Кітабының Көптеген үздік жетістіктерін сақтауға мүмкіндік беретін, кітап өнері шеберлерінің жаңа буынын қалыптастыруға көмектесетін негіз қалап, дәстүрлер жасады. Суретші-иллюстраторлардың балалар кітабының өнеріне қосқан үлесін бағалау олардың теориялық зерттеулерін, естелік материалдарын, практикалық тәжірибенің сипаттамаларын, көркем кітап суретінің жалпы эстетикалық негізіне енген барлық нәрсені ескере отырып, бірнеше есе артады. Теория мен көркем сында балалар кітап иллюстрациясы мектептерінің рөлі ерекше атап өтіледі, онда көркем бірлік пен эстетикалық тұтастық, сурет пен сөз синтезінен, жазушы мен суретшінің шығармашылық одағынан тұратын қасиеттер қалыптасты. [11]

Жаңа дәуірдегі Кітап өнері тұрғысынан балалар көркем кітабын суреттеу жағдайы мен дәстүрлері әлі де байыпты зерттеу тақырыбына айналған жоқ. Осы уақытқа дейін зерттеулер кітап ісі үшін де, балалар оқу педагогикасы үшін де өте маңызды болғанына қарамастан, үзінді болып табылады. Зерттеу пәнінің күрделілігі "әдебиет-иллюстрация", "кітап басылымы-иллюстрация", "балалар оқуының педагогикасы мен психологиясы - иллюстрация" сияқты Объектілік - Объектілік және Объектілік - пәндік қатынастар контекстінде әдіснамалық базаның нашар дамығанын анықтайды.

Мұнда зерттеуші өнер тарихшысы, кітап зерттеушісі және балалар оқуының жетекшісі болуы керек. Сонымен бірге, суреттелген балалар көркем кітабының жағдайы кітап өнерінің жоғары үлгілеріне, демек дәстүрлерге жүгінуді талап ететіні анық. Тәжірибе мұндай зерттеулердің өзектілігін көрсетеді, өйткені нәзік Ақпараттық технологиялар дәуірінде балалардың көркем иллюстрациялық кітабы мектеп отбасының, жалпы қоғамның мәдени әлеуетінің көрсеткіші болып қала береді.

Балалар кітабын иллюстрациялау теориясы Өнер теориясының жалпы жүйесіндегі тәуелсіз пәндердің бірі ретінде әлі де жас. Сондықтан оның зерттеушілерінің алдында шешілмеген мәселелердің тұтас кешені тұр. Біздің ойымызша, келесі ғылыми міндеттер маңызды: біріншіден, объектіні, мақсатты, жұмыс істеу заңдылықтарын теориялық және әдіснамалық талдау негізінде жаңа ақпараттық дәуірдегі иллюстрациялық көркем кітаптың нақты мәртебесін анықтау; екіншіден, суретші-иллюстраторлардың балаларға арналған кітап суретінің феноменіне көзқарастарын жалпылау және жүйелеу, өйткені көркем шығармашылықты теориялық зерттеу практикалық тәжірибені айқын абсолютизациялаумен нақты, сипаттамалық негізсіз мүмкін емес; үшіншіден, иллюстрациялық көркем кітаптың рөлін түсіну баланың санасын қалыптастырудағы өнер кешені ретінде толығымен дарынды оқырман-тыңдаушы - көрермен ретінде. [12]

Баланың жеке басын әлеуметтендірудегі иллюстрациялық кітаптың рөлі суретші-иллюстраторды жоғары мектеп жағдайында кәсіби оқытудың міндеттерімен анықталады. Кітап өңдеушілерді (соның ішінде балаларды) кешенді кітаппен дайындаумен айналысатын жоғары оқу орындарының санын көбейту қажет. Бұл мақсаттар үшін білім беруде кітаптану және өнертану бағыттары бар мәдениет пен

өнердің жоғары оқу орны перспективалы болып табылады. Осы екі бағытты синтездеу сізге үнемді құралдармен алға қойылған мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Жаңа ғасырдың басы жалпы кітап шығару бизнесін дамытуға да, балалардың иллюстрациялық кітабына да мүлдем жаңа көзқарастар әкелді. Елордалық орталықтардағы балалар кітабын шамадан тыс орталықтандыруымен, аймақтық баспалардың құлдырауы балаларға арналған кітаптарды шығару аясында өзінің кері әсерін тигізбей қоймады. Өйткені, жалпы ұлттық, мәдени көркем құндылықтарды баланың бойына ерте жасынан кітапты тану, оқу арқылы сіңіре отырып, кішкентай оқырмандардың ой-өрістерін, қабылдауларын, көркемдік талғампаздықтарын дамыту ерте бала кезінен басталуы шарт. [13]

Қорытынды. Жалпы сөзімізді қорыта келе, көркем шығарманың синтезі, оқырманға психологиялық-педагогикалық әсер етудің элементі мен құралы ретінде балалар көркем кітабындағы иллюстрацияның рөлі мен функцияларын зерттеу келесі тұжырым жасауға әкеледі. Ол әрине, бүгінде Қазақстанда балалар кітабының хал ахуалы мен оның орны мен маңызы, сонымен қатар бүгінде балалар көркем суреттік иллюстрациялардың баланы эстетикалық, адамгершілік, имандылық, танымдық, тағылымдық тұрғыда тәрбиелеудің күшті құралы екенін танып, осы аталған бағыттың жүйелі дамуына қоғам тарапынан қолдау көрсетіп, жағдай жасау болып табылады. Балалар оқу басылымы ол кітап нарығының өркеніеті емес, ол бүгінде таптырмайтын білім мен тәрбие беру құралы ретінде қарау қажеттігі туындайды. Сонымен қатар бүгінде орын алып отырған жағдайға үңіліп қарайтын болсақ, әлеуметтік қатынастардың күрделілігіне қарамастан балалар кітап безендіру жұмыстарының үрдісінде бейнелік образдарды өзіндік шешу, әртүрлі формалармен, қатынастармен көркемдік образдар енгізу нышаны байқалады. Бірақ та, балалар кітап иллюстрациясының рухани, көркемдік құндылық бағдарлары нысаны кейбір жағдайларда сырт қалап қалатын жағдайлар кездесетіні анық. Бүгінде отандық кітап индустриясы өзінің дәстүрлі функцияларын сақтап келе жатқаны айғақ, бірақ та компьютерлік ақпарат құралдары мен арнайы бағдарламалардың пайда болғанынан бері суретші-иллюстраторлардың жұмысын біршама жеңілдетіп, өзінің оң нәтижесін көрсетуде. Балаларға арналған қазіргі заманғы балалар кітабын көркем суреттеудің басты ерекшелігі ол – кітап жасақтау ісіндегі әлеуметтік-экономикалық қиындықтарды жеңу арқылы жаңа жолдарды іздеу, салу мен дамыту болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Алексеева М.М., Яшина В.И. *Методика работы с художественной литературой в детском саду // Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников.* – М.: Педагогика, 1998.
2. Арановская Д.М. *Зависимость понимания ребенком сказки от ее композиции.* – Харьков: Факт, 1999.
3. Гиневская Т.О. *Значение композиции в восприятии детьми рисунка-иллюстрации.* – СПб.: 2002. – 157 с.
4. Ретина Т.А. *Роль иллюстрации в понимании литературного произведения детьми дошкольного возраста // Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста.* – М.: Педагогика, 1999.
5. Хоменко К.Е. *Понимание художественного образа детьми младшего возраста.* – М.: Прогресс, 2001.
6. Алуева М.А. *Специфика иллюстрирования детской художественной книги в контексте ее интеграции с детской литературой и педагогикой детского чтения* Текст./ М.А. Алуева // *Историческая и социально-образовательная мысль.* 2010. - №2. – С. 62-65.
7. Алфеевский В. *Иллюстрация образное воплощение содержания книги* Текст./ В. Алфеевский // *Детская литература.* – 1968. - № 10. – С. 38-39.
8. Бабушкина А.П. *История русской детской литературы* / А.П. Бабушкина. – М.: Учпедгиз, 1948. – 480 с.
9. Беленькая, Л.И. *Ребенок и книга* Текст. / Л.И. Беленькая. – М., 1996. – 65 с.
10. Болховитинова С.М. *Взаимосвязи изображений и текста в книге* Текст./ С.М. Болховитинова // *Книга: Исследования и материалы. Сб. XLIX.* – М.: Книга, 1984. – С. 86-94.
11. Вильборг Г.П. *Азбука книжного дизайна* Текст. / Г.П. Вильборг; пер. с нем. – СПб.: ГКУ, 2003. – 110 с.
12. Выготский Л.С. *Воображение и творчество в детском возрасте* Текст. / Л.С. Выготский. – СПб.: Союз, 1997. – 96 с.
13. Голубева, Н.Л. *Книжная иллюстрация в руководстве чтением детей младшего школьного возраста* Текст. / Н.Л. Голубева, О.В. Симо-ненко // *Кайгородовские чтения: матер, науч.-практ. конф., г. Краснодар, март 2003 г.* – Краснодар, 2003. - Вып. 3. – С. 302-304.

ӘОЖ 76.03(574)
МРНТИ 18.14.13.

Р.Р. Берікбол¹, Е.У. Құлжабаев², Ж.Н. Джусупов³

¹*аға оқытушы, п.ғ.магистрі, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Қазақстан, Алматы, e-mail: rahat.berikbol@yandex.ru*

²*аға оқытушы, п.ғ.магистрі, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Қазақстан, Алматы, e-mail: esen_62.kz@mail.ru*

³*оқытушы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы,
e-mail: Zhasulan_@mail.ru*

ЭТНОКӨРКЕМ КӨРКЕМ МӘДЕНИЕТТІН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Аңдатпа

Мақалада болашақ бейнелеу өнері мұғалімінің этнокөркем мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары қарастырылды. Ғалымдар М.Х. Балтабаев, Ш.К. Беркімбаева, М.Н. Скаткин, Г.С. Оралова, Д.Уркинбаева, Ю.С. Ременникованың еңбектері қарастырылып, болашақ бейнелеу өнері мұғалімінің этнокөркем мәдениетінің қалыптастырудың келесі педагогикалық шарттары ұсынылды:

- қолайлы мәдени білім беру кеңістігін құру;
- болашақ бейнелеу өнерінің мұғалімін даярлау процесін ғылыми, әдістемелік және технологиялық мазмұнмен жабдықтау;
- диалог тұжырымдамасына негізделген оқытудың және педагогикалық технологиялардың белсенді формаларын енгізу;
- болашақ бейнелеу өнерінің мұғалімдері үшін кәсіби дайындық бағдарламасы аясында ұсынылған арнайы жаттығуларды, шығармашылық жобаларды, кәсіби бағдардағы проблемалық тапсырмаларды қолдану.

Түйін сөздер: этнокөркем мәдениет, бейнелеу өнері, педагогикалық шарты, мотивациялық, мазмұндық, кәсібилік, график суретші, әдістер, технологиялар

Аннотация

Берікбол Р.Р.¹, Құлжабаев Е.У.², Джусупов Ж.Н.³

¹*старший преподаватель, магистр п.н.,*

Казахский Национальный педагогический университет имени Абая,

Казахстан, г. Алматы, e-mail: rahat.berikbol@yandex.ru

²*старший преподаватель, магистр п.н.,*

Казахский Национальный педагогический университет имени Абая,

Казахстан, г. Алматы, e-mail: esen_62.kz@mail.ru

³*преподаватель, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая,*

Казахстан, г. Алматы, e-mail: Zhasulan_@mail.ru

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ЭТНОХУДОЖЕСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье рассматриваются педагогические условия формирования этнохудожественной культуры будущего учителя изобразительного искусства.

Рассмотрены труды ученых М.Х. Балтабаева, Ш.К. Беркімбаевой, М.Н. Скаткина, Г.С. Уральской, Д. Уркинбаевой, Ю.С. Ременниковой, предложены следующие педагогические условия формирования этнохудожественной культуры будущего учителя изобразительного искусства:

- создание благоприятного культурно-образовательного пространства;
- оснащение процесса подготовки будущего учителя изобразительного искусства научным, методическим и технологическим содержанием;
- внедрение активных форм обучения и педагогических технологий, основанных на концепции диалога;

- использовать специальные упражнения, творческие проекты, проблемные задания профессиональной направленности, рекомендованные в рамках программы профессиональной подготовки для будущих учителей изобразительного искусства.

Ключевые слова: этнохудожественная культура, изобразительное искусство, педагогические условия, мотивация, содержание, профессионализм, художник-график, методы, технологии

Abstract

Berikbol R.R.¹, Kulzhabay Y.U.², Dzhusupov J.N.³

¹senior teacher, master of pedagogical Sciences,

Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, e-mail: rahat.berikbol@yandex.ru

²senior teacher, master of pedagogical Sciences,

Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, e-mail: esen_62.kz@mail.ru

*³teacher, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Kazakhstan, Almaty,
e-mail: Zhasulan_@mail.ru*

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF ETHNO-ARTISTIC CULTURE

The article examines the pedagogical conditions for the formation of ethno-artistic culture of the future teacher of fine arts.

The works of scientists M.Kh. Baltabaev, Sh.K. Berkimbaeva, M.N. Skatkinna, G.S. Uralskaya, D.Urkinbaeva, Yu.S. Remennikova are considered, the following pedagogical conditions for the formation of the ethno-artistic culture of the future teacher of fine arts are proposed:

- creation of a favorable cultural and educational space;
- equipping the process of training a future teacher of fine arts with scientific, methodological and technological content;
- introduction of active forms of education and pedagogical technologies based on the concept of dialogue;
- to use special exercises, creative projects, problematic tasks of a professional orientation, recommended as part of the professional training program for future teachers of fine arts.

Key words: ethno-artistic culture, fine arts, pedagogical conditions, motivation, content, professionalism, graphic artist, methods, technologies.

Кіріспе

Болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің этнокөркем мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын анықтап алу тақырыбымыздың негізгі болғандықтан, алдымен шарт сөзіне талдау жасап көрелік. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «шарт» сөзіне мынадай анықтама береді.

«Шарт» сөзі – 1. Өзара міндеттер алу жөніндегі келісім.

2. Міндет, борыш.

3. Керектілік, қажеттілік [1, 153 б.].

Педагогикалық шарттар ұғымы оқыту мен тәрбиелеудің мақсат-міндеттерін, мазмұнын, әдістері мен ұйымдастыру түрлерін қарастырады. Сондықтан «педагогикалық шарт» ұғымын дидактикалық мақсатты түрде таңдау, құрастыру және пайдалану деп түсінеміз.

Педагогикалық шарттар ұғымын ғалымдар өз зерттеу объектісіне қарай қарастырады. М.Х. Балтабаев анықтаған музыка мұғалімдерінің жалпы көркемдік дайындығының педагогикалық шарттары:

а) оқу процесіне ауыспалы курстар енгізу;

б) студенттің пәнаралық сипаттағы жүйелі білімін қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқу үлгісін игеру мәселелерін жатқызды.

Ш.К. Беркімбаеваның пікірінше тәрбиені ұйымдастырудың педагогикалық шарттарына: мақсат, міндет, мазмұн, әдіс-тәсіл, амал-құралдар және нәтиже жатады. Сонымен қатар тәрбиеге ықпал етуші шарттарды да (мотивациялық, қадырлық, материалдық-техникалық, ғылыми-әдістемелік қаржылық, ұйымдастырушылық, нормативтік, құқықтық және ақпараттық) қалыс қалдырмаған.

Тәрбие теориясында А.Я. Зись, мектептегі бейнелеу өнерін өткізу әдісінде Б.А. Әлмұхамбетов, музыкада М.А. Оразалиева, Р.К. Дүйсембінова мәселені кешенді түрде шешуді әдістеменің әлеуметтік маңызды мақсаттар мен міндеттерге сай келуін қамтамасыз ететін міндетті шарт ретінде қарастырады [2, 197 б.].

Сонымен қатар педагогикалық шарттарды анықтауда М.Н. Скаткиннің «педагогикалық шарттар дегеніміз – зерттеу объектісі болып отырған феноменнің қалыптасуына маңызды әсер ететін педагогикалық процестің сыртқы факторларының жиынтығы» деген ойын негізге алып, Д.Уркинбаева студенттердің эстетикалық мәдениетін сәндік – қолданбалы қолөнер арқылы қалыптастырудың шарттарын мотивациялық, мазмұндық және кәсібилік деп үш топқа бөліп ұсынды [3, 197 б.].

Педагогикалық шарттар

Ғалымдар зерттеулері мен ғылыми әдебиеттерде ұсынылған педагогикалық шарттардың мазмұнын анықтаудағы әртүрлі тәсілдерді талдау, сонымен қатар тәжірибелік - эксперименттік зерттеулер, университеттің көркем білім беру кеңістігінде оқитын болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің графика өнері туындылары арқылы этнокөркем мәдениетін тиімді қалыптастыру үшін педагогикалық шарттарды бөліп көрсетуге мүмкіндік берді.

Д.Уркинбаеваның зерттеуі педагогикалық шарттарды үш топқа топтастыру мен Ю.С. Ременникова-ның болашақ бейнелеу өнері мұғалімдердің этнокөркем мәдениетін жоғары оқу жағдайында қалыптастыруға ұсынған педагогикалық шарттарды негізінде, үш топқа топтастыра отырып төрт педагогикалық шартты ұсынамыз [4, 197 б.].

Мотивациялық – болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің этнокөркем мәдениетке қызығушылығын, мотивациясын туғызуға бағытталған шарт:

1-ші шарт. Қолайлы мәдени білім беру кеңістігін құру (университеттің жергілікті мәдени білім беру кеңістігі – бұл этномәдени орта және көркем мұражайлардың, галереялардың, мәдени орталықтардың сыртқы мәдени-білім беру кеңістігі, сондай-ақ арнайы ұйымдастырылған көрмелер мен конкурстардың шаралары).

- Мазмұндық – графика өнері туындылары арқылы болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің этнокөркем мәдениетін қалыптастыруға жағдай жасауға бағытталған шарттар:

2-ші шарт. Болашақ бейнелеу өнерінің мұғалімін даярлау процесін ғылыми, әдістемелік және технологиялық мазмұнмен жабдықтау;

3-ші шарт. Диалог тұжырымдамасына негізделген оқытудың және педагогикалық технологиялардың белсенді формаларын енгізу.

- Кәсібилік - болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің этнокөркем мәдениетін, кәсіби шеберлігін қалыптастыруға бағытталуы:

4-ші шарт. Болашақ бейнелеу өнерінің мұғалімдері үшін кәсіби дайындық бағдарламасы аясында ұсынылған арнайы жаттығуларды, шығармашылық жобаларды, кәсіби бағдардағы проблемалық тапсырмаларды қолдану.

Біз ұсынып отырған педагогикалық шарттар, Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319 заңының 21-бабында «Жоғары білімнің білім беру бағдарламаларының мазмұны жалпы білім беретін пәндер циклін, базалық пәндер циклін, бейіндеуші пәндер циклін зерделеуді, сондай-ақ оқыту нәтижелеріне және **ұлттық біліктілік** шеңберіне және **салалық біліктілік** шеңберлеріне сәйкестікке бағдарлана отырып, кадрлар даярлаудың тиісті бағыттары бойынша **кәсіптік практикадан өтуді** көздейді» [5] - деген талаптарына сай келеді.

Педагогикалық шарттардың бұл жиынтығы студенттердің этнокөркемдік мәдениетін қалыптастырудың жеткілікті жоғары деңгейіне жетуге бағытталған этнокөркемдік ортаны құрудың өзара байланысты факторларының жүйесі болып табылады. Болашақ бейнелеу өнері мұғалімінің этнокөркемдік мәдениетін қалыптастыру ұсынылған педагогикалық шарттарға тоқталайық.

Бірінші педагогикалық шарт - қолайлы мәдени білім беру кеңістігін құру (университеттің жергілікті мәдени-білім беру кеңістігі - этномәдени орта және өнер мұражайларының, галереялар мен мәдени орталықтардың сыртқы мәдени білім беру кеңістігі). Мәдени білім беру кеңістігінің негізі университетте және одан тыс жерлерде оқу үрдісінде және оқудан тыс тәрбиелік іс-шаралар аясында құрылған «шығармашылық өріс». Біз үшін осындай кеңістікті ұйымдастырудың негізгі құралы көркемдік тұтастықтың барлық элементтерін шоғырландыратын Қазақстанның бейнелеу өнері. Бұл арнайы іс-шараларды ұйымдастыру (көрмелер, дөңгелек үстелдер, шеберханалар, конференциялар). Республиканың музейлері мен галереяларындағы өнер нысандарын зерттеу, көрмеге қатысу, студенттерде этнокөркем мәдениеттің қажетті элементтерін қалыптасырады. Осы іс шараларда студенттер халық мәдениеті және кәсіби графика өнерінің сипаттамаларын талдау және зерттеу жұмыстарын жүргізеді.

Ж.Х. Кендірбекова «Ашық этномәдени және білім беру ортасындағы жастармен әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың ғылыми негіздері» атты диссертациясында, қоғамнан тыс мәдени мұраны жеке түсінудегі мекемеден тыс этномәдени және білім беру кеңістігінің (немесе ашық этномәдени және білім

беру ортасының) ерекше рөліне назар аударады. ...Жеке тұлғаны оның қызығушылықтарын, көзқарастары мен құндылық бағдарларын актуализациялау арқылы мекемеден тыс этномәдени және білім беру кеңістігіне қосу индивидтің мәдени белсенділігін едәуір тиімді түрде ынталандырады [6].

Г.С. Оралова зерттеуінде этнокөркем мәдениеті қалыптастыру институционалды және институттан тыс жүретіндігін жазады. Оның ойынша «институционалды этнокөркемдік білім университеттің арнайы пәндерінің мазмұнын жаңартуда, мысалы, өнер тарихы, сәндік-қолданбалы өнер негіздері, этнопедагогика, дизайн негіздері, сонымен қатар элективті пәндерді зерделеу сияқты». «Институттан тыс этномәдени білім негізінен отбасынан басталады, онда ол әдетте күнделікті сана деңгейінде дамиды. Бұл кезеңде білім рухани, адамгершілік және эстетикалық ұстанымды қалыптастырады; Отбасы тәрбиесінде ана тілі маңызды рөл атқарады. Болашақта, институционалды білім беру сатысында бұл ұстаным ғылыми негізделген сипатқа ие болады, қоршаған шындықты ғылыми қабылдаудың негіздері қалыптасады, олар уақыт өте келе сенімдерге айналады. Институционалды емес этнокөркемдік білім беру ретінде мәдени мекемелер мен ұлттық мәдени орталықтарды да қосамыз» [7, 206 б.].

Біз бірінші шарт, университеттің оқу-тәрбие үрдісіндегі мәдени және білім беру кеңістігі этнокөркем мәдениеті қалыптастыруда келесі іс-әрекеттерді біріктіреді деп санаймыз:

- Қазақстандағы бейнелеу өнерінен хабардар етер мұражайлардағы көркемдік қорларды зерттеу;
- Қазақстанның қазіргі заманғы суретшілерінің бейнелеу өнерінің жеке және ұжымдық тақырыптық көрмелерін ұйымдастыру;
- студенттердің көрме қызметін ұйымдастыру;
- студенттерді Қазақстан Республикасының көркем, этнографиялық мұражайларына, галереяларына экскурсия жасау.

Екінші педагогикалық шарт – Болашақ бейнелеу өнерінің мұғалімін даярлауда, студенттердің оқу процесіне қызығушылығы мен шығармашылық тұрғыда өзін-өзі дамытудың қажеттілігін оятуға және белсенділігін арттыруға бағытталған ғылыми-әдістемелік және технологиялық мазмұнмен жабдықталуы. Бұл шарт бағдарлама негізінде этнокөркем мәдениетті қалыптастыруға бағытталған әдістер, құралдар мен технологияларға негізделген, «бейнелеу өнерінің тарихы мен теориясы», «бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі» «Қазақстан өнер тарихы», «графика өнері», «сәндік композиция» пәндері аясында жүзеге асырылады.

Р.К. Дюсембинова, А.Б. Шушакова, Д.Есмаганбетова, қолданыстағы барлық «әдістеме», «технология», «әдіс» және «педагогикалық технология» деген ұғымдарға қатысты айтылған түсініктерді М.П. Сибирскаяның салыстырмалы талдау кестесіне салып қараған жөн деп 1-ші кестеде көрсетілген салыстырмалы кестені ұсынған.

1-кесте

Оқыту әдістемесі, оқыту әдісі, білім беру технологиясы, педагогикалық технология ұғымдарының салыстырмалы талдауы

Түсінігі	Анықтамасы
Оқыту әдісі	Оқу барысының кешенді мәселелерін шешуге бағытталған оқушылар мен оқытушылар қызметінің өзара байланысын ұйымдастыру тәсілі
оқыту әдістемесі	Пәнді оқытудың тәсілдері, ережелері мен әдістерінің ғылыми негізделген жүйесі
білім беру технологиясы	Білім алуға мақсатталған құралдар, оқу барысының жүйелі және рет-ретімен алдын-ала жоспарланғаны бойынша тәжірибиеде жүзеге асыру, сонымен қатар мақсатқа жетудің құралдары мен әдіс-тәсілдерінің жүйесі
педагогикалық технология	Мұғалімдер мен оқушылардың өзін-өзі таныту және маңыздануына алып келетін педагогикалық үдерістің қатысушыларының субъект-субъекттік өзара байланысы орнайтын, педагогикалық үдерісті басқарудағы диагностикалық қойылған мақсаттарға жетуге бағытталған құралдар мен әдіс-тәсілдерінің жүйесі

«Оқыту әдістемесі», «оқыту әдісі», «білім беру технологиясы» және «педагогикалық технология», ұғымдарына берілген анықтамаларды салыстыра келе ұғымдардың бір-бірінен дербес екенін және сол мезетте, олардың оқу барысының сипаттамасын өзара байланыстырып, бірін-бірі толықтыратынын атап өтеді [8, 188 б.].

Үшінші педагогикалық шарт – диалог тұжырымдамасына негізделген оқытудың және педагогикалық технологиялардың белсенді түрлерін енгізу. Белсенді формаларды таңдау, олардың дәстүрлі оқыту формаларымен дұрыс үйлесуі болашақ мұғалімнің қалыптасуына үлкен әсер етеді. Пәндер бойынша практикалық бағытталған іс-әрекеттерді жүзеге асырудың бүкіл процесі болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің белсенді оқу және танымдық белсенділігіне бағытталған белсенді оқыту жүйесінде өтеді.

«Диалог» ұғымы негізінің концепциясына М.М. Бахтин «диалог ретіндегі мәдениет туралы»; Л.С. Выготский - «мәдениеттің философиялық логикасы»; Б.С. Библера, С.Ю. Курганова - «Мәдениет диалогының мектебі» бағдарламасының идеялары жатады.

М.М. Бахтин, В.С. Библер, В.А. Лекторский студенттерге эвристикалық диалог теориясына сәйкес оқу іс-әрекетінің кезеңдерінен өтуді ұсынады. Бірінші кезеңде студент шындық саласын - нақты білім беру объектісін зерттейді (халықтың дәстүрлі мәдениетінің элементтері, өнер туындылары, соның ішінде кескіндеме туындылары). Екінші кезеңде студенттің іс-әрекетінен алынған алғашқы субъективті өнімі оқытушының жетекшілігімен зерттелетін құбылыстар мен тақырыптарда көрініс табатын мәдени - тарихи аналогтарымен салыстырылады. Олар ұғымдар, анықтамалар, заңдар, теориялар түрінде көрінеді. Үшінші кезеңде алынған өнім қайта қарастырылады, аяқталады немесе жаңа студенттік іс-әрекеттің тақырыбына енгізіледі [9, с. 69].

Төртінші педагогикалық шарт – арнайы жаттығуларды, шығармашылық жобаларды, кәсіби бағдардағы проблемалық тапсырмаларды қолдану, пәндердің бағдарламаларын іске асыруда мақсатқа жету үшін үлкен маңызға ие. Болашақ бейнелеу өнері мұғалімдерінің этнокөркем мәдениетін қалыптастыруда, шығармашылық жобалар орындау мол мүмкіндіктер береді. Білім беру жобасы дегеніміз - студенттерден тек ақпаратты көбейтіп қана қоймай, сонымен қатар шығармашылықпен айналысуды, оқытушының басшылығымен жүзеге асырылатын әр түрлі кәсіптік іс-әрекеттен зияткерлік және практикалық шығармашылық қабілеттерін көрсетуді талап ететін пәндегі оқу міндеті.

Жобалық іс-әрекет шығармашылықтың ерекше түрі ретінде адам дамуының әмбебап құралы болып табылады. «Білім берудегі жобалық оқытудың мақсат – білім алушыларға өз бетімен білім алуға, барлық пәндер бойынша білім беру өнімдерін жасауға мүмкіндік беру, оларды туындаған мәселелерді өз бетімен шешуге үйрету. Жоба әдісін қолдануға қойылатын талаптардың бірі интеграцияланған білімді және оны шешу үшін зерттеу ізденісін талап ететін шығармашылық проблеманың болуы» [10, б. 6].

Қорытынды

Қорта келгенде, Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319 білім заңының 3-ші және 21-ші бабтарын, Қазақстанда мәдениетті жаңғыртып, қорғауға және насихаттауға бағытталған «Мәдени мұра» «Халық – тарих толқынында» «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламаларын негізге ала отырып. Ғалымдар М.Х. Балтабаев, Ш.К. Беркімбаева, М.Н. Скаткин, Д.Уркинбаева, Ю.С. Ременникованың еңбектері қарастырылып, болашақ бейнелеу өнері мұғалімінің этнокөркем мәдениетінің қалыптастырудың төрт педагогикалық шарты **мативациялық, мазмұндық, кәсібилік** деп үш топқа бөлініп ұсынылып түсініктеме берілді. Олар этнокөркем мәдениеті қалыптастырудың келесі педагогикалық шарттар:

- қолайлы мәдени білім беру кеңістігін құру;
- болашақ бейнелеу өнерінің мұғалімін даярлау процесін ғылыми, әдістемелік және технологиялық мазмұнмен жабдықтау;
- диалог тұжырымдамасына негізделген оқытудың және педагогикалық технологиялардың белсенді формаларын енгізу;
- болашақ бейнелеу өнерінің мұғалімдері үшін кәсіби дайындық бағдарламасы аясында ұсынылған арнайы жаттығуларды, шығармашылық жобаларды, кәсіби бағдардағы проблемалық тапсырмаларды қолдану.

Әдебиеттер:

1 Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі. Мәдениет және өнер. – Алматы, 2002. – 260 б.

2 Сманова А.С., Берікбол Р.Р. Педагогические условия обучения национальному сознанию и культурным ценностям в контексте идеи «Мәңгілік ел» в художественном образовании. / XVIII Международная научная конференция «Актуальная научные исследования в современном мире». Журнал Выпуск 4(48) част 4. Переяслав – Хмельницкий, Украина – 2019. – С. 194-195

3 Уркенбаева Д. Студенттердің эстетикалық мәдениетін сәндік – қолданбалы қолөнер арқылы қалыптастырудың педагогикалық шарттары (Кәсіптік оқыту материалдары негізінде): дисс.. пед. ғыл. канд. – Алматы, 2006. – 170 б.

4 Ременникова Ю.С. Формирование этнохудожественной культуры будущего учителя изобразительного искусства в образовательном процессе ВУЗА: дис. ... канд. пед. наук. [Текст] / Ю.С. Ременникова. – Бирск, 2015. – 225 с.

5 Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319 заңының 21-ші бабы. Білім заңы. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_

6 Кендирбекова Ж.Х. Научные основы социально – педагогической работы с молодежью в открытой этнокультурно – образовательной среде: Дис...канд. пед. наук. – Караганда, 2002. – С.60

7 Оралова Г.С. Педагогическая модель этнохудожественного образования студентов с использованием информационных технологий / Вестник Карагандинского университета / серия педагогика №1 (41)/2006. – С. 118-122

8 Дюсембинова Р.К., Шушакова А.Б., Есмаганбетова Д.Б. Педагогикалық үрдісте заманауи білім беру технологияларын қолданудың мәні / Қазақстанның ғылымы мен өмірі / Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал №3. – Астана, 2020. – 186-190 б.

9 Горошкова, В.В. Диалог в деятельности современного учителя [Текст] / В.В. Горошкова // Педагогика. – 2011. - №2. – С.68-76.

10 Шарипов Ф.В. Технология проектного обучения. Учебно-методическое пособие. Издательство: Респ.учеб.-науч. методический центр Министерства образования Респ. Башкортостан. – Уфа, 2010. – С.56.

ӘОЖ 378
МРНТИ 14.35.01

С.Қ. Жаманқараев¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Өнер, мәдениет және спорт институтының
«Көркем білім» кафедрасының профессоры, ҚР СО мүшесі. Қазақстан. Алматы қ-сы.

КӨРКЕМ БІЛІМ БЕРУДЕ ҚИЯЛДЫ ДАМЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ӨЗІНДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада автор Қазақстанның кәсіби суретшілерінің көркем туындыларын зерттеу негізінде студенттердің көркем қиялын дамытудың кейбір мәселелерін қарастырады. Сондай-ақ, автор студенттердің шығармашылық және оқу іс-әрекетін оқыту процесінде оның рөлі мен маңыздылығын терең талдап, анықтайды.

Түйін сөздер: көркем, суретші, шығармашылық, образ, субъектив, актив, психика, форма, этнос, интеллектуализм, эстетика, процесс.

Аннотация

Жаманқараев С.Қ.¹

¹профессор кафедры «художественное образование» института искусств, культуры и спорта
КазНПУ им. Абая, член СО РК. Казахстан. г. Алматы.

ЗНАЧЕНИЕ И СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВОООБРАЖЕНИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

В статье автор рассматривает некоторые вопросы развитие художественного воображения студентов на основе изучения художественных произведений профессиональных художников Казахстана. А также автор глубоко анализирует, выделяет его роль и значение в процессе обучение творческой и учебной деятельности студентов.

Ключевые слова: художественный, художник, творчество, образ, субъектив, актив, психика, форма, этнос, интеллектуализм, эстетика, процесс.

Abstract

Jamankaraev S.K.¹

¹Professor of the art education Department of the Institute of arts, culture and sports of KazNPU. Abai, a member WITH the RK. Kazakhstan. Almaty.

**SIGNIFICANCE AND SPECIFIC FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF IMAGINATION
IN ART EDUCATION**

In the article, the author examines some issues of the development of the artistic imagination of students through the study of the artistic work of professional artists of Kazakhstan. The author is deeply analyzes, defines its role and importance in the process of training of creative and educational activities for students.

Keywords: art, artist, art, image, subjective, asset, psyche, shape, ethnos, intellectualism, esthetics, process.

Кіріспе. Негізінде өнердегі шешуші тақырыптардың бірі-адам, қоршаған орта, қоғам болып саналды. Алайда, өнердің өткен кезеңдерінде оның біртұтастығы айқын байқалса, енді оның бөлшектенуі, біртектес болмауы, идеялық және стильдік ерекшеліктерінің көбеюі 70-ші жылдардағы өнерге тән сипатына айналған еді. Бұл мынаған байланысты болуға тиіс қоғамдық өмірдің қилы өзгерістері, сөз бен істің арасындағы алшақтық өмір құбылыстарын табиғи бейнелемей, жасанды бейнелеуді туғызған, осыдан барып, мұның салдары ретінде - ой-пікірді жанамалап білдіруден бастап таза конъюнктураға дейінгі түрліше бейнелеушілік пайда болған.

Кескіндеме өнеріне 70-ші жылдардың аяғында келіп қосылған көптеген жас суретшілер де осы бағытты ұстанды. Оларды күрделі әлеуметтік проблемалардан қашқақтайды деп талай рет кінәлады. Бірақ тау мен далаға, аңыз ертегілеріне, бала кезінде жанына тұтқан - ұлттық өнерге қарай бой бұрғандары суретшілердің шығармашылығында анағұрлым адал болып шықты. Алайда, осыдан он жылдай бұрынғы өнердің негізгі тақырыбы жеке адамның табиғатпен байланысы және үзілмеген тарих пен әлем кеңістігінде өмір сүретін адамның рухани-эмоциялық дүниесі болды. Сонымен қатар кескіндеме өнерінде ескімен жаңа тұрмыс тіршілік айқындалған. Жас суретшілер барынша алдыңғы ұрпақтың тақырыптарын одан ары жалғастырды, бірақ олар бұл тақырыптарға өзгеше үндестік берді. Осыдан барып суретшілер қауымдар арасында басқаша жол ізденуіне де бірден бір септігін тиізді.

Суретшілердің кенептері шабытты салтанатты әуенге ие болды. 60-шы жылдардағы өнер иелерімен салыстырғанда 30-шы жылдардағы суретшілер табиғаттың мәні мен міндетін басқаша түсініп өз көзқарастарымен таныта білді. Егерде бұрын табиғат көрінісі композициясында Қазақстанның жинақталған образы ретінде еңгізілсе, енді суретшілер табиғаттың алуан түрлі формаларының сұлулығы мен пластикалық сезілуін және адам баласына рухани байлық беретін композициялық шешімдердің көркемдік рәсімдерінен көріне бастады.

Қазақстан бейнелеу өнерінің бұл жаңа кезеңі көркем өнердегі құбылыс ретінде танылып отыр. Оның көптеген басты мәселелері – шығармашылықтағы еркіндіктің, жалпы ұлттық және жеке бастың өзіндік ерекшелігін танытуға талпыну, сонымен қатар қазақ суретшілері үшін бұл проблемалар академиялық және идеологиялық ережелерден бас тартудан туындап отырған екінші кезең. Осы орайда суретшілер бейнелеу өнерінің принциптерін ұлттық деңгейде таныту көзделіп «жаңа идеялық технологияларда» көрінуге талаптанды. Сонымен қатар кескіндеме өнеріндегі қай жанрда болмасын суретшілер динамикалық сезімді адам еңбегінің ерлік істерімен де ұштастырып жатты.

Ал, кейінгі 1980-2000 жылдары суретшілер халықтың тұрмыс тіршілігінен, ұлттың мәдениетін бейнелеуді жалғастыра отырып, суретшілер өзіндік мәнерлерін таныта білді. Дәлірек айтқанда, бұл кезеңде кескіндеме өнерінде әр стильде, яғни абстрактылық, авангарттық, сюрреалистік, және тіпті дадаизм бағыттарын да кездестіріп жатамыз. Тақырыптық жағынан суретшілердің композициялары тарихқа байланысты болып келген туындылары да жиі көрініс табады. Мұнда суретшілердің композицияларынан өткеннің сарынын, бүгінгінің ақиқатын сезіне алатындай жағдай туғызады.

Негізгі бөлім. Өнер өзінің бастау бұлағында халықтың тарихи жолы туралы сөз ету үшін төл сөз жеткіліксіз болып қалады, сондықтан олар себеп-салдарлық байланыстарды орағытып өтіп, оймен қабылдаудың байланыстылығын ояту үшін символикалық және аллегориялық жинақтаулар дәрежесіне көтеріледі. Өнер өзінің бастау бұлағына, ежелгі халықтық түп негіздеріне ықылас білдіруінде оның этнографиялық, одан кейін поэтикалық дәрежелерінен өткесін жаңа биікке шығып, оны пайымдаудың философиялық дәрежесіне көтерілді деуге болады. Сахнаға шыға бастаған суретшілердің келесі ұрпағы,

тегінде, алдыңғылардың осы бағыттағы ізденістерін жалғастыра отырып, халықтың менталитетін және халықтың тарихы туралы ұғымды тың түсінуге, сонымен қатар қазіргі заман құбылыстарын да тереңірек пайымдауға болардай, еңбектерімен ерекшелінуде.

1980-шы жылдырдың аяғында Қазақстан бейнелеу өнерінде айтарлықтай өзгерістер байқала бастады. Яғни, атап айтқанда 1988-89 жылдары екі бірдей маңызды көрме өткізілген болатын. Сол көрмелер Қазақстан бейнелеу өнеріне ұлттық мектеп принциптерін жалғастыра келіп, сана-сезімнің теңбе-тең үлгісі ретінде символизм мен концептуализм қозғалысы қалыптасты. Мұнда ұлттық мектептің дамуына өз үлесін қосқан кескіндемеші Ә.А. Сыдыханов өзінің «Таңбалы кескіндеме» мен «Тағдырлар тоғысы» (Перекресток) атты жеке көрмесінде көрермен назарына паш еткен болатын. Жаңа символика - концептуалды тәсіл осы өтпелі кезеңдегі Қазақстанның кескіндемелік өнерінің басты аспабы ретінде болуы аймақтық мінезге тән болды.

Жалпы бейнелеу өнерінде мұндай күрт өзгерістер суретшілерді кешегі кеңес өкіметі кезеңіндегі идеялогия мен әлеуметтік тақырыптар қажытып жібергеннен де туындап отырды. Ең бастысы өнер иелерін дүниенің тылмыс құпиясы, шаманизмдік, энергиясы, осы замандық ойлау принциптері ретінде эстетикаландырылған интеллектуализмі, ұлттық эстетиканың мәнін түсіну қызықтырды. Ал енді осы жоғарыда сөз еткен мәселерді болашақ өнер мамандарын даярлауда арнайы жоғары оқу орындарының оқу үрдісінде қарастырып көрелік.

Студенттердің шығармашылық белсенділігі мен көркемдік қиялы өз-өзінен пайда болмайды, оған ынта тудырып, сабақта шығармашылық жағдай жасау керек. Мысалы: тапсырма, оның мазмұны мен құрылымы студенттердің шығармашылық белсенділіктерінің маңызды шарты. Бұдан әрі педагог студенттердің шығармашылық бейнелеу процесіне басшылық жасайды. Ол студенттердің әрекеті мен жұмыстарына ескерту жасап естеріне салады, оны бағалайды. Сөйтіп, болашақ маманға және оның шығармашылық жұмысына деген өзінің жеке қатысын білдіреді. Н.Г. Чернышевский айтқандай: «Айналадағы әсемдікті түсіну, таңырқана тамашалау адамды жарқын қуанышқа бөлейді, тамашаға таң қала тәрбиелеу тәтті қиял туғызады, сайып келгенде эстетикалық рахатқа бөлейді» [1].

Психология ғылымы сезім мен тебіреніс бірге жүрген жерде, ой жүйесінің қабылдағыш қасиетінің ұйытқысы болатынын әлдеқашан дәлелдеп берген болатын. Бұл екеуі қатарласа отырып, білім негіздерін тиянақты игеруге, адамның жеке басының жан-жақты қалыптасуына шексіз ықпал жасайды. Өйткені оқыту процесінде көркем өнер саласының түрлі тізбегін адам санасына құя берумен қатар, олардың құпия астарына көзін толық жеткізбейінше, эмоциялық сезім тудырмақ емес.

Демек, оқыта отырып адамның ой-қиялын оятап қана қоймай, оны тұтандыра білу қажет. Сонда ғана қолға алып отырған материал жаң жағынан бейнелі құбылыста танылып, өнерге деген көзқарас өрістей бермек.

Гегель өзінің эстетикалық тұжырымдамасында былай дейді: «Көркемдік шығармалар өзінің мазмұны мен құрылымында тиянақты бір шеттегі шындық объекті ретінде өзі үшін емес, көркемдік өнерді сырттай бақылаушы және одан ләззат алушы біз үшін, көпшілік үшін қолданылады» - деп қорытынды жасайды. [2]

Қазіргі заманда шығармашылыққа, өнер туындылары мен қазыналарына философтар, педагогтар, психологтар ерекше көңіл бөліп келеді. Олар: “Көркем қиялдай білу мен көркем тұрғыда ойлау қабілеттілігі кез келген адамның әдеттегі жас өспірімнің өзіне тән шығармашылығы болашақпен тығыз байланысты” олардың шығармашылық қабілеттілігін ерте жастан қалыптастыру керек, егер бұл талап ерте жастан қалыптастырылмаса, онда қоғамның дамуына кедергісін тигізеді. Сондықтан ерте жастан бейімдеудің маңызы зор және оларды тәрбиелеуге, үйретуге болады! - деп дәлелдейді. [3]

Ал енді «қиял» дегеніміз не? Оның қандай түрлері бар? Оны дамытуда қойылатын басты талаптары не? деген сұрақтарға жауап табу мақсатында төмендегі жолдарды ұсынамыз.

Ғалым Г.Пірәлиева былай дейді: үш тірек яғни «ақыл, қиял, көңіл» туралы «аталған үш негіз - адамның жан жүйесін, санасын зерттейтін жазушылардың негізгі объектісі. Ал ақыл, қиял, көңіл терең зерттелмей, адам табиғаты жан-жақты танылып, оның ішкі жан дүниесіне тереңдей ену мүмкін емес - деген екен. Демек, өнер арқылы адамды зерттейтін ғылым яғни, «адамтану» ғылымы деп, алғаш рет А.Байтұрсынұлы айтып, ғылыми айналымға енгізген екен. [4,8 б.]

Адам бұрын қабылдап, көрген заттар мен құбылыстардың бейнесіне сүйене отырып, өмірде көрмеген құбылыстарды санамызда бейнелеуге ұмтылады. Мысалы өткен тарихымыз туралы сөз қозғағанда өзіміз көрмеген нәрселерді көз алдымызда сан алуан өзгерістер мен түрлі елестетулер пайда болатыны анық. Мұны біздер *қиял процесі* деп атаймыз. Мағжан Жұмабаевтың айтуынша «жанның өзінде бұрыннан бар суреттеулерден жаңа суреттеулер жасай алуы *қиял* деп атап кеткен. [5]

Бүгінде психологтар баланың қиялдауға бейім тұратынын айтады. Балалар өздері көрген фильмдерінен, спектакльдерінен, картиналарынан, оқыған кітаптарынан барынша әсер алатыны соншалық, олар өздерін соның ішінде жүргендей сезінеді. Бұл оларды өз алдарына белгілі мақсат қоюларына және сол мақсаттарға жетуге, ұмтылуға итермелейді.

Енді біздер «қиял» деген сөздің мән-мағынасын терең ашып, оған жан-жақты анықтама беріп көрелік. Жалпы қиял екі түрлі болады. Баланың түс көруі енжар қиялға жатады. Қиялдың шарықтап дамуының ең жоғарғы сатысы *белсенді қиял* – шығармашылық іс-әрекетпен тығыз байланысты. Балалардың шығармашылық іс-әрекетін дамыту екі нәрсемен байланысты. Бірі – сурет салумен шұғылдану, яғни көркем образды баланың өздігінен сомдауға деген ұмтылысы. Ал екіншісі сол көркем образды өзбетімен, шығармашылықпен қабылдауы, сомдауы.

Қиял жөнінде әл-Фараби: «Барлық жан қуаттарын рухани күштерді тек қиял ғана өзіндік сақталатын сезімдік заттарды модельдендіре алады. Сыртқы дүние заттары мен құбылыстарының субъективтік образдарын қайтадан өңдеп, жаңартып бейнелейтін тек адам баласына тән психологиялық процес деп атауға да болады» - деген.

Қиял адамда пайда болған кезде ми қабығында бұрын жасалған уақытша байланыстар түрлі комбинацияға түсіп, жаңа бейнелер туып отырады екен. Сол уақытша байланыстарды қайта жасап, өңдеу процесінде екінші сигнал жүйесі маңызды рөл атқарады [6,276 б.].

Адамдардың қиялына тән кейбір ерекшеліктерді төмендегіше топтастыруға болады:

1. Әр адамның қиял ерекшеліктері оның жеке қызығулары мен қасиеттеріне, алдына қойған мақсатына байланысты болып келеді. Бұл арада суды аңсап шөлдеген жолаушының қиялы мен екі үш күннен кейін емтихан тапсыратын студенттің қиялын, машинасының тетігін жетілдіруді ойлап жүрген инженердің қиялдарын салыстырып көруге болады;

2. Қиялдың мазмұны мен формасы адамның жас және жеке дара ерекшеліктеріне де, білім тәжірибесіне де байланысты. Мәселен, көргені де, түйгені де көп, өмір тәжірибесі мол, әр тарапты білімі бар ересек адамның қиялы мен енді ғана өмірге аяқ басайын деп тұрған жеткіншектің қиялын бір өлшемге салуға болмайды.

3. Қиял адамның өскен ортасын, этностық ерекшелігіне, табиғат, жер-су қоршауына байланысты да көрініп отырады. «Жаратылыстың құшағында, - деп жазады М.Жұмабаев, - меруерт себілген көк шатырдың астында, хош иісті жасыл кілем үстінде, күнмен бірге күліп, түнмен бірге түнеп, желмен бірге жүгіріп, алдындағы малымен бірге өріп, сары сайран далада туып өсетін қазақ баласының қиялы жүйрік, өткір, терең болуға тиісті» - деген екен.

4. Қиял адамның барлық психикалық құбылыстарымен ұштасып жататын процесс. Мәселен, алға қойған мақсатты жоспарлап, жүзеге асырудың жолдарын іздестіру қиялсыз мүмкін емес. Бұл – қиялдың ерікпен байланысына жақсы мысал. Қиялдың ойлау процесінде алатын орны ерекше. Өйткені ойлау белсенділігі адамды шығармашылық әрекетке жетелейді. Ал ондай әрекет қиялдың күшті дамуын қажет етеді. Ойлау мен қиял бір-бірімен тығыз байланысты. Жан қуаттарының осы екеуі де мәселені шешуге, сұраққа жауап беруге қатысады. Бірақ қиялда мәселені шешудің өзіндік ерекшелігі болады. Қиял-мәселені суреттеу, жанды көрініс арқылы шешсе, ойлау оны тірі суретсіз жалпылай, ұғым, пікір, тұжырым түрінде шешеді.

5. Адам қиялы еңбек процесінде, іс-әрекет үстінде жарыққа шығып, дамып отырады. Мұндағы негізгі шарт: саналы мақсаттың болуы, болашақты болжай алу, істейтін еңбектің нәтижесін күні бұрын көре білу, яғни оны өңдеп, өзгертіп, елестете алу-адам қиялына тән негізгі белгілер - деп жоғарыда аталған қиялдың бес белгісін Қ.Жарықбаев атап көрсеткен [7,221 б.].

Демек қиялда адамның дүние жөніндегі әр түрлі түсінігі әр түрлі формада қиоласып, жаңа сипатқа ие болады. Қиял адамдардың бірнеше қажеттілігінен тәуелді бола тұрып белсенділігін арттырады, шығармашылығын шыңдайды. Қиял адамның қоғамдық өмірінде немесе теория жүзінде ғана емес бүкіл рухани өмір жүйесіне әсер етеді. Тұлғаның жеке өмір жолы, жеке басының дамуы, жеке қасиеттері, іс-әрекеттері өмір салтының қалыптасуы мүмкін емес. Италияндық атақты философ суретші Леонардо да Винчи айдахардың суретін бейнелегенде: «көкжал аңшы иттің не жай иттің басын саламыз, оған басқа мысықтың көзін саламыз, құлағы түлкінікі болады, мұрыны таздікі секілді, қасы арыстандыкі, самайы әтештікі, мойны суда жүзетін тасбақанікі сияқты». [8,18 б.]

Бұл нәрселердің бәрі өмірдегі шынайылықтан топтастыру арқылы туындап отыр. Бірақ осы топтастыру арқылы туындаған бейнелерді көре білу үшін, адамға ең жүйрік, жоғары деңгейдегі қиял

қажет. Кейде баланың қиялдау нәтижесінен туындаған образдардың өзі оның танымын кеңейтіп қана қоймай, қоғамдық жағдайларға да әсер ететіні байқалады.

Жазушының, суретшінің, ғалымның, композитордың қиялдары шығармашылық қиялға жатады. Ол өзіндік жаңа образдар жасау арқылы әрекетте көрінетін қиялдың түрі. Шығармашылық қиял акын жазушылардың, қылқалам шеберлерінің, әртістердің т.б. осы секілді өнер иелерінің іс-әрекеттерінде үлкен орын алады. Олар өз идеяларын көркем образ арқылы береді. «Әртістердің көкірегінде өзі билеп тұрған адамның ой-толғаныстары туғанда ғана шынайы өнер туадысы, нағыз жанды сезім еш уақытта зорлағаннан, қолдан жасағаннан келмейді» - деп К.С. Станиславский тұжырымдаған [9,17 б.].

Ал шығармашылық қиял әрекеттің кез келген саласымен де тығыз байланысты. Қоғамдық өмірге үлесін қосатын нәтижелі еңбекте шығармашылық қиялдың болмауы мүмкін емес. Бұл қиял көбінесе мұғалімдерге көбірек қатысты. А.С. Макаренконың айтуынша: «жеке адамның келешегін жобалауда мұғалім шығармашылық қиял әрекет етсе, жақсы нәтижеге ие бола алмас еді» - дейді. [10,48 б.]

Атақты француз ғалымы Дени Дидро: «қиял! – бұл сапасыз акын да, философ та, ақылды адам да, ойлайтын жан да, тіпті адам болу да мүмкін емес» - деп тегін айтпаған еді. [11,19 б.].

Қорытынды. Қорыта келе, қиялдың бізге бағынышты болуы немесе пәрменді не әлсіз болуы да өзімізге байланысты. Қиял өзінен өзі пайда болмайды. Ол адамның дүниені тануынан, оның жасайтын әрекеттерінен, еңбегінен, алға қойған мақсаттарынан пайда болады. Оған басты назарда бір қағида ескеріледі ол – еңбексүйгіштік. Адам қаншалықты еңбексүйгіш болса, қиялы қанаттанып, жүрегі арманға толы болады. Ол үшін оны өмір бойы дамытып, өзіне дарыта білу қажет.

Қырғыз халқының ұлы жазушысы Шыңғыс Айтматовтың пікіріне тоқтала кетсек ол: «Ақтық демі таусылғанша ой ойлап, қиял қанатында ұшатындығымен де адам биік, адам ұлы» - деп үлкен философиялық ой тастаған еді. [12]

Әдебиеттер:

1. Чернышевский Н.Г. Собрание сочинений в пяти томах. Том 1. Изд: Правда, Огонек, 1974. – С.464.
2. Гегель В.Г. Эстетика. В.4 т. – М.,1968.
3. Горностаев П.В. От Конфуция до наших дней: проблема развития учащихся //Педагогика, 2002, № 7. – С. 40-47.
4. Пірәліева Г. Қазақтың көркем прозасындағы психологизм және оның бейнелеу құралдары. – Алматы: ҚызМемПи, 2007. – 359 б.
5. Жұмабаев М. «Педагогика». – Алматы, 1993. – 201 б.
6. Аль-Фараби. Избранные трактаты // Перевод с арабского. – А.:Ғылым, 1994. – С.445.
7. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақтың тәлім-тәрбиесі. – Алматы, 1995. – 352 б.
8. Дживелегов А.. Леонардо да Винчи. – М.: Изд. Искусство. 1969. – С.192.
9. Станиславский К.С. Собрание сочинений в восьми томах. Том 1. Гос.изд-во "Искусство". – М., 1954. – С 49.
10. Макаренко А.С. Избранные педагогические сочинения, Том 1. – М., 1977, Педагогика. – С. 397.
11. Дидро Д. Собрание сочинений. – М.- Л., 1935-1947. – С.248.
12. Айтматов Ш. Жан пίδα: роман. – Алматы: Атамұра, 2005. – 320 б.

ӘОЖ 371.64/.69
МРНТИ 14.85.01

Р.С. Бакаиев¹, М.Абдрахманов²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының
«Көркем білім беру» кафедрасының аға оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан.

²Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының
«Көркем білім беру» кафедрасының аға оқытушысы,
Қазақстан Республикасының Суретшілер Одағының мүшесі. Алматы қ., Қазақстан.

КӨРКЕМ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ – КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа

Авторлар мақалада бүгінгі күндерде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен техникалар, бағдарламалар мен тиімді әдістерін жоғары оқу орындарының көркем білім беру жүйесінің оқу үдерісінде үйрету, пайдалану қажеттігін атап өткен. Себебі, компьютерлік графикалық бағдарламаларды жоғары мектепте игермей, болашақта жоғары сұранысқа ие маман болуы екі талай. Осыған орай авторлар мақалада қоғамымыздың қайсы саласыда болмасын, компьютердік графикалық құралдарды, арнайы бағдарламалардың негізін, техникасы мен технологиясын меңгеру бүгінгі күннің қажеттілігі екенін баса атап кеткен. Жалпы, бүгінде көркем білім беру жүйесінде болашақ суретші педагогтарға ақпараттық коммуникациялық технологиялардың негіздерін оқу үдерісіне кіріктіру, арнайы қажетті құралдарын, бағдарламаларын үйрету болашақта бүгінгі таңда сұранысқа ие мамандықтар бойынша жұмыс орынын табуына да өзінің игі ықпалын тигізері сөзсіз.

Түйінді сөздер: компьютерлік графика, сурет, жобалау, эстетика, бейнелеу өнері, сызу, қолданбалы қол өнері, дизайн, технология, әдіс, ақпарат, жүйе, көркем білім, өнер, графика, визуалды өнер, этюд, нобай

Аннотация

Бакаиев Р.С.¹, Абдрахманов М.²

¹КазНПУ им. Абая, институт искусств,
культуры и спорта старший преподаватель кафедры "художественное образование",
г. Алматы, Казахстан.

²КазНПУ им. Абая, институт искусств, культуры и спорта старший преподаватель кафедры
"художественное образование", член Союза Художников Республики Казахстан. г. Алматы, Казахстан.

МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО – КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Авторы в статье подчеркнули необходимость обучения и использования в учебном процессе высших учебных заведений в системы художественного образования наиболее эффективных методов обучения информационно-коммуникационных технологий, и применять в учебном процессе максимально графические программы и т.п. Дело в том, что без освоения компьютерных графических программ в будущем можно и не стать востребованным специалистом. В этой связи авторы подчеркнули, что в наше сегодняшнее время информационно коммуникационные технологии стали неотъемлемой части нашей жизни. Овладение будущими художниками педагогами компьютерными графическими средствами, его основами, основными техниками, новыми технологиями и знание специальных программ является необходимостью сегодняшнего дня. В целом, сегодня в системе художественного образования будущим педагогам-художникам необходимо интегрировать в учебном процессе основы информационно-коммуникационных технологий, эффективно и целенаправленно обучать специальными графическими программами и необходимыми инструментами, специальными программам, что, несомненно, окажет благотворное влияние в будущем в поиске рабочих мест по востребованным на сегодняшний день профессиям.

Ключевые слова: компьютерная графика, рисунок, проектирование, эстетика, изобразительное искусство, черчение, прикладное искусство, дизайн, технология, метод, информация, система, художественное образование, графика, визуальное искусство, этюд, эскиз

Abstract

Bakaiev R.S.¹, Abdrakhmanov M.²

¹KazNPU named after Abaya, Institute of Arts, Culture and Sports Senior lecturer of the Department of "Art Education", Almaty, Kazakhstan.

²KazNPU named after Abaya, Institute of Arts, Culture and Sports Senior lecturer of the Department "Art Education", member of the Union of Artists of the Republic of Kazakhstan. Almaty, Kazakhstan.

**METHODS OF USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES
IN THE ART EDUCATION SYSTEM**

The authors in the article stressed the need for training and use in the educational process of higher educational institutions in the system of art education of the most effective methods of teaching information and communication technologies, and to apply in the educational process the most graphic programs, etc. The fact is that without the development of computer graphics programs in the future, you cannot become a popular specialist. In this regard, the authors stressed that in our current time, information and communication technologies have become an integral part of our lives. Mastering of computer graphic means, its basics, basic techniques, new technologies and knowledge of special programs by future artists and teachers is a necessity of today. In general, today in the system of art education, future teachers-artists need to integrate the basics of information and communication technologies in the educational process, effectively and purposefully teach special graphic programs and necessary tools, special programs, which will undoubtedly have a beneficial effect in the future in finding jobs in the professions that are in demand today.

Key words: Computer graphics, drawing, design, aesthetics, fine arts, drawing, applied arts, design, technology, method, information, system, art education, graphics, visual art, sketch, sketch

Кіріспе. Қоғамның әлеуметтік-экономикалық және саяси дамуының қазіргі заман деңгейі студенттерінің кәсіби шеберліктерін қалыптастырудың барлық саласында жаңа ғылыми технологияларды кеңінен пайдалануды талап етеді. Бүгін кез-келген салада іс-жүзінде соңғы техникалық құралдарды, сонымен қатар компьютерде жұмыс істеу әдістерін меңгерген мамандар қатары күнсайын арта түсуде. Мұндай жағдай студенттерінің кәсіби шеберліктерін қалыптастырудың барлық түрлеріне де толығымен қатысты. Компьютерлік технологиялар мүмкіншіліктері біздің көз алдымызда студенттерінің кәсіби шеберліктерін қалыптастырудағы көзқарас дамуының мүлдем жаңа үлгілерін ұсынуда. Ғасырдың осынау жедел ағынында іс жүзінде әр уақытта студенттерінің кәсіби шеберліктерін қалыптастырудағы қойылған мақсатқа жету барысында айқындаушы фактор болып табылатын уақытты үнемдеуде компьютерлік технология мол мүмкіншілік жасауда. Қазіргі кезде 5B010700 «Бейнелеу өнері және сызу» мамандығы студенттерінің кәсіби шеберліктерін қалыптастырудың көптеген түрінде компьютерлік графика жүйесі шешуші орынға ұмтылуда. Жаңа технологиялардың арқасында компьютерлік графиканың: білім, баспа жүйесі, шынайылықтың ұшқыр тиімділіктерін беруге арналған құралдар, баспа мультимедиясы, анимация және үшөлшемді графика, компьютерлік ойындар, арнайы тиімділіктерді жасауға қажетті компьютерлік бейнелер генерациясы, интернеттер қарқынды дамуда.

Бүгінгі қоғам ақпараттық-технологиялық және құрылымдық артта қалушылықты жою, елдік ғылыми-технологиялық әлеуетті сақтау және дамыту, ұлттық құндылықтарды сақтай отырып дамыту - стратегиялық мақсаттың бірі болып табылады. Бұл мақсаттардың айқын көрінісі ретінде Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында (ҚР МЖМБС 3.03) 050107 - «Бейнелеу өнері және сызу» мамандығына қойылатын талаптар тізімінен де байқауға болады. Онда бұл мамандық иелерінің өндірісте көркем, интерьер, экстерьерді көркемдеу, өнеркәсіп орындарында, фирмада суретшілік, баспа орындарында кітап көркемдеуші қызметтер, сондай-ақ, жобалау-дизайнерлік жобаларды жасау, кәделі және кәсіптік графика (орауыш, этикет, марка, белгілі логотип, жарнама, буклеттер, пошта жиынтығы, т.б.) саласында жұмыс істеуге бағытталатыны көрсетілген. Сонымен қатар, кәсіптік даярлығына қойылатын талаптар тізімінде: «оқушыларды көркем-шығармашылық, оқу, еңбек және қоғам жұмыстарын басқарудың алдыңғы қатарлы әдісін, оқушылардың көркем-шығармашылық қабілетін, эстетикалық көзқарасын, пайымдау және баға беруін дамыту әдістемесін жете білу керектігі қажет

етіледі. Бұдан байқайтынымыз маман даярлау саясатындағы талаптардың ауқымын жоғарыда аталған стратегиялық мақсатты жүзеге асыруға негізделген талаптарын кеңейте түседі.

Негізгі бөлім. Бүгінде компьютерлік графика мен визуалды білім мүмкіндіктерімен байланысты еңбектер қарқынды даму үстінде. Оқыту бағдарламасында компьютерлік графиканы қолдану шығармашылық жағынан жеке адамды дамытады. Себебі, физиологиялық тұрғыдан адам миының оң жарты шарымен ойлаудың синтетикалық, бейнелі, интуитивті жағдай бойынша қамтамасыз ететіні белгілі. Кез-келген жүйенің осал тұсы мен қайшылығы да кездеседі. *Компьютердің бүгінгі қоғамның кез-келген саласының* тек көркемдеу мен безендірумен ғана емес, ғылым мен медицинаның барлық саласында, коммерциялық және әкімшілік қызмет орындарында алуан түрлі ақпаратты көрнекі түрде көрсету үшін сызбалар, графиктер, диаграммалар жасау үшін қолданылады. Бұл талаптар бейнелеу өнері мамандарының кәсіби мәдениетінің бір компоненті ретінде маманның қызмет ету аумағын кеңейтіп келеді.

Мұнда жоғары білімді мамандарға қойылатын жаңа біліктілік талаптарын жобалаудың тиімділігі айтылады. Ал жоғары мектеп даярлаған маман қоғамның сұранысын қанағаттандырып, жұмыс берушінің маманға қоятын талаптарын орындай алуымен өлшенеді. Бүгінгі ақпарат кеңістігінің артуы компьютерлік графиканың практика жүзінде кез-келген бейнелерде қолданыла бастағанынан белгілі. Компьютерлік бағдарламалардың суретшінің ойын іс-жүзінде жүзеге асыра алатындай көптеген түрлері бар. Белгілі бір бағдарламалармен қамтамасыз етілген компьютер XX ғасырдың соңында суретшінің палитрасына айналып отыр. Қазіргі кезде бейнелеу өнері мамандарына сурет сала білу, суреттің, түс шығарудың, композицияның, модельдеудің теориялық негізін ғана білу жеткіліксіз болып отыр. Сонымен қатар, қазіргі күнгі технологияларды аса талғаммен, сауатты қолдана білу, графикалық редакторларды білікті пайдалана білу де қажеттілігі артуда.

Жоғары мектептегі «бейнелеу өнері және сызу» мамандары даярлаудағы білім мазмұнын дамыту стратегиясы кәсіби дайындық саласында біріншіден, тек теориялық біліммен қамтамасыз етіп қана қоймай, еліміздің әлеуметтік-экономикалық талаптарын да қанағаттандыруы тиіс. Нәтижесінде бітіруші мамандардың жұмысқа орналасу мүмкіншіліктерін арттыруды көздейді. Екіншіден, кәсіби бағыт беру қатарындағы пәндердің қатарын ғылым мен техниканың жаңа жетістіктерін пайдаланып, болашақ маманның технологиялық жетістіктерін арттыруға мүмкіндік беретін арнаулы курстарды енгізу; үшіншіден дипломдық жобаларының келешек еңбек нарығында пайдалану мүмкіндігімен сабақтастыруды қолға алуға бағдар береді. Бұл бағдарлар *бейнелеу өнерінің ауқымының аса кеңейіп отырғанын көрсетеді. Ол тек бір жақты компьютерлік графика шеңберінде қалып қояды деген пікір емес, керісінше, ол баланың ақыл-ойы жетіліп, жағымды мінез-құлықтары мен адамгершілік қасиеттері қалыптасып, әсемдік пен сұлулықты қабылдау қасиеттерін арттыруға да даяр болады, әрі қоғамның кез-келген жағдайдағы нарықтық талаптарын да қанағаттандыра алады деген сөз. Қоршаған ортаға, табиғатқа деген эстетикалық сезімін шыңдай түсуге де мүмкіндіктер бар. Алайда қоғамның талабы өнер саласына қатар қойылады.* Компьютерлік жүйемен жұмыс оқушылардың әлеуметтік қоғамның мүшесі болу қажеттілігін арттыра түседі.

Компьютерлік графика бейнелеу өнері, қолданбалы қол өнері және дизайнерлік өнер туындыларының, түрлі бұйымдарын жасауда, көркем шығармашылық туындылар негізінде жататын заңдар мен заңдылықтарды зерттеу барысында теңдесі жоқ құралға айналуға. Осы орайда 5B010700 «Болашақ бейнелеу өнері және сызу» мамандығы студенттерінің кәсіби шеберліктерін қалыптастыру барысында графикалық, түстік тиімділіктердің байлығымен, кеңістікті пішіннің екі немесе үшөлшемді көрнекті бейнелерін студенттерге үйретуде жеке компьютердің түрлі бағдарламалық технологиялық, мүмкіншіліктері шексіз. Жасалатын өнімдердің кәсіби маңыздылығымен қатар жалпы білімдік үлкен қолдауға ие екенін оларды студенттердің кәсіби шеберліктерін қалыптастырумен өзара байланыстылығын, компьютерлік графиканың кәсіби ерекшеліктерін ескере отырып, болашақ 5B010700-«Бейнелеу өнері және сызу» мамандарын даярлаудағы маңыздылығын атап өткен жөн.

Сонымен бірге, әділетті (қажетті бағдарламалармен қамтамасыз етілген компьютерлік техникалардың жетімсіздігі, оның қамтамасыз етілуі, кәсіби мамандардың болмауы және т.б.), сондай субъективті (кейбір кәсіби мамандардың көркемөнер пәндерін компьютерлік құралдар арқылы оқытудағы күмәншілдігі) бірқатар себептердің күштеріне байланысты, белгілеуші эксперименттер талдаулары мамандардың кәсіби шеберліктерін қалыптастыру үрдісінде әлі де компьютерлік графика пәнінің тиісті деңгейге жетпегендігін көрсетеді. Қазіргі кезде 5B010700 «Бейнелеу өнері және сызу» мамандарының студенттеріне компьютерлік графиканы қазақ тілінде оқытуға арналып, арнайы даярланған теориялық және әдістемелік әдебиеттер өте аз. Ал О.Яцюк, В.В. Алейников, Л.Ю. Кравченко, Е.М. Разинкина, О.Н. Гавришина, В.В. Корешков, Л.Я. Нодельманның атаулы мәселеге қатысты ресми тілдегі еңбектері, олардың маңыздылығына және құндылығына қарамастан барлық қажетті және айтарлықтай көкейкесті мәселелерді шеше алмайды.

Болашақ мамандардың компьютерді және компьютерлік технологияны кәсіби іс-әрекеттерде пайдалануға даярлығын қалыптастыру проблемасы да бірқатар ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапқан. Нәтижелері мынадай мәселелерді қарастырады: информатика мұғаліміне жоғары білім беру әдістемесін жасау (В.П. Беспалько, В.А. Извозчиков, М.П. Лапчик, Е.Ы. Бидайбеков, Қ.С. Әбдиев, Ж.А. Қараев, А.А. Жолдасбеков, Қ.М. Беркімбаев, Л.Ф. Нефедова және т.б.) пән мұғалімдеріне жаңа ақпараттық технологияны мазмұндық жағынан оқыту жүйесін жасау (А.А. Абдықадыров, В.Д. Алексеев, Э.И. Кузнецов және т.б.), компьютерлік ақпараттық технологияның даярлық ықпалы (А.П. Ершов, А.А. Кузнецов, В.В. Рубцов, А.Е. Савельева және т.б.), компьютерлік ақпарат технологиясының әдістері мен құралдарын пайдалану (Б.С. Гершунский, А.В. Левин, В.И. Андреев, В.В. Алейников және т.б.), оқытудың ақпараттық моделін құру (С.И. Архангельский, Н.Ф. Талызина, В.М. Казакевич және т.б.), мұғалімнің ақпараттық-әдістемелік іскерліктері мен ақпараттық мәдениетін пайдалану (Е.Г. Гаевская, С.Н. Лактионова, Л.Ю. Малай және т.б.) мұғалімдердің компьютерлік сауаттылығын қалыптастыру (С.Р. Доманова, А.Д. Качуров және т.б.)

Компьютерлік графиканың көптеген проблемалары бірқатар ғалымдардың еңбектерінде зерттеледі (В.М. Глушков, Г.Р. Громов, Г.Н. Лихачев және т.б.). Олар компьютерлік графиканың шығу, даму тарихын, компьютерлік ақпаратты экономикада пайдалану, компьютерлік ақпарат жүйесін зерделеу, оларды өндірісте пайдалануға даярлау және т.б. мәселелерді қарастырады.

Студенттерді жан-жақты, көпқырлы етіп қалыптастыруды ұйымдастырудың интеллектілік бағыттылығы, іскерліктің кез-келген түрінің шығармашылық белсенділіктерінің пайда болуы, уақыттың маңызды қажеттілігіне айналуға. Бұл жағдайда педагогика ғылымы компьютерлік құралды бала-бақшалардағы бүлдіршіндердің ой-өрістерін арттырудағы бала ойындарынан бастап, жоғары оқу орындары студенттерінің композициялық шығармашылық туындыларды талдау, оларға қажетті (нобайлау, суреттеу, этюд, эскиз) ізденіс жұмыстары барысындағы шеберлік дамыту максаттарындағы оқыту әдіс-амалдардың жаңа жолдарын, түрлерін және олардың алдында тұрған міндеттер мен технологияларын пайдалануды қарастыруда.

Студенттің негізгі міндеті - қоғамдық тәжірибені шығармашылық меңгеру және адамды қоғамдық қатынастар жүйесіне қосу. В.А. Сластениннің айқындауы бойынша маманның барлық сапасы «тек - қана іс барысында және басқа адамдармен қатынаста» аңғарылады [1,12 б.]. Р.С. Немов «Әлемді тану мен қайта құру» міндеті шығармашылық ептілікті талап етеді. «Студенттің композициялық кәсіби шеберлігінің компьютерлік графика пәні арқылы қалыптасуы» тек қана оның белсенді қызметінің арқасында ғана болуы мүмкін.

«Іс-әрекетте, басында ойын, содан кейін оқу және еңбекте, сипат нышандары мен қабілеттері, мінез құлық сипаттары мен қажеттіліктері, сезім органдары және психологиялық танымдық үрдістері дамиды, дүниетанымы мен сенімділіктері қалыптасады» [2,34 б.].

Демек, «студенттің композициялық кәсіби шеберлігінің компьютерлік графика пәні арқылы қалыптасуы», оның ұдайы жаңа білімдерді, жаңа дағдыларды, технологияларды және қазіргі заман компьютерлерін меңгерулері, шеберлік пен дағдыларға ие болу және соның негізінде композициялық шығармашылық, әлеуметтік белсенді азаматты сәтті қалыптастыруды ұсынады. Мұнымен қатар әрбір студент компьютерлік графикамен айналысу барысында өздерінің сурет, сыршырай, композиция пәндерінен қалыптастырған нақты табиғи шеберлік ерекшеліктері негізінде компьютерлік графика мүмкіншіліктерін жеңіл меңгерумен сипатталады.

Компьютерлік кескіндемемен айналысу үдерісінде студенттің барлық қасиеттері дамиды, оларды бірнеше бағытта, қарастыруға болады. Қабілеттердің және бейнелеу қызметінің сараптамасымен Е.И. Игнатьев, В.С. Кузин айналысты, олар адам қабілетінің жалпы құрамынан бейнелеу қызметіндегі аса маңыздыларды бөліп қарады, оларды «негізгі» және «қосалқы» деп анықтады.

Бейнелеу шығармашылығының табыстылығына, көркем шығарманы жасаудың бар кезеңдеріне әсер ететін жетекші қабілеттерге:

- басты, маңыздыны таңдау арқылы қоршаған ақиқаттың шынайы нышандарын бейнелеу үшін шығармашылық қиял және айрықша ойлау;
- эстетикалық қабылдау жүйесінің дамуы, сондай-ақ бейнеленетін нысанаға немесе құбылысқа сезімдік, эмоциялық қарым-қатынас;
- көркем - бейнеленетін образды елестете алу, көз қырағылығы;
- шығармашылық ойды тәжірибе жүзінде табысты жүзеге асыру үшін қажет білім алушының еріктік қасиеттері жатады.

Аталған қасиеттер шығармашылық үдеріс үшін маңызды болып табылады және компьютерлік кескіндемемен айналысу кезінде дамиды. Компьютерлік кескіндеме туралы сөз қозғағанда образ жасау кезінде

композициялық шығармашылық қиял, оның жалпылануы мен стильденуі кезінде аталған өнер түрінің техникалық мүмкіндіктеріне сүйенген және бейнелеу қатары қалыптасқан жүйесін ескерген жөн. Осы шығармашылық түрде жігер, шыдамдылық, ыждағаттылық, яғни компьютерлік кескіндеме тәрізді үдеріс оларсыз мүмкін болмайтын қасиеттер, маңызды болып саналады. Кәсіби шеберліктердің табысты дамуы, ауыспалы жағдайда тез бағдар, оң шешім таба білу қиял қабілетінің дамуынсыз мүмкін емес, бұған адам шығармашылық мәдениетінің жоғарылауы арқылы қол жеткізеді. Батыс елдерінде тіпті жаратылыстану және техникалық факультеттердің өзінде жалпы гуманитарлық және арнайы көркемдік пәндердің енетіндігі кездейсоқ емес, ал ғылыми-техникалық мамандықтарды алмастыру үшін өткізілетін байқаулар кезінде ізденушінің шығармашылық мәдениеті қарастырылады. Оның үстіне оның тек білімі ғана емес, өнер туындысын өзінше түсіндіру мен жаңа мүмкіндіктерін шығармашылық сипатта қолданушылық қабілеттері тексеріледі. [3]

Компьютердегі жобалық қызмет үдерісінде бейнелейтін нысандардың пропорциясын, мөлшер пішінін, түр-түсін қабылдауды қамтамасыз ететін «көру талғамының жетілуі» негізінде шығармашылық туындыны толықтыру барысында ізденушінің саналық қасиеттерін дамытады. Осы еңбектерде түс, ырғақ, оң сияқты сипаттамалардың маңызын арттыра түседі.

Компьютерлік кескіндеме көрнектілігін көбінесе таңдалған көркемдік әдіске тәуелді фактураны сезіне білу және тағы басқа «қосалқы көркемдік қабілеттердің» даму деңгейіне байланысты болып табылады, техникалық орындау автордың ойын нақты жаңғыртатын суретші қолының «сенсорлық қасиетіне» жинақталады.

Компьютерлік графика композициялық кәсіби шеберлікті ең алдымен тәжірибелік қызмет арқылы дамытады. Қызметтің құрамдас бөліктері: себеп, қажеттілік, қызығушылық, эмоциялық қанағаттану, нәтижені алдын ала көре білу, маңыздылығын түсіну, мақсатқа жетудің жолдарын іздестіру және тағы басқа адамның шығармашылық ізденіс қасиеттеріне негізделеді және олардың даму деңгейімен байланысты болады.

Шығармашылық туындылар студенттер бейімділіктерінің; байыпты, қажырлы еңбекті, онда адам ізденуші ретінде, оның қабілеті, білімі, машығы, зейіні және басқа да бірқатар мәселелерін шешуге ықпал етеді. Шығармашылық қызметте аса маңызды орынды танымдық үдерістер мен қажеттіліктер, сезім мен ерік алады. Композициялық шығармашылық туындылардағы жасау дегеніміз, нақты міндеттерді ойлау, түрлі нобайлар, этюд, эскиздер жасау және жан-жақты іздестіру қызметтері арқылы шешуді білдіреді. Соның нәтижесінде жаңа композициялық шығармашылық туындыларды шешу мәселелері туындайды. Студенттердің кәсіби шеберліктерін қалыптастыруға қажетті арнайы кәсіби терең білім, біліктілік, шеберлік және дағды, сондай-ақ өзге де психологиялық құбылыстар әрекеттеседі, оған студент қауымының жоғары дайындық деңгейі куә. [4]

Қорытынды. Арнайы құралдарды пайдалана, кескіндемелік ақпараттық ортаны қалыптастыруға көмектесе отырып, сол қатынастың, әр түрлі білімді студентке берудегі оның меңгеруінің қажетті факторына айналады. Ол шығармашылық негізінде жатқан барлық композициялық заңдар мен қағидаларды пайдаланудың керемет тәсілі болып табылады. Компьютер құралдары арқылы жазылатын кескіндеменің көркемдік технология сипаттамасы, түс мүмкіндігінің байлығы, кеңістік нысандарды бейнелеу тәсілдері жағынан бір мезгілде жалпы білімдік дайындықпен қоса кәсіби бағдарлық мақсатқа ие, студенттердің композициялық кәсіби шеберліктерінің дамуына септігін тигізеді. Қоршаған әлемнің өзгеру үдерісін, үйлесімділік пен көркемдік тұрғысынан қайталанбайтын композициялық туындыларды жасауға бағытталған шығармашылық танымдық үдеріске рухани қажеттілік болғанда ғана компьютерлік кескіндемеге назар аударған жөн.

Қорыта келгенде, жоғары көркем білім беру жүйесінде компьютерлік графика курсы негізінде студенттердің кәсіби шеберліктерін қалыптастыру мәселесі білім беру жүйесінің ажырамас бір бөлігіне айналуға.

Компьютерлік графика курсы негізінде студенттердің кәсіби шеберліктерін кеңейту мен тереңдетуге септігін тигізеді, алған білімдерін тәжірибеде қолдана білуге кең мүмкіндіктер туғызып, педагогикалық жұмысқа қажетті кәсіби шеберліктерін қалыптастырады.

Әдебиеттер:

1. Синица И.Е. Педагогикалық әдеп және ұстаздық шеберлік. – А., 1987
2. Қалиев С.Қ. XV – XIX ғ. Ақын-жыраулардың поэзиясындағы педагогикалық ой-пікірлер. – Алматы: Рауан, 1990.
3. Оқудың инновациялық әдістері оқу әдістемелік құрал Сманқұлова Ж., Саметова Ф. – Алматы, 2014.
4. Хакимова Т.Х. Специальные программы для работы на персональном компьютере (Учебное пособие). – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 33 с.

ӘОЖ 378.02
МРНТИ 14.35.05

Ү.Ибраимов¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Өнер, мәдениет және спорт институтының
«Дизайн» кафедрасының аға оқытушысы, ҚР СО мүшесі.
Қазақстан Республикасы, Алматы қ. E-mail: usen.usen.Ibraimov61@gmail.com

XX ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ДӘСТҮРЛІ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНІҢ ТАБИҒИ, ТАРИХИ ДАМУ ЖОЛЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТӘРБИЕЛІК МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа

Автор мақалада XX ғасырдағы қазақ дәстүрлі бейнелеу өнерінің табиғи, тарихи даму жолдарын, ерекшеліктерін, тәрбиелік мүмкіндіктерін сипаттап, Қазақстан бейнелеу өнерінің кәсіби дамуына үлес қосқан сол кезеңдегі суретшілердің көркем шығармаларының символдық рәміздік және семиотикалық мәні мен мағынасын тоғыстыратын құралдарды ашып көрсете алды. Сонымен қатар бейнелеу өнерінің тарихи даму үрдісін, түрлері мен жанрларын, оның көркемдік тіл құралдарын талдап, Қазақстан бейнелеу өнері туындыларындағы халықтық өзіндік дүниетанымды, оның мәдениеті мен дәстүрлік ерекшеліктерін ерекше атап кеткен.

Түйін сөздер: дәстүр, көркем, дүниетаным, бейнелеу өнері, символ, семиотика, рәміз, көркем образ, кәсіби, өнер, көркем туынды, образдық тіл.

Аннотация
Ибраимов У.¹

¹Старший преподаватель кафедры «Дизайн» Института искусства, культуры и спорта
КазНПУ им.Абая, член СХ РК.
Казахстан, г. Алматы. E-mail: usen.usen.Ibraimov61@gmail.com

ОСОБЕННОСТИ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ ВОЗМОЖНОСТИ КАЗАХСКОГО ТРАДИЦИОННОГО ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА XX ВЕКА

В статье автором рассматриваются воспитательные возможности, особенности и исторические и природные пути развития традиционного изобразительного искусства Казахстана XX веках. А также автор смог раскрыть и переплестать символические и семиотические сути и сущности, художественных произведениях художников, которые внесли весомый вклад в развитие профессионального изобразительного искусства Казахстана. Тем самым автор статьи глубоко анализирует художественный образный язык, виды и жанры, процесс исторического развития профессионального изобразительного искусства Казахстана. В связи с этим автор в статье особенно обращает внимание на традиционные особенности, к художественной культуре и на своеобразные мировоззрение народному казахскому искусству.

Ключевые слова: традиция, художественный, мировоззрение, изобразительное искусства, символ, семиотика, семантика, художественный образ, профессиональный, искусства, художественное произведение, образный язык.

Abstract
Usen Ibraimov¹

¹Senior lecturer of the "Design" Department of the Institute of art, culture and sports of Abai KazNPU,
member of the agricultural Academy of the Republic of Kazakhstan. Kazakhstan, Almaty.

FEATURES OF HISTORICAL DEVELOPMENT AND EDUCATIONAL OPPORTUNITIES OF KAZAKH TRADITIONAL FINE ART OF THE XX CENTURY

In this article the author discusses educational opportunities, features and historical and natural ways of development of the traditional fine arts of Kazakhstan of the 20TH centuries. As well as the author was able to uncover and twisting the symbolic and semiotic nature and essence, the artistic work of illustrators, who have

made a significant contribution to the development of professional fine art of Kazakhstan. The author of the article deeply analyzes art figurative language, and genre, the historical development of professional fine art of Kazakhstan. In this connection, the author in the article particularly drew attention to the traditional features of the culture and art of the Kazakh people's worldview unique.

Keywords: tradition, art, philosophy, fine arts, symbol, semiotics, semantics, artistic image, professional, art, artwork, figurative language.

Кіріспе. Көне дәуірден біздің заманымызға дейінгі кезеңде қалыптасқан бейнелеу өнері – бай әлемдік көркем мәдениетінің аса бір арналы саласы. Көне дәуірден Еуроазия мәдениетінің дәстүрін сақтап қалған Қазақстанның бейнелеу өнерінің әлемдік мәдениетте өзіндік орны бар. Қазақстанның бейнелеу өнерінің өзіндік қалыптасуы, даму үрдісі оның геосаяси жағдайына, қазақ халқының көшпелілік мәдениеті мен тарихи кезеңдердегі көркемдік гүлдену дәуірлерімен тікелей байланысты. Қазақстанның көне өнері бастауын палеолит және энеолит дәуірінен алады. Алғашқы қауымдық мәдениетке саздан жасалған ыдыстардағы суреттер, т.б. жатады. Қазақстандағы бейнелеу өнерінің келесі даму кезеңі – қола дәуірі. Өзінің мифологиялық мазмұны мен сюжеті, пластикалық өрнегі жағынан ерекше қуатымен көрінген кешенді таңбалы тастар – Тамғалы, Бұғы тас, жоғары Ертіс алқабы, Орталық Қазақстан ескерткіштері осыны айғақтайды. Сақ дәуірінен жеткен бейнелеу өнерінің бай мұрасы да аса бай. Есік қорғанынан табылған сақ өнерінің кешеніндегі (б. з. б. V-IV, III-IV ғасырлар) бүгінге дейін сақталып жеткен “Алтын адам” соның ең бір көрнекті үлгісі.

Қазақстанның орта ғасырлардағы өнері өзіндік өрнегімен ерекшеленеді. Бұл кезеңдегі өнер тәңіршілдікпен, түркілердің қуатты саясатымен, қалалардың салынып, сауда мен қолөнердің дамуымен үндесті. Балбал тастар мен құлыптастар да осы кезеңнің туындылары. Зергерлік өнер, тері илеу, қыш құю, тоқыма өнері дамыды. Қазақ халқының көркемдік ойлау жүйесі мен бейнелеу тілінің байлығы ою-өрнек өнерінде, белгі, таңба жүйесінде айқын ізін қалдырған. Адам мен табиғатты тұтас бірлікте қарастыратын қазақтың дәстүрлі дүниетанымы мен өнері киіз үйдің құрылысынан өз көрінісін тапқан. XVIII-XIX ғасырлар мен XX ғасырдың басында қазақ халқының дәстүрлі өмір салтын Еуропа және орыс ориенталистері өз туындыларында (Т.Аткинсон, Б.Залесский, А.Горонович, В.Штернберг, Т.Шевченко, П.Кузнецов, Г.Хлудов) қызығушылықпен бейнеледі. Қазақтың дарынды ұлдарының бірі Ш.Уәлихановтың суреттері 19 ғасырдың екінші жартысындағы графикалық туындылардың Қазақстандағы алғашқы құнды үлгілері болып саналады. XX ғасырдың басында Қазақстанда кәсіби кескіндеме, мүсін, графика жанрлары қалыптаса бастады. Оның негізін қалаушылар - Ә.Қастеев, Ә.Ысмайылов, Х.Наурызбаев, т.б. ұлттық кәсіби бейнелеу өнері алғаш еуропалық көркемдік дәстүр арнасында дамығанмен, кейіннен ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық дәстүр негізінде өзіндік стильмен даралана бастады. Айқын ұлттық қолтаңбасымен көрінген С.Мәмбеев, М.Кенбаев, Қ.Телжанов, С.Айтбаев, Т.Тоғысбаев, Ш.Сариев сияқты дарынды көркем өнер шеберлерінің үлкен шоғыры қалыптасты. Халық өмірінің барлық қырын қамтыған қазақ бейнелеу өнері - қазіргі таңда ірі өнер саласына айналған. XX ғасырдың соңы ұлттық таным, төл тарих пен мәдениет тарапындағы ізденістер қарқынды дамып, қазақ өнерінің жетіліп, ұлттық көркем бағыттар, түрлі ағымдар, даралық стильдер туған кезең болды. Бұл бағытта Е.Мергенов, Е.Төлепбай, А.Ақанаев, А.Сыдыхан, Т.Маданов, А.Есенбаев, А.Есдулетов, т.б. жемісті еңбек етті. Қазіргі кезеңде қазақ бейнелеу өнерінің мәдени ескерткіштер, халық тарихының бастаулары, ұлттық ерекшелік, т.б. құндылықтарға ден қою, тың ізденістерге жетелеудің басты құралы болды. [1]

Негізгі бөлім. XX ғасырдағы қазақ бейнелеу өнері – көркем кескіндеме, мүсіндеме, графика, сән және қолданбалы өнер салаларын қамтитын, ұлттық дүниетанымға негізделген көркем өнер. Қазақ бейнелеу өнерінің бұқаралық ең ежелгі түрі – халықтың қолөнері болып табылады. Әдебиет пен музыкаға қарағанда, кәсіби қазақ бейнелеу өнерінің қалыптасу және даму жолы өте күрделі болды. Оның бастауында этнограф-ғалым Ш.Уәлиханов тұрды. Кейінгі зерттеулер Шоқан туындыларынан (әсіресе, графикалық суреттері), “Потанин”, “Тезек төре”, т.б. портреттік жұмыстарынан оның кәсіби суретшілерге тән шеберлігі байқалатынын анықтады. Шоканның қас-қағым сәтте салған графикалық долбар суреттері қайта өрлеу дәуірі өкілдері (Леонардо Да Винчи, Рафаэль Санти) шығармаларымен сабақтасып жатыр (“Аға сұлтан портреті”, “Бақсы”, “Қазақ музыканттары”, “Шығыс ұйғырларының киімі”, т.б.). Шоқан Қазақ Бейнелеу Өнерінің графикалық саласында ғана емес, сонымен қоса, кескіндеме саласында да жоғары шеберлікке жеткен (“Алатау көрінісі”, “Жатақ”). Қазақстанда бейнелеу өнерінің кәсіпқой шеберлерін даярлайтын студия 1920 жылы ұйымдастырылып, онда Н.Г. Хлудов, Н.Антонов және мүсінші А.С. Пономарев сабақ берді.

XX ғасырдың 20-30 жылдары қазақ бейнелеу өнері шеберлері алғашқы қадамдарын жасады. Жас суретшілер кескіндеме мен графиканың кәсіптік шеберлігін меңгерді. Олар (Н.И. Крутильников, Ә.Қастеев, Ә.Ысмайылов, И.И. Савельев, Б.Сәрсенбаев, Қ.Қожықов, т.б.) өздерінің қарапайым мазмұнға құрылған алғашқы еңбектерінде елімізде болып жатқан өзекті өзгерістерді бейнелеуге ұмтылды.

1928 жылы Семейде бейнелеу өнері шығармаларының алғашқы көрмесі ұйымдастырылды. Қазақстан суретшілерінің кәсіптік шеберлікті тез игеруіне сол кездегі одақтас республикалардың, Мәскеу мен Санкт-Петербург шеберлерінің (Б.В. Иогансон, А.А. Дейнека, С.В. Герасимов, А.А. Пластов) тәжірибесі көп көмектесті.

1933 жылы республика Суретшілер одағының ұйымдастыру комитеті құрылды. 1934 жылы Мәскеудегі Шығыс мәдениетінің мемлекеттік мұражайында қазақ суретшілерінің тұңғыш көрмесі ұйымдастырылып, бір жыл өткен соң Алматыда Қазақ мемлекет көркемсурет галереясы ашылды. Әлеуметті-экономикалық және мәдени өмірдің жаңа жағдайлары, түбегейлі уақыт талаптары шығармаларға тың тақырып болды. Ә.Қастеев шығармаларының өзіндік ұлттық бояуы осы кезде жарқырап көрінді. Қазақ бейнелеу өнерінің қалыптасу және өркендеу жолы осы суреткер шығармаларымен тығыз байланысты болды. Көркем шығармаларды бүкіл Отан келбетімен бейнелейтін суретші Ә.Ысмайылов та қазақ кескінде-мешілерінің аға буынына жататын. Өздерінің шығармашылық жолын республика өмірімен тікелей байланыстырған көптеген орыс шеберлері: кескіндемешілер – А.А. Риттих, Н.В. Соловьев, А.И. Бортников, Н.И. Крутильников, Л.П. Леонтьев, графиктер Г.А. Брылов, Б.А. Чекалин, Л.В. Гербановский, т.б. 30 жылдардағы қазақ бейнелеу өнерінің дамуына белсене ат салысты. 1940 жылы маусымда ашылған Қазақстан суретшілерінің І-съезі шығармашылық ұжымның біраз жылғы жұмыстарын қорытындылап, ұлттық өнерді одан әрі дамытудың жолдарын белгілеп берді. 40-жылдардың басында қазақ кескіндемесі мен графикасы едәуір табыстарға жетті. Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарында республика қыл қалам шеберлері өз өнерлерін фашист-басқыншыларына қарсы үгіт-насихат құралына айналдырып, бүкіл халықтық ерлікті, қаһармандық пен қайсарлықты көрсетуге күш салды. Бұл жылдары Леонтьев, К.Я. Баранов, Риттих, А.И. Черкасский, И.Я. Иткинд, М.С. Лизогуб, т.б. табысты еңбек етті. [2]

Ал енді екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі жылдарда Қазақстан бейнелеу өнерінің барлық түрі: кескіндеме, мүсіндеме, графика ілгері дамыды. Қазақ және өзбек халықтарына ортақ суреткер - қазақ табиғатын тамсана жазған, алғашқы академик-суретші О.Н. Таңсықбаев Қазақ Бейнелеу Өнерінде ерекше орын алады. Ол елден жырақ жүрсе де (Өзбекстанда тұрған) бар болмысымен, жүрегімен өзін әрқашанда елімен, жерімен бірге сезінген, қазақ табиғатын ерекше бір сүйіспеншілікпен жазған суретшінің бірі болды (“Қазақстан жолдары”, “Көш”, т.б.). 50-жылдардың соңы (Қ.Телжанов, М.Кенбаев) Қазақ бейнелеу өнері жанрлық және ізденіс бағыттарының санылығымен ерекшеленеді. Қазақ бейнелеу өнерінде графика саласы елеулі орын алады. 60-жылдары акварельдің, офорттың, линогравюраның, автолитографияның өзіндік бағыттары бар дарынды шеберлері (А.А. Дячкин, Е.Г. Сидоркин, Н.С. Гаев, Ш.Б. Кенжебаев, И.Г. Квачко, т.б.) өсіп жетілді. Қазақстан бейнелеу өнерінің байырғы шебері В.И. Антощенко-Оленев гравюра мүмкіндіктерін барынша табысты пайдалана білді. Қазақ бейнелеу өнерінің шығармалары бұл кезеңде шет елдерде де таныла бастады. Олар Мәскеудегі Третьяков галереясына, Қазақстан мемлекеттік бейнелеу өнері мұражайына қойылды, шет ел мұражайлары сатып алатын болды. Қазақстан суретшілерінің ең үздік еңбектері ұлт өнерінің қазынасына асыл мұра болып қосылды. Республиканың көптеген облыс орталықтарында (Шымкентте, Қарағандыда, Астанада, Павлодарда, т.б.) шығармашылық ұжымдар құрыла бастады. Қазақстан бейнелеу өнерінде халықтың өзіндік дүниетанымын, оның мәдениеті мен дәстүрлік ерекшеліктерін танытатын белгілер барған сайын айқын қалыптасты. Бұл кезеңдегі Қазақстан бейнелеу өнерінің дамуына А.Ғалымбаева, Г.Ысмайылова, Қ.Телжанов, М.Кенбаев, С.Мәмбеев, Ә.Жүсіпов, С.Романов, А.М. Степанов, К.Шаяхметов, Ү.Әжиев, т.б. суретшілердің тақырып-тық картиналары үлкен үлес қосты. Ауыл тақырыбы көптеген Қазақстан суретшілерінің назарында болып, әсіресе, шығармашылық жолын 60-70-жылдары бастаған шеберлердің ең басты тақырыбына айналды. С.Айтбаев, Ш.Сариев, Т.Тоғызбаев, Ә.Садыханов, О.Нұржұмаев, А.Ақанаев шығармаларына өзіндік қазақи дүниетаным, өмірді кең көлемде тани білу, символикаға құштарлық тән болды.

Жалпы М.Аманжолов, К.Муллашев, Е.Төлепбаев, т.б. көркем шығармаларынан романтикалық-символдық және сезімдік бастаулар көрініс тапты. Бұл суретшілердің шығармалары айқын да күрделі түсімен, шиыршық атқан бояуымен, белсенді кеңістік ортасымен, бейнелердің әсемдігімен және сырлылығымен ерекше көзге түседі. М.Қисамединов еңбектері жұртшылықтың қызығушылығын туғызды. Оның Махамбет Өтемісұлының өлеңдеріне салған суреттерінде (1973) өз халқының азаттығы жолында күрескен батырдың тарихи бейнесін жасады. И.Исабаев қазақ әдебиеті классиктерінің,

Қазақстан жазушыларының шығармалары, балалар әдебиеті бойынша суреттер салумен қатар көптеген қолданбалы графика шығармаларын берді. XX ғасырдың 70-80-жылдар шығармаларында өзіндік қолтаңбасы айқын графиктер қатары көбейді. 80-90-жылдары Қазақстан бейнелеу өнері тың ізденістермен, еуропалық жаңа сипаттағы ағымдардың әдіснамасын меңгеруімен ерекшеленеді (А.А. Ақанаев, Е.Мергенов, Д.Әлиев, Е.Төлепбаев, Б.Түлкіев, Ж.Аралбаев, т.б.). Одан беріде күнделікті қарапайым қазақ өмірін, белгілі тарихи кезеңдерді жаңаша сипат беріп, ерекше тәсілмен бейнелей білген суретшілер бой көтерді (М.Аманжолов, А.Нақысбеков, К.Каметов, Е.Сергебаев, А.Қорғанбаев, Т.Ордабеков, А.Дүзелханов, т.б.). Елімізге қасірет әкелген, көп жылдар бойы жабық тақырып болып келген Семей атом полигонының, Аралдың қасіретті ащы шындығы бейнеленді (Ақанаев, М.Аманжолов, А.Губашев, Ә.Төлебиев, т.б.). [3]

Ал енді бейнелеу өнерінің жекелеген түрлерін және олардың бір-бірінен ерекшеліктерін білу, ажырату адамзатты көнеден бері толғандырып келеді. Бейнелеу өнері - дүниені көзбен көріп түйсінуге негізінде бейнелейтін пластикалық өнердің бір саласы.

Бейнелеу өнерінің негізіне кескіндеме, мүсін, графика жатады. Бейнелеу өнерінің белгілері сәулет өнері, безендіру және қолданбалы өнерде көрініс табуы тиіс. Сондықтан шартты түрде оларды да бейнелеу өнері қатарына жатқызамыз. Сондай-ақ, театр, кино, теледидарға безендіруді, көркем дизайнды да бейнелеу өнері ретінде таниды. Бұл өнердің де негізінде адам, табиғат және заттық әлемді тұтастықта, бірлікте қарастыру жатыр. Бейнелеу өнері дүниені байқау, бақылау, көру нәтижесінде оның көркем бейнесін жасайды. Әр ғасыр, дәуір, кезеңде пайда болды.

Қорытынды. Бейнелеу өнерінің туындылары өзіндік бейнелеу жүйесі мен көркемдік үндесудің түрлі типтерін құрайды. Бұл өнер танымдық, құндылық және қарым-қатынастық қызметімен де ерекшеленеді. Уақыттық даму үдерісі басқа өнер түрлеріне (әдебиет, музыка, театр, кино) қарағанда бейнелеу өнерінде шектеулі, ол негізінен кеңістіктік ауқымымен ерекшеленеді. Суретші өз көзімен көріп, түйсінген шындығын сол сәттегі қалпымен көрсетуге ұмтылады. Өмір құбылыстары типтік жағынан тандап алынып, заманның тірлік-тынысы жан-жақты көркемдік қуатпен беріледі. Бейнелеу өнерінің көркем тіл құралдарына сурет, түрлі түс, пластика, жарық пен көлеңке композициясы, ырғақ жатады. Шығармалар заттық материалдан дайындалатындықтан оған пәндік, заттық болмыс тән. Бейнелеу өнерінің әр жанры қоршаған әлемнің бейнесін түрліше береді: кескіндеме түрлі түсті бояуды, графика түрі сызықтардың қиылысуын, көлеңке мен жарықтың астасуын, мүсін пластикалық үш өлшемдікті пайдаланады. Бейнелеу өнерінің барлық жанрындағы шығармалары мазмұнына қарай монументті-сәндік және қолданбалы шығармалар негізінен мұражайлар, галереялар немесе үй интерьерлерін безендіріп, сол жерлерде орналасады. Монументті мүсін сәулеттік кешендерде, қала көшелері мен алаңдарда, мекеме ғимараттарының қасбеті мен интерьерлерінде орналасады. Бейнелеу өнерінің тарихи даму үрдісі барысында қалыптасқан портрет, пейзаж, натюрморт сияқты жанрлар ортақ.

Әдебиеттер:

1. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә.Нысанбаев – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998.
2. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: “Аруна Ltd.” ЖШС, 2005
3. Қазақстан”: Ұлттық энциклопедия/Бас редактор Ә.Нысанбаев – Алматы: “Қазақ энциклопедиясы” Бас редакциясы, 1998.

ӘОЖ 378.02:37.016
МРНТИ 14.35.09

М.Б. Джанаев¹

¹Абай атындағы Қаз ҰПУ-нің «Көркем білім» кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.к., ҚР СО мүшесі.
Алматы, Қазақстан

КОМПОЗИЦИЯ – БІЛІМГЕРЛЕР ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ НЕГІЗІ

Аңдатпа

Мақалада композицияны оқытудың теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Композицияның әдістері мен тәсілдері білімгерлердің көркем шығармашылығының негізі ретінде талданады. Композицияны құрудың көркем тәсілдері мен әдістері зерттеледі. Композицияда жұмыс істеу барысында бейненің көркем нақыштылығын қамтамасыз ететін көркем-шығармашылық үрдіс мысалдары көрсетілген. Білімгерлердің көркем бейне сомдаудағы шығармашылық жұмыс үрдісі зерттеледі.

Білімгерлердің композициялық қабілеттерін қалыптастырудың педагогикалық тәсілдері мен әдістері анықталған. Білім алушылардың эмоционалды-сезімдік сфераларын қалыптастыру тұрғысынан композициялық шығармашылықтың түрлі факторлары талданған.

Зерттеу пәні, композицияны шығармашылықтың және композициялық жұмыс үрдісінде білімгерлерді көркем шығармашылық дамытудың негізі ретінде қарастыру болып табылады.

Зерттеу міндеті, композиция сабақтарында білімгерлерді көркем-шығармашылық дамыту тәсілдері мен әдістерін зерттеу.

Зерттеу мақсаты: композициялық жұмыс үрдісінде білімгерлердің шығармашылық қабілеттерін мақсатты бағдарлық түрде дамыту.

Түйін сөздер: композиция, көркем шығармашылық, шығармашылық үрдіс, қабылдау, қабілет, дамыту, қалыптастыру, көркем образ, тәсілдер мен әдістер.

Аннотация

М.Б. Джанаев

ст. преподаватель кафедры «Художественного образования» КазНПУ им. Абая,
к.п.н., член СХРК, г. Алматы, Казахстан

КОМПОЗИЦИЯ-ОСНОВА ТВОРЧЕСТВА ОБУЧАЮЩИХСЯ

Композиция – основа творчества студентов. В статье рассматриваются теоретические и практические основы обучения композиции. Методы и приемы композиции как основы художественного творчества студентов. Изучаются художественные приемы и методы построения композиции. Показаны примеры художественно-творческого процесса работы над композицией, обеспечивающие художественную выразительность изображения. Изучаются творческий процесс работы студентов над художественным изображением.

Определены педагогические приемы и методы формирования композиционных способностей студентов. Изучались различные факторы композиционного творчества с точки зрения формирования эмоционально-чувственной сферы обучающихся.

Предметом изучения является композиция как основа творчества и художественно-творческого развития студентов в процессе работы над композицией. Задачами данного исследования являются, изучение приемов и методов художественно-творческого развития студентов на занятиях композиции.

Целью исследования являются: целенаправленное развитие творческих способностей студентов в процессе работы над композицией.

Ключевые слова: композиция, художественное творчество, творческий процесс, восприятие, способность, развитие, формирование, художественный образ, приемы и методы.

Abstract

M.B. Dzhanayev

*elder professor of pulpit «Creative Specialty» Kaz NPU name of Abay, c.p.s., member of UP RK.
Almaty, Kazakhstan*

COMPOSITION IS THE BASIS OF STUDENTS' CREATIVITY

Composition is the basis of students' creativity. The article discusses the theoretical and practical foundations of composition training. Methods and techniques of composition as the basis of students' artistic creativity. We study artistic techniques and methods for constructing a composition. Examples of the artistic and creative process of working on the composition are shown, providing artistic expressiveness of the image. We study the creative process of students working on an artistic image. The pedagogical techniques and methods for the formation of students' compositional abilities are determined. Various factors of compositional creativity were studied from the point of view of the formation of the emotional-sensual sphere of students. The subject of study is composition as the basis for the creativity and artistic and creative development of students in the process of working on composition. The objectives of this research are to study the techniques and methods of artistic and creative development of students in the classroom composition. The aim of the study is purposeful development of students' creative abilities in the process of working on the composition.

Keywords: composition, artistic creation, creative process, perception, ability, development, formation, artistic image, techniques and methods.

Қысқашы. Қазіргі көркем педагогикалық жаңа зерттеулерде жастарды өмір бойы шығармашылық, эмоционалдық, эстетикалық және әлеуметтік дамыту негіздеріне баса көңіл бөлінуде. Осы себепті жоғары деңгейде шығармашылық жұмыс жасай алатын, өнер туындыларын эстетикалық қабылдап көркем образды өз мүмкіндіктерінше сомдай алатын, көркем шығармашылыққа бейім тұлға қалыптастыру міндеті басымдық алууда. Білімгерлердің өнер туындыларын көркем-эстетикалық қабылдау мен өз мүмкіндігінше көркем образды сомдай білу қабілеттерін дамытудың басты құралы композициялық шығармашылық қызмет. Композициялық шығармашылық қызмет теориялық және практикалық жұмыс түрлерін қатар қарастыруы тиіс. Көркем шығармашылық қызмет көркемдік қабілетті дамытуда интенсивті рөлі атқарады. Оған композицияның теориялық мәселелерін зерттеген М.В. Алпатов, Р.Арнхейм, Н.Н. Волков, Е.А. Кибрик, Б.С. Раушенбах, В.А. Ганзен, С.М. Даниэль, В.С. Щербаков, т.б. ғалымдар еңбектері дәлел бола алады.

Композициялық шығармашылық техниканы меңгеру болашақ мамандарды даярлауда өте маңызды және құнды сапалық көрсеткіш болып табылады. Болашақ маман көркемдік технологияларды меңгеру мен қатар қазіргі көркем мәдениет пен рухани-әлеуметтік қажеттіліктерді, ауқымды үрдістерді қамтитын мәдени-материалдық құндылықтарды бойына сіңіреді. Көркем туынды образдық-идеялық мәліметті көрерменге жеткізуші басты нысан. Рухани эстетикалық құндылық. Ол рухани көркем-эстетикалық құндылық болса, оны сомдауда оңай шаруа болмайды. Сондықтанда өнер шығармашылығымен, композициялық қызметпен шұғылдану күрделі мәселе.

Негізгі бөлім. Шығармашылық дегеніміз ғылыми дәлелдер бойынша рухани және материалдық құндылықтарды игеру мен жасауға бағытталған адам қызметінің нәтижесі мен сапасы. Ол адамның өз дүниетанымына сәйкес қызығушылықтары мен шабытты ізденіс іс-әрекетімен байланысты. «Творчество – это не сумма знаний, а особая направленность интеллекта, особая взаимосвязь между интеллектуальной жизнью личности и проявлением ее сил в активной деятельности. Я бы назвал творчество самой сутью жизни в мире знаний и красоты» [1, с.83]. Шығармашылық мәні адам сезімі мен, өмірлік тәжірибесіне, жоғары интеллектуалдық сапасына және дүниетанымдық деңгейіне тәуелді. Адамның өзін-өзі көрсетуі мен өзінің қоршаған ортада орнығуы. Сондықтан білімгердің шығармашылық мүмкіндіктерін неғұрлым ерте анықтау маңызды педагогикалық мәселе.

Қазірге кезеңде көркем білім берудегі басты мақсаттардың кейбірі өзекті болып табылады, олар: көркем білім беруде отандық және әлемдік өнер туындыларына құндылықтық қатынас пен көзқарас қалыптастыру; көркем өнер туындыларының көркемдік мән-мазмұнына эстетикалық көркемдік қызығушылық пен қатынасты белсендіру; қоршаған орта дүниесін өз бетінше көркем образды бейнелеу қабілеттерін дамыту. Бұл мақсаттардың жүзеге асуы өнердегі көркем-эстетикалық әдет-дағдыларды, көркем образдық ойлау қабілеттерді дамытумен тығыз байланысты.

Білімгерлердің шығармашылық қабілеттері мен мүмкіндіктерін дамыту аспектілерін композиция пәніне қатысты зерттеу өзіндік педагогикалық өнертанымдық тұрғыда қызығушылық туғызады. Осы мақсатта бейнелеу өнері мамандықтарының 2,3 курс білімгерлерімен түрлі жанрда, олардың шығармашылық мүмкіндіктерін дамытуға бағытталған бірнеше тәжірибе жұмысы жүргізілді. Білімгерлерге берілген тәжірибелік тапсырмалар жанрлар бойынша түрлі дүниетанымдық, көркемдік мазмұнда қарастырылды. Композициялық бейнелеуде әркілі мазмұндық және көркемдік мақсаттар шешімін графикалық және түстік қатынастарда табу міндеттелді. Тәжірибеде білімгерлердің шығармашылық қызметтері осы проблемалы тапсырмаларды орындаумен байланысты қарастырылды. Зерттеуде білімгерлердің шығармашылық ізденіс мүмкіндіктері мен шығармашылық ізденіс деңгейлерінің кейбір аспектілерін анықтау мақсаты қойылып тексерілді. Біздің арнайы даярланған жоспар бойынша білімгерлерге берілген тапсырмалар олардың шығармашылық қызығушылықтары мен шығармашылық қызмет белсенділіктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижесінде композициялық бейнелеуде әркілі мазмұндық және көркемдік мақсаттар шешімін графикалық және түстік қатынастарда аралас орындау, білімгерлердің шығармашылық қызығушылықтары мен көркем іс-әрекет белсенділіктерін арттыратындығын көреміз.

Визуалды-бейнелі шығармашылық көруді қалыптастыруда көркем бейнелі ой-қиялды белсендіруге бағытталған түрлі әдістемелер мен жұмыс түрлері қолданылды. «Психологические исследования О.И. Никифоровой убедительно доказывают, что становление зрительного образа происходит во взаимодействии с анализом художественных материалов и выбором композиционных форм его реализации на формате, что представляет собой постепенное приближение к познанию сущности изображаемой модели». [2, с.37] Бақылау жұмысының нәтижесінде композициялық бейнелеуде әркілі мазмұндық және көркемдік мақсаттар шешімін графикалық және түстік қатынастарда аралас орындаудың алғашқы сәттерінде, эстетикалық бейнелі қабылдау үрдісі білімгерлердің заттарға деген қызығушылығы мен сүйіспеншілігін тудырып, көркем туынды сомдауға ұмтылыстарын арттырғанын саралау кезінде анықтадық. Берілген тапсырмалар осы кезде, заттар әсемдігі мен көркемдігі туралы бейнелі-визуалдық мәліметтер алып, білімгерлердің бейнелеу тәсілдерімен оны адекватты салуға тырысатындығын көрсетті. Осындай көркем қабылдау мен бейнелеудің негізгі заңдылықтарын игере отырып білімгерлер өздерін шығармашыл тұлға ретінде сезінеді. Өздерін тұлға ретінде сезіну олардың көркем-шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруда басты стимул болып табылады. Оқу үрдісінде игерілген білім негізінде қоршаған ортаны эстетикалық, әсерлі-бейнелік қабылдауда маңызды рөлді - шығармашылық көру, талдау мен ой-қиялды белсендіруге бағытталған, оқу тапсырмалары, қоршаған орта әсері, композициялық жұмыс түрлері алады. Бұл шығармашылықты қалыптастыруда құнды көркем-эстетикалық стимулятор болып табылады. Осындай белсендіру есебінен көркем жұмыс эстетикалық құндылығы арта түседі. Композициялық шығармашылық қызмет – ол адамның жеке дара рухани қалпын айқындылықпен ашатын өзіндік терең құндылықтық көрініс, адамның өзін ашып көрсетуі, өзін өмірде тұрақтандыруы. «Жоғарғы санаға эстетикалық сезімде, талғамда жатады. Ал эстетикалық көркемдік сана мен рухани танымды қалыптастыру тәсілдерінің бірі композициялық қызмет, композициялық шығармашылық. Композициялық қызмет бейнелеу өнері тәсілдерінің барлық түрлері мен қасиеттерін, қоршаған ортаны көркем қабылдау мен көркем образды сомдау мәселелерін толық қамтиды» [3, с.8]. Шығармашылықты белсендірудегі ұтымды тәсілдердің бірі ол эстетикалық әсерлі-сезімдік ақпараттық тәсіл. Сабақ барысында түрлі көркем-танымдық бейнелі ақпараттар беріп, эстетикалық көзқарас пен түсінік қалыптастыру да маңызды. Нысанның көркемдік тұстарын, рухани мәнін, мәндік сипаттарын сезінуге ықпал етуде осы тәсіл арқылы жүзеге асады. Бұл бейнеленетін нысанның немесе тақырыптың эстетикалық көркемдік мінездемелерін сызықтық, түстік, тондық, қатынастарда т.б. белгілер мен қасиеттер, символдар, құрал-тәсілдер арқылы көрнекі көрсету негізінде жүзеге асады. Аталған тәсіл білімгерлердің оқу материалын игеруіне, шығармашылық ойын айқындауға, бейнеленетін нысанның эстетикалық-көркемдік қасиеттері мен мінездемелерін бейнелі елестетуге мүмкіндік беріп, композициялық ойын тұрақтандырады. Бұл жағдайда шығармашылық тапсырмаларды біртіндеп күрделендіріп отыруда маңызды. Мұның бәрі көркем шығармашылық үрдісте жүзеге асады. Көркем бейне пішіні оны орындау үрдісімен тікелей байланысты. Бейнелеу үрдісі бейнені орындау құрал-тәсілдер жиынтығын форматқа орналастыру және көркем ойды материалдандыру жұмысының кезеңдерінен тұрады. Ал бұл жағдайлар композициялық көркем құрылыммен оны материалдандырумен байланысты сәттер болып табылады. Осы көркем бейнелеу қызметінің сәттері мен үрдісін біз композициялық шығармашылықпен байланыстырамыз. Осыдан композиция шығармашылық үрдістің, шығармашылықтың негізі екендігі айқындалады. Композицияға оқыту осы құрал тәсілдерді, бейнелеу материалдарын, бейнелік құрылымды, бейнеленетін

нысанның эстетикалық көркемдік қасиеттері мен мінездемелерін бейнелі елестетуге игертудің педагогикалық технологиялары болып табылады. Мұндай материалданып бейнеленген композициялық бейнелеу құрал-тәсілдері мен оны оқыту әдіс-тәсілдерінің байланысы да композицияның көркем шығармашылықтың негізі, бастау көзі екендігін дәлелді көрсетеді. Алайда композициялық шығармашылықта бейнелеу сауаттылығы мен көркемдік білімді алмастыруға болмайды. Көркем білім, композиция, эстетика мәселелері туралы М.В. Алпатов, А.В. Бакушинский, В.А. Фаворский, Н.Н. Волков, В.С. Щербаков, А.В. Щербаков, Г.В. Лабунская, Н.П. Сакулина, Е.Е. Рожкова, В.Н. Ветров, Б.П. Юсов, [4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14] белгілі өнертанушы, педагог-ғалымдардың ойларын жүйелей отырып төменгідей тұжырымдар жасауға болады. Бейнелеу сауаттылығы, ол техникалық құрал-тәсілдерді меңгерту, ал көркемдік білім ол өнердегі эстетикалық заңдылықтарға негізделген көркем нақыштық, әсерлі-сезімдік құрал-тәсілдерді қолдану шығармашылығы. Композициялық көркем шығармашылық, суретшінің бейнеленетін затқа деген өз рухани әсері мен қатынасын көрсетуге қажетті әсерлі қабылдау мен көркем ойлау жүйесін сипаттайтын эмоционалды-эстетикалық қызмет.

Композиция көркем пішіннің ең маңызды конструкциялық-пластикалық көркем образды сомдаушы компоненті. Көркем образды сомдау мен белгілі бір эмоционалды күйді білдіруде бейнелеу құрал-тәсілдерін, нақыштық элементтерін пластикалы, әсерлі таным-сезіммен бейне мен мазмұн тұтастығын жасауда қолдану да композициялық үрдіс пен шығармашылық.

Композиция – көркем эстетикалық қабылдау, көркем түйсіну, бейнелі мән-мазмұндық ой-жүйе және практикалық көркем қызмет үрдісінде көркем образды шама-шарқынша сомдау қызметі. Композиция өмірді, заттарды, элементтерді эстетикалық қабылдау мен көркем сомдау үрдісінің нәтижесі және басты әдісі болып табылады (Б.П. Юсов). «Композиция организует изображение на всех уровнях, на всех этапах работы живописца – от определения формата до завершающего мазка» [15, с.6].

Көркем шығармашылық қызмет үрдісінде композициялық бейнелеу негіздері: идеялық ойды образдық көрсетуде нүкте, сызықтар, сызықтар түрлерін қолдану тәсілдері; сызық, түс, тон, көлем, жарық көлеңке қатынастары, перспектива, кеңістік, кеңістік туралы ұғым заңдылықтарының негізгі қасиеттері; осы элементтер мен құрал-тәсілдердің көркем образды сомдаудағы көркем пластикалық ерекшеліктері; контраст, ритм, аналогия, симметрия, аллегория, силуэт т.б. көркемдік жасау қасиеттері; тондық және түстік үйлесімдер мен олардың диапазондарының эмоционалды нақыштық қасиеттері; типтілік пен композициялық орталық заңдылықтарының қолданылу аясы; образдың композициялық құрылымы, конструкциясы, структурасы мен нақыштық бейнелік жүйесі т.б. құрал тәсілдер ритмдік қатынастары мен жүйесін композициялық шығармашылықта қолдану мүмкіндіктері де тақырып мазмұнын анықтайды.

Көркем өнердегі психологиялық мәселелерді белгілі ғалымдар Л.С. Выготский, Н.Н. Волков, В.С. Кузин, Б.М. Теплов, П.М. Якобсон [16,17,18,19,20] және басқалар зерттей отырып психологиялық негіздердің көркем шығармашылық процестегі мәнін көрсетеді. Бейнелеу өнері теориясында эмоционалды қабылдау, түйсіну мен көркемдік сана мәселелері жан-жақты талданады. Психологиялық негіздер мен олардың әрқилы компонентері сезім, ес, елес, қиял, ой, түйсік композициялық шығармашылықта орын алатын аса қажетті компоненттер. Мысалы, Б.М. Теплов былай дейді: «С чувства должно начинаться восприятие искусства: через него оно должно идти, без него оно невозможно, но чувством художественное восприятие не ограничивается. Это – восприятие, сначала «чувствующие», а затем «думающие», притом очень глубоко и проникновенно» [21, с.10].

Композициялық ізденісте көркем-эстетикалық танымдық қызмет, шығармашылық әрекет басымдық алады. Шығармашылық ізденісте эстетикалық идеалдар мен идея көркем образды нақышты сомдау мүмкіндіктерін арттырады. Композицияда суретші белгілі бір идеялық мазмұнды жеке дара немесе қоғамдық философиялық, саяси, адамгершілік моральдық, ой тұжырымдарды туындының эстетикалық көркемдік қасиеттерімен көрсетеді. Мұндай идеялық, ой-түйіндік көркемдік әдіс бейнелеу процесінде шығармашылық ізденісті белсендіріп композициялық ұтымды шешім табуға мүмкіндік береді. «Бейнелеу өнерімен айналысудың негізгі көрсеткіші – шығармашылық ізденіске, қабілеттілікке жету. Өйткені, кез келген өнер туындысы, суреткердің қоршаған орта мен өмір болмысының құбылыстарына, оқиғаларға деген эстетикалық, этикалық, танымдық қатынастарының, шығармашылық ойы мен ішкі рухани сезімі арқылы дүниеге әкелген жемісі» [22, с.70]. Білімгерлердің композициялық шығармашылығын белсендіру мақсатында композицияны оқытудың шығармашылық ізденімпаздық әдістерін оқыту үрдісінде жүзеге асыру төменгідей мақсат міндеттерді орындаумен байланысты: оқу білім үрдісінде көркем эстетикалық, танымдық ақпараттарды өз бетінше игеруге үйрету; әрдайым, тұрғылықты түрде өз білім танымдарын кеңейтіп отыруға дағдыландыру; көркем білім негіздерінің жаңа жетістіктерін шығармашылықпен игерту; алған білімдерін өз практикалық тәжірибелік жұмыстарында қолдана білуге үйрету; әрдайым композициялық бейнелеу дағдыларын шыңдап отыру. Осыдан білімгерлердің композициялық шығарма-

шылық қабілеттерін қалыптастыру төменгідей мәселелермен байланысты болады: қоршаған ортаны көркем-эстетикалық қабылдау қабілеттерін дамыту; көркем образдық ой-жүйесін қалыптастыру; көркем нақыштық құрал-тәсілдерді игеру; эстетикалық көркемдік және рухан таным қалыптастыру. Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесінде оны оқытудың түрлі технологиялары қарастырылуда мысалы, А.В. Новикова-ның ұсыныстары суретші педагогтарды түстер үйлесімінің заңдылықтарын игертуге бағытталса [23], И.Н. Тихоненконың еңбегі кескіндемені оқытудағы композициялық ой жүйені дамытуға арналған [24]. Осы негіздерде композиция пәнін оқытуда көркем бақылау мен қабылдау, бейнелеу нысанына эмоционалды сезімдік қатынас, композициялық образдық ойлау, шығармашылық ес қабілетті дамыту композициялық шығармашылықтың негіздері болып саналады. Композициялық бейнелеуде шығармашылық үрдіс құрылымына баса назар аударылады. Себебі бүткіл көркемдік қызмет осы шығармашылық үрдіс компоненттерімен байланысты. Сондықтан, бейнелеу дағдылары мен икемділіктерін игеру процесінде қойылымды тұтас көре білу, бейнелеу құрал-тәсілдерін қолдана білуге үйрену, бейнелеу техникаларын, реалистік тәсілдер мен материалдарды игеру, оларды абстракциялауға, түрлі жағдайда стильдеуге, бейне пішіндерін түрлі жағдайға сай өзгертіп трансформациялауға, қиыстыра қолдануға үйрену барлығы осы композициялық шығармашылық үрдісте орындалады. Өз алған көркем бейнелеу білімдерін, түрлі оқу-тәрбиелік шығармашылық мәселелерді шешуде қолдана білуге үйрету, нақты педагогикалық шеберлікті талап етеді. Сөйтіп оқыту мазмұны мен құрылымы композициялық қабілетті дамытуда көркем шығармашылық үрдіс құрылымымен сәйкестікте анықталады.

Қорытынды. Композициялық шығармашылықты игеру бұл тек қана бейнелеудің формальды заңдылықтарын игеру ғана емес, бұл білімгерді идеялық, рухани танымдық шығармашылыққа баулу. Композициялық қызметте білімгер өзін тұлға ретінде айқын көрсете алады. Мұнда ол өзінің идеялық, дүниетанымдық, рухани және мәдени позицияларын көсетіп шеберлігін, көркемдік эстетикалық мәдениетін паш етеді.

Көркем білім беруде жүйелі композициялық қызмет- өмір мен өнерді, эстетикалық қабылдау мен көркем образдық сомдау үрдісінде білімгердің идеялық бағытын, мәдени болмысын, дүниетанымын, рухани таным-түйсігін кеңейтіп шығармашылық қабілеттерін дамытады. Оны композицияны оқытуда арнайы, бағдарлы жүргізілген тәжірибе нәтижелері нақты деректермен көрсетіп отыр. Композиция пәнін арнайы тәжірибелер мен тапсырмалар арқылы оқыту төменгідей нәтижелер көрсетеді:

- композицияны оқытуда білімгерлердің жоғары дәрежедегі эстетикалық көркем түсініктері қалыптасады;
- бейнелеу үрдісіндегі эмоционалдык-сезімдік түсінігі мен оған көңіл бөлу әдебі артады;
- тапсырмаларды орындау кезіндегі көркем қызметке ынталанулары мен шығармашылық белсенділіктері артады;
- композициялық көркем ой-жүйеге сай әдіс-тәсілдер қолдану дағдылары қалыптасады;
- алынған білім танымдарына қарай ой-қиял өрістері кеңіп, шығармашылық талаптары артады;
- композициялық қызметпен байланысты көркем білім негіздері мен дағдыларын игеруге ынталанады;

Қорытындылап айтқанда, көркем қызмет үрдісінде эстетикалық рухани таным мен шығармашылықты дамыту, композицияның басты құндылығы болып табылады. Олай болса, композиция-білімгерлер шығармашылығының бастау көзі, негізі болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Сухомлинский В. Мудрая власть коллектива. – М., 1975.
2. Медведев Л.Г. Формирование графического художественного образа на занятиях по рисунку: Учеб.пособие для студентов худож.-граф. фак. пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1986. – 159 с., ил.
3. Джанаев М.Б. Бейнелеу өнері композициясы арқылы рухани танымды қалыптастыру // Ізденіс. Халықаралық ғылыми-педагогикалық журнал - «Қазақстан жсоғары мектебі» журналының ғылыми қосымшасы. №2(1) /2015. – Б.6-8.
4. Алпатов М.В. Композиция в живописи. – М.-Л., 1940.
5. Бакушинский А.В. Исследования и статьи. Избранные искусствоведческие труды. – М.: Советский художник, 1981. – 351 с. илл.
6. Фаворский В.А.. Об искусстве, о книге, о гравюре. – М.: Книга, 1986. – 239 с. илл.
7. Волков Н.Н. Композиция в живописи. – М.: Искусство, 1977. – 263 с.
8. Щербаков В.С. Изобразительное искусство. Обучение и творчество. (Проблемы руководства изобразительным творчеством детей). – М.: «Просвещение», 1969. – 272 с. с илл.

9. Щербаков А.В. Проблемы руководства изобразительным творчеством подростков // Вопросы художественного развития школьников на занятиях изобразительным искусством. Сб.н.тр. Под ред.Б.П.Юсова. НИИ общей педагогики АПН СССР, 1981.-159 с.
10. Лабунская Г.В. Изобразительное творчество детей. – М.: Просвещение, 1965.
11. Сакулина Н.П. Развитие художественных способностей. -В сб.: Известия АПН РСФСР. Вып. 100. -М.: 1959.
12. Рожкова Е.Е. Рисование по памяти. -В сб.: Известия АПН РСФСР. Вып.2. – М., 1947.
13. Ветров В.Н. Уровень формализации как критерий художественного развития школьника // Вопросы художественного развития школьников на занятиях изобразительным искусством. Сб.н.тр. /Под ред. Б.П.Юсова. НИИ общей педагогики АПН СССР, 1981. – 159 с.
14. Юсов Б.П. Изобразительное искусство // Искусство в эстетическом воспитании детей различных возрастных групп. Сб.науч.тр. – М.: НИИ общей педагогики АПН СССР, 1978. – 95 с.
15. Даниэль С.М. Картина классической эпохи. Проблема композиции в западноевропейской живописи XVII века. – Л.: Искусство, 1986. – 199 с., 12 л. ил.
16. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Искусство, 1986. – 572 с.
17. Волков Н.Н. Композиция в живописи. – М.: Искусство, 1977. – 263 с.
18. Кузин В.С. Психология. – М.: Агар, 1997. – 304 с.
19. Теплов Б.М. Избранные труды. -Т.1. – М.: Педагогика, 1985. – 328 с.
20. Якобсон П.М. Психология художественного восприятия. – М.: Искусство, 1964. – 86 с.
21. Теплов Б.М. Психологические вопросы художественного воспитания // Известия АПН СССР. № 11, 1947.
22. Қамақ Ә.О. Сурет өнеріне оқытудың педагогикалық негізі. Оқу құралы.Толықтырылып,өңделіп қайта басылуы. –Тараз: ХҚТУ Тараз институты баспасы, 2009. – 167 бет. 61суретті.
23. Новикова А.В. Колористические основы в системе профессиональной подготовки будущих художников-педагогов // Наука – вуз – школа: сб. науч. тр. молодых исследователей / под ред. З.М.Уметбаева, А.М. Колобовой. – Магнитогорск: МаГУ, 2004.-Вып.9. – С.347-352.
24. Тихоненко И.Н. Развитие композиционного мышления на занятиях живописи у студентов начальных курсов педагогических вузов: Автореф. ... канд. педагог. наук. – Омск, 2005. – 23 с.

ЭОЖ 378
МРНТИ 14.35.01

Б.Ә. Манасов¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының «Дизайн» кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасының Суретшілер Одағының мүшесі Алматы қ.,Қазақстан.

ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Автор мақалада бүгінде орта, арнайы, жоғары орындарының білім беру жүйесінде жаңа инновациялық оқыту технологияларының ішінде айрықша орын алатын интербелсенді оқыту әдістері тиімді, жүйелі пайдаланудың мағызын, орнын анықтаған. Сонымен қатар интербелсенді оқыту технологиясының құралдары мен тәсілдерін оқу үрдісінде пайдалану проблемаларын зерттеген әйгілі отандық, алыс және жақын шетелдік ғалымдардың еңбектерін талдап, саралап өткен. Автор мақалада интербелсенді әдістерді оқытудағы нақты мақсат-міндеттерін, оқытудағы принциптерін, негізгі атқаратын қызметін атап, аталмыш оқыту әдісінің әр түріне жеке-жеке тоқталып, интер, белсенді, құзыреттілік сынды сөздерге анықтама беріп кеткен. Сонымен қатар, бүгінде интербелсенді әдістердің оқыту жүйесіндегі тиімділігін, жәй-күйін сипаттап, оны бүгінде білім беру жүйесінің барлық сатысына кіріктіріп, толықтай енгізу қажеттігіне анықтаған.

Түйін сөздер: интербелсенді, әдіс, көркем білім, құзыреттілік, шығармашылық, проблемалық, диалог, сұхбат, репродуктивті, принцип, дифференциация, бейнелеу өнері, дидактика, педагогика, тренинг, иллюстрация, технологиялар

Аннотация
Манасов Б.А.¹

¹КазНПУ им. Абая, институт искусств, культуры и спорта
Старший преподаватель кафедры "Дизайн", член Союза Художников Республики Казахстан
г. Алматы, Казахстан.

ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Автор в статье определил смысл, место эффективного, системного использования интерактивных методов обучения, которые сегодня занимают особое место среди новых инновационных технологий обучения в системе среднего, специального, высшего образования. Кроме того, автором глубоко проанализированы труды известных отечественных и зарубежных ученых, изучивших проблемы использования средств и способов интерактивной технологии обучения в учебном процессе. Также автор выделил конкретные цели, задачи обучения интерактивным методам, основные принципы обучения, функции и т.п. Отдельно остановился на различных видах данного метода обучения, дал конкретные определения таким терминам, как «интер», «актив», «компетентность». Вместе с тем, автор отмечает что сегодня эффективность внедрения и использования в учебном процессе интерактивных методов обучения показывает высокий уровень качества системы обучения. В связи с этим автор особо отмечает необходимость внедрения и интеграции данного метода обучения на всех уровнях и этапах системы образования.

Ключевые слова: интерактивный, метод, художественное образование, компетентность, творческий, проблемный, диалог, интервью, репродуктивный, принцип, дифференциация, изобразительное искусство, дидактика, педагогика, тренинг, иллюстрация, технологии

Abstract
Manasov B.A.¹

¹KazNPU named after Abay, Institute of the arts, culture and sports
Senior lecturer of the Department "Design", member of the Union of Artists of the Republic of Kazakhstan,
Almaty, Kazakhstan.

THE IMPORTANCE OF USING INTERACTIVE TEACHING METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

The author in the article defined the meaning and place of effective, systematic use of interactive teaching methods, which today occupy a special place among new innovative teaching technologies in the system of secondary, special, and higher education. In addition, the author thoroughly analyzes the works of well-known domestic and foreign scientists who have studied the problems of using the means and methods of interactive learning technology in the educational process. The author also identified specific goals, tasks of teaching interactive methods, basic principles of teaching, functions, etc. Separately, he focused on the various types of this method of training, gave a specific definition of such terms as "inter", "asset", «competence». At the same time, the author notes that today the effectiveness of the introduction and use of interactive teaching methods in the educational process shows a high level of quality of the training system. In this regard, the author emphasizes the need to introduce and integrate this method of teaching at all levels and stages of the education system.

Key words: interactive, method, art education, competence, creative, problem-based, dialogue, interview, reproductive, principle, differentiation, fine arts, didactics, pedagogy, training, illustration, technology

Кіріспе бөлім. Қазіргі мектептерде әлеуметтік жағынан белсенді, еркін ойлай алатын, өздігінен ақпаратты меңгере білетін, саналы, шығармашыл оқушы тәрбиелеу талабы қойылуда. Соған байланысты орта сыныптан бастап оқушылардың оқуға, еңбек етуге танымдық қызығушылығын, шығармашылық белсенділігін қалыптастыру қажеттігі туындайды.

Білім беруді белсендірудің сұрақтары қазіргі заманғы педагогика ғылымы мен практикасының барынша маңызды мәселелерінің қатарына жатады. Оқытуда интерактивтілік принципін іске асыру

белгілі бір мағынаға ие, себебі оқыту мен даму қызметтік сапаға ие және оқудың қызмет ретіндегі сапасына оқушыларды оқытудың, дамытудың мен тәрбиелеудің нәтижесі тәуелді болып отыр.

Интерактивті яғни интербелсенді әдіс дегеніміз ол (интерактивті «Inter» - өзара, «act» - әрекет ету деген мағынаны білдіреді) біреумен өзара әрекет етуді, сұхбат, диалог режимінде болуды білдіреді. Басқаша айтқанда, белсенді әдістерге қарағанда оқушылардың өзара әрекеті тек оқытушымен ғана кең көлемде әрекет етуге бағытталмаған, ол оның үстіне олардың бір-бірінің және оқу процесінде оқушылардың белсенділік орнатуына да бағытталған. Көбісі белсенді әдістер мен интерактивті әдістерді бірдей деп есептейді, алайда ұқсастықтарының болуына қарамастан олардың айырмашылықтары бар. Интерактивті әдістерді белсенді әдістердің заманауи барынша жетілдірілген формасы деп қарастыруға болады [1, 204-206 б.].

Интерактивті оқыту технологиясын, әдістерін, құралдары мен тәсілдерін оқыту процесінде пайдаланудың сұрақтарына көптеген шет елдік (Струнина А.А., Мищенко И.В., Чернецкая Н.И., Дмитриева И.А., Бизиева С.А., Горбаченко И.М., Горяинова И.А., Рафикова Р.С., Садчиков С.М., Курышева И.В., Харханова Г.С., Рогинко Е.В., Кэтрин Т., Эслинге Э.М., Ханжи Р.Р., Скриптур Ж., Лир Дж., О'Брайн К.А., Титтерингтон Л.Ц., Гойбл К.А., Джонсон Д.А. және т.б.) және Отандық ғалымдармен (Васенкова М.В., Пономаренка Е.В., Алдабергенова, А.О. Мырзабаев, А.Б. және т.б.) зерттеулер жүргізілді.

XXI ғасырдың келуімен қоғам сұранысы дамуының жаңа кезеңі анықталды. Жаңа қарым-қатынас формаларының құрылуы, экономиканың күрделі шарттары адамнан өз бетінше өмірдің көптеген сұрақтарын белсенді түрде шешуге дайындауды, оның ішінде болашақта жұмысқа орналасуын, ақпарат әлемінде өздігінен орнын таба білуде мүмкіншіліктерін ұйымдастыруын, білімдегі бос орындарды тез толықтыруын талап етеді. Қазіргі замандағы жоғары білім беретін мекеме иесіне шынайы өмірдің қоятын талаптары күзіндеттілігі бойынша жай ғана жоғары деңгейде емес, олар оның үстіне сан алуан, дәстүрлі көзқарастардың негізінде жиі ерекшеленеді және ең бастысы, нақты жағдайларға тәуелді болып, үнемі өзгерістерге ұшырап отырады. *Мұндай талаптарға мыналарды жатқызуға болады:*

- туындаған проблемаларды сыни тұрғыда ойша шеше алу қабілеті;
- бірқатар альтернативті және шығармашылық ізденістің негізінде шешім қабылдау;
- мәдени және іскерлік коммуникацияларға деген мүмкіндік.

Бұдан біз қазіргі заманғы мектептің де өзекті мәселесі болып білім беруде күзіндеттілікті іске асыру болып табылатындығын көруімізге болады. Алайда, орта мектепте «күзіндеттілік» әрқашанда үйреншікті болған емес. Күзіндеттілік білімнің емес, біліктіліктің аумағына қатысты дүние. Күзіндеттілік – бұл оқудың арқасында алынған білімге, тәжірибеге, құндылықтарға, икемділіктерге негізделген жалпы адам мүмкіндіктері. Күзіндеттілік – біліктілікті, әрекетті тудыратын нәрсе. Оны білім мен жағдайдың арасында байланысты орнатудың мүмкіндігі немесе кең мағынасында сол немесе өзге де мәселені шешуге келетін процедураны (білім және әрекет) анықтау, табу мүмкіндігі ретінде қарастыруға болады [2, 12-13 б.].

Негізгі бөлім. Білім беру жүйесінің, оның тұрақталу процесі жалғасып жатқан қайта құрылу жағдайында кілттік күзіндеттіліктердің тізімін нақты анықтау мүмкін емес. Сондықтан, біз, әсіресе демократиялық қоғам мен дамыған нарықтық экономиканың құрылуында өзекті кейбір күзіндеттіліктердің жиынтығы, нақты айтқанда, күзіндеттілік көздерін, жалпы және қолданбалы пәндік білімдерді, өмірлік дағдыларды қалыптастыру жайында айта аламыз.

Оқу қызметінің табыстылығы бүгінгі таңда тек қана не оқытылып жатқанына байланысты емес, сонымен қоса оның қалай оқытылып жатқанына да байланысты: оқытудың репродуктивті, не болмаса белсенді әдістері арқылы жеке дара немесе ұжымдық, авторитарлы немесе гумандық жағдайларда, көңіл бөлуге, қабылдау мен есте сақтауға бағытталған тірек негізінде немесе адамның тұтас тұлғалық белсенділігіне байланысты.

Оқушылар белсенділігінің сұрағы қазіргі заманғы педагогикалық ғылымның және тәжірибесінің маңызды мәселелерінің біріне жатады. Оқудағы белсенділік принципін іске асыру белгілі бір мағынаға ие болып отыр, себебі оқу мен даму қызметтің белгілі бір сапасын береді және қызметтік тұрғыдағы оқытудың сапасына оның нәтижесі, оқушылардың дамуы мен тәрбиесі тәуелді болады.

Қазіргі заманғы мектепте оқытушы қызметі білімді меңгеруде оқушылардың қызығушылықтарының артуына, өзіндік жұмыс істей алуына, шығармашылық белсенділігіне, білім, білік, дағдыны қалыптастыруға, оларды іс-тәжірибеде көрсете алу мүмкіндіктерін қалыптастыруда оқытудың осындай формаларын, мазмұндарын, әдістері мен құралдарын құруға және қолдануға бағытталған болуы керек.

Кез келген проблема өз негізінде қарама-қайшылыққа ие және жүйе элементтерінің үйлесімді бола бермейтіндігін білдіреді. Осылайша, мысалы оқыту мен тәрбие берудің жаппай өріс алу сипаты әрбір жеке тұлғаның өзіне ғана тән оқу ырғағының, танымдық және шығармашылық мүмкіндіктерінің өзіндік деңгейімен қарама-қайшылыққа түседі. Берілген қарама-қайшылық оқытудың дифференциациясы мен жеке тұлғаға бағытталуын туындатады.

Жалпы бейнелеу өнері пәнін де педагогиканың дидактикалық бөлімінде ұсынылған оқытудың әдістерінің қай-қайсының алсақ та түгелдей қолдануға болады. Бірақ, бір өкініштісі – бұл пәнді оқытатын мұғалім дайындығында педагогиканың оқылуына, дидактикалық әдістер туралы түсініктің меңгерілуіне жеткілікті көңіл бөлінбейді. Соның салдарынан мектепке келгенде бейнелеу өнерінен сабақ беретін мұғалім өз-өзінен төтенше әдіс іздегендей кейіпке келеді. Бұл айтылған пікірді шындығын ғылыми зерттеу жүргізген Н.Н. Ростовцев те өзінің «История методов обучения рисованию» атты еңбегінде қуаттайды [3, 55 б.]. Оған қоса Н.М. Сокольникова атты автордың еңбегі біз айтқан кемістіктің бар екендігін айта отырып, дидактиканың әдістерін пайдалану үлгілерін нақты мысалдармен көрсетіп береді. Ол бейнелеу өнерінің пәні бойынша сабақ өткізуге түсіндірмелік-иллюстративтік және сөздік әдіс, экскурсия әдісі, проблемалық, көрнекілік, сабақты ойын түрінде жүргізу әдістерін қалай қолдану үлгілерін көрсетеді [4, 65 б.]. Бұл әдістердің әрқайсысы әр дәрежеде (бір әдістің қолданылуында мүмкіндік басым, енді біреуінде ол азырақ болуы мүмкін) баланың ақыл-ойын жетілдіріп, қиялын ұштайды, ізденушілікке жетектейді. Оның нақты өнерді танып алуына көмектеседі.

Негізінде педагогикада білім беру процестерін талдауда қолданылатын дәстүрлі категориялары болып оқытудың мақсаты, мазмұны, формалары, әдістері мен құралдары табылады. Нақты пән бойынша осы категориялар оқу немесе оқу-тәрбиелік процесті ұйымдастырушы педагог қызметінің пәні ретінде танылады. Бұл педагогикалық категориялардың мақсатты түрде қолданылуын басқаруда жүйекұраушы факторлары болып педагогикалық және оқыту қызметтерінің заңды түрде қолданылу принциптері саналады. Педагогикалық категориялардың бұл қоры қоғам ұсынып отырған білім беру мақсаттарын жүзеге асыруда ұзақ уақыт бойы жеткілікті болып келді.

Білім берудегі интерактивті технология сабақ барысында оқушылардың сабаққа қатысуын ұйымдастыратын оқыту формасы. Интерактивті технология мүмкіндіктерін пайдалана отырып өткізген сабақтар мұғалімнің оқу процесінде уақытын үнемдей отырып, оқушыларға көптеген ақпараттарды беруге көмектеседі. Интерактивті технологияның керемет мүмкіндіктері оқушыларды таңғалдырады, шабыттандырады. Оқушылар ойнап отырмыз деп ойлайды, шындығында олар қызығып, таңғалып, шабыттана отырып білім алады.

Алайда, республикамыздың жалпы білім беретін мектептердің оқу процесінде, тұрасында бейнелеу өнері сабағында осы және өзге де оқыту технологияларын жаппай қолдану бірнеше себептерге байланысты ақсандап тұр:

- Біріншіден, қазіргі мектептердің барлық педагогикалық құрамы сол немесе өзге де технологиялардың талаптарымен сәйкес келетін оқытуға көшуге дайын еместігі өз алдына бір себеп.
- Екіншіден, мектептердегі оқу процесін технологизациялау мәселесі бойынша өздерінің күнделікті тәжірибесінде белсенді қолдана алатындай, оқытушылардың өздері өз бетімен кез келген технология негізін оқып, меңгеруге болатын жүйелі-әдістемелік әдебиеттердің жоқтығы екінші бір себеп болып табылады.

Шын мәнісінде білім беру мекемелерінде жасөспірім шақтағы қызметтің мұндай маңызды түрін атап көрсететін адам кемде-кем. Тұлға дамуының бұл қажетті шарты қолға алынбай сол айтулы күйінде қалуда: ол жасөспірімдердің қайсысында және қалай қалыптасады немесе қалыптаспайды – үлкендерді мазалауы шамалы, бастысы балалардың сабағын оқуы [5, 6 б.].

Интерактивті тренингтер, интерактивті ойындар және өзге де интерактивті формадағы жұмыстар бейнелеу өнері сабағында қолданылуы тиіс, олар оқушылардың бойында еркін ойлау қабілетін, тапсырманы стандартты емес формада, яғни, сол немесе өзге де тапсырмаларды шешуде шығармашылық тұрғыдан қарауға үйретеді. Оқытушы оқушылармен біріккен қызметте олардың бойында шығармашылық қабілеттерді қалыптастырады, алынған дағдыларды практикада қолдану тәжірибесін байытады. Шығармашылық қызметтің тәжірибесі мен шығармашылық қабілеттердің дамуы және т.б. кеңейеді.

Бұдан біз, бейнелеу өнері сабағы барысында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін интерактивті оқыту әдістерінің көмегімен дамытуды зерделей келе:

- шығармашылықтың ұғымына және оның негізгі компоненттеріне байланысты философтардың, педагог-психолог ғалымдардың ғылыми-теориялық еңбектеріне талдау жасалды;

- бейнелеу өнері сабағы барысында интерактивті оқыту әдістерін қолдану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда арнайы жүргізілген зерттеулер мен ол жайында жеке жарық көрген ғылыми еңбектің жоқ екеніне іс-жүзінде көз жеткізілді;

- интерактивті оқыту әдістерін бейнелеу өнері сабағы барысында қолдану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі жасалып, педагогикалық шарттары анықталды.

Сонымен, интерактивті оқыту әдістерін бейнелеу өнері сабағында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда қолдану – білім беру процесінің аясында оқушылардың шығармашылық қызметке бағдарлануына және білім алу барысында оны іздеуде белсенділік танытып, жаңа шығармашылық шешімдер қабылдауына, оқушылар тұлғасының өзіндік және шығармашылық дамуына қол жеткізуде ұйымдастырушылық формаларды құру дағдыларының дамуына жағдай жасайтын оқыту процесінің барлық құрылымдық компоненттерінің өзара ықпалдастық байланысын құруды көздейтін күрделі білім беру процесі деп анықтама беріп, қорытынды шығаруымызға мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда бейнелеу өнерін оқыту қолданбалы сипатқа ие. Оқу процесінің тиімділігі көбінде оқытушының сабақты дұрыс ұйымдастыру мен оны жүргізудің сол немесе өзге де формасын таңдау шеберлігіне байланысты.

Интерактивті оқыту әдістеріне арқа сүйейтін оқу процесі танымдық процеске оқушылар тобының барлық мүшелерінің қатысуымен ғана жүзеге асырылады. Өзара қызметтестік әрбір топ мүшесі өз септігін тигізеді дегенді білдіреді, яғни жұмыс барысында білім алмасу, пікір айту, қызмет тәсілдері жүреді. Жеке дара, жұптық және топтық жұмыстар ұйымдастырылады, жоба жұмысы, рөлдік ойындар қолданылады, оқу құжаттары мен өзге де ақпарат көздерімен жұмыс жасау қолға алынады.

Интерактивті әдістер өзара әрекет ету принципіне, оқушылардың белсенділігіне, топтық тәжірибеге арқа сүйеуге, міндетті түрдегі кері байланыстың болуына негізделген. Ашықтықпен, оқушылардың өзара әрекет етуімен, олардың ортақ аргументтерінің бірізділігімен, өзара білім қорының ұлғаюымен, өзара бағалау мен басқаруға деген мүмкіндіктерімен ерекшеленетін білім беру ортасы құрылады.

Интерактивті оқыту нақты және алдын ала болжанатын мақсаттарды көздейді. Осы мақсаттардың бірі оқу процесін жемісті ете түсетін, оқушы өзінің табыстылығын сезінетін оқудағы қолайлы жағдайларды құруға бағытталған.

Интерактивті оқытудың анықтаушы белгісі болып оқушылардың белсенділікті танытуы мен дене белсенділігінің (сынып бойынша қозғалуы, жұмыс орнын ауыстыруы, сурет салу, бейне жазбаларды іске асыру және т.с.с.), әлеуметтік белсенділігінің (пікір, ой алмасу, өз көзқарасын қорғау және т.с.с.) және танымдық белсенділігінің (өзін тәжірибе көзі ретінде тану, мәселе шешімін іздестіру және т.с.с.) өзара байланыста болуы табылады.

Интерактивті әдістерді іске асырғанда басымдылыққа түсініктемелі-иллюстрациялық әдістерге қарағанда оқытушының (білім беру) қызметі ие болмайды, керісінше оқушы (білім алу) ие болады. Оқытушы белсенділігі оқушы белсенділігіне орын береді, оның мұндағы міндеті енді оқушылардың белсенділігі үшін танымдық қызметте жағдайларды тудыру болып табылады. Оқытушы жай ғана дайын білімді беруші рөлінен бас тартып, іздемпаздылыққа, процестер мен жағдайларды зерттеуге, туындап отырған мәселені жеке дара шешуге итермелейтін оқушылардың қоршаған орта шындығы жайындағы білімдерін жемісті етуде олардың танымдық қызметін ұйымдастырушы ретіндегі тек ақпарат көздерінің бір бөлігі мен олардың жұмыстарындағы көмекшінің функциясын атқарады [6, 6 б.].

Қорытынды. Бүгінде интерактивті оқыту әдістерін көркем білім беру жүйесінде өз дәрежесінде кіріктіріп, пайдалану қазіргі заманғы пән мұғалімдеріне қиындықтар туғызуда. Бұған қарамастан, қазіргі кезде мамандардың пікірі бойынша оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру, дамытудың бірден бір тиімді жолы болып аталмыш оқыту әдісі мен технологиясы болып табылады. Сондықтан, берілген тақырып өзекті болып табылады, себебі қоғам мен ғылыми-техникалық үрдістің дамуы көркем білім беру жүйесінде де өзгерістердің орын алуына себепкер болды. Бұл интерактивті оқыту технологияларының тек қазіргі заманғы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамуында ғана қажет дүние емес екендігімен, сонымен қатар қазіргі заманғы қоғамның белгілі бір мүшесі болып қалыптасатын толық тұлға яғни, оқушылардың конструктивті, көркемдік, логикалық ойлау қабілеттерінің қалыптасуына да өз септігін тигізеді анық. Бүгінде негізгі әдістемелік жаңалықтар нақ осы интерактивті оқыту әдістерін қолданумен байланысты. Осыған орай, интерактивті оқыту әдістері мен формаларын оқу үдерісіне толық дерлік енгізу қажеттігі күннен күнге артуда. Сонымен қатар оқу процесінде оқушылар білім, білік, дағдылары дайындығының жоғарғы деңгейде дамытудағы маңызды бағыттардың бірі екенін атап өтуге болады.

Әдебиеттер:

1. Сластенин, В.А. Педагогика: учебное пос. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф.Исаев. – М.: Академия, 2002. – 576 с.;
2. Зимняя, И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. – М.: Изд. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.;
3. Ростовцев Н.Н. Методика преподавания изобразительного искусства в школе. – М.: Просвещение, 1974. – 245 с.
4. Сокольникова Н.М. Изобразительная искусство и методика его преподавания в начальной школе. – М., 2003. – 264 с.
5. Кибирев, А.А., Вережкина, Т.А. Интерактивные методы обучения: теория и практика. – Хабаровск: ХКИППК ПК, 2003. – 117 с.
6. Каишев, С.С. Интерактивные методы обучения: учебно-методическое пособие / С.С. Каишев. – Минск: Тетра Системс, 2011. – 224 с.

ӘОЖ 74
МРНТИ14.35.07

К.И. Құдабаева¹

¹педагогика ғылымдарының кандидаты, Евразиялық дизайнерлер Одағының мүшесі
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет
Алматы қ., Қазақстан, klara-kudabayeva@mail.ru

ДИЗАЙНЕРДІҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Берілген мақалада тарихи даму контекстіндегі танымал бейнелеу өнері шеберлерінің көркемдік тұжырымдамалары, техникалық әдістері мен шығармашылық әдістері қарастырылады. Ежелгі Грецияда, Қайта өрлеу дәуірінде сурет салуды оқыту әдістемесі сипатталған. XVIII-XIX ғасырлардағы орыс реалистік сурет мектебінің нақты әдістері анықталды. Сурет салудың суретші-дизайнер мен стилистің кәсіби қызметіне техникалық дайындық ретіндегі рөлі ашылды. Дизайнердің танымдық қабілеттерін қалыптастырудағы графикалық пәндердің маңызы анықталды. Студенттерді шығармашылық жасампаздыққа және идеяны реалистік сурет арқылы ашып, іске асыру арқылы терең идеяларды жүзеге асыруға итермелейді. Өнер мамандықтарын сурет салуға үйрету табиғи мотивтің көлемдік-кеңістіктік көрінісін, кез-келген модельдің құрылымын тұтас және әр түрлі форма ретінде түсінуді, шындықты қабылдауды сызықтармен, штрихпен, өңдермен, қағаздағы дақпен жеткізе білуді нығайтады және дамытады Танымал классик-суретшілердің төл туындыларына сипаттама берілді

Түйін сөздер: тұжырымдама, техникалық әдістер, әдістер, шығармашылық, танымал шеберлер, бейнелеу өнері, тарих, даму, сурет салу.

Анотация

Құдабаева К.И.¹

¹кандидат педагогических наук, член Евразийского Союза дизайнеров
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ДИЗАЙНЕРА

В данной статье рассматриваются художественные концепции, технические приемы и методы творчества известных мастеров изобразительного искусства в контексте исторического развития. Описана методика обучения рисованию в Древней Греции, в эпоху Возрождения. Определены специфические приемы русской реалистической художественной школы XVIII-XIX веков. Раскрыта роль рисования как технической подготовки к профессиональной деятельности художника-дизайнера и стилиста. Определено

значение графических дисциплин в формировании познавательных способностей дизайнера. Побуждает учащихся к творческому созиданию и реализации глубинных идей через раскрытие и реализацию идеи через реалистическую картину. Обучение рисованию художественных профессий укрепляет и развивает объемно-пространственное представление природного мотива, понимание структуры любой модели как целостной и разнообразной формы, умение передавать восприятие действительности линиями, штрихами, фонами, пятном на бумаге. Дана характеристика произведений известных художников-классиков

Ключевые слова: концепция, технические приемы, методы, творчества, известные мастера, изобразительное искусства, история, развитие, рисования.

Abstract

Kudabayeva K.I.¹

*¹Candidate of pedagogical Sciences, member of the Eurasian Union of designers
Kazakh national pedagogical University named after Abai*

THE FORMATION OF COGNITIVE ABILITIES OF THE DESIGNER

This article discusses artistic concepts, techniques and methods of creativity of famous masters of fine art in the context of historical development. The article describes the method of teaching drawing in Ancient Greece, during the Renaissance. Specific techniques of the Russian realistic art school of the XVIII-XIX centuries are defined. The role of drawing as a technical preparation for professional activity of an artist-designer and stylist is revealed. The importance of graphic disciplines in the formation of cognitive abilities of the designer is determined. Encourages students to creatively create and implement deep ideas through the disclosure and implementation of ideas through a realistic picture. Learning to draw artistic professions strengthens and develops the three-dimensional representation of a natural motif, understanding the structure of any model as a complete and diverse form, and the ability to convey the perception of reality with lines and strokes, The characteristic of the works of famous classical artists is given

Keywords: concept, techniques, methods, creativity, famous masters, fine arts, history, development, drawing.

Бұл мақалада тарихи даму контекстіндегі танымал бейнелеу өнері шеберлерінің көркемдік тұжырымдамалары, техникалық әдістері мен шығармашылық әдістері қарастырылады. Ежелгі Грецияда, Қайта өрлеу дәуірінде сурет салуды оқыту әдістемесі сипатталған. XVIII-XIX ғасырлардағы орыс реалистік сурет мектебінің нақты әдістері анықталды. Сурет салудың суретші-дизайнер мен стилистің кәсіби қызметіне техникалық дайындық ретіндегі рөлі ашылды. Дизайнердің танымдық қабілеттерін қалыптастырудағы графикалық пәндердің маңызы анықталды. Студенттерді шығармашылық жасампаздыққа және идеяны реалистік сурет арқылы ашып, іске асыру арқылы терең идеяларды жүзеге асыруға итермелейді. Өнер мамандықтарын сурет салуға үйрету табиғи мотивтің көлемдік-кеңістіктік көрінісін, кез-келген модельдің құрылымын тұтас және әр түрлі форма ретінде түсінуді, шындықты қабылдауды сызықтармен, штрихпен, өңдермен, қағаздағы дақпен жеткізе білуді нығайтады және дамытады [1].

Дизайн дизайнердің өзін-өзі көрсететін орын емес, клиенттің міндетін шешуі керек. Көптеген бастаушы дизайнерлер клиенттің міндеттеріне қарамастан ұқсас стильдегі жобаларды жасайды. Тәжірибе арқылы дизайнер өзінің қалауына қарағанда жобаға көбірек көңіл бөледі. Сондай-ақ, суретшінің өз жұмысында жиі жұмыс уақыты болмайды. Оған төмендегі мысалдар дәлел бола алады. Бейнелеу өнер туындыларына. Ә.Қастеев «Бие сауу», И.И. Шишкин «Қара бидай», В.М. Васнецовтың «Аленушка» туындыларына талдау жасалған. «Бие сауу» картинасын талдау. Әбілхан Қастеев-Қазақстан Республикасының халық суретшісі. Қазақ ССР мемлекеттік сыйлығының лауреаты. Совет қазақ бейнелеу өнерінің негізін салушыларының бірі. Ә.Қастеев 1904 жылы Жаркентке таяу маңдағы Шыжың жерінде кедей малшы семьясында дүниеге келген. Қастеевтің өнерін "өнерге дейін" және "өнерде" деп бөлудің қажеті жоқ. Оның бүкіл тағдыры қазақ киіз үйінде өмірмен тығыз байланысты. Қастеев өз шығармаларында еңбек адамдарын, өз өлкесінің табиғатын, шындық болмыстың қиындықтары мен қуаныштарын арқау етеді. Оның творчествосының негізгі жемісі адам мен табиғат арасындағы тығыз байланыс болып табылады. Ә.Қастеевтің алғашқы кездегі творчествосының зор жемісіндегі ұлттық ерекшелікті, сезімді көрсетуге құрылған портрет болды. 1939 жылы Ә.Қастеев Қазақстан азамат соғысы жылдарында аты

аңызға айналған батырлардың өміріне арналған бірнеше акварельді беттер құрды. Мысалы, қазақ халқының ер жүректілігі мен батырлық белгісі болған халық батыры А.Имановтың портретін салды.

"Бие сауу" картинасында /1936/ суретші Қастеев үш жоспарда, ауалы перспективаны пайдалана отырып, туындының бірінші жоспарында жанрлық көріністі бейнелеген. Бұл туындының сюжетті орталығы бие сауу. Бірінші жоспардан үшінші жоспарға дейін жасыл көктемгі жібек өсіп келе жатқан шөп егістікке төселіп тасталғандай. Авторда әр түрлі ырғаққа бейнеленген. Туындының екінші жоспарында біз шелекпен келе жатқан қойшыны, алыстан жер тепкілеп келе жатқан салт аттыны және әр түрлі өмірдің келбеттерін көреміз. Алыстан келе жатқан адамның жолы тереңнен тереңге салынған, ол жүріп келе жатқан өмірді бейнелейтін сияқты. Суретші екінші жоспарда адамдарды әр түрлі ырғақты ретте, қозғалысты, өмір тіршілігін көрсете отырып мәнерленген. Туындының үшінші жоспарында суретші ауыл киіз үйлерін ырғақты тыныштықтағы күйлерін бейнелеген. Бұнда жаңа туып келе жатқан жаңаша өмірге байланысты, киіз үйдің онына жаңа өмірге сай үйлер пайда болатынын сезініп үшінші жоспарға жібергендей. Ал ауылдан тыс алыстағы кеңістікті таулы жүйе тұйықтайды. Көкжиек сызығы туындының ортасынан өтеді. Сондықтан біз өзімізді табиғаттың, жердің ортасында тұрғандай сезінеміз. Ауыл мен даланың үстінде көптеген жарықтар, азғантай бұлттар мен биік аспан. Суретші аспан түсін жақсы, айқын тегіс емес бояу техникалық - тәсілін қолдана, ауалы перспективаны пайдалана отырып, айқын көрінетін бұлттармен қоса күлгін түсті көк түспен эмоционалды мәнерленген. Туындының тепе-теңдік заңының сақталуы, бұнда суретшінің симметрия тәсілін қолданудан деп айтуға болады. Туындыда орташа масштабты пайдаланған. Жалпы туындыда тегіс етіп бояу техникалық тәсілі қолданылып, суретші қарама-қарсы өңдерді пайдалана отырып шешімін тапқан. Туындының түсі байсалды, ашық көктем сезімімен, көтеріңкі көңіл күйді тудырады. Қазіргі кезде бастауыш мектепке бейнелеу өнері сабақтары басқа сабақтармен тығыз байланыста және тақырыптары да ортақ, яғни пән аралық байланыс жүзеге асады. Бүгінгі таңда экология, «табиғат-ауыл-жер» мәселесінде 1 суреттегі Қастеевтің "Бие сауу" [2] туындысын табиғат тану сабағында қоршаған ортамен таныстыру кезінде оқу, ән, еңбек, қазақ тілі т.б. сабақтарында қолдануға болады.

1-сурет. А.Қастеевтің "Бие сауу" картинасы

Іс жүзінде бұл тақырыпты барлық сабақтармен байланыстыруға болады. Мысалы, оқу сабағында "үй жануарлары", "қазақстан жануарлары", "жалпы жануарлар туралы жұмбақтар", т.б. тақырыптарды өткенде осы туындыны қолдануға болады, қатысатын компьютерде ойнайды. Балалар сабақта олармен танысады, аттар туралы біледі, олар да туындыда Қазақ, орыс тілі сабақтарында бұл туындыны балаларға шығармаларда, қазіргі компьютерлік заманында балалар заттар мен бейнеленген аттармен салыстырады, ұқсастарымен айырмашылықтарын табады. Бұл туынды бізге жануарлар туралы тақырыпты өткен кезде ән сабағында да көмектеседі. Осы тақырыпқа әнді үйренген кезде осы туындыны көрсетіп, туынды мен қандай сезіммен көңіл-күйді беретінін сұрау керек. Осы мысалдар мен бейнелеу өнері сабақтарын басқа пәндерде де қолдануға болатынын көруге болады. Келесі қарастырылатын туынды «Қара бидай» [3]. («Рожь») туындысын талдау. Бүгінгі таңда көкейкесті мәселе бейнелеу өнерінің түрі кескіндеме, жанрына келетін болсақ, пейзаж. Біздің алдымен кен, көрнекті шексіздік ашылады. /Қара бидай/ горизонтқа жеткенше иін тіресіп тұрғаннан мен даладан жол жалғай кетеді. Мөлдір көк аспанға әсем биік зәулім қарағайлар бой көтереді. Бұл кезде суретші сызықтық ауалы перспективаларды қолданған. Туындының жоспарынан осындай жалпы күшті әсер алуға болады. Сюжеттегі пішіндерді орынмен қолдануы суретшінің табиғатты терең білетінін дәлелдейді. Туындының бірінші жоспарын алтындаған қара бидай өзінің ауыр масақтарын жерге дейін ырғалып иіліп тұр, нанда шықтар көрінеді. Туындының үшінші жоспарын-

да горизонтан ауыр бұлынғыр бұлт көрінеді. Нөсерлердің алды, яғни жаңбыр жауады. Бидайдың оң жағында зәулім қарағай өсіп тұр. И.И. Шишкин «Қара бидай» туындысына 3 сурет орыс жерінің керемет үлгісін береді. Өз туындысы үшін суретші неғұрлым үлкен өлшемдегі аумақты таңдап алған. Формат горизанталды, композицияны жол біздің көзқарасымызды қара бидайдың алтын теңізіне шексіз алып баратындай етіп алған суретші ауалы перспективаны қолданған. Шишкиннің туындысы-типтік орыс жазықтығының пейзажы. Туынды мотивтік өмірлік мәніне, образдың ішкі мақсаттылығына, көркемдік идеясын тереңдігіне байланысты үлкен әсер тудырады. Суретші осы туындыны сала отырып табиғаттың байлығына зор сенімді туғызатынын сезінуге болады. Сол арқылы ол адам еңбегін өте жоғары бағалайды. Шишкин туындысына қара бидай – халық қолының ісі, творчестволық күштің нәтижесі. Осы арқылы суретші туындыда адамның бетін табиғатқа, оның әсемдігі мен жер анаға қарату мәселесін көтереді.

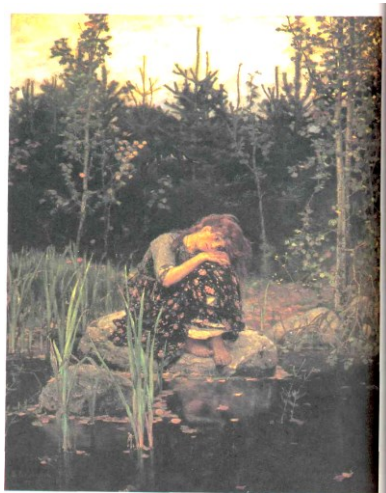

2-сурет. Шишкин «Қара бидай» туындысы

«Аленушка» туындысын талдау [4]. Виктор Михайлович Васнецов /1848-1926/ өзінің творчестволық жұмысын суретші жанры ретінде бастады. Ол өзінің мамандығын орыс ертегілерімен аңыздарының сюжеттеріне, халық қиялынан шыққан жоғарғы поэтикалық шығармалардың мазмұнына бағыштады. Оның жұмыстарын оңай тануға болады. Бұл оны қазіргі суретшілердің туындыларынан ажыратып тұрады. Суретшіні өзіне тартқанда, оны толғандырған да орыс халқының аңыздары, ертегілері, ұлттық тарихының байлығы еді. Жаңа кең ауқымды тіл енді орыс кескіндемесінен ерекше, күшті және кездейсоқ белең алды. 1881 жылы В.М. Васнецов орыс ертегісінің сюжетіне байланысты өзінің көрнекті шығармаларының бірі "Аленушканы" 25 суретті жазды. Ертегінің жүрекке жылы тиетіні мен нәзіктігі және терең поэтикалығы суретшінің ұшқыр жүрегін толғандырды. Васнецовтың туындысы ертегі сюжетінің қайта жаңғыруымен емес, оның эмоционалды қатарға терең енуімен ерекшеленеді. Қыздың ұйып қатып тұрған келбеті, еңкейген басы, иығына түскен сарғылт шашы, көзқарасындағы толық мұң-бәрі Аленушканың қайғысы мен уайымы туралы айтады. Табиғат оның көңіл-күйімен үндеседі. Ол да қызбен бірге үндеседі. Қыздың басының үстінен көк теректер бұтақтарын иіп, жапырақтары тас пен шалғынға түсіп жатыр. Қарлығаштар үнсіз ұшады. Суретші Аленушканың мінезі мен ішкі әлемін, жан күйзелісін көрсетеді. Көрерменде оны түсінушілікпен қайғысына ортақтасу сезімі оянады. "Аленушка" туындысы орыс табиғатының поэтикалығымен бірге халық ертегісінің поэзиясы алынған орыс сыршырайының алғашқыларының бірі. Суретші ертегінің эстетикалық мәнін қарама-қарсы түстер арқылы ашады. Жағымды кейіпкерлердің идеализациясы, ертегі әлемінің айқын бейнеленуі. Ертегі қиял-ғажайыптарына қарамастан өмірдегі шындыққа сүйенеді. Туындымен жұмыс істей отырып, Васнецов нақты ертегінің иллюстрациясын жасауды мақсат етеді. Шаруаның қызы ақ таста, түнерген орман тұңғығының астында отыр. Ол әлемнен тыс қалған орманның құпия сырларымен, тұңғықтың қарсылығымен, қозғалмай жатқан күзгі жапырақтармен ойы бөлінген, соның ішіне еніп кеткен. Осы ықпалдың әсерімен Аленушканың өзі қарапайым ауыл жетімегімен өзінің ішкі әлемінде орманның құпия өмірін бейнелеген поэтикалық тіршілік иесіне айналып кеткендей.

Студенттерге төмендегідей сұрақтар қоюға болады: 1. Аленушка туралы сендер не білесіңдер. 2. Суретші оны қалай бейнелеген. 3. Қыздың қайғысына өзінің көңілін қалай білдірген. 4. Табиғат Аленушкамен мұндаса ма, оны қалай көруге болады, қалай бейнеленген?

Дизайн (түпкі ой, жоба) және бейнелеу бағдарламасындағы берілген шығармаларды талдауға арналған туындылар. Бақылау сұрақтары: Пластикалық және көлемді пластикалық өнер түрлерін атау; бейнелеу өнерінің түрі мен жанрына сипаттама беру; бейнелеу өнерінің жанрларын талдау керек пе, - дегенді қалай түсінесіз, өз пікіріңізді айту; форма, образ, көркем образ, мазмұн, идея, тақырып, сюжет картинада қандай рөл атқарады. Бейнелеу өнерінің түрлері мен жанрларының тәрбиелік маңызы. Талдау тәсілдерінде студенттердің қабілетін ескеру қажет.

3-сурет. В.М. Васнецовтың «Аленушка» туындысы

Сурет пен кескіндеменің міндеттері бір-бірімен тығыз байланысты және өзара тәуелді. Табиғаттың қасиеттерін зерттеу және анықтау мақсатын көздейтін сурет салу бейнелеу өнерінің барлық түрлерін байытуға әкеледі, өйткені бұл жасаушыға шындықтың әртүрлі формаларын шынайы білдіру үшін барлық қажетті құралдарды алуға мүмкіндік береді.

Кейбіреулер табиғатты көру және бейнелеу қабілеті бізге визуалды аппараттың құрылғысымен үлкен көлемде кепілдік береді деп санайды, бірақ олай емес. Тәжірибе көрсеткендей, бастапқыда объектілерді жалпақ қабылдаудан және бейненің шартты мәнерінен арылту қиын. Қабылдау қиындықтарынан басқа, қиындық парактың жазықтығында көлемді кескін беру болып табылады, ол үшін кәсіби білім мен тәжірибе қажет. Шабыт кез-келген уақытта, тіпті қарындаш немесе қалам болған кезде де пайда болуы мүмкін. Жіберіп алу кешірілмес идеясын ғана емес үйренуді меңгеру "қолмен" салу құралын пайдалану, тек қана техникаға жүгінуге болмайды [5]. Шығармашылық мамандықты тандай отырып, адам өз тағдырын өнермен саналы түрде байланыстырады. Бояулармен сурет сала алмайтын және жаза алмайтын дизайнерді немесе дизайнерді елестету мүмкін емес. Болашақ дизайнер өзін еңбек нарығында бәсекелесуге мәжбүр болуға дайындауы керек, онда олар конкурстық жарыстың нәтижесінде ең жақсысын тандайды. Бәсекелестікке дайындық белгілі бір кәсіби саладағы барлық "пайдалы" білім мен дағдыларды сәтті игеруді білдіреді.

Интернет көздері

- 1 <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-i-znachenie-risunka-v-professionalnoy-deyatelnosti-dizaynera>
- 2 <https://qazaqadabiet.kz/15785/shilde>
- 3 <https://www.liveinternet.ru/users/5124893/post375417148>
- 4 <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
- 5 <https://zen.yandex.ru/media/id/5db796ae86c4a900b126139a/10-samyh-izvestnyh-sovremennyh-hudojnikov-v-mire>

ӘОЖ 378.016
МРНТИ 14.35.09

Е.А. Иманбакиев¹, Ж.А. Шажбаева²,

¹Оқытушы-магистр, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail:

²Оқытушы-магистр, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: janar.04@mail.ru

ӨНЕРДЕГІ ЖОБАЛАУДЫҢ ҰЛТТЫҚ КӨРКЕМДІК СИПАТЫ

Аңдатпа

Көркемсурет өнерінің барысында жобалау суреті жетекші пәннің негізі болып табылатыны белгілі. Кез келген зат жобаның суреттеу нысаны бола алады, бірақ, адамдар бізді қоршаған дүниені әр түрлі қабылдайды. Ол адамның тәрбиесіне, жалпы дамуына, мәдени деңгейіне, қызметіне байланысты. Көру мүшелері кез келген адамға заттың сапасын сезінуге, түсін, пішінін, кеңістігін, қозғалысын, көзбен көріп қабылдауына мүмкіндік береді, ал суретшінің бойында мұндай қабілеттер ерекше байқалып тұрады. Суретші үшін сурет сыртқы дүниені тану тәсілі және заттық - бейнелі тіл болып табылатындығы айтылады.

Түйін сөздер: жобалау, ұлттық көркемдік, шығармашылық, колөнер, композиция, пропорция.

Аннотация

Шажбаева Ж.А.¹, Иманбакиев Е.А.²

¹магистр-преподаватель, КазНПУ имени Абая, г. Алматы, Казахстан

²магистр-преподаватель, КазНПУ имени Абая, г. Алматы, Казахстан

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ХАРАКТЕР ПРОЕКТИРОВАНИЯ В ИСКУССТВЕ

Известно, что в процессе художественного творчества проектное изображение является основой ведущей дисциплины. Любой предмет может быть объектом описания проекта, но люди по-разному воспринимают окружающий нас мир. Она зависит от воспитания, общего развития, культурного уровня, деятельности человека. Органы зрения позволяют любому человеку почувствовать качество предмета, увидеть его цвет, форму, пространство, движение, а у художника такие способности особенно заметны. Отмечается, что для художника картина является способом познания внешнего мира и предметно - образным языком.

Ключевые слова: проектирование, национальное искусство, творчество, рукоделие, композиция, пропорции.

Abstract

Zh. Shazhabaeva¹, Y.A. Imanbakyev²

¹Magister-teacher, KazNPU name of Abai, Almaty, Kazakhstan

²Magister-teacher, KazNPU name of Abai, Almaty, Kazakhstan

NATIONAL ARTISTIC CHARACTER OF DESIGN IN ART

It is known that in the process of artistic creation, the design image is the basis of the leading discipline. Any object can be the object of a project description, but people perceive the world around us differently. It depends on the upbringing, General development, cultural level, and activity of a person. The visual organs allow any person to feel the quality of an object, to see its color, shape, space, movement, and the artist has such abilities especially noticeable. It is noted that for the artist the picture is a way of knowing the external world and subject-figurative language.

Keywords: design, national art, creativity, needlework, composition, proportions.

Қандай да бір сурет жобалаусыз басталмайды, тіпті дизайн, сәндік колөнер, сәулет өнері болсын. Суреттегі жобалау дегеніміз – көз мөлшері бойынша контурлы сызық, түртпекше және дақ сияқты графикалық тәсілдердің көмегімен қолмен салынған суреттемелі көріністің жобасын айтамыз. Оның орындалу мінездемесі және техникасы, қызметі, тақырыбы, жанры, сурет салу әдісі бойынша бірнеше

түрлерге бөлінеді. Әдетте сурет бір түсте орындалады. Суретте жарықтық және реңдік әсерлер, пластикалық модельденуі, тұртпекшелердің комбинациясымен дақтар мен сызықтардың әр түрлі үйлесуінің нәтижесінде пайда болады. Жоғары кәсіби деңгейде жобадағы орындалған суреттің дара көркемдік құндылығы болады.

Суретті қолдану аймағы кең, ол ғылыми көмекші, қолөнерінің мінездемелі және техникалы түрінен көркемсуретке дейін созылады. Адамның сөзінің жазбаша түрде көрінуі сияқты суретте ойлау барысын айқындап басқа адамдармен араласуға мүмкіндік береді. Сурет мәдениеттің бір бөлігі бола отырып, ой-өрісінің дамуына және қалыптасуына ықпалын тигізеді. «Қайта жаңғыру кезеңінің итальяндық ұлы суретшісі Микеланджело Буонотти (1475-1564) былай деп жазған: “Басқа сөзбен нобай өнері деп аталатын сурет, кескіндеме, мүсін және архитектураның жоғарғы нүктесі, сурет - кез келген ғылымның түп қазығы” - деген [1].

Жобаның сапалы суретін сала алу қабілеті кез келген кәсіби маман үшін өте маңызды, өйткені жоба суреті қолөнер бұйымдарын жасау істерінде, сондай-ақ көркем сурет өнерінің барлық салаларында (кескіндеме, графика, мүсін) және пластикалық өнердің, қол-өнерінің және дизайнерлік қызметтің негізін қалаушы болып табылады.

Жоба суретінің оқып-үйренудегі мақсаты, көзбен көру қабілетін және көлемді - кеңістік ой-өрісті дамыту, композициялық ойды “Заттандыру” барысында құралдық-тәжірибелі талаптарды суреттің көмегімен шешуден тұрады. Кәсіби жұмыскердің шеберлігінің өсуі, шынайы жобалы суреттің техникасы мен тәртібін қаншалықты меңгергеніне байланысты.

Жобалы суретті салуды үйренуді, пішіні мен бейнесін қолөнер бұйымының қарапайым түрінен бастау керек. Қарапайымнан күрделі бейнеге өту - шынайы өнер мектебінің көркем суреттеу сауатын меңгеру принципі міне осындай болып табылады. «Қазақтың белгілі суретшісі Әбілхан Қастеевтің пікірі бойынша “Жас суретшілерге білім берудің негізінде шынайы, реалистік өнер жатуы керек” – деген теорияны айтқан [2].

Ежелгі шығыс цивилизациясының өнерінен бастап, Ежелгі Египет және Ежелгі Греция, орта ғасыр кезеңінен қазіргі күнгі уақытқа дейін көркемсурет өнеріне үйрену, суретті зерттеп меңгеруден басталады. «Жазықтық бетінде суреттеменің құрылуының негізгі тәртібі Ч.Ченина, Л.Б. Альберти, Леонардо да Винчи, А.Дюрер сияқты белгілі суретшілердің көңілдерінің ортасында болған. Сурет мектебінің дамуына К.П. Брюллов (1799-1852), А.И. Иванов (1776-1848), И.П. Крамской (1837-1887) және т.б. деген суретшілер үлкен үлестерін қосқан» [3].

Бүкіл дүние жүзілік көркем суреттеу өнерінің бай тәжірибесі шынайы суретке сүйене отырып, өмірдегі және өнердегі ғажайып құбылыстарды сүйіп бағалай білуді үйретеді, эстетикалық мәдениетті меңгеруге кеңес береді. Көркем суреттеу сауатының негізін оқып үйрену оймен сезімнің жігерлі қызметін талап етеді. Жобалы сурет бойынша тәжірибелі тапсырмаларды орындаудың алдында, теоретикалық білімнің негізінде жатқан жалпы әдістемелік талаптармен танысу керек. Сонымен қатар құралдармен, жұмыстың тәсілдерімен, әдістерімен, көркем суреттеу әдістерімен танысқан жөн, ол көркем суреттеу сауатын толық меңгеруге көмектеседі.

Шығармашылық барыстың ең маңызды аймағы, жобалау, ол мұқият талдауды, салыстырманы талап етеді. “Композиция” - деген сөз латын тілінің “*compositio*” - деген сөзінен шығады, тікелей мағынасы біріктіру, бөлшектерді қосып, белгілі тәртіпке келтіру. Бұл сөздің бастапқы мағынасы кең түсінікті білдірген: Рим құқығында екі жақты татуластырудан бастап, цирк алаңындағы күрескерлерді қарама-қарсы қоюға дейін. Бұл терминнің әр түрлі айтылуына қарамастан, олардың барлығына ортақ мағына бір тұтастықты білдіретін екі жақтың болуында. Қазіргі кездегі сөздік мынандай анықтаманы береді: “Жобалаудың қолөнердегі шығармашылығы, нақты құрылымы, кез келген өнер шығармасының ішкі құрылысын таңдап алу, гармониялық тұтастықты құрайтын көркем тәсілдердің тәртібі және топтасуы” – деген ұғымды білдіреді. М.В. Алпатов деген өнертанымалының пікірі бойынша, композиция дегеніміз қандай да бір құбылыстардың барлық құрастырушы элементтерін бірлестікке ұйымдастыруының жалпыға тән мінездемесі бар: “Органикалық және неорганикалық табиғаттың құрылуының бөлек принциптарына еліктей отырып, адам композицияны көркемдік творчествоның негізі етеді, сонымен қатар өзінің нақты жағдайға қатынасын білдіруде композиция адамның қолында табиғатты тану және бағындыру тәсілі болады. Осындай ұғымда композиция өнердің барлық түріне тән. Мынандай талаптардың сақталуында жобалау сәтті құрылған деуге болады:

– тұтастықты бұзбай, бүтін нәрсенің бірде-бір бөлігі өзбетінше алына алмайды, немесе басқа затпен алмастырыла алмайды.

– мұндай тұтастыққа зиян келтірмей бөтен элемент қосыла алмайды.

Жобалау бойынша творчестволық жұмыс істеу барысы, шебердің жеке бейнелі ойлау түсінігінің көрсеткіші болып табылады. Нақты көркем шығармасында іске асатын идеялары мен елестерді білмей шынайы творчествоның болуы мүмкін емес. Симметрия, тепе-теңдік, ритм, құрылудың орындылығы, алуан түрлі бейнелер, колористік құндылық, бейнелеу форматы мен көлемі – композицияның осындай элементтерін шебер өзінің ойына бағындырады.

Жобалау қатаң ғылымдарға жатады. Оның тәсілдеріне үйреніп, кез келген көркем шығармасының шығармасын есептеп шығаруға болады. Ол үшін жас шеберлер композиция бойынша жаттығуларды көп орындаулары керек, мұндай жаттығуларды көп орындаулары керек, мұндай жұмыстың нәтижесінде суретшіні қалыптастыратын творчестволық даралық пайда болады.

“Жобалау” – деген термин көп мағыналы: ол шебердің өзінің ойын құралта білдіретін құрастыру процесін ғана емес, сонымен қатар творчестволық қызметтің соңғы қорытындысы, ол көркем шығарманы білдіреді. Композиция деп автордың идеясын білдіретін нобайды түсінуге болады. Жобалау дегеніміз ол барлық элементтерді бірлестікке ұйымдастыру тәсілі. Осы талаптарды шашу композициялық тәсілдердің және әдістердің көмегімен іске асады, оның ішіндегі ең маңыздысы пропорция, өйткені композицияның барлық элементтерінің пропорциясын сақтаудың көмегімен өнер шығармасының гармониялы үйлесуіне қол жеткізуге болады. Әдетте “пропорция” терминнің Цицерон біздің дәуірге дейінгі бірінші ғасырда алғаш рет қолданған деп саналады. Латын тіліне аударғанда платондық термин “аналогия”, тікелей түсінігі “қатынас” – дегенді білдіреді.

Қолөнерде пропорция, өнер шығармасының элементтерінің көлемдерінің қатынасын анықтайды. Сонымен пропорция деп тұтас күрделі заттың ішкі құрлысын құраушы бөліктерінің байланысын айтамыз, яғни бір көлемнен басқа көлемге дейінгі қозғалыс. Өлшем категориясының құраушы элементі болып, эстетикалық бейненің құрылу заңдылығын айқындайды. Ерте заманның суретшілерінің өздері, пропорцияның сақталуында сұлулық негіз байқаған. “Алтын пропорция” – принципі ежелгі өнерде негізін қалаушы болған. Осы “Алтын пропорцияны” зерттеген және мақтан тұтқан Леонардо да Винчи оны алғаш рет “Алтын кесік” – деп атаған. Сол кезден бастап “алтын кесік” өнердің каноны болып есептеледі. “Алтын пропорция” өлшем ретінде, табиғат заңы ретінде көптеген табиғи құбылыстардың негізін құрай отырып, адам творчествосының өлшемі, сұлулық заңдылығы болып табылады. Пропорцияның дұрыс ойласуы, көркем бейненің тұтастығының белгісі.

Қолөнердегі жобалау дегеніміз – ойды толық және қуатты көріктілікпен көрсету үшін сурет жазықтығында бейнелеу элементтерінің орналасу тәртібі. Бірнәрсе жайлы айту үшін сөз қажет, ал маңызды және қызықты ойды сенімді жеткізу үшін мәнерлі сөздер керек. Кескіндемеде де дәл осылай, көрерменнің назарын аулап, толғандыру үшін суретші күшті және көрікті бейнелеу тәсілдерін іздестіруге тырысады. Әрбір шебер композицияны құрастыру кезінде нысанның ең әдемі жағын айқындауға ұмтылады. Қосымша мағыналы бөліктері негізгі және маңызды бөлігіне бағынып, артық бөлшектерінің барлығы артқа қарай сырылады. Шығармадан келетін әсерлі сезімдер оның ішкі мағынасына байланысты. Қолөнер бұйымындағы композициялық құралымның барлық элементтері бірге таңдап алынған форматы, қарау нүктесі, жарықтану мінезі, композициялық орталықтың орналасуы. Мұның барлығы суреттің эмоционалды әсердің болуына ықпалын тигізеді.

Қолөнер бұйымдарындағы жобалық құрылымның дайын рецептті болмайды. Бірақ, қолөнер бұйымының композициялық құрылуы өмірде байқалатын топтарға негізделетіні және табиғи нысандардың үйлесуіне, көріп қабылдау ерекшелігіне байланысты екені анық. Көне шеберлер қолданған “үшбұрыш”, “диагонал” принциптері бойынша ғана қолөнер бұйым суретінің композициясын құрастыруға болмайды. Суретте қойылған талаптарға байланысты композиция да өзгереді. Шығарманың композициялық құрылысының мінездемесі табылған идеялық ойдан шығады және мағынасымен анықталады.

Шынайы қоршаған ортадан суретші өзінің суреттеріне кейіпкерлермен қатар, композициялық құрылымның негізін табады.

Өзінің творчестволық жұмыстарында, композицияны құрастыруда суретші көру қабілетімен, табиғат заңдылықтарына сүйенеді. Симметрия, тепе-теңдік, ритм, құрылымның мақсатқа лайықтылығын, қарау нүктесінің бірлестігі, колористік тұтастық, көріністің көлемі мен форматы – композицияның осындай барлық элементтерін суретші ойдың айқындалуына бағындырады.

Әдебиеттер:

1. Әбдікәрім Қамақ, Гүльзат Қалдыбаева. «Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі». – Алматы, 2014, «Орхон» баспа үйі. – 30 бет.
2. Медведев Л.Г. «Академиялық сурет». – Омск, 2009 ж. – 14 бет.
3. Оспанов Б.Е., Жеделов Қ.О. «Натюрморт». – Алматы, 2005 ж. – 71 бет.

ӘОЖ 378
МРНТИ 14.35.01

З.Ж. Рабилова¹, Г.К. Кабижанова²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты, философия докторы (PhD).
Алматы қ., Қазақстан

²Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты, педагогика ғылымының кандидаты.
zoia.rabilova@mail.ru, 87013450337

АРНАЙЫ КЕСКІНДЕМЕ ПӘНІН ОҚЫТУ ҮРДСІНДЕ СТУДЕНТ-ДИЗАЙНЕРЛЕРДІҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУ

Аңдатпа

Мақалада бакалавриат негізінде арнайы кескіндемені оқыту процесінде дизайнер студенттердің кәсіби дайындығын жетілдіру мәселелері қарастырылады. Автор «Арнайы кескіндеме» пәнінің оқу бағдарламалары бойынша кескіндемені оқыту әдістерін, сонымен қатар композициялық және түс заңдылықтарын игеруді, бейнелі ойлау мен шығармашылық қиялды, көркемдік байқауды, көрнекі есте сақтауды, бейнеленген құбылысқа эмоционалды қатынасты, кәсіби іс-әрекетке бағытталған композицияның өзіндік ерекшелігін талдайды. Сонымен қатар суретші-дизайнер мамандығына бағытталған кескіндеме теориясы бойынша білімді игеруді ұйымдастыру, көркем білімді игеру, шығармашылық және өнерді қабылдау дағдыларын дамытуды ескере отырып, кескіндемені оқыту процесін құру, шығармашылық процестің құрылымын білу; көркемдік іс-әрекеттің әдістері мен тәсілдерін меңгеру, бейнелеу өнерінің тарихы мен теориясы бойынша білімді қосу, барлық арнайы пәндермен интеграциялық байланыстарға сүйену ерекшеліктерін білім беру бағдарламасы бойынша оқытудан күтілетін нәтижеге сәйкес қолдана білу, сондай-ақ «Дизайн» мамандығы үшін жасалған білім бағдарламаларындағы пәндерінің қатарында «Арнайы кескіндеме» пәні мамандыққа оқыту курстарына сапалы міндетті компонент бола алатын туралы қарастырылады.

Түйін сөздер: шығармашылық, кәсіби дайындық, дизайнерлер, оқыту, арнайы кескіндеме, білім беру бағдарламасы.

Аннотация

Рабилова З.Ж.¹, Кабижанова Г.К.²

¹ҚазНПУ им. Абая, Институт искусств, культуры и спорта Доктор философии (PhD)
г. Алматы, Казахстан.

²ҚазНПУ им. Абая, Институт искусств, культуры и спорта. Кандидат педагогических наук.
г. Алматы, Казахстан zoia.rabilova@mail.ru, 87013450337

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ-ДИЗАЙНЕРОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ СПЕЦИАЛЬНОЙ ЖИВОПИСИ

В статье рассматриваются вопросы совершенствования профессиональной подготовки студентов-дизайнеров в процессе обучения специальной живописи на базе бакалавриата. Автор анализирует методы обучения живописи по учебным программам дисциплины «специальная живопись», а также овладение композиционными и цветовыми закономерностями, образное мышление и творческое воображение, художественное наблюдение, зрительную память, эмоциональное отношение к изображаемому явлению, оригинальность композиции, ориентированной на профессиональную деятельность. А также организация усвоения знаний по теории живописи, ориентированной на профессию художника-дизайнера, создание процесса обучения живописи с учетом освоения художественных знаний, развития творчества и навыков восприятия искусства, знание структуры творческого процесса; владение приемами и приемами художественной деятельности, включение знаний по истории и теории изобразительного искусства, умение применять специфику интеграционных связей со всеми специальными дисциплинами в соответствии с ожидаемым результатом обучения по образовательной программе, а также в числе дисциплин образовательных программ, разработанных для специальности «Дизайн», рассматривается предмет «специальная живопись», который может стать качественным обязательным компонентом курсов обучения специальности.

Ключевые слова: творчество, профессиональная подготовка, дизайнеры, обучение, специальная живопись, образовательная программа,

Abstract

Rabilova Zoya¹ Kabizhanova Gulzhanat²

*¹Doctor of philosophy (PhD), Kazakh National Pedagogical University named after Abay,
Institute of Arts, culture and sport, Almaty, Kazakhstan*

*²Candidate of pedagogical Science Kazakh National Pedagogical University named after Abay,
Institute of Arts, culture and sport, Almaty, Kazakhstan*

IMPROVING THE PROFESSIONAL TRAINING OF DESIGN STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING SPECIAL PAINTING

The article deals with the issues of improving the professional training of design students in the process of teaching special painting on the basis of a bachelor's degree. The author analyzes the methods of teaching painting according to the curriculum of the discipline "special painting", as well as mastering compositional and color patterns, imaginative thinking and creative imagination, artistic observation, visual memory, emotional attitude to the depicted phenomenon, and the originality of a composition focused on professional activity. As well as organizing the assimilation of knowledge on the theory of painting, focused on the profession of an artist-designer, creating a process of teaching painting taking into account the development of artistic knowledge, development of creativity and art perception skills, knowledge of the structure of the creative process; knowledge of techniques and techniques of artistic activity, including knowledge of the history and theory of fine arts, the ability to apply the specifics of integration relations with all special disciplines in accordance with the expected result of training in the educational program, as well as among the disciplines of educational programs developed for the specialty "Dizayn", the subject "special painting" is considered, which can become a quality mandatory component of training courses in the specialty.

Key words: creativity, professional training, designers, training, special painting, educational program

Қазіргі таңда экономиканың дамуында жеңіл өнеркәсіптің түрлі салалары үшін, нарықтық айналымда, оқу-білім беруде жарнамалық авторлық жұмыстарда дизайнерлерге сұраныс өте жоғары. Дизайнер мамандығы барған сайын сұранысқа ие бола түсуде, сондықтан осы саладағы мамандарды даярлайтын жоғары оқу орындарының алдында студенттерді сапалы даярлау үшін маңызды міндет тұр.

Жас дизайнерлерді жоғары деңгейде тәрбиелеуге қабілетті көптеген жоғары оқу орындары бар. Олардың алдында күрделі кәсіби міндеттерді шеше алатын және эстетикалық сауатты дизайнер маман даярлау, осы саладағы мамандарды оқыту мен тәрбиелеуді дұрыс жолға қою, қажетті базалық пәндерден білім беру, білім бағдарламаларын жалпы синхрондау негізгі көкейкесті мәселелердің бірі болып табылады.

Дизайн – бұл нақты, дерексіз және бейнелі ойлаудың ерекше өнімі. Ол сондай-ақ философия, эстетика, антропология, бейнелеу сауаттылығы негіздері, психология сияқты іргелі білім негізінде құрылады. Ол техниканы, технологияны, эргономиканы, экологияны және жүйелік дизайнды және т.б. зерттеуді қамтиды. Ал пластикалық өнер үшін дизайн құралдары ретінде нүкте, сызық, құрылым, түс, пішін, көлем, пропорция, масса және кеңістік сияқты бейнелеу сауаттылығына тәуелді терминдер жиі кездеседі. Бұл компоненттерде симметрия, асимметрия, тепе-теңдік, ырғақ, қозғалыс, пропорция және т.б. сияқты құралдар кеңінен қолданылып, композиция принциптері негізінде біріктіріледі. Ал гармония мен контраст өнердің әмбебап құралы ретінде дизайндағы жүйені құрайды.

Осыған орай болашақ суретші-дизайнер даярлауда базалық пәндер қатарында бейнелеу өнерінің негізі – сурет және кескіндеме пәндері дизайнердің дүниетанымын қалыптастыру мақсатында міндетті компонент бола алады. Әдетте, бұл пәндерді академиялық сурет және кескіндеме саласында білім алған мамандар үйретеді, сондықтан олар өз білімдерін студенттерге жеткізуге тырысады, көбінесе олардың алдында суретшіні емес, белгілі бір мамандандырудың дизайнерін тәрбиелеу міндеті тұрғаны ескерілмейді.

Қазіргі заманғы дизайн кескіндемемен ортақ көркемдік сапасымен сипатталады, ал кескіндемеде дизайн сияқты заманауи мәдениеттің өзіндік ерекшелігі байқалады. Кескіндеме – бұл кеңістіктік және пластикалық құндылықтардың ерекше жүйесін жасаған бейнелеу өнерінің дәстүрлі түрі. Кескіндеме жұмысының кеңістігін шешуде орта басым рөл атқарады, ал қоршаған орта бейнесі өзінің жарқын көрінісін табады. Кеңістіктік – экологиялық қатынастарды талдау, модельдеу қабілеті дизайнер үшін кескіндеменің маңызды тәрбиелік мәнін анықтайды. Сондықтан болашақ кәсіби суретші-дизайнерлер

даярлауға қажетті кекіндеме негізін ары қарай арнайы кескіндеме пәнімен жалғастыра оқыту, бұл маман даярлаудағы білім бағдарламасындағы басқа да арнайы пәндер арасындағы байланысты дамыта түспек.

Әрине, сурет салу мен кескіндеменің академиялық негіздерін беру міндетті: жеке әдіс қою, көзді дамыту, сурет салу мен кескіндеме саласындағы негізгі техникалық әдістермен таныстыру, контрасттар мен түс қатынастары арқылы көлемді жеткізуге үйрету және т.б. Бірақ, негізгі мақсат – жоғары дәрежеде маман-дизайнер даярлау.

Бүгінгі таңда «Арнайы кескіндеме» пәні Дизайн саласындағы мамандарды даярлау кезінде білім бағдарламаларында дәстүрлі әдістерді қайта қарау, толықтыру және дамыту мәселелері арқылы шешімін табуға болатын пәндердің бірі.

Арнайы кескіндеме бойынша оқытушылардың алдында студенттерге дизайн өнерінің ерекшеліктерін үйрету үшін дизайнның мамандандыру бойынша әр саласына қандай білік пен дағдылар қажет екенін нақты білу маңызды.

Қоршаған ортаны көркемдік жобалау – бұл белгілі бір функционалды және эстетикалық қасиеттерді, заттарды және тақырыптық ортаны ерекшелеу арқылы заттарды жасау ғана емес, суретші сол заттарды пайдаланатын және сол ортада өмір сүретін адамды қалыптастырады немесе жобалайды деп айтуға болады. Бұдан дизайнның маңызды тәрбиелік функциясы, оның қоғамдағы мәдени және әлеуметтік рөлі шығады.

Соңғы жылдары дизайнның мәні және оның қазіргі мәдениеттегі рөлі туралы мәселе тек практикалық дизайнерлерді ғана емес, сонымен қатар отандық әлеуметтанушыларды, мәдениеттанушыларды және өнертанушыларды да алаңдатады.

Көркем маман даярлау мәселесі өнер тарихшыларының, әдіскер ғалымдардың еңбектерінде маңызды орын алады. Дизайнға көркемдік дизайн мен бейнелеу өнерінің байланысы мәселесін қозғайтын проблемалар туралы И.А. Азизян, А.В. Иконников, А.И. Белоус, И.В. Смекалов, Н.В. Наумов, Е.Г. Наумова және т.б. көптеген зерттеушілер әр түрлі тұрғыдан зерттеді [1,2,3,4,5,6].

Қазіргі қоғамдағы дизайн мәдениеті адамның жиынтық ұйымдастырушылық және трансформациялық іс-әрекетінің негізгі формасы ретінде орналастырылған. Дизайнның қоғам өмірінің барлық салаларына әсері үнемі өсіп келеді, адам мен дизайн мәдениетінің өзара әрекеттесуінің жаңа шарттары мен формалары пайда болады. Осындай маңызды ісіктердің бірі дизайн білімін қамтиды [7].

Бейнелеу өнерінің басты белгісі – бұл кескіндеме, ең алдымен оны бейнелеу өнерінің басқа түрлерінен айырмашылығы, ол – бояулар. Ал бояу түсі көркем экспрессивтіліктің негізгі құралдарының бірі ретінде қызмет етеді, оның проблемалары кескіндеме теориясының маңызды бөлімдерінің бірі болып табылады.

Жарық пен түс тәуелсіз эстетикалық категориялар ретінде әрекет ететін және көркемдік форманың элементтері бір-бірінен тәуелсіз, бейнелеу өнерінде жарық пен түстің өзара байланысы, проблемасының өзіндік ерекшеліктері бар. "Жалпы түс, - деп жазды Гете, - адамдарға үлкен қуаныш әкеледі» [8].

Көркем шығармаларда авторлар өздерінің дүниетанымдарын, ойлары мен сезімдерін білдіреді. Әр автордың шығармашылық даралығы оның идеялық мазмұнын қалай ашатындығына, кескіндеменің техникалық құралдарын қалай қолданатындығына, оның өнерінде дәуірге тән стильдік ерекшеліктер мен оның кәсіби шеберлік деңгейі қалай көрінетініне әсер етеді. Бүкіл оқу процесінің негізі – студенттерді жоғары идеялық рухта тәрбиелеу, өнердегі ұлттың рөлін терең түсіну, бұл ең алдымен өмірден жұмыс жасау кезінде жүзеге асырылады және бейнеленген объектілерді нақты көрсету заңдылықтарын игеру арқылы қол жеткізіледі.

Арнайы кескіндеме заңдылықтарын зерттеу және қолдану суретші-дизайнерлерді кәсіби даярлауда оқу пәнінің негізгі мазмұнын құрайды.

Дизайн және бейнелеу өнері кеңістіктік өнердің бірыңғай класына жататындықтан, қоршаған ортаға көзқарас ұғымы осы контексте тек дизайнға ғана емес, кескіндемеде де қоршаған орта кеңістігі туралы жалпы түсініктерді жүзеге асыру ретінде толықтырылады. Сондықтан арнайы кескіндеме дизайнердің шығармашылық ойлауын қалыптастырудың сенімді негіздерінің бірі ретінде әрекет етеді.

Арнайы кескіндеме бүкіл оқу барысында университетте пәндерді оқыту жүйесіне енгізілуі керек, өйткені бұл пәндер дизайнды зерттеу жүйесінде маңызды болып табылады және курстық және дипломдық жобаларды әзірлеу кезінде туындайтын нақты қиындықтарды жоюға көмектеседі.

Арнайы кескіндеме пәні дизайнды зерттеу жүйесінде маңызды болып табылады және курстық және дипломдық жобаларды әзірлеу кезінде туындайтын нақты қиындықтарды жоюға көмектеседі. Студенттер

болашақ дизайн трендтерін қадағалап, болашақта қызықты авторлық жобаларды жасай алуы үшін оларға Арнайы кескіндеме сабақтарында өнер тарихы туралы дәрістерде алған білімдерін жандандырумен қатар, түс туралы алған білімдерін іс жүзінде алдымен эмпирикалық түрде қолдана білуі, түс пен контрасттық қатынастардың заңдылықтарын интуиция деңгейінде қолдана білуі, жасын, жынысын және қолдану орнын ескере отырып, адам ағзасына түстің психологиялық әсері туралы білім алуға мүмкіндік мол.

Көркемдік мамандарды даярлау әдістемесіне эксперименттік, жаңашыл және батыл көзқарас қызықты нәтижелер береді, бірақ бұл жағдайда дәстүрлі оқыту жүйесіне және дизайнның өнер ретінде қалыптасу тарихын білуге баса назар аудару керек.

Дизайн функциялары – бұл тиісті өнімдерді жасау ғана емес, сонымен қатар кеңес беру, әдістемелік және үйлестіру, дизайн – бұл адам өмірінің ерекше саласы. Ол, басқа салалар сияқты, елдің салалық шаруашылықтарындағы жобалау жұмыстарын әдістемелік басқаруды және үйлестіруді жүзеге асыруы, білім беру және тәрбие жүйесіне кіруі керек.

Демек бұл зерттеу «Дизайн» мамандығы үшін жасалған білім бағдарламаларындағы пәндерінің қатарында оқу курстарына сапалы міндетті компонент бола алады. Қазіргі кезеңде өмірді ұйымдастырудың мәні мен формалары дизайн идеялары мен шешімдерінің мәніне тікелей әсер ететін кезде, қазіргі заманғы толыққанды дизайн ансамблі, дизайн мен арнайы кескіндеме арасындағы қатынастардың қарастырылған аспектілері қоршаған ортаның құндылықтарын, мұраттары мен бейнелерін сіңіретін кеңістіктік өнер ретінде дизайн идеясын кеңейтуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Азизян И.А. Теория композиции как поэтика архитектуры //И.А. Азизян, И.А. Добрицина, Г.С. Лебедева. – М.: Прогресс-Традиция, 2002. – 568 с.
2. Иконников А.В. Пространство и форма в архитектуре и градостроительстве. – С. 250.
3. М.: Ком. Книга 2006. –
4. Белоус, А. И. Роль живописи в интерьерном дизайне современного Томска //Молодой ученый. – 2015. – № 7 (87). – С. 890-896. – URL: <https://moluch.ru/archive/87/16627/> (дата обращения: 09.12.2020).
5. Смекалов И.В. Роль живописи в проектной культуре средового дизайна: автореф. .кандидата искусствоведения. – Москва, 2009.
6. Наумов Н.В., Наумова Е.Г. Сущность и взаимосвязь искусства и дизайна как форм художественного творчества. <https://doi.org/10.30853/manuscript.2019.2.27>
7. Исниязов З.Н. Принципы экологии в дизайн-проектировании. Хабаршы. «Көркемөнерден білім беру: өнер-теориясы-әдістемесі» сериясы №1(50), 2017
8. Зайцев А.С. Наука о цвете и живописи. – М.: Искусство, 1986. – 155 с.

ӘОЖ: 373.1.02:372.8
МРНТИ 14.25.09

Б.Ырыстанұлы¹, Д.Қасенова²

¹Оқытушы, п.ғ., магистрі. Абай атындағы ҚазҰПУ. Қазақстан, Алматы қ.,
E-mail: Jangirtegi@gmail.com

²№ 174 мектеп-гимназиясы Көркем еңбек пәні мұғалімі Қазақстан, Алматы қ.,
E-mail: kasanova.dariga@inbox.ru

КӨНЕ ЖӘНЕ ОРТА ҒАСЫРЛЫҚ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ КӨРКЕМ ҚЫШ ӨНЕРІН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ҚОСЫМША ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Қазақ халқының сан ғасырлық әлеуметтік дамуымен мәдениеті мен өнерінің өркендеуінде халықтық дәстүрлі өнердің айырылмас бір бөлегі, һәм ата-бабамыздан мұра болып жеткен мәдениетіміз бен өнеріміздің дамуы Сақ, Ғұн, Түркілерден бастау алып, қазақ халқының өзіндік қол таңбасы, бейнелеу мәдениетінің бір саласы ретінде қазақ халқының өмірімен біте қайнасып қалыптасқан қол өнері туындыларының алар орны ерекше. Ағаштан үйін түйетін шеберлер мен ұсталар, т.б. өз бойындағы өнерді ұрпағынан ұрпағына мирас ретінде қалдырып, ұлтымыздың көркемдік дәстүр және ұлттық стилиміздің қалыптасып дамуына оң әсерін тигізді. Халықтық өнердің әлеуметтік-экономикалық әсерлер мен тұрмыс ерекшеліктерінің ықпалымен қатар, тұрмыстық өндірісте пайдалана отырып, көркемдік дизайндық ерекшеліктері арқылы кеңінен таралған көркем қыш өнерінің алар орны айырықша.

Мақалада қозғалған тақырыптың қазақ халқының көне және орта ғасырлық дәстүрлі өнер туындыларының ішінде көркем қыш өнерінің тарихи кезеңделуі, қалыптасуы, даму сатыларын қысқаша баяндай отырып, көне Жібек жолы бойындағы қалалардағы қыш өнерінің өркендеуі тілге тиек етіледі. Сонымен қатар, қазіргі заманғы бізге жеткен көркем қыш өнерін мектеп оқушыларына қосымша үйірмелерде оқытудағы оң әсерлері мен шығармашылық қызығушылықта, көркемдік қабылдауда ұрпақ бойына берер рухани әрі физикалық дамудың мүмкіндіктерін пайымдау.

Түйін сөздер: дәстүр, мәдениет, қыш, өнер, бейнелеу, көркем, көне, ұлттық, дизайн, сәндік қолданбалы өнер, мұра

Аннотация

Ырыстанұлы Б.¹, Касенова Д.²

¹Преподаватель, магистр п.н., КазНПУ им. Абая. Казахстан, г. Алматы, E-mail: Jangirtegi@gmail.com

²№ 174 школа-гимназия, Учитель художественного труда. Казахстан, г. Алматы,
E-mail: kasanova.dariga@inbox.ru

ВАЖНОСТЬ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ ДРЕВНЕМУ И СРЕДНЕВЕКОВОМУ ИСКУССТВУ ИЗЯЩНОЙ КЕРАМИКИ КАЗАХСКОГО НАРОДА

В многовековой истории развития культуры и искусства казахского народа, особое место занимают своеобразные произведения декоративно-прикладного искусства, которые тесно переплетены с жизнью казахского народа, и являются своеобразным символом нашего народа, неотъемлемой частью традиционного народного искусства и изобразительной культуры, унаследованные от древних предков Саков, Гуннов, Тюрков. Мастера по отделке дома из дерева, ремесленники и т.д. передавали свое искусство от поколения к поколению, которое оказало положительное влияние на формирование и развитие изобразительных традиций и национального стиля казахского народа. В связи с влиянием социально-экономических факторов, особенностей хозяйственного быта и народного творчества, особое место отводится искусству художественной керамики, получившее широкое распространение, благодаря художественному дизайну и особенностям ее использования в быте.

В статье, среди древних и средневековых произведений традиционного искусства казахского народа, кратко описаны исторические этапы становления и развития керамического искусства в городах вдоль

древнего Шелкового пути. Проанализирован положительный эффект обучения школьников современному искусству изящной керамики на дополнительных кружках, которые дают возможность духовного и физического развития, повышают творческий интерес, художественное восприятие, которое передается будущим поколениям.

Ключевые слова: традиции, культура, керамика, искусство, Изобразительное, художественное, древнее, национальное, дизайн, Декоративно-прикладное искусство, наследие

Abstract

Yrystanuly B.¹, Kasenova D.²

¹Teacher, Master of pedagogical sciences, in terms of "fine arts and drawing".

Abai Kazakh National Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan. E-mail: Jangirtegi@gmail.com

²№ 174 school-gymnasium, Teacher of artistic labor

Kazakhstan, Almaty, E-mail: kasenova.dariga@inbox.ru

**THE IMPORTANCE OF ADDITIONAL TEACHING OF ANCIENT AND MEDIEVAL
KAZAKH FOLK ART TO SCHOOLCHILDREN**

In the centuries-old history of the development of culture and art of the Kazakh people, a special place is occupied by original works of decorative and applied art, which are closely intertwined with the life of the Kazakh people, and are a kind of symbol of our nation, an integral part of the traditional folk art and visual culture inherited from the ancient ancestors of the Sakas, Huns, Türks. Wood craftsmen, artisans, etc. passed on their art from generation to generation, which had a positive impact on the formation and development of pictorial traditions and national style of the Kazakh people. Due to the influence of socio-economic factors, the characteristics of economic life and folk art, a special place is given to the art of artistic ceramics, which has become widespread due to artistic design and the peculiarities of its use in everyday life.

The article, among the ancient and medieval works of traditional art of the Kazakh people, briefly describes the historical stages of the formation and development of ceramic art in cities along the ancient Silk Road. The positive effect of teaching schoolchildren the modern art of fine ceramics in additional circles, which provide an opportunity for spiritual and physical development, increase creative interest, artistic perception, passed on to future generations, is analyzed.

Key words: traditions, culture, ceramics, art, visual, artistic, ancient, national, design, decorative and applied arts, heritage

Қазақ халқының дәстүрлі өнеріндегі қыш өнерінің тарихы өте көнеден басталып, Ұлы дала еліндегі көшпенділердің өзіндік ерекше мәдениетінен өрбіген дәстүрлі қол өнер саласындағы көркем қыш өнері сан ғасырлық сұрлеумен тұрмыстық керекті заттар ретінде пайдаланып, кейіннен шеберлер қолынан көркемделіп өзіндік әсем дизайнмен жарыққа шыққан бұйымдар халық арасында кеңінен тарай бастады. Алғашқы кездері халық игілігіне жаратар тұрмыстық бұйым ретінде пайдаланса, уақыт өте келе формасы мен пішіні, жасалу материалдарына қарай өзгеріс енгізген шеберлер өнер туындысы ретінде ыңғайлы, қолайлы әрі көркем етіп жасап шығарды.

Тарихтың қойнауында қалған өткен уақыттардың бір белгісі ретінде осы өнер туындылары қазақ даласындағы әйгілі қалалар мен қорымдардан, обала, қорғандардан көптеп табылған. Бұған көп елді-мекендерден қазып алынған археологиялық және архитектуралық ескерткіштер, бұйымдар дәлел бола алады. Археологиялық дамуына байланысты XIII ғасырдың ортасында көптеген мәдениет ошақтары табылды, бұл керамиканың ескі заманнан келетіндігін тағы бір дәлелдейді. Ата-бабамыздан қалған көркем қыш өнерінің орнын дамыған технологиялар мен заманауи дизайнерлер көненің орнын басып үлгерді. Дегенмен де ұлттық руханиятымызбен өнеріміздің дамуына байырғы ұлттық дәстүрімізге оралуға қазіргі кезде мүмкіндіктер жасалынған.

Жас ұрпақ еліміздің өнері мен мәдениетін олардың ерекшеліктерін біліп, тәрбиеленуі арқылы жан-жақты қалыптасуы тиіс. Осының негізінде ҚР-ның Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың қабылдаған «Мәдени мұра» бағдарламасының негізгі мақсаты ұлттық мәдениетіміз бен өнерімізге елеулі үлес қосар белгілі тарихи мәдени және сәулеттік ескерткіштерді сақтау, қалпына келтіру, үлкен рухани, мәдени мұраларды, соның ішінде қазіргі ұлттық мәдениетті, фольклорды, әдет ғұрыпты зерттейтін біртұтас жүйе құру, ұлттық әдебиет пен жазбаның көп ғасырлық тәжірибесін іске қосу. Әлемнің ең үздік ғылыми, мәдени

және әдеби, өнер жетістіктеріне сүйене отырып мемлекеттік тілде гуманитарлық білім берудің сапалы қорын құру сияқты күрделі мәселелер көтеріліп жатыр. Сондықтан да бағыдарлама ұлттық өнерімізді қайта өркендетуге жол ашты деуге болады.

Керамикалық материалдар мен бұйымдар өнеркәсібі қазіргі кезде бүкіл процестерді механикаланған және автоматтандырылған өндіріс саласы. Мұндағы ең басты өндіріс процесі-қалыптасып кептірілген шикі материалдар мен бұйымдарды пештерде жоғарғы температурада күйдіру. Сондықтан, бұл өндірісте шығарылатын өнімдер күйдірілген материалдар мен бұйымдар деп аталады. Керамикалық материалдар номенклатурасы орасан көп. Оларға жататындар: кәдімгі күйдірілген кірпіштер, түрлі мақсатқа арналған керамикалық тастар, черепицалар, құбырлар, электр айырушы материалдар мен бұйымдар, жеңіл толтырушылар және жылу окшаулағыш материалдар (керамзит, перлит, вермикулит, аглопорит) және т.б. толып жатқан түрлі керамикалық материалдар мен бұйымдар.

Дәстүрлі өнеріміздің тарихи тамырларының жойылып кетпей ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып сақталып қалуы үшін рухани-адамгершілік дәстүрлерді мейлінше сақтап қалуды келер ұрпаққа үйрету әрбір педагогтың, ата-ананың жауапты міндеті болып табылады. Қазақ халқы өзінің рухани мұраларын көкірегінде, жан дүниесінде сақтаған. Ал бұл дегеніміз біріншіден, өнердің ұдайы шыңдалып отыруына себебін тигізсе, екіншіден, сол рухани мұралар этностың жадында диахронды сабақтастығымен сақталып, халықтың жаппай рухани сауаттылығын қамтамасыз етті. Ішкі әлеуметтік айырмашылықтарға қарамастан, халықтың барлық өкілдері мәдени-рухани мұралардан хабардар болып отырды. Мысалы, VIII ғасырдан жеткен Қорқыт күйлерінің эстетикалық-тарихи-философиялық болмысын бала-шаға да, ұлық та, кішік те, бірдей түсінген. Халық өз көкірегінде рухани асыл қазынаны сақтап, ұрпақтан ұрпаққа жеткізіп отырды. Шынында да, қазақтың кең байтақ сайын даласында рухани мұралардың бұзылмай, ұрпақтан ұрпаққа үзілмей барлық өңірлерде қатаң үлгіде сақталуы күдіретті құбылыс [1,439-440 б.].

Қыш өнері адамзат өмірінде ертеден пайдаланылған. Ежелгі замандарда, атап айтқанда палеолит, неолит дәуірінде (б.з.б. V-мыңжылдық) жасала бастап, ғасырлар өткен сайын технологиясы күрделене түскен. Саздан түрлі бұйым жасап, оның беріктігін арттыру үшін күйдіру ісі кең таралған. Керамика жасауды әр халық өз бетімен ойлап тапқандықтан, олардың өзіндік ерекшеліктері де бар. Халқы мен заманына тән ерекшелігі, әр түрлі ою-өрнектер мен таңбалардың, тіпті, кейде жазулардың болуы бұларды бағалы тарихи ескерткіштер қатарына жатқызады. Ең алғашқы керамикалық бұйым ас пісіру және сақтау үшін қолданылатын ыдыс түрінде жасалған. Күйдіру арқылы беріктігін дамытып, әдемілік үшін ыдыстың қалың бүйірлеріне әр түрлі оюлар салған. Энеолит дәуірінен бастап (б.з.б. 3-2-мыңжылдық) жазу да жазады. Халқымыздың дәстүрлі өнеріндегі көркем қыш бұйымдарын жасау ол шеберлердің әсемдікке, табиғатты сүю, көркемдікті қабылдауынан туған шығармашылық туынды. Халық шеберлерінің көркемдік жолындағы қиялы бірінші ретте ою-өрнек өнерінде мейлінше айқын көрініс тапты. Тұрғын үйді, тұрмыс бұйымдарын, үй жиһазын, киімді, аңшылық құралды, аттың ер-тұрманын, ою-өрнек шеберлері безендіріп, әшекейледі. Көркемдік кәсіптің негізгі түрлері – кілеммен текемет тоқу, кигіз басу, кесте тігуден басталды. Тас ою өнері ертеден архитектуралық ескерткіштерді, күмбездерді, молаларды, ал ағаш түйін түйшілер үйді, аспаптарды, үй ішінің керек-жарақтарын безендірді [2, 264 б.]. Көркем қыш бұйымдарын адамдардың тұрмыс-тіршілігінде пайдалануы әрі дәстүрлі өнер ретінде қалыптасуында отандық археология тарихында қола дәуіріндегі қолдан жасалған бұйымдардың қоса алғанда ескерткіштерді зерттеуде белгілі бір дәрежеде жетістіктерге қол жеткізілді. Сондықтан құнды тарихи деректеме болып табылатын қыш археологиялық ескерткіштерден алынған жәдігерлердің негізгі категориясын түзеді. Қыш ыдыстарды зерттей отырып, ертедегі тұрғындардың түрлі топтарының өзара қатынасын, ауысуын, шаруашылық әрекеттерінің ерекшеліктерін, дүние танымдарының кейбір қырларын, археологиялық мәдениеттерінің туыстастығы мен олардың шығу тегін баяндайды. Олар қыш бұйымдарын дәстүрлі тұрмыстық заттар мен қатар діни сенімдерде де пайдалана білді. Осыған қарап қыш өнеріне деген халықтың ұстанымы өте жауапкершілікті деңгейде болғандығын аңғарамыз.

Қыш бұйымдарының пайдаланулық және көркемдік-әшекейлік тамаша сапалары оларды тек қана құрылыста ғана емес, техника мен тұрмыста да кең қолданылуына арқау болды. Сонымен керамиканы құрылыстық, техникалық және тұрмыстық деп те ажыратуға болады. Керамикалық құрылыс материалдары мен бұйымдары арналулары бойынша былайша топталынады: қабырғалық материалдар-кәдімгі құрылыс кірпіші, қуыс денелі кірпіш және тас, кеуекті және жеңіл кірпіш керамикалық кірпіштен және тастан жасалынған қабырғалық блоктар мен панельдер үй фасадын (үй қас мандайын) қаптаушы материалдар мен бұйымдар - беттік кірпіш және тастар, плиткалар іштей қаптаушы керамика материалдары-қабырғалар және едендер үшін плиталар мен плиткалар санитарлық-техникалық бұйымдар жол

және жерасты коммуникациясы үшін - жол кірпіштері, құбырлар, жылу айырушы материалдары – жеңіл кірпіш және фасонды бұйымдар, қышқылға төзімді керамика-кірпіш, плитка, құбыр және т.б. отқа төзімді керамикалық материалдар және толтырушылар - түрлі керамикалық бұйымдар, керамзит, алгопорит, перлит, вермикулит және т.б.

Ежелгі әлемнің материалдық – көркемдік мәдениетіндегі керамика өндірісінің қалыптасу жолы мен оның әрі қарай жетілуі айқын көрінеді. Олардың алғашқы түрлері Неолит дәуіріне жатады. Себебі дәл осы кезде қыш негізінде тұрмыстық мақсатта қолданылған. Дегенмен, осы кезеңде адамның затқа оның сәндік шешімі арқылы құдіретті-символикалық контекст беруге деген ұмтылысы байқалады. Неолит және Қола дәуірлері мәдениетіндегі керамикалық өндіріс көбіне бұйымдарды дайындау процесіндегі технологиялық принциптерге байланысты жергілікті аймақтық ерекшеліктерге қарамастан, бірқатар жалпы өзгешеліктермен сипатталды [3, 66 б.]. XII-XIII ғасырдың керамикасы ертедегі керамикадан өзгеше. Әл ауқаты, тұрмысты үйлерде болатын алтыннан, күмістен және қоладан жасалған ыдыстардың формаларын көзешілер арзан әрі оңай табылатын материал - саз балшықтан қайталап жасайтын. Сол кездегі көзе бұйымдардың өзіндік ерекшелігі – металл құмыраға, сапты аяқтарға еліктіру – осыдан туған. Ал б.з.б. X-VI ғ. (Беғазы – Дәндібай мәдениеті) беті глазурыленген, түрлі-түсті айшықтары бар ыдыстар пайда болды. Б.з. VI-XII ғасырларында керамикалық ыдыстар жасайтын орындар (цехтар) ежелгі Шаш, Тараз, Сауран, т.б. қалаларда көптеп бой көтерді. Осы кезеңде шағын пішінді әр түрлі жануарлардың, адамның керамикалық мүсіншелері жасалды. Сонымен бірге астық сақтайтын хумдар (ірі, биікт. 1-1,5 м. болатын қыш ыдыс), су құбырлары жасалды (Отырар, VIII-XII ғ.). Орт. Қазақстандағы Алаша хан, Жошы хан, Тараз маңындағы Айша бибі, Түркістандағы Қожа Ахмет Яассауидің мазарлары керамикалық материалдармен безендірілген.

Орталық Қазақстанның қола дәуірі мәдениеті туралы Беғазы - Дәндібай заманында шарықтау шегіне жеткен керамика жарқын көрініс береді. Керамика арқылы жазба көзі болмаған тарихи кезеңдердің хронологиялық шекарасында орналасады. Өйткені дәл осы керамика мәдениеттің басқа заттарына қарағанда жеке кезеңдер өндірісінің өзіне тән ерекшелігін құрайды. Атасу кезеңінің қыш бұйымдары (б.з.д. XVI-XIII ғғ.) ерте қола керамикасы пішінінің әр түрлілігімен, ірі мөлшерімен және елеулі сыйымдылығымен ерекшеленеді. Негізінен, бұл қыш құмыралар, пішіні құты тәрізді ыдыстар және қазан тәрізді ыдыстар. Олардың арасында ең ірілерінің биіктігі - 28-30 см., ауыз жиегі диаметрі - 32-33 см., түбінің диаметрі - 12-15 см. және одан үлкен; ең кішісі сәйкесінше – 12-14, 15, 7. Барлық ыдыстар әдетте жайпақ түпті, иіндері шығыңқы, мойындары кейде иілген және түп асты шығыршықты. Атасу заманының қыш құмыралар сұлбасында Орталық Қазақстанның ерте қола керамикасынан бастау алатын бұрынғының бітістері сақталған. Осы серияның арасында иіні шығыңқы, түп асты биік конус тәрізді және мойыны қысқа созылық пішіндегі үлкен ыдыс көңіл аудартады. Кейінірек бұл пішін скифтік қола қазандары үшін үлгі болады.

Беғазы кезеңінің керамикасы пішіннің және өрнектің әр түрлілігімен айқындалған. Қоныстардан және қабірлерден табылған ыдыстар бірін бірі қайталамайды. Жабық үй өндірісі жағдайында шеберлердің жұмыстары бір-біріне ұқсамайтын, өзгеше. Беғазы - дәндібай заманының керамикаларының мерзімін белгілеудің тағы бір маңызды элементі Орталық Қазақстанға ғана тән, кейбір сирек таңбалар. Бұл табан пішіндері, қара түсті сырмен боялған бұршақ түріндегі шеңберлердің баспа - таңбасын беретін таңбалар, ыдыстың ішінен басылған төмпешіктер түріндегі «інжу» өрнек. Ауыспалы кезеңде және беғазы – дәндібай заманының керамикасын өрнектейтін элементтер тырнақты, жарты шеңбер, таға тәрізді, үшбұрыш болып басылған, көбінесе қара сыр құйылған болып келеді. Типтері әр түрлі штамптарды және басқа құралдарды пайдалану өрнектің сюжетін байытты және сурет құрылымындағы жаңа бітістердің туындауына әкелді.

Осы заманның керамикасы қайталанбас ерекшелігімен айрықшалаанады. Нақты қалпы және әсем өрнегі скиф алды заманда Орталық Қазақстан керамикалардың таңғажайып асқан шеберліктері туралы айтады. Беғазы, Саңғыру, Дәндібай, Айбас - Дарасы және т.б. жарқын керамикалары үйлесімділік заңдарын таныған шеберлермен жасалған. Қола және алтын әшекейлерінің көптігі Қазақстанның орталық және солтүстік-шығыс аймақтарында алтын мен мыс шығару қарқынды сипатта болғанын дәлелдейді, ол ежелгі шеберлерге шеберліктерін шыңдауға және көне зергерлік өнердің жаһандарын құруға мүмкіндік берді. Кеніштер, ірі кен балқыту орталықтары және қоныстар алғашқы қауым экономикасының басты салалардың бірі ретінде кен-металлургиялық өндірісінің көлемі туралы, осы ежелгі өркениет негізінде Орталық Қазақстанда болуы туралы дәлелдейді.

Халық бейнелік өнері, мүсін өнері, металл, тері өңдеу, ағаш ұқсату өнері, өрнек-әшекейлері, т.б. негізінде бейне ырғағының үйлесімі арқылы қарапайым өзіндік композициялар жасау оқушылардың ұлттық мәдениетін арттырады. Ал осындай композициялар орындау барысында қазақ халқының иманды, кішпейіл, ақжарқын болуына байланысты әр түрлі әңгімелер айту, қазақ халқының ұлттық тұрмыс көріністерін суреттейтін өлең жолдарынан үзінділер оқу, музыкалық шығармалар мысалдарын көрсету оқушылар білімін, өмірге көз қарасын, көркемдік қабілетін дамытады [4, 126 б.]. Мемлекеттік білім беру стандарттары мен бағдарламаларының жоғары білім беру сатысында жаңаша білім беру мен ғылымды ұштастыра жүргізу жан-жақты айқындалған. Осы міндеттерді жүзеге асыруда, біріншіден әрбір оқытушының кәсіби білімін арттыру, екіншіден, жоғары оқу орындары студенттеріне қойылатын талаптарды күшейту басты назарда болуы тиіс. Сондықтан жоғары көркем педагогикалық оқу орындарында болашақ суретші педагог мамандарын даярлауда өз халқының ежелгі өнер мен мәдениет дәстүрлерін оқытып тәрбиелеу, оларды терең зерттеу айырықша мәнге ие. Оқу процесінде жас ұрпаққа балшықтан немесе сазермектен бұйымдар, мүсіндер жасату баланың икемділігі мен ақыл ойының дамуына әсер етеді. Мүсіндеудегі көркемдік бейнелеу, жазықтық бетіне сурет салуға қарағанда қызықты өтеді. Себебі балалардың сабақ тапсырмаларын орындау жұмыстарының, олардың ой іс-әрекетіне жақындығы [5.80 б.]. сондықтан да баланың қиял әлемін шығармашылық қабілетін дамыту үшін мүсін жасау, немесе саз балшықтан бұйымдарды жасауға бағыттау. Қазақтың қол өнер шеберлерінің ғажап туындылары байырғы қалаларымызда баға жетпес шығармашылық туындылар болғаны анық. Сондай-ақ, қазіргі уақытта көне қалаларда қыштан жасалған бұйымдардың қирандысын көптеп кездеструге болады. Біз Отырар қаласына барған сәтте қол өнер бұйымдар қирандысының куәгері болып қайттық [1, 2 сурет]. Бұйымдар әр түрлі өрнектермен безендіріліп жасаған. Қаншама ғасыр өтсе де, ешбірінің сыртындағы бояуы әлі өше қоймаған. Қол өнер туындысын қолымызбен ұстап, іштей сол заманға барып келгендей күй кештік. Қазақ даласындағы көне тарихи ескерткіштер мен қол өнер бұйымдарын шашауын шығармай қорғау қазіргі кезек күттірмес іс.

Осы туындыларды оқушылар өз көздерімен көріп, өзін дәрістүрлі өнер шеберлері сияқты сезініп, қыштан бұйым жасаса ұлттық сана сезіміне, Отанға, өткен тарихқа, ата-бабалар өнеріне деген құрметі одан ары арта түстер еді.

Қорытынды. Қорыта келе, халқымыздың дәстүрлі қыш өнерін мектептерде оқушыларға көркем еңбек пәнінде немесе қосымша үйірмелерде оқытудағы оқушы бойына тигізер рухани және физикалық әсерлерін талдай келіп, оқушының бұйым жасау барысында әр әрекетінің ойлау жүйесіне, қимыл қозғалысы, икемділігі мен шеберлігін ұштауға себебін тигізеді. Сонымен қатар, өзінің қиял әлеміндегі шығармашылық қабілетін одан әрі дамытуға мүмкіндік беріп, өнерге деген қызушылығын оятады. Қыш бұйымын жасау арқылы бала сабақ барысында тарихи мағлұмат алумен қатар, тазалыққа, ұқыптылыққа, ұлт жандылыққа және мәдениетті қалыптасуға бейімделіп үйренеді. Өнердегі шығармашылықпен мәдениеттілікті ұштастырған оқушы ұрпақтар жалғастығы мәдени, өнер мұраларын білу, игеру, қабылдау және шығармашылықпен дамыту арқылы жүзеге асады. Сондықтан жаңа қоғам құрылысында әрбір адамның шығармашылық күшінің толысуы, жастардың жоғары рухани, мәдени деңгейінің болуын қажет етеді.

1-сурет. Отырар қаласындағы қиранды қыш бұйымдар

2-сурет. Отырар қаласына экскурсия кезінде

Әдебиеттер:

1. Байбосынова Г.Д. Құрманғазы философиясындағы музыка тілі // Қазақстан мен Орталық Азияның дәстүрлі және қазіргі өнері. Халықаралық-ғылыми практикалық конференция материалдары. – Алматы: «Үш қиян», 2004. – 688 б.
2. Қанатин Ә. Қазақстан мәдениеті жаңа кезеңде. – Алматы: «Қазақстан» баспасы, 1968. – 411 б.
3. Қазақ өнерінің тарихы. – 3 томдық. (Ежелге дәуір, I том). – Алматы: «Өнер» баспасы, 2007. – 352 б.
4. Ақбаева Ш.Ә. Хабаршы. «Көркем өнерден білім беру: өнер – теория – әдістемесі» сериясы. № 3 (36). 2013.
5. Қамақ Ә. Мектепте бейнелеу өнеріне оқыту әдістемесі. Оқулық. – Алматы: «Орхон» баспа үйі, 2014. – 280 б.

II БӨЛІМ. МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ

РАЗДЕЛ II. МУЗЫКАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

ӘОЖ 78 (075.8)
МРНТИ 14.35.09

А.Қ. Ахметова¹, Г.С. Абденова²

¹п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ,
«Музыкалық білім және хореография» кафедрасының профессоры,
Алматы қ., Қазақстан

²Абай атындағы ҚазҰПУ, «Музыкалық білім» мамандығының I курс магистранты,
Алматы қ., Қазақстан

КҮЙЛЕРДІ ТЫҢДАТУ АРҚЫЛЫ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТЫ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада мектеп оқушыларының күй жанрына деген танымдық қызығушылығы қарастырылған. «Танымдық қызығушылық» ұғымы жан-жақты зерттеліп, әдіснамалық талдаулар жасалған. Сонымен қатар оқушылардың танымдық қызығушылықтарын дамыту барысында пайдаланылған педагогикалық әдістер кеңінен қарастырылып, практикалық жұмыстар жүргізілген. Оқушыларды халықтың бай музыкалық мұрасы – күй өнерімен, күйшілердің шығармаларымен таныстыра отырып, музыка сабағында күй тыңдау іс-әрекетін сапалы жүзеге асыру көзделген. Олай болса, осындай жүргізілген жұмыстар арқылы оқушылардың күйге, ұлттық музыкамызға деген танымдық қызығушылықтары дамиды.

Түйін сөздер: күй, қызығушылық, танымдық қызығушылық, музыка сабағы, әдістер, тыңдау, қабылдау, ұлттық музыка, үрдіс, халық шығармашылығы

Аннотация

Ахметова А.Қ.¹, Абденова Г.С.²

¹к.п.н., профессор кафедрасы «Музыкальное образование и хореография» при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

²КазНПУ им. Абая, магистрант I курса по специальности «Музыкальное образование»,
г. Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА ЧЕРЕЗ СЛУШАНИЕ МУЗЫКИ

В статье рассматривается познавательный интерес учащихся к жанру кюй. Подробно исследовано понятие «познавательный интерес» и проведен методологический анализ. Таким образом, широко рассматривались педагогические методы, используемые в развитии познавательных интересов учащихся, и проводилась практическая работа. Учащиеся знакомясь с богатым музыкальным наследием народа - искусством кюй, произведениями кюйши, осуществляют качественную деятельность слушания кюй на уроках музыки. Таким образом, благодаря такой работе у учащихся развивается познавательный интерес к кюй, к нашей национальной музыке.

Ключевые слова: кюй, интерес, познавательный интерес, урок музыки, методы, слушание, восприятие, национальная музыка, процесс, народное творчество.

Abstract

Akhmetova A.K.¹, Abdenova G.Z.²

*¹ candidate of pedagogical sciences, professor of department "Music education and choreography",
at Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan*

*² 1th year undergraduate student majoring in music education, at Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan*

**PROBLEMS OF DEVELOPING COGNITIVE INTEREST THROUGH
LISTENING TO MUSIC**

The article examines the cognitive interest of students in the kui genre. The concept of "cognitive interest" has been studied in detail and a methodological analysis has been carried out. Thus, the pedagogical methods used in the development of the cognitive interests of students were widely considered, and practical work was carried out. Students getting acquainted with the rich musical heritage of the people - the art of kyui, works of kuishi and the goal of carrying out quality activities of listening to kui in music lessons. Thus, thanks to such work, students develop a cognitive interest in kui, in our national music.

Keywords: kui, interest, cognitive interest, music lesson, methods, listening, perception, national music, process, folk art.

Қазіргі таңда мектеп оқушыларына қазақи ұлттық өнерімізді, музыкалық өнерімізді танытудың өте қажеттігі туындап отыр. Осы орайда, оқушыларды ұлттық музыкамызға қызықтырып, мәдениетті азамат тәрбиелеу көзделген. Ұлттық музыка дегенімізде, қанымызға сіңген домбыра мен қобыз аспаптарында орындалатын күй құдіретін айтпай кетуге болмайды. Күйдің ерекше қасиеттерін ашып көрсеткен академик А.Қ. Жұбановтың еңбектерін ерекше атап өтуге болады [1].

Қызығушылық (interesting) – латын сөзі, қазақша «маңызды, мәні бар» деген мағынаны білдіреді [2]. Кезінде атақты педагогтар оқу тәжірибе ісінде қызығушылықпен оқытуға үлкен мән берді. Мысалы, Жан-Жак Руссо оқыту үрдісінде қызығушылыққа көп көңіл бөле отырып, "оқушының кез-келген материалына қызығушылығы болса, оны тез әрі қарай меңгеріп, кете алады" – деді [3].

Ал Я.А. Коменский еңбектерінде танымдық қызығушылықтың маңызын айқындап, оқуға, білімге, қызығушылықты арттыруда оқу материалының тиімділігін атап көрсетті.

Осы проблема қазақ ойшылдары мен философтардың, ағартушы педагогтардың да назарларынан тысқары қалмаған. Олар да айналамызды танып білуде қызығушылыққа үлкен мән берген. Мысалы, әл-Фараби мұғалімнің оқыту үрдісінде қызығушылық арқылы ынталандыру мәселесіне тоқталып, өз ойын білдіреді: "Рухани негізі түзу болса, оның тілегі, қалауы дұрыс болады. Оқу-үйрену нәтижесінде шәкірттің ниеті әсер етеді, көңіл қалауы болмақ" [4].

Сонымен қатар оқушылардың өнер шығармаларына деген қызығушылығын арқау еткен бірқатар еңбектер де баршылық (К.О. Мгеладзе, Б.И. Мұстафаев, З.А. Гуцу, Л.И. Боровиков).

Ал таным мәселесіне келетін болсақ, адам өздігінен емес, қоғамдық бірлікте және қалыптасқан әлеуметтік-мәдени шарттарға сүйене дамып келе жатқандықтан, оның танымдық әрекетін пәлсапалық негізге, психологиялық сұрыптауға, әлеуметтік дамуға, ұлттық-мәдени өркендеуге сүйене қарастыру керектігі даусыз.

«Таным – дүниені, өмірді танып-білу қабілеттілігі» деп [5,15] қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде көрсетілгендей, пәлсапа аясында сөз болатын танымның да өзгешелігі «сана», «қабылдау», «қабілет» ұғымдарымен байланыстырылады. «Таным» құбылысының ұғымдық аясы түрлі ғылыми түсініктеме-лердің бірлігінен жинақталып, маңызды мақсат-міндеттердің шешілуіне мүмкіндік беріп отыр.

Танымдық – (таным әрекеті, танырлық, танылатын, танып білерлік) танылатын үрдіс. Ал **танымдық қызығушылық** – ғылым жаңалықтарын, қоғамда болып жатқан өзгерістерді танып білуге деген қызығушылық оқушыларда танымдық қызығушылықтың болуы – олардың сабақта белсенді, білімнің сапалы болуына, оқуға деген жағымды жақтарын қалыптастыруға, оқыту үдерісінің тиімділігін арттыруға, белсенді өміршең позицияны ұстауға мүмкіндік береді.

Ал қызығушылық жас ерекшеліктерге сай даму барысында анықталады. Мәселен, бастауыш сынып оқушыларында негізінен эмоцияға құрылса, ал орта сынып оқушыларында қызығушылықтың танымдық жағы басым болады. Сондықтан мұғалім оқушының білімді меңгеруімен қатар, оның оқу-танымдық іс-әрекетін белсендіруге баса назар аударуы керек.

Мектептегі оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастыруды көптеген ғалымдар зерттеу нәтижелері мен педагогикалық тәжірибелерінде қарастырған. Мысалы, М.Ф. Беляев, И.М. Цветков, Г.И. Щукина, Н.Г. Морозова, Н.Д. Хмель, Б.Т. Нәбиева және т.б. ғалымдардың еңбектерінде танымдық қызығушылықтың қалыптасуы білім мазмұнына қарай қарастырылған. Ғалымдардың ойынша, танымдық қызығушылық біртіндеп, кезеңдеп және мақсаттылықпен дамиды, үрдісі ретінде анықталып, оның қалыптасу кезеңдері төмендегі реттілікпен байланыстырылады:

- танымдық қызығушылық оқушының оқуға деген жағымды қатынасынан туындайтындықтан эмоциямен тығыз байланысты;
- танымдық қызығушылық оқушының шығармашылық тапсырмаларды орындауға ұмтылуына ықпал етеді;
- қызығудың әрі қарай тереңдей түсуі барлық жаңа тапсырмалар мен сұрақтардың берілуіне байланысты болады.

Б.Т. Нәбиеваның пікірі бойынша, танымдық қызығушылық – субъект пен субъектінің өзара әрекеттесуі үрдісінде жиналатын және қоршаған болмысты танып білуге белсенді жағымды эмоционалдық бейнеленген қатынасы арқылы сипатталатын тұлғаның білімі. Ғалымның “Сабақтан тыс және сабақ байланыстылығы арқылы пәнге деген оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру” атты ғылыми зерттеу еңбегіндегі мәселеге ғылыми талдау жасай келе, оқушының танымдық қызығушылығын қалыптастырудың әдістемелік негіздерінің мәнін айқындап және сыныптан тыс оқытуды теориялық негізде байланыстыруға әрекет жасаған [6].

Оқушылар бойына танымдық қызығушылықты сіңіру – көп уақытты, мерзімді қажет ететін үрдіс. Оқушылардың таным үрдісін тиімді ұйымдастыру арқылы оқу белсенділігін арттыру және танымдық қызығушылығын дамыту мәселелері қарастырылған еңбектер де жоқ емес. Мәселен, А.Тамаевтың “Әдебиет сабақтарында жоғары класс оқушыларының оқырмандық қызығушылығын қалыптастыру” атты ғылыми зерттеуінде оқушылардың оқырмандық қызығушылығының психологиялық негіздеріне, оны тәрбиелей отырып, әдеби білім беру мәселелеріне мән берілген [7].

Ал субъектінің әртүрлі таным белсенділігі мен танымдық қызығушылықтарының табиғи құбылыстарға қайта бейнелеу көрінісі (Л.П. Аристов), тұлғаның танымдық қасиетін сипаттаудың еріксіз жағдайы (Р.А. Низамов), ал оқушының өмірлік позициясындағы іс-әрекеттілігі (Г.И. Щукина), тұлғаның оқыту сипатына, мазмұнына, таным мақсатына еріктік-күш жігерін жұмсау іс-әрекеті сапасын (Т.Н. Шамова) сараптаған болса, ал танымдық қызығушылық мәселесі Т.А. Буянова, Э.К. Васильева, О.А. Золотарева және т.б. еңбектерінде көрініс тапқан.

Оқушылардың танымдық үрдісін тиімді етіп ұйымдастыру арқылы оқу белсенділігін арттыру және танымдық қызығушылығын қалыптастыруды психологиялық тұрғыдан А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, Л.В. Занков, Л.В. Эльконин, А.В. Петровский, педагогикалық тұрғыдан П.И. Пидкасистый, Т.И. Шамова, Т.Н. Щукина, отандық ғалымдар Ж.И. Намазбаева, Т.С. Сабыров, Н.Д. Хмель және т.б. зерттеді.

Оқушылардың оқу әрекетіне қызығушылықтарын оятуда әртүрлі әдістер, құралдарды қолдану оқушылардың танымдық іс-әрекетін белсенді етіп, танымдық қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Мұғалім әрбір оқушының даму аймағын ескере отырып, өзінің әрекетіне бақылау жасауына және бағалауына бағыт беріп, қызығуына түрткі болатын құралдарды таңдауы тиіс. Мектептің оқу мазмұнында оқушылардың білім, білік, дағдысын, құзіреттілігін қалыптастыру көзделіп, танымдық қызығушылығын, шығармашылық ойлауын, өздігімен білім алуын, өзін-өзі бақылау және өзін-өзі дамытуға бағытталуы тиіс.

Танымдық қызығушылық – тұлғаның қоршаған ортаның заттары мен құбылыстарына іріктелген бағыттылығы. Бұл бағыттылық тануға, жаңалыққа, тереңірек және толық білуге деген ұмтылыспен сипатталады. Танымдық үрдіс жүйелі түрде нығая және дами отырып, балаға деген жағымды қарым-қатынасқа негіз болады. Сондықтан да оқушыларда үнемі өзі белсене жауабын іздейтін сұрақтар пайда болады.

В.Б. Бондаревский танымдық қызығушылықты қалыптастырудың өзегі ретінде оқушы меңгеретін оқу материалының мазмұнын; оқу іс-әрекетінің жан-жақты үрдісін және оқу үрдісіне қатысушылардың өзара қарым-қатынасын қарастырады [8]. Бұл анықтаманың негізінде танымдық қызығушылық – оқушының іс-әрекетінде жүзеге асырылатын және бірте-бірте бекітіле отырып, адамның тұлға ретінде қалыптастыратын тұрақты қасиетіне айналады деп түйіндейміз.

Олай болса, жоғарыда айтылған ғалымдардың анықтамаларына сүйене отырып, біз музыкаға қатысты танымдық қызығушылыққа төмендегідей анықтама бердік: «музыкалық-танымдық қызығушылық

дегеніміз – жеке тұлғаның жинақталған тәжірибесі мен музыка шығармаларын сезімталдықпен бағалап, соның негізінде пайда болатын эмоционалдық-танымдық бағыттылығы.

Демек, мұғалім мен оқушының өзара қарым-қатынас үрдісінде жиналатын және айналасындағы қоршаған ортасын танып білуге эмоционалдық тұрғыдағы қатынасы арқылы сипатталатын тұлғаның білімі. Ол музыкалық шығармаға деген ынтадан, эмоционалды ықыластан, шығарманың музыка тілінің өзіндік ерекшелігіне талдау жасай білуден, музыканы тыңдауды қажетсінуден байқалады және шығармаларды үнемі тыңдау барысында дамиды.

Ал «музыканы тыңдау дегеніміздің өзі оны түсіну деген сөз», - деп Б.Ф. Асафьев айтқандай, түсініп тыңдау балаларға күшті әсер қалдырады, әртүрлі сезімдерін оятады, сөйтіп эстетикалық толғанысқа түсіреді [9].

Ғұлама ғалым Әбу Насыр әл-Фараби: "Музыкалық идея оны жүзеге асыратындай әрекет ету қабілетінсіз іске аспайды, музыканы көп тыңдау, жаттығу түрлерін бір-бірімен салыстыру, әуенді талдау, әрбір тонның дыбыстық әсерін мұқият есептей білу арқылы музыкалық қабілетті дамытуға болатындығын айта келіп, тәрбиелеу барысында тәжірибе жинақтаудың рөлі зор екенін атап көрсетеді" [4]. Осыдан күйлерді тыңдата отырып, оқушылардың танымдық қызығушылықтарын ояту туындайды. Мысалы, Қорқыт баба күйлері бізге өзінің тарихымен кез келген оқушыларды қызықтырмай қоймайды.

Бастауыш сыныптан бастап оқушының ұлттық музыкалық мәдениетіміз туралы ой-өрісін кеңейтуге жағдай жасау қажет. Осы орайда, Құрманғазының «Сарыарқа» күйін тыңдатқанда оқушылардың шығармадан қандай әсер алғанын, оның қандай музыкалық жанрға жататынын сұрай келе, композитор өмірімен таныстырып, қысқаша түсінік берсе, кейінгі сыныптарда олар сұрақ-жауап арқылы бұл шығарманың мағыналық сипатын өздері анықтауға тырысады. Бұл жерде біз күйді тыңдату арқылы біріншіден, халықтың әдет-ғұрпынан білім, хабар беру көзделсе, екіншіден тыныс-тіршілігімен таныстырдық.

Күйлерді тыңдай отырып сан жылдар, өткен ғасырларға сапар шегетініміз хақ. Атақты күйшілер шығармаларында халқы мен елінің тағдырын, болашағын ойлап, көкірегі қарс айырылып қамығады, адамдардың қайғы-қасіретіне ортақтасып, мұң-шерін бөліседі.

Алғашқыда оқушылардың қызығушылығы жеткілікті дәрежеде тиянақты, тұрақты болмайды. Егер бала сәби кезінен күйлерді естіп өссе, оның танымдық қызығушылығы жылдам қалыптаса бастайды. Ондай оқушы бірте-бірте шығарма жанрын, тақырыбын, тіпті ырғақтық-интонациялық ерекшеліктерін де ұғына бастайды. Осы кезеңде оқушы бойында күйлердің ырғақтарына қатысты музыкалық ес-қабілеті дамып, қоршаған ортаны зерделеуге қатысты қызығушылығы қалыптасады. Мұның барлығы өз кезегінде олардың адамгершілік, отан сүйгіштік сезімдерінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді. Өйткені күйлер – өн бойына тарихтың түрлі кезеңдері мен сезім иірімдері жайлы мағлұматтар жинақтаған шығармалар. Осы белгілері арқылы оның жеке адамды қалыптастырудағы ықпалын тануға болады.

Демек, күйлерге деген қызығушылықты оқу-тәрбие үрдісінде ғана жүзеге асыруға болады. Мамандардың пікірлеріне қарағанда, күйлерге деген қызығушылық өзінен-өзі пайда болатын нәрсе емес. Ол өскелең ұрпақты тәрбиелеу барысында күйлердің маңызын сөз жүзінде мойындау арқылы жүзеге аспайды. Басты мәселе – мектеп оқушыларының күйлерге деген ынта-ықыласын, қызығушылығын тудыра білуде. Себебі күйлер – оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастырумен бірге, танымын тереңдетуге, этномәдени деңгейін жоғарылатуға ықпал ететін құнды материал. Біздің халқымыздың күйлерін негізгі тірек етіп алуымыздың себебі де осында. Қобыз, домбыра күйлері тақырыбы, мазмұны, образдары жағынан да әр алуан. Себебі олар оқушылар бойында музыкалық білімді, көркем шығарманы қабылдаудың біршама қалыптасқан дағдылары болуын қажет етеді. Демек, оқушылардың күй жанрына деген танымдық қызығушылығын музыка сабағында көбіне тыңдату арқылы жүзеге асыруды дұрыс деп білдік.

Әрине, оқушылардың күйлерге деген қызығушылығын арттырудың жолдары аз емес. Бірақ оның болмысын бір ғана есте сақтау қабілетіне әкеліп тіреуге болмайды. Бұл үрдісті оқушылардың күйлерге деген қызығушылығын тудыратын басқыш деп білген дұрыс. Негізгі міндеттерді жүзеге асыру үшін күйлерге деген қызығушылықты туғызуға себеп болатын батыл педагогикалық әдістер қажет. Мұндай әдістер ретінде:

- оқушыларды күйлерді тыңдаудан алған әсерін жеткізе білуге баулу;
- күйлердің мазмұнын дұрыс ұғынуын қадағалау;
- күйлердің қай аймақта туғаны, аздап стилі туралы түсінігін қалыптастыру;
- халық шығармашылығы туралы түсініктерін тереңдетіп, күй туындыларының негізгі белгілерімен таныстыру;
- белсенді шығармашылықты қалыптастыруға игі әсер ететін күйлерді орындату;
- күйлерді тереңірек ұғынуға негіз болатын салыстырмалы зерттеу әдістерін де енгізуді қолдандық.

Күйлермен жұмыс жасай отырып, біз оқушылардың орындау барысында белсенділігі мен еріктіліктерін дамыту ісіне де көңіл бөлдік. Мұның бастапқы шарты – тыңдатылатын күйдің мазмұнын дұрыс сараптай білу. Мысалы, күйді үйрену барысында оның мазмұнын қаншалықты дәрежеде дұрыс түсінгендіктерін анықтауды біз алғашқыда оқушылардың өз үлестеріне қалдырып отырдық. Күйді талдау үстінде олар өздерінің табысты және кемшілік тұстарын байқады. Мұндай жағдайда біз қажетті іс-дағдыларды орнықтыруға, олардың күйді қаншалықты дұрыс не бұрыс қабылдағандарын көрсетіп отыруға тырыстық. Сол сияқты «түйсіну мен әр қилы ойлаудың негізі» (И.Д. Ушинский) болып табылатын салыстырмалы әдісті де пайдаландық.

Тәжірибе жинақтала келе оқушыларды талдаудың күрделі үлгілеріне баулып, бір-бірінен ерекшеліктері елеусіз күйлерді қолдандық. Сабақтың тәрбиелік мәні мен танымдық іс-әрекеттерін кеңінен жандандыра отырып, біз оның мақсаттылығына, тұтастығына ерекше мән бердік. Күйлер негізінде оқушылар тарихи таным мен әсемдік әлем саласынан белгілі дәрежеде ұғым-түсініктер алды десек болады. Ең бастысы, олардың танымдық үрдіске деген қызығушылықтары байқалды. Осының барлығы оқушыларды музыкалық сауат алудың дәстүрлі түрлерінен (дыбыстың биіктігі, созылыңқылығы, ұзақтығы, күші, жылдамдығы және т.б.) босатып, оларды музыка әлемімен танысудың жаңа да мазмұнды деңгейдегі көкжиектеріне шығарды.

Қазақтың күйлеріне тән өзге де айшықты құралдарды ұғыну мектеп оқушыларының бойында эстетикалық және тарихи танымға деген қызығушылықты тудыруға негізделуі қажет. Сондықтан біз бұл бағыттағы танымдық ізденісті оқу жұмысының әр қилы түрлеріне сай қарастырып отырдық. Соның нәтижесінде оқушылардың тыңдау, қабылдау дағдыларын қалыптастыру арқылы күй жөнінде кешенді білім алуына жағдай жасауға күш салдық. Олар күйдің көркемдік жүйесі, эстетикалық деңгейі және танымдық маңызы жөнінде біршама мағлұматтар жинақтады. Осы бағытта қолданылған педагогикалық тәсілдің бірі – белгілі бір шығармашылық міндетті шешу ісін оқушылардың өздеріне жүктеу болды. Әрине, бұл оқушылардың таным-түйсігіне ықпал ететіні анық.

Оқушылардың күйге деген танымдық қызығушылығын қалыптастыру арқылы күйлерді тек қана эмоционалды түрде қабылдауын ғана емес, сонымен қатар мазмұны, көркемдігі, тарихилығы туралы толғандыратын педагогикалық тәсілдерді қолдануға үлкен мән берілді. Әдетте, оқушылар осы тектес әңгімелерге қызыға қатысып отырды, мәселен оқушыларға «бұл күйдің мазмұны не туралы? Ол қаншалықты түсінікті және ұғымды?» деген сұрақтар жиі қойылып отырды. Осылайша проблемалық ситуациялар туғызылып, біз оқушыларды ойлануға, салыстыруға, есте сақтауға, соған сай ойды жинақтап, қорытындылар жасауға дағдыландырдық.

Ұлттық музыкамыздағы дыбыстық еліктеулер – керекті материал. Сондықтан тарихи-музыкалық материал ретінде күйлерді қолдану қажет. Оқушылардың музыкалық білімдерін әр түрлі тәсілдер арқылы тексеру жолымен күйлерге деген танымдық қызығушылықтары қалай, қандай сипатта дамып келе жатқанын бақылап отыруға болады. Осыған орай біз сабақ мазмұнына мынадай тәсілдерді енгіздік: а) оқушылардың музыка жайлы ойларын еркін жеткізе білуі; ә) музыкалық ойындар; б) музыка тыңдау.

Мектеп кезеңі – оқушылар бойында танымдық қызығушылықты дамытуға ең қолайлы мерзім. Оқушылар бойында күйлерге деген танымдық қызығушылықты тудыру үшін одан алатын әсер мен білім қорын құрайтын міндетті түрдегі тыңдау, танысу, талдаулардың маңызы аса зор. Оқушылардың танымдық қызығушылықтары күй жанрының өн бойында тұнып тұрған ақпараттарды неғұрлым тереңірек зерделеген сайын табысты дами бермек.

Міне, осындай жан-жақты жұмыс түрлері мен әдістемелік әдіс-тәсілдер күй жанрының көркемдік ерекшеліктерін терең түсінуге, тыңдауға мүмкіндіктер туғызады. Оқушылардың күйге, ұлттық музыкамызға деген қызығушылығы мен құмарлығы артады [10].

Қорыта келгенде, айқын, сезімдік бояулары қанық және ойлы болып келетін күйлерді сабақта кеңінен қолдану – оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытудың шарты. Бұл сөзімізге оқушылардың музыка сабағына қызыға қатысқандығы, өз халқымыздың күй мұралары жөнінде көбірек білуге ұмтылулары дәлел бола алады.

Әдебиеттер:

- 1 Жұбанов А.Қ. *Ән-күй сапары.* – А., 1976. – 21 б.
- 2 Педагогика және психология. *Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі.* – Алматы: Мектеп, 2002.
- 3 Руссо Ж.Ж. *Таңдамалы шығармалары. Т-1.* – М., 1961. – 351 б.

4 Аль-Фараби. Тракаты о музыке и поэзии. – А., 1992.

5 Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М., 1946. – 496 с.

6 Набиев Б.Т. Формирование у учащихся познавательного интереса к предмету постсоветском взаимосвязи урочных и внеурочных занятий. Пед. ғыл. кан. дисс. автореф. – Алматы, 1998. – 24 б.

7 Тамаев А.Т. Әдебиет сабақтарында жоғары класс оқушыларының оқырмандық қызығушылығын қалыптастыру. Пед. ғыл. кан. дисс. автореф. – Алматы, 1995. – 25 б.

8 Бондаревский В.Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию: книга для учителя. – Москва: Просвещение, 1985. – 144 с.

9 Асафьев Б.В. Музыка в школе. – М., 1921.

10 Ахметова А.Қ. Мектеп оқушылармен лекция-концертті өткізудің маңыздылығы. Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршы. «Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2020. №2 (63). – 77-82 б.

ӨОЖ 378.02:37.016

МРНТИ 14.35.09

Л.Ш. Какимова¹, А.Е. Шайменова²

¹п.ғ.к., доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты,
Алматы қ., Қазақстан

²«7М01402 – Музыка» мамандығының 2-ші курс магистры

МУЗЫКА САБАҚТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУҒА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАР

Аңдатпа

Мақаланың негізгі мақсаты – музыка сабағын ұйымдастырудың педагогикалық шарттарын ашу. Өнердің әр түріне тұрақты қызығушылық – бұл олардың мәнерлілігі, өзіндік ерекшелігі, адамға қатысты эмоционалдығы, рухани бейімділігі, бұл халықтың мәдениеті мен дәстүрлерімен байланысы. Ғасырлар бойы өнер өзіндік жалпы принциптері мен бағыттарын дамытты және осы тұрғыда музыкаға ерекше рөл бөлінеді.

Мақалада музыка мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға көмектесетін музыкалық сабақтарда педагогикалық шарттар мен оқытудың ұйымдастырушылық формаларының өзара байланысы көрсетілген. Музыка сабақтарын ұйымдастыру жүйесіндегі шешуші рөлдердің бірі құрастырылған талаптарға және олардың ұсынылған педагогикалық шарттарға негізделген тиімділігіне жатуы мүмкін. Мектеп оқушыларын оқытуда музыка сабағын ұйымдастырудың дамыған педагогикалық шарттары жас ұрпақтың жеке әлеуеті мен білім сапасын дамыту мәселесін шешеді. Оларға мыналар жатады: оқушылардың белсенді танымдық іс-әрекеті, оқу процесін ұйымдастыру, адаптивті білім беру ортасын құру, оқушылардың жас ерекшеліктерін, жеке ерекшеліктерін, қажеттіліктері мен қызығушылықтарын ескере отырып, әр түрлі формалар, әдістер мен технологияларды қолдану.

Кілт сөздері: педагогикалық шарттар, өнер, музыка, музыка сабағы, іс-әрекет.

Аннотация

Какимова Л.Ш.¹, Шайменова А.Е.²

¹к.п.н., доцент, Институт Искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

²магистр 2 курса специальности «7М01402-Музыка»

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ОРГАНИЗАЦИИ УРОКОВ МУЗЫКИ

Основной целью статьи является раскрыть педагогические условия организации уроков музыки. Устойчивый интерес к различным видам искусства является их выразительность, самобытность, эмоциональность по отношению к человеку, духовная предрасположенность, что было связано с

ультурой и традициями народа. На протяжении веков искусство выработало свои присущие только им общие принципы и направления, и в этом значении особая роль отводится музыке.

В работе показана взаимосвязь педагогических условий и организационных форм обучения на уроках музыки, что позволяют сформировать у учителя музыки профессиональные компетенции. Одна из ключевых ролей в системе организации уроков музыки может принадлежать выстроенным требованиям и их результативности на основе предложенных педагогических условий. Разработанные педагогические условия организации уроков музыки в обучении школьников решают проблему – развитие личностного потенциала и качества образования подрастающего поколения. К ним относятся: активная познавательная деятельность обучающихся, организация образовательного процесса, создание адаптивной образовательной среды, применение различных форм, методов и технологий с учетом возрастных, индивидуальных особенностей, потребностей и интересов учащихся.

Ключевые слова: педагогические условия, искусство, музыка, урок музыки, деятельность.

Abstract

Kakimova L.Sh.¹, Shaimenova A.E.²

¹candidate of pedagogical sciences, the associate professor, Institute of Arts, culture and sport at, Kazakhstan at Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan

²st year master of the specialty «7M01402–Music»

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR ORGANIZATION OF MUSIC LESSONS

The main purpose of the article is to reveal the pedagogical conditions for organizing music lessons. A steady interest in various types of art is their expressiveness, originality, emotionality in relation to a person, a spiritual predisposition, which was associated with the culture and traditions of the people. Over the centuries, art has developed its own inherent general principles and directions, and in this sense, a special role is assigned to music.

The article shows the relationship between pedagogical conditions and organizational forms of teaching in music lessons, which will help to form professional competencies of a music teacher. One of the key roles in the system of organizing music lessons can be played by requirements based on the proposed pedagogical conditions. The developed pedagogical conditions for organizing music lessons in teaching schoolchildren solve the problem of developing the personal potential and quality of education of the younger generation. These include: active cognitive activity of students, organization of the educational process, creation of an adaptive educational environment, the use of various forms, methods and technologies, taking into account age, individual characteristics, needs and interests of students.

Keywords: pedagogical conditions, art, music, music lesson, activities.

Кіріспе. «Өнер дегеніміз – көркем образдар жасайтын адамның шығармашылық қызметі» деген философиялық сөздікте өнер ұғымын түсіндіруді табамыз [1, 116]. «Жалпы өнер дегеніміз – көркем әдебиет образдар жүйесі арқылы адамның өмір шындығын, дүниені тануын, ішкі сезіміндегі, жан дүниесіндегі болып жатқан құбылыстарды бейнелейтін, қоғамдағы сана мен адам танымының формасы» деп бастапқы дереккөздерде түсіндірілген [1]. Яғни өнер - өмірде болып жатқан оқиғаларды өз қалпында алмай өзгертіп, өрнектеп, басқаша, көркем образдарды қолдану арқылы жүзеге асатын эстетикалық құбылыс болып табылады. Оның қоғамдағы санадан ерекшелейтін белгісі – адамның шындыққа деген көзқарасы. Адам үшін өнердің мақсаты мен рөлі сонымен қатар жеке тұлғаны қалыптастыру, оның мәдени және рухани әлеуеті, әлеуметтік-мәдени қатынастар мен адамдардың функцияларын дамыту, көркем образдар мен өнердің ерекшеліктері арқылы эстетикалық тәрбие беру болып табылады. Оның басым мақсатын асыра бағалау қиын.

Өнерді зерттеу «көркем бейненің құрылымында» бір-бірінен ерекшеленетін әртүрлі өнер түрлерінің бар екендігін көрсетеді. Атақты өнер танушы Юрий Боров эстетикалық құндылықтар туралы ғылымды зерттеудегі «Эстетика» атты іргелі еңбегінде «өнер дамыу үшін әр өнердің ерекшелігі мен олардың синтезін оқшаулау керек» дейді [2, 345]. Синтез дегеніміз «бөліктерден біртұтас немесе практикалық немесе ақыл-ойдың қайта құрылуы немесе әртүрлі элементтердің біртұтас тұтасу процесі» деп түсініледі [2, 322]. Сондықтан әр түрлі өнер түрлерінің синтезі эстетикалық мазмұн мен көркемдік тұрғыдан қабылданады [4]. Егер біз Канттың, Гегельдің және француз материалистерінің өнердің түрлері «олардың пайда болу себебіне байланысты» бөлінеді деген тұжырымына жүгінетін болсақ, онда бұл «әлемнің көркемдік дамуындағы қоғамдық тәжірибеге» байланысты деп сенімді түрде айта аламыз.

Өнердің адамға, оның дүниетанымына, эстетикалық біліміне, адамгершілікке, салт-дәстүрге әсері туралы алғашқы ескертулер ежелгі ойшылдардың, философтардың еңбектері мен тұжырымдамаларында кездеседі. Әл-Фараби ғалымның алғашқылардың бірі болып өнердегі шығармашылықтың мәні туралы «өнер дегеніміз – шындықтың репродукциясы» деп көрсеткен әл-Фараби трактатын атап өткен жөн. Өнерді іс-әрекет ретінде түсінуде әл-Фараби «өнердің әртүрлі түрлері адамдардың өмірлік қажеттіліктеріне сәйкес және адамның түсінігі, шығармашылық күшіне сәйкес жасалады» деп жазды [5, 12]. Өнердегі әлеуметтік маңыздылыққа тоқталып, кейінгі ғасырларда теория мен ғылымның дамуында прогрессивті ойлар салды.

Эстетикалық мәселелерге музыкалық педагогика бойынша Е.Әлиевтің зерттеуінде қойылған бірқатар жағымды сұрақтар кіреді. Онда, атап айтқанда, ұлттық мәдени кодты қалыптастырудың маңызды құрамдас бөлігі ретіндегі мектеп оқушыларының көркемдік білім беру мәселесі қарастырылып, мектеп көркемдік білім беру мәселелері көтеріліп, оқушылардың эстетикалық көзқарастарын қалыптастырудағы түрлі өнер формаларының рөлі қарастырылады. Автордың пікірінше, бұл ұғымдар балаларға өнермен таныстыру барысында туындайды [6].

Сонымен қатар өнерді белгілі бір мазмұнның көрінісі, көркемдік тәрбие құралы ретінде қарастыру көптеген зерттеушілерді қызықтырады. Бұл халықтық педагогикадағы жұмыстардың қатарына әл-Фарабидің, Ы.Алтынсариннің, А.Құнанбаевтың, көптеген отандық ғалымдардың С.Ұзақбаеваның, М.Балтабаевтің, Р.Дүйсенбинованың, Ш.Құлманованың және басқалардың зерттеулерінде кездеседі [7, 176-179].

М.Балтабаевтың зерттеуінде жас ұрпақты көркемдік-эстетикалық тәрбиелеуде дәстүрлі өнердің ажырамас бөлігіне ерекше көңіл бөлінеді. «Елім-ай» авторлық бағдарламасында ғалым ән, аспаптық, би, халықтық-ауызша, сәндік-қолданбалы өнер түрлерінің бірлігін көрсетті. «Музыка» бағдарламасының мазмұны қазақ халқының музыкалық мәдениетінің өзегін құрайтын халық шығармашылығының негізгі жанрларына негізделген «Ән-күй – халық қазынасы» тақырыбында болса да, сонымен бірге музыканы өнердің басқа түрлерімен, мысалы бейнелеу өнері, би, мүсін және т.б. қарастырылады [7, 177].

Негізгі бөлім. Ғылыми-әдістемелік мәселелер келесі зерттеулердің ғалымдарының назарына аударылады. Белгілі ғылыми еңбектерде әлеуметтік, тарихи, психологиялық, көркемдік контекстегі әр түрлі қатынастардағы білімнің, дүниетанымның, эстетикалық мәдениеттің, шығармашылық қабілеттің қалыптасуына өнердің әртүрлі түрлерінің әсерін зерттеуге жүйелі көзқарасты қолдану мүмкіндіктерінің жалпы сипаттамасы келтірілген. Музыканың құбылыстары мәдениеттану, эстетика, музыкалық білім беру педагогикасы, музыкология мәселелерімен кеңінен қамтылған.

Бұл жұмыстардың барлығы музыкалық білім беру педагогикасы үшін үлкен қызығушылық тудырады.

Бірақ біздің зерттеуіміз үшін музыка мұғалімінің әдістемелік жұмысының ұйымдастырушылық жағына бет бұру маңызды болды. Осыған байланысты біз әр түрлі өнер түрлерін синтездеу негізінде музыка сабақтарының белгілі бір қырларын ашып, ғылыми әдебиеттерге жүгіндік және мысал келтіре отырып, орта сыныптарда музыканы игерудің практикалық бөліміне бет бұрдық.

Алдымен біз «педагогикалық шарттар» нені білдіретінін анықтауға тырыстық.

В.И. Андреев педагогикалық шарттар «белгілі дидактикалық мақсаттарға жету үшін мазмұндық элементтерді, әдістерді және оқытудың ұйымдастырушылық формаларын мақсатты түрде іріктеу, жобалау және қолдану нәтижесі болып табылатын оқу процесінің жағдайлары» деп санайды [8, 568].

Өз кезегінде О.В. Штаймарк шарттардың «объектінің қоршаған құбылыстарға қатынасын» көрсетуі өте маңызды деп жазады, онсыз ол өмір сүре алмайды. Демек, ғалым «педагогикалық шарттар деп біз оқыту мен тәрбиелеудің мазмұнының элементтерін, міндеттерін тиімді шешуге ықпал ететін оқыту, тәрбиелеу формалары, әдістері мен құралдарын таңдау, жобалау және қолдану нәтижесі болып табылатын жағдайларды түсінеміз [9, 212].

Педагогикалық әдебиеттерді талдау бізге алынған білімнің жоғары сапасын, ақпаратты іздеудің, өңдеудің және пайдаланудың заманауи әдістерін меңгеруді қамтамасыз ететін басқа өнер түрлерімен синтезде музыка сабағын оқытуда сабақтарды ұйымдастырудың педагогикалық шарттарын анықтауға және негіздеуге мүмкіндік берді.

Пайдаланудың алғашқы педагогикалық шарттары ретінде біз оқушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктерін ескере отырып, бағдарлама мен педагогикалық технологияның мазмұнын таңдау мен құруды алға қойдық. Мектептегі музыкалық бағдарламаларды талдау музыкалық материалдың әртүрлілігі мен ерекшелігін, оқытылатын материалдың құрылымдық ұйымдастырылуын және оның әдіснамасын көрсетті. Дәстүрлі музыкалық мәдениеттегі тарих, мәдениет, күнделікті өмір, музыканы тәрбиелеу және оқыту мәселелерін оқып үйрену балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес музыкалық материалды тереңдетіп оқып үйренуге және «Музыка» пәнінің бағдарламасына жаңартылған мазмұнды енгізуге жағдай жасайды. Фонохрестоматиканы тақырыптық шолу оқушылардың бойында өзіндік, сыни ойлауды дамы-

туға және қалыптастыруға ықпал ететін халықтық дәстүрлі музыкалық мәдениеттің әр түрлі түсіндірмелерімен және келісімдерімен танысуға мүмкіндік береді. Педагогикалық шарттардың оңтайлы мазмұнын таңдау кезінде біз келесі өлшемдерге сүйендік:

Біріншіден, музыкалық сабақ бағдарламасының оңтайлы мазмұнын таңдау кезінде репертуарды таңдау мен таңдау критерийлерін ескеру қажет екенін ескеру орынды. Бұл тұжырымдамалық позицияны жақында Д.Б. Кабалевский және оның мектебі, оның оқушылары мен ізбасарлары жалғастырды, мысалы Е.Б. Абдуллин және басқа ғалым-музыканттар [10]:

- ✓ көркемділік және көңілділік;
- ✓ педагогикалық мақсаттылық;
- ✓ тәрбиелік және семантикалық мәні.

Екіншіден, оқудың жеке тәсілін ескеруілі керек.

- ✓ оқушылардың жасын, психологиялық ерекшеліктерін;
- ✓ білім алушылардың қызығушылығы, ынтасы, қажеттілігі, ұмтылысы;

✓ оқу процесінде қалыптасқан және әлі де қажет дағдылар: негізгі, физиологиялық, оқу дағдылары, пәндік дағдылар және басқалар;

- ✓ рефлексиялық оқытуды құру және ұйымдастыру;
- ✓ кері байланысты ұйымдастыру.

Үшінші. Бұл жеке стильдерді, танымдық іс-әрекетті, іс-әрекетті белсендіруді, шығармашылық білім беру ортасын құруды, әр түрлі формалар, әдістер мен ақпараттық-педагогикалық оқыту технологияларын ескере отырып, оқу процесін ұйымдастыру.

Музыка сабақтарын ұйымдастыру үшін орта білім беру бағдарламасының жаңартылған мазмұны тұрғысынан педагогикалық жағдайларды ескеру маңызды деп санаймыз. Бұл төртінші педагогикалық шарт. Ол үшін «Музыка» пәнінің типтік оқу жоспары мен оқу бағдарламасына жүгіну керек болды, онда пәннің мақсаттары мен міндеттері ғана емес, сонымен бірге әдістемелік ұсыныстар мен әзірлемелер де көрсетілген.

Қорытынды. Мыңжылдықтар тоғысында өнердің арақатынасы және олардың адамға әсер етуі проблемасы терең арнайы зерттеу нысанына айналады. Әр түрлі өнер түрлері арқылы болашақ ұрпақты құндылықтар жүйесінде тәрбиелеу қажеттілігі туындайды. Және бұл тұрғыда музыканың адам үшін рөлі баға жетпес және маңызды.

Жалпы білім беретін мектептердегі заманауи музыка сабақтары мазмұндық бағдарламаның жаңартылған мазмұны аясында «Өнер» циклына енгізілген және құрылымы мен мазмұны бойынша өзіндік ерекшеліктерге ие. Біздің ойымызша, қолданыстағы және қазіргі уақытта жүзеге асырылып жатқан музыкалық бағдарламада классикалық музыканы қабылдауды қалыптастыру, ырғақты естуді дамыту және оларды шешуге арналған әр түрлі іс-шараларды ұйымдастыру тұрғысынан кейбір кемшіліктер бар, бұл біздің зерттеуімізде осы мәселені дамытуды талап етеді. Бұл мәселені шешу үшін музыка сабағын ұйымдастырудың педагогикалық шарттарын ескеруді маңызды деп санаймыз. Енді біз бұл теориялық бөлімді мектепте тәжірибе жүзінде тексеруді жоспарлап отырмыз және біздің зерттеуіміз жалғасуда.

Әдебиеттер:

1. *Краткий словарь по философии. / Под общей ред. И.В. Блауберга и И.К. Пантина. – 3-е изд., доработ. и доп. – Москва: изд-во Политиздат, 1979. – 413 с.*
2. *Борев Ю. Эстетика. – изд.2. – Москва, 1975. – 399 с.*
3. *Краткий психологический словарь / Сост. Л.А. Карпенко; под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431.*
4. *Абишева О.Т., Бейсенгали Б.Б. Музыкалық өнер және оның басқа салалармен байланысы // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Художественное образование: искусство – теория – методика» №3(56), 2018. – С. 62-65.*
5. *Аль-Фараби. Трактаты о музыке и поэзии / Пер.с арабского. – Алмат-Ата: Ғылым, 1992. – 456 с.*
6. *Алиев Ю.Б. Художественное воспитание как основа культурного бытия школы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/hudozhestvennoe-vospitanie-kak-osnova-kulturnogo-bytiya-shkoly> - [Дата обращения: 28.05.2020].*
7. *Кульманова Ш.Б. Состояние и перспективы развития общего музыкального образования школьников в Казахстане // Музыкальное образование в Казахстане: Учебное пособие. Вып.1. / Сост. Р.Р. Джердималиева и др. – Алматы, 2007. – 272 б. – 176-179 б.*
8. *Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития. – Казань, 1996. – С. 568.*

9. Штеймарк О.В. Педагогические условия эффективного использования компьютерных технологий в педагогическом процессе // Знание. Понимание. Умение №1, 2008. – С. 211-215.

10. Абдуллин Э.Б., Николаева Е.В. Теория музыкального образования: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / Э.Б. Абдуллин, Е.В. Николаева. – М.: «Академия», 2004. – 336 с.

ӘОЖ 378.1
МРНТИ 14.09.91

Л.М. Нарикбаева¹, Ж.Кәрібаева²

¹Ғылыми жетекшісі – педагогика ғылымдарының докторы, профессор,
музыкалық білім беру және хореография кафедрасы, Өнер, мәдениет және спорт институты,
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан

²Абай атындағы ҚазҰПУ, музыкалық білім және хореография кафедрасы,
«7М01402– Музыкалық білім беру» мамандығының 1-курс магистранты,
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚ АСПАПТЫҚ ОРКЕСТРЛЕР МЕН ФОЛЬКЛОРЛЫҚ АНСАМБЛЬДЕРДІҢ ДАМУ ТАРИХЫ, НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазақ аспаптық оркестрлермен ансамбльдердің бір-бірімен тарихы сабақтастығы, негізгі мәселелері мен ерекшеліктері қарастырылған. Осы мәселенің аясында қазіргі заман фольклорлық ансамбльдерінің таңғажайып партитураларының стилистикалық ерекшеліктері, ертеден келе жатырған аспаптардың жаңарып өмірге қайтадан келуі, орындаушылық, техникалық мүмкіндіктерін ескере отырып зерттеу, өзекті мәселелері қаралған. Қазіргі аспаптық фольклорлық ансамбльдері мен оркестрлерін алғашқы шыққан ансамбльдердімен салыстыра отырып олардың стильдік ерекшелігінің маңызы және оның мәні зерттеудің жұмысы барысында анықталған. Көптеген ансамбль жетекшілерінің осы уақытқа дейінгі ансамбльдерге, оркестрлерге енгізген өзгерістері, орындаушылық ерекшелігінің қалыптасуы зерттелген. Ансамбль жетекшілерінің шығармашылығы мен стильдік ерекшелігін байланыстыра отырып талдау жұмыстары жүргізілген. Тәжірибиелік-эксперименттік жұмыстар барысында оркестр және ансамбль әртістерінің орындаушылық мүмкіндіктерін ескере отырып, оларды жан-жақты зерттеу аясында қарастырылған.

Түйін сөздер: фольклор, ансамбльдер, оркестрлер, орындаушылық шеберлік, музыка пәні, дирижер.

Аннотация

Нарикбаева Л.М.¹, Карибаева Ж.²

¹ научный руководитель – доктор педагогических наук, профессор,
кафедра музыкального образования и хореографии, Институт искусств, культуры и спорта
Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

г. Алматы, Казахстан

² магистрантка I курса специальности «7М01402–Музыкальное образование»
кафедры музыкального образования и хореографии Института искусств, культуры и спорта
Казахского национального педагогического университета имени Абая,

г. Алматы, Казахстан

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ КАЗАХСКИХ ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫХ ОРКЕСТРОВ И ФОЛЬКЛОРНЫХ АНСАМБЛЕЙ, ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ОСОБЕННОСТИ

В данной статье рассмотрены основные проблемы и особенности, историческая преемственность развития ансамблей и оркестров казахских инструментов. В рамках данной проблемы рассмотрены актуальные вопросы, связанные со стилистическими особенностями партитур современных фольклорных ансамблей, обновлением и возрождением древних казахских инструментов с учетом исполнительских и технических возможностей. В ходе исследовательской работы определены значение стилевых особен-

ностей современных инструментальных фольклорных ансамблей и оркестров и их сопоставление с первыми появившимися казахскими фольклорными ансамблями. Изучены изменения, внесенные многими руководителями ансамблей и оркестров до настоящего времени, формирование ими исполнительской специфики. Проведена работа по анализу творчества руководителей ансамблей и оркестров. В ходе опытно-экспериментальной работы рассмотрены вопросы всестороннего изучения артистов оркестров и ансамблей с учетом их исполнительских возможностей.

Ключевые слова: фольклор, ансамбль, оркестр, исполнительское мастерство, предмет музыки, дирижер.

Abstract

Narikbayeva L.M.¹, Karibayeva Zh.²

¹scientific adviser - doctor of pedagogical Sciences, Professor, Abai Kazakh national pedagogical University, Institute of arts, culture and sports, Department of music education and choreography, Almaty, Kazakhstan

²Ind year undergraduate of the specialty "7M01402-Music education" of the Department of music education and choreography, Institute of arts, culture and sports of the Kazakh national pedagogical University named after Abay

HISTORY OF DEVELOPMENT OF KAZAKH INSTRUMENTAL ORCHESTRAS AND FOLK ENSEMBLES, MAIN ISSUES AND FEATURES

This article discusses the main problems and features, the historical continuity of the development of ensembles and orchestras of Kazakh instruments. Within the framework of this problem, topical issues related to the stylistic features of the scores of modern folk ensembles, the renewal and revival of ancient Kazakh instruments, taking into account performance and technical capabilities, are considered. In the course of the research, the significance of the stylistic features of modern instrumental folk ensembles and orchestras and their comparison with the first Kazakh folk ensembles appeared were determined. The changes made by many leaders of ensembles and orchestras up to the present time and their formation of performance specifics are studied. The work was carried out to analyze the creativity of the leaders of ensembles and orchestras. In the course of experimental work, the issues of comprehensive study of artists of orchestras and ensembles, taking into account their performance capabilities, are considered.

Keywords: Folklore, ensemble, orchestra, performing arts, subject of music, conductor.

«Қазақстан–2030» стратегиялық бағдарламасы приоритетінің бірі ұлттық білім моделін қалыптастыру тенденциясы мен Қазақстан білім беру жүйесін бүкіл әлемдік білім кеңістігіне кіріктіруіне сипатталатын білім беру саласы болып табылады.

Бүгінгі күні инновациялық әдістермен оқытуды қолдану арқылы оқушының ойлау қабілетін арттырып, ізденушілігін дамытып, құзыреттілігін қалыптастыру, тарихи объективизмді ұстана отырып шынайы дерек көздерінен мәліметтерді жинақтау ең негізгі мақсат болып айқындалады [1].

Музыка пәнінде жаңа әдістерді пайдалану арқылы мектептегі сабақтарды жаңаша ұйымдастыру, мұғалімнің рөлімен қызметінің артуына жағдай жасау, теориялық, ғылыми – педагогикалық және психологиялық зерттеулерге сүйене отырып, оқушылардың құзыреттілігін қалыптастыру, ақпараттық технологиялармен инновациялық оқыту әдістері арқылы оқушыларды ізгілікке, елжандылыққа, саналыққа, адамгершілікке, имандылыққа, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу.

Сырлыда сазды әуендерді бүгінгі күн әуендерімен, классикалық музыкамен ұштастыра, шығармашылықпен тақырыпты аша түсіп, оқушыларды музыка әлеміне қызықтыра білу музыка мұғалімінің өзісінде шеберлігін талап етеді. Оқуға ынтасы бардыда, ынтасыздардыда, тәртіптілермен тәртіпсіздерді музыка әлеміне қызықтырып, оқушылардың рухани бейнесі танымын қалыптастыра отырып, қоғамның саналы азаматы етіп шығару – ұстаздардың басты мақсаты [2]. Музыка баланың сезімдеріне тікелей әсер ете отырып, оның патриоттық, адамгершілік сезімдерін қалыптастырады. Оның ықпалы үгіттеуденде, нұсқауларданда анағұрлым күшті болады.

Музыка пәнінің басқа пәндерге қарағанда көптеген ерекшеліктері бар. Мұнда негізінен оқушының қабілеті, бейімділігі бас назарда болуы керек. Дегенменде оқушыларды бейімдеу, қабілетін дамыту, музыкаға деген қызығушылығын арттыру жақсы ұйымдастырылған сабаққа байланысты. Сондықтан оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыру мақсатында сабақта тақырыпқа байланысты, музыка

түрлерінің шығу тарихын, музыка түрлері дамыған елдерді, музыка саласындағы белгілі композиторлар өмірімен, Қазақстандағы және әлем елдеріндегі композиторлармен тағыда басқа ақпараттармен музыка туралы толық мәліметтер беріп отыру қажет.

Сонымен бірге оқушыларға бұқаралық ақпарат құралдары, журналдардың тағы басқа әлем елдеріндегі атақты композиторлары және мәдени жаңалықтарға шолу жасап отыру қажет. Осы тұрғыда оқушылар атақты композиторлардың жетістіктерге жетудегі еңбектерімен таныса отырып, өздеріде сабақта әр тапсырманы ағаттылықпен, белсенділікпен орындауға тырысады.

Оқушылардың қызығушылығы белсенділігі артқасын сабақта білім сапасының артатыны сөзсіз. Ұлы неміс педагогы А.Дистервергтің «Жаман мұғалім ақиқатты өзі айтып береді, ал жақсы мұғалім оқушының өзін ізденуге жетелейді, ойға үйретеді» - дегенді [3]. Сондықтанда оқушы белсенділігін арттырып, білім сапасын көтеретін, ойлауға үйрететін ол жаңа инновациялық әдіс-тәсілдері болып табылады. Бұл – мұғаліммен оқушы арасындағы қарым-қатынас, сабақты жақсы оқитын, музыкаға деген бейім оқушылармен белсенді жұмыс істеп қана қоймай, барлық баланың дамуы үшін қолайлы жақсы ойлар туғызып, қабілеті жеткен жерге дейін ең бекетуін ойластыру. Барлық оқушы өз қызметін ең төменгі жеңіл тапсырмаларды орындаудан бастайды да, оларды міндетті түрде толық орындап болғаннан кейін ғана, келесі күрделі деңгейдегі тапсырмаларды орындауға көшіп отырады [4].

Бұл оқушылар арасында бәсекелестікті және әр оқушының өз қабілетіне, қызметіне сәйкес жоғары деңгейге көтерілуіне толық жағдай жасайды. Осылай ойын элементтерін әдістерін деңгейлеп орындату арқылы оқушылардың тапсырмаларды орындауда жинаған ұпайларын «Даму мониторингі» кестесіне белгілей отырып, оқушы білімі не талдау жасап отыруы қажет. Өтілетін тақырыптарға байланысты қызықты сергіту ойындарын ойнатудың да сабақ сапасын арттыруға ықпалы көп [5].

«Ансамбль» - француз тілінен алғанда «ensemble» – бірге деген ұғымды білдіреді. Яғни музыкалық шығарманы бірнеше орындаушының бірігіп орындауын, орындаушылық өнердің өзара үйлесімін, көркемдік тұтастығын – ансамбль деп айтамыз. Ансамбль бұл – екі немесе одан да көп музыканттардың (әншілер немесе музыка аспаптарында орындаушылар) музыкалық шығарманы қосылып орындауы; операда бірнеше кейіпкердің бір мезгілде ән салуы (терцет, квартет, квинтет); бірлесіп ойнау немесе өлең айту (дуэт, трио, квартет); оркестр ансамбльдің бір түрі болып есептеледі.

Ал оркестр дегеніміз – музыкалық шығарманы әр түрлі аспаптарда қосылып орындайтын музыканттар коллективі (ұжымы). 60 немесе оданда көп адамнан тұрады. Оркестр мен аспаптық ансамбльдің арасында өзіндік айырмашылық бар. Ансамблде әрбір партияны жеке музыкант орындайтын болса оркестрде бір партияның өзін бірнеше аспаптар қосылып орындайды.

Оркестр туралы сөз қозғағанда, халықтың күнделікті тыныс тіршілігімен астасып жатқан, ғасырлар қойнауынан бүгінгі күнге жеткен халық аспаптарынан тұратын оркестрлер туралы айтпай кету мүмкін емес. Оның ішінде Қазақстанда атағы шыққан Құрманғазы атындағы ұлт аспаптары оркестрі, «Отырар сазы» фольклорлық оркестрі жатады.

«Әр ұлттың, мемлекеттің өзінің төл өнері, салт пен дәстүрі, музыкалық аспаптары болады. Адам ретінде жер бетінде мәңгілік емес, ал әр ұлттың музыкасы, төл аспабы – мәңгілік мұра. Қорқыт бабамыздың музыкасы соның бірден-бір дәлелі. Құрманғазы оркестрі академик Ахмет Жұбанов XX ғасырда құрған сәттен бастап ұлттық болмысымызды әлемге танытып келе жатқан бірден-бір оркестр. Елбасымыздың өзі Құрманғазы оркестріне «Қазақтың інжу-маржаны деп баға берген болатын. Артылған сенімді ақтап, халықтың рухани баюына өз үлесімізді қосудамыз», - дейді оркестр директоры, ҚР Еңбек сіңірген қайраткері Нұрғиса Дауешов [6].

Оркестрдің тарихы 1934 жылы Ахмет Жұбановтың оркестрдің дирижері мен көркем жетекшісі болып тағайындалған кезден бастау алады. Қазірде оркестрдің репертуарында 4000-нан аса туынды бар. Оркестрдің бас дирижері – жас та болса бас болып жүрген "Дарын" мемлекеттік сыйлығының лауреаты Абылай Тілепберген. Оркестрдің бас концерт мейстері – ҚР Еңбек сіңірген қайраткері Батыржан Мықтыбаев.

Отырар сазы – Қазақтың мемлекеттік халықтық музыкалық аспаптарының фольклорлық – этнографиялық оркестрі. 1980 жылы ансамбль ретінде қазақ филармониясының жанынан құрылған. Оркестрдің ұйымдастырушысы, көркемдік жетекшісі және бас дирижері КСРО-нің халық артисі Н.А. Тілендиев. 1982 жылдан оркестр «Отырар сазы» деп аталады. Музыкалық шығармалар ерте кезден белгілі қазақтың ұлттық аспаптарында орындалады [7].

Қазірде Н.Тілендиев атындағы Қазақтың мемлекеттік академиялық фольклорлық-этнографиялық халық аспаптар оркестрі деп аталады. Дирижеры Тілендиева Дінзухра Нұрғисақызы. Оркестрдің құрамымен Құрманғазы оркестрінен ерекшеленіледі. Онда домбыра мен кобыздан басқа, қазақтың жетіген,

шертер, шаңқобыз, месқобыз, сырнай, сазсырнай, сыбызғы, асатаяқ, дауылпаз, тұяқтас, қоңырау, т.б. аспаптары бар. Оркестр фольклорлық туындылармен қатар аңыз, шежіре, күйлер сипатында жазылған Қазақстан композиторларының шығармаларын, кинофильмдер музыкасын да орындайды.

Оркестр құрамында 65 өнерпаз қызмет етеді. Оркестрдің репертуарында халық күйлері «Кенес», «Сары өзен», «Салкүрен», халық композиторларының шығармалары – Тәттімбеттің «Қосбасар», «Саржайлау», «Сылқылдақ», «Ерденнің күйі», Ықыластың «Қамбар батыры», М.Төлебаевтың «Еске алуы», Н.Тілендиевтың «Ата толғау», «Көш керуені», К.Күмісбековтың «Қорқыт күйі», «Фараби сазы» және т.б. күйлері бар. «Көш керуені» - Н.Тілендиевтің шығармаларының ішіндегі биік музыкалық талғаммен жазылған, әсем әуенді күй. Күйде қазақ халқының көне музыкалық аспаптарының үні ерекше бір үндестікпен дыбысталады.

Оралда 1987 жылдан қоғамдық негізде ұлт аспаптар оркестрі ретінде ұйымдасып, әркез концерттерге қатысып жүрген ұжым 2000 жылы филармония штатына алынды. Оркестрдің көркемдік жетекшісі және бас дирижеры болып Қырымгерей Қажымов басшылық ете бастады. Контрабас аспабының білікті маманы Қырымгерей Қажымұлы көп жыл Құрманғазы атындағы Академиялық оркестрдің музыканты болып қызмет етті. Ол – мол тәжірибе жинап, ысылған, оркестр табиғатын жақсы білетін ойлы музыкант.

Осы бір кездерде 2001 жылы БҚО Мәдениет басқармасының басшысы Максот Омарғалиевтің ұсынысымен оркестрге екінші дирижер боп Алматыдан Еркін Нұрымбетов шақырылды (сол күндерде Еркін Оралда тұратын үй-жағдайы қалай болатынын ойлап, біраз қысылды. Осы жағдайын сезген дос-көңілдес, қамқоршы ағасы, белгілі домбырашы, композитор, ҚР халық артисі марқұм Тұяқберді Шәмелов облыс әкімі Қырымбек Көшербаевпен тікелей сөйлесіп: «Қыреке, облысқа мен де келіп жатырмын ғой, реті шықпай жатса, маған берер үйіңізді Еркін ініме берсеңіз... оркестрді жайнататын өте білімді азамат» деп тілек етеді. Ал, Қырымбек Елеуұлы: «оған саспаңыз, Еркінге де үй табылады» деп, бәрін сәтті шешеді. Еркін оркестрдегі қызметіне еркін кіріседі.

Сөйтіп, жаңа құралған оркестрді екеуі басқаруға кірісті. Қырымгерей екеуінің ұйымдастырушылық қабілеті, күнделікті жұмыс тәртібі, репертуар жасаудағы ой-өрісі, эстетикалық көзқарасы, талғамы бір-біріне үйлесіп жатты. Бірін-бірі түсінді, бірін-бірі толықтырды, біріне-бірі демеу болды. Олар оркестрді күрделі, көркем, жарқын партитуралармен қамтамасыз етіп, тынысын, өрісін, деңгейін көтере түсуге бар күш-жігерлерін салды. Осындай салиқалы, жойқын еңбектің нәтижесінде оркестр ұлы күйші Дәулеткерейдің есімін алды. Оркестр аз уақыт ішінде Республикаға кеңінен танылды. Қазақ музыка мәдениетінің жан-жақты өркендеуін осы мысалдан-ақ көруге болатын шығар.

Халық композиторларының әндері мен күйлері, Қазақстан композиторларының, сондай-ақ шетел классиктерінің мыңнан астам шығармалары қазақ радиосының алтын қорына жазылды. Ол Москва радиосының да алтын қорында сақтаулы тұр. Бүгінгі егемен еліміздің облыстары мен қалаларындағы оркестрлер сол дүниелерді әлі күнге дейін орындап жүр. Солардың бірі – Дәулеткерей атындағы Батыс Қазақстан облысының қазақ халық аспаптары оркестрі. Оркестрдің көркемдік жетекшісі және бас дирижеры, өзіміздің ең талантты шәкіртіміз – Еркін Нұрымбетов. Ол осы оркестрдің қалыптасып, орындаушылық шеберлікке шыңдала түсуіне үлкен үлес қосты. Үш жүзден астам шығарманы оркестрге лайықтап, өңдеп түсірген Еркін халық музыкасы мен халық таланттары жайлы да үнемі зерттеулер жүргізеді. Бұл ретте Ақжайық өңіріне арналған шығармалармен топтастырылған жаңа партитуралар жинағын өте құнды еңбек деп есептейміз. Оны дәйім ізденіс үстінде жүретін өрелі музыкант екендігін әр кез туындап жататын осындай зерттеушілік зердесінен де байқап, талғамына да қызыға қараймыз.

Астана қалалық Академиялық филармониясының қазақ халық аспаптары оркестрінің көркемдік жетекшісі және бас дирижеры Айтқали Жайымовтың пікірі: «Еркін ойлы, терең сезімді, ішкі дүниесі бай, байсалды музыкант. Жасаған партитураларынан жинақылығы, тиянақтылығы өзіне ғана тән қолтаңбасымен айқын сезіледі. Алматы консерваториясында менен дәріс алып, бүгінде жан-жақты толысып, музыка әлеміндегі оркестрлік шығармаларға түсінігі мол дирижер ретінде әр қырынан танылып жүр. Алғашқы кезде оны шағын ансамбльге, бірте-бірте оркестрге лайықтап түсіруші ретінде музыканттар қауымы танып білді. Кейіннен дирижерлік пультке шығып, талант тынысы еркін ашылды. Композиторлық қабілеті де айқын көрінді. Ұлт аспаптар оркестріне арналған бірнеше поэмалары мен күйлері, әндері бар. Әндерін елімізге белгілі әншілер Нұрғали Нүсіпжанов, Ғафиз Есімов және басқа да әншілер орындайды. Еркін оркестрдің музыкалық тіліне жетік болғандықтан оның партитурасы әр кез үн-баяуы қанық, көркем дүние боп жазылып жатады. Композиторлардың да өз шығармалары жөнінде оған үміт артуы осы озық талантын танығандықтан да болу керек деп ойлаймыз» [8].

Еркін Нұрымбетовтың диапозоны бір октава ғана келетін ескілікті аспап саз-сырнайда жан тебіренетін әуезі «Балдырған» балаларға арналса да, музыкалық фольклоры тұнып жатқан Сыр бойының рухани

әлемінің ғажайып сырын қозғағандай әсер етеді. Еркіннің ұлт аспаптар оркестріне жазған «Ғасырлар сазы» күйі – шаңқобыз, қылқобыз, саз-сырнай, сыбызғыны тіл байлар тылсым гармониямен үйлестіре беруде және Иранғайыптың «Қорқыт» драмасында қобыз бен жеке дауысты «Қобызым... қобызым!» деп сарната сөйлегісі... міне, осының өзі жан-жақты білімі, интеллектісі жоғары музыканттың келбетін танытады.

Еркін Нұрымбетовтың жинап құрастырған, нотаға түсіріп, партитураларын жасаған, иә, қолтаңбасы айқын сезілетін зерттеулерін де көруге болады. Сол игілікті, әрі өте күрделі жұмыстарынан Махамбет күйлеріне арналған «Қиыл қырғыны» (2003), «Ақжайық өңірінің музыкалық фольклоры», 1 том (2005), «Сыр сүлейі - Әлшекей» (2005), «Әлшекей күйінің шығармашылығы» (Электрондық оқулық құралы» 2008) деп аталатын кітаптары айрықша назар аударады. Енді, міне, осы еңбектеріне «Ақжайық сазы» дейтін жаңа жинағы қосылды. Бұл да тиянақты түрде жалғастырып келе жатқан зерттеушілік еңбегінің жемісі, жасаған партитуралары соның жарқын көрінісі.

Еркін Нұрымбетов бүгінде жан-жақты толысқан өнердегі белгілі тұлға. Оның шығармашылық лабораториясы сондай көркем және ол әр қырынан жарқырайды. Үш жүзден астам партитура жазыпты, соның ішінде: Жантөренің «Шалқымасы», Құрманғазының «Қуанышы», Махамбеттің «Қиыл қырғыны», «Исатайдың Ақтабаны-ай», Дәулеткерейдің «Бапас», «Женгем сүйері», Төлеген Момбековтың «Досыбай», Шал Мырзаның «Бес қыз» күйлері. Европа классикасынан: Моцарттың «Дон Жуан» операсынан дуэттиносы, Брамстың екінші, төртінші, бесінші, алтыншы, «Венгер билері», татар композиторы Назиб Жигановтың екі симфониялық сюитасы, монғол композиторы Чулуунның «Уранхас» балетінен вальс... ». «Аяулы анашым», «Жан әкем», «Жүрек сыры», «Аққу махаббат», «Сен ғана», «Махаббат әнім» деп аталатын лирикалық әндері, сондай-ақ, ел мен жер құдіретін жарқын леппен аялайтын: «Қазақстаным», «Қызылорда-Ақмешітім», «Асқақтай бер, Астана», «Алтын шаһар – Алматым», «Оралым», «Теректі вальсі»... патриоттық рухпен жазылған: «Сырым баба», «Қаһарман Мәншүк» әндері туындады. Мұндай шығармаларды атай берсек ол біраз дүние.

Ал, мына төмендегі шығармалары да ерекше назар аударады. Солардың ішінен: «Ғасырлар сазы», «Тарту», «Ақжелен», «Әке арманы», «Шашу», «Қосбасар» күйлері... «Балдырған» (сазсырнай), «Наслаждение», «Ақеркем» (Қобыз), «Элегия» (виолончель), «Мыстан кемпір», «Фонтан», «Күзгі көріністер» (фортепиано) деп аталатын аспаптық шығармалары, ұлт аспаптар оркестріне арналған «Ақжайық», «Дара тұлға – Нұрғиса», «Жаса, Елім», «Батыр баба – Ер Қосай» атты поэмалары Еркін Нұрымбетовтың композиторлық ампуласын жарқыратып тұрып ашады. Және бұл шығармалармен қатар Батыс Қазақстан облыстық драма театрында қойылған «Құрманғазы», «Махамбет», «Мезгілсіз келген махаббат», «Сақал саудасы», «Капитан қасқыр», «Қозы Көрпеш-Баян Сұлу» спектакльдеріне жазған музыкасы да көркемдіктің биік деңгейінен көрінеді.

Биыл күйші-сазгер, күй өнеріндегі лирикалық бағыттың негізін салушы Дәулеткерей Шығайұлының туғанына 200 жыл толды. Ал, Оралдағы Ғарифолла Құрманғалиев атындағы облыстық филармонияның Дәулеткерей атындағы қазақ халық аспаптар оркестрінің құрылғанына 20 жыл болды. Осы айтулы күндерге орай филармонияда жыл тақтасы ашылды. Және де «Бапас күйші» атты концерт өтті. «Бапас күйші» деп аталу себебі Дәулеткерей күйлерін ең алғаш жеткізген Науша және Махамбет Бөкейхановтар болды. Бір ғана Науша 50 шақты күйін кейінгі ұрпаққа мирас етіп таратқан. Ал күйшінің сол дәуірдегі шәкірттері оның күй орындаудағы шеберлігін жоғары бағалап, «Бапас» деп атаған екен. Ұсынылған концерттің «Бапас күйші» аталуыда содан. Бұл концерттің өзіндік ерекшелігі де болды. Онда Дәулеткерей күйін оркестрмен қоса, өңірдегі танымал күйшілер, студенттер мен балалар музыка мектебінің оқушылары да орындады. Жалпы оркестрдің репертуарында күйшінің 16 күйі бар. Бүгінде құрамында 50-ден астам өнерпазы бар ұжымның жеткен жетістіктері аз емес. Атақты күйшінің есімін иеленген оркестр «Серпер», «Жұбанов көктемі» және Тайвань елінде өткен халықаралық фестивальдердің лауреаты атанды. Оркестрдің құрылғанына 20 жыл толуына орай «20 жылға 20 концерт» атты ауқымды жоба қолға алынбақ.

Қазақстанда оркестр өнері 30-жылдары қалыптасып, дами бастады. Дегенмен, Құрманғазы, Дәулеткерей сынды атақты халық композиторларының, сол сияқты ел ішінде басқа да күйшілердің шәкірттерімен бірігіп, 3 домбыраның басын қосып ойнауын қазақ халқының аспаптық ансамблінің алғашқы үлгісі деуге болады. Сонымен қатар елімізді шет елдерге танытып келе жатырған «Сазген сазы» ансамблі туралы айта кететін болсақ 1981 жылы Ықылас атындағы Республикалық халық аспаптар мұражайының жанынан – ұлы қоғам және мемлекет қайраткері, тарихшы, өнер зерттеушісі, ғалым-этнограф Өзбекәлі Жәнібековтың ұйымдастыруымен құрылған болатын. Алғашында «Сазген» ансамблі деп аталды. Ал 2003 жылдан бастап ресми түрде «Сазген сазы» фольклорлық-этнографиялық ансамблі деп атала бастады [6].

Енді, қазіргі ансамбльдердің бір бірінен ерекшелігін атап кетсек, Нұрсұлтан қаласында президенттік ансамблі 1997 жылы тұңғыш елбасымыз Назарбаев Нұрсұлтан Әбішұлының тапсырмасымен құрылды.

Бұл ансамбльге Бекболат Тілеуханов, Айман Мұсаходжаева, Нұрлан Өнербаев, Рустем Күлшебаев, Раушан Оразбаева, Талғат Мұқышов, Алексей Ефременко, Марат Нукеев секілді өнер саңылақтарын жинаған. Көркемдік жетекшісі Бекболат Тілеуханов. Ансамбль ұйымының жетекшісі күйші Рустем Күлшебаев. Бұл ансамбльдің ерекшелігі жаппай мықты солисттерді жинаған және де әлемдік сахналарда тұңғыш елбасымен көптеген елдерде үлкен сахналарда өнер көрсеткен. Әрі репертуары қазақтың ән-күйлеріне жаңа серпін беріп өңделген. Сонымен қатар Рустем Күлшебаевтың авторлық күйлері ансамбльге өңделген. Шетел шығармаларына да өте көңіл бөліп әр мемлекетке барған сайын кәсіби түрде орындалып отырған. Қазіргі кездегі қазақ ансамбльдерінің бастауы болып көптеген жанадан құрылған ансамбльдерге идеялық генератор яғни үлгі болған.

1998 жылы Нұрсұлтан қаласында Қазақ Ұлттық «Шабьт» университеті жанынан құрылған «Шат» домбырашылар ансамблі. Негізін қалаушылар Назгүл Әштайқызы және Марат Нукеев. Бұл ансамбльдің ерекшелігі құрамында яғни тек домбырашылардан құралған және де заманауи бағытта бас гитара аспабын қосқан. Екіншіден репертуары классикалық шығармалар және шетел шығармаларын скрипка, қобыз, прима қобыз, флейта аспаптарының жеке жеке сүйемелдеуімен орындайды.

1998 жылы Астана қаласында музыка академиясы ашылды 1999 жылы президент фольклорлық ансамблінің жетекшісі ұстаз Марат Нукеев пен мен ұстаз Назгүл Шегебаева Әштайқызының ұйымдастыруымен 7,8 сынып оқушылары мен 1 курс студенттерінен ШАТ домбырашылар ансамблін құрылды. Олар: Бауыржан Мақаев, Ыбырай Мейрам, Бейсен Әлия, Маржан Шегебаева, Бекбаева Айым, Теңізбаева Лейла, Қамбаров Нұрлыбек, Шыңғысбаева Жанар.

Ансамбль ұжымы студенттер оқу бітіргенде жаңа түскен студенттермен толықтырылып отырды. Жалпы ансамбльге қатысқандар саны 40 астам оқушы студенттер болса, әрқайсысы халықаралық және республикалық сайыстардың жүлдегерлері болды. Әрине күйшілік мектептердің орындаушылық, көркемдік ерекшеліктерін сақтай отырып, бір жақты шектеліп қалмай, заман талабына сай күрделі шығармаларды домбыра аспабына ыңғайлап түсіруді және шебер ойнау әдіс-тәсілдер мен амалдарын пайдалана отырып, домбыра аспабының барлық мүмкіншілігін тыңдаушыларға жеткізуге сонымен қатар ансамбль құрамындағы оқушы студенттердің де орындаушылық мүмкіншіліктерін арттыруды мақсат етті. ШАТ - ансамблі университеттің ең алғашқы шығармашылық ұжымдарының қатарын толықтыра түсті.

Ансамбль бағдарламасы 18 жыл концерттік өмірінде 40 жуық шығармалар мен күйлерден тұрды. 2008 жылы «Әлем әуендері» 14 шығармадан тұратын партитуралар жинағы хрестоматия жарық көрді.

2015 жылы «Әлем әуендері» атты 8 шығармадан тұратын екінші партитуралар жинағы жарыққа шықты:

1. Producer Daniel Vikov-тың қаражаттық көмегімен, ҚҰӨУ қолдауымен CD «Шат» ансамблінің орындауында 1000 дана көптеген шығармалар үн таспаға жазылды.

2. «ҚазҰМА 10 жылдығына» CD- 2 ., «Шат»домбырашылар ансамблі CD-9 шығарма 2012 ж.

Қазақстан қалаларында Шат ансамблінің жеке концерті: Ақтөбе, Атырау, Орал, Маңғыстау, Қызылорда, Шымкент, Түркістан, Тараз, Алматы, Көкшетау, Екібастұз, Қостанай қалаларында жеке концерттік бағдарламамен шығып тұрды.

Шет мемлекетке: Қырғыз, Тәжікстан, Белорусия, Біріккен Араб мемлекеті, Иордания, Индия, Оңтүстік корей Пусан қаласы, Франция, Германия, Индонезия, Қытай, Оман-Джераш, т.б. Ансамбль қай елге сапарда болса да сол елдің музыкасын орындап жүрді

Президенттік ансамблінің ішінен ерекшеленіп құрылған «Белес» этно тобы 2002 жылы құрылған болатын. Домбыра аспабында Марат Нукеев. Баян аспабында Алексей Ефременко. Қобыз аспабында Нүркенова Әсел. Ұрмалы – үрмелі аспаптарда Мадияр Малдыбаев. Ерекшелігі халық әндерін заманауи бағытта өңдеп эстрадалық бағытта халыққа ұсынып, әлемнің біраз сахналарында өнер көрсетті. Стилдік ерекшеліктері халық әндерін өндеген әуенінде, этникалық киім үлгісінде, дауыс қойылымында әрі жеке солист ретінде орындалуында.

Осы ансамбльдерден бастау алған қазіргі жас ансамбльдердің бірі 2009 жылы құрылған «Талас» камералық ансамблі. Жетекшісі Нүркен Әшіров. Ерекшелігі аспаптарының өзгешелігінде, авторлық әуендерінің өзіндік стильде өңделуі, музыка әуенімен қатарлас джазовый және де классикалық бағытта ойналуы. Аспаптар шеруі контробас, виолончель, күйтабақ сынды аспаптарымен, әлемдік деңгейдегі композиторлардың шығармаларын жетік орындайтын ансамбльдердің бірі.

2015 жылы Құрманғазы атындағы Қазақ Ұлттық Консерваториясы жанынан құрылған Прима қобызшылар ансамблі. Ансамбль жетекшісі Болтаева Ғайни Әділбековна. 20 шақты прима қобызшыдан құрылған бұл ансамбль 4 дауысқа бөлінеді. Іші дауыстағы қобызшылар теманы ойнаса 2-ші дауыстағы қобызшылар қосалқы дыбыстарды алып, 3-ші 4-ші дауыстағы қобызшылар оккомпанимент дыбыстарды

орындайды. Ансамбль репертуарында Б.Шүкеновтың «Отан ана», Халық әні «Жайдарман», Халық әні «Бір бала» әндері заманауи бағытта жазылған.

2017 жылы сәуір айында «Алатау» Дәстүрлі өнер театрының жанынан құралған «Алатау» этно-фольклорлық ансамблі. Жетекшісі Гумаров Аслан Қонысбайұлы. Көптеген ансамбльдерде қазақ күйлері унисон (Унисон (итал. Unisono дыбыс) музыкадағы бір мезгілде екі және одан да көп бірдей атаулы дыбыстардың дыбысталу) дыбыстармен жүреді. Бұл ансамбльдің басқа ансамбльдерден ерекшелігі күйлерді унисон дыбыстармен орындамай джаздық аккордтармен (Аккорд (латынша Accordo – үйлесімдік) биіктігі әр түрлі бірнеше, үштен кем емес, дыбыстардың бір уақытта қосыла орындалуы) сүйемелдейді және де тағы бір ерекшелігі қазіргі заманауи бағыттағы аспаптар яғни бэнд оның ішінде бас гитара, гитара, синтезатор және де установка арқылы сүйемелдеуінде.

Тағыда бірден бір ерекшелігі театр болғандықтан, академиялық ойнамай, қиын техникалық шығармалар болса да, білікті режиссердің ойымен неше түрлі би қимылдарын қосып шебер орындауында. Репертуарында дәстүрлі театр болғандықтан қазағымыздың дәстүрлі 7 мектептің ән күйлері және де әр елдің ұлттық музыкасы жазылған. Сонымен қоса қазіргі заман авторлық күйлерін орындайды. Оның ішінде «Рухты-ел», «Әр қазақ менің-жалғызым», «Арысыма-Арысқа арнау», «Аштық» авторы Аслан Гумаров.

Ансамбльдердің дамуы мен негізгі мәселелерін көптеген әлеуметтік және көркемдік факторлармен байланыстыруға болады. Біріншісі – жаңа аспаптардың пайда болуы, ескірген түрлерінің қолданылмауы немесе жаңартылуы (реконструкция). Екінші фактор – ансамбльдердің орындаушылығының дамуы. Үшінші фактор – композиторлардың ансамбльдерге арнаған шығармаларының мазмұндық, көркемдік сипатының дамуы.

Негізгі мәселелерінің бірі ансамбльдердің орындалуында диссонанс дыбыстардың әсері. Біздің ойымызша сазсырнай, сыбызғы, жетіген аспаптарын әлі де дамыту мақсатын қолға алу қажет. Екінші мәселе оранжировкасында бағана айтып кеткеніміздей көптеген ансамбльдерде күйлерді, әндерді унисон дыбыста жазып орындау жатады.

Қорытындылай келсек, фольклор – бұл мәңгілік әуен. Классика секілді. Негіздің негізі. Біз сонымен өмірге келдік, сол әуенмен тәрбиелендік, оқыдық, әлі де оқып жатырмыз. Қазақ халқының ұлттық аспаптарында ойнай отырып өнерпаздар ғасырдан ғасырға жалғасып келе жатқан дала әуенінің, халық әуенінің сұлулығын, тереңдігін, шынайылығын, халық сазгерлерінің жүрек тебірентер шығармаларын сезінуге, тарихы жұмбақ аспаптардың дыбысын өз тыңдаушыларына жеткізуге және жүректеріне жол табуға мүмкіндік береді.

Тұңғыш Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында сананы жаңғырту, ұлттық болмыстан, ұлттық өнерден айырылып қалмай, оны әлемдік құндылықтармен жаңғырта отырып үйлестіріп, Қазақстанның игілігіне жарату жолындағы мақсат-мүдделер туралы өзекті мәселе айтқанды. Жаңа заман тәуелсіз ел мұраты – жастардың білімі мен біліктілікке талпынып әрекеттенуін, еңбектеніп өсуін талап етіп отыр. «Еліңнің ұлы болсаң, еліңе жаның ашыса, азаматтық намысың болса, қазақтың мемлекетін нығайтып, көркеюі жолында теріңді төгіп еңбек ет. Жердің де, елдің де иесі екеніңді ұмытпа», – дейді Елбасы бір сөзінде. Сол себепті ұлттық өнерімізді бір орында қалдырмай әрі қарай дамыту ол тек біздердің яғни жастардың қолында.

Әдебиеттер:

1. <https://infourok.ru/statya-na-temu-ltti-bilim-beru-zhyesini-baittari-zhne-mindetteri-706866.html>
2. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – А.: Білім, 2008.
3. Праслова И.Г. «Жаңа замандағы музыка пәні деңгейі». – 2002.
4. Сарбасов Қ., Омарбеков Е. Ақпараттық технологиялар арқылы оқытудың үздік жұмыстарын ұйымдастыру // Бастауыш мектеп № 4. – 2006. – 11-12 б.
5. Ажигалиева У.А., Балажанова Қ.М. Музыкалық педагогикадағы халықтық салт-дәстүрлер оқу әдістемелік құрал. – Павлодар, 2007. – 59 б.
6. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә.Нысанбаев – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы». Бас редакциясы, 1998. ISBN 5-89800-123-9
7. <http://sazgen-sazy.kz>
8. «Ақжайық өңірінің музыкалық фольклоры», 1 том – 2005.

ӘОЖ 37.013
МРНТИ 14.07.07

Р.К. Таубаева¹, М.С. Түлегенова²

^{1,2}аға оқытушы, Шымкент университеті,
Шымкент қ., Қазақстан, e-mail: raya.taubaeva@mail.ru

БОЛАШАҚ МУЗЫКА МҰҒАЛІМІНІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақалада жоғары педагогикалық оқу орындарындағы музыкалық білім мамандығы бойынша кәсіби біліктілігі жоғары, іскерлік қабілеті жетілген, өзінің мамандығына шығармашылық көзқараспен қарайтын музыка мұғалімін даярлау қажеттілігі қарастырылған. Болашақ музыка мұғалімі өзінің ісіне шығармашылықпен қарайтын музыкалық педагогика, психология, музыкалық өнер саласынан білім алумен бірге, тұлғаның кәсіби-шығармашылық әлеуетін, кәсіби - шығармашылық белсенділікке жоғары мотивациялық даярлығын қалыптастырып, кәсіби дербестікке, музыка саласында жан-жақты жұмыс істей алатын ерекше тұлғалық қасиеттерді, арнайы білім мен іскерлікті меңгеру қажет. Болашақ музыка мұғалімінің шығармашылық қабілетін дамыту оларға кәсіби іс-әрекет барысында өзінің арнайы пәндерден меңгерген білім, іскерлік дағдысын шығармашылықпен жүзеге асыруда септігін тигізеді. Өйткені кәсібилік пен шығармашылық синтезі болашақ мұғалімнің шеберлігіне алып келеді. Кәсібилік-шеберліктің негізі болса, шығармашылық оның өлшемі мен мәні. Сонымен қатар мақалада «шығармашылық» ұғымына талдау жасалып, музыка мұғалімінің негізгі кәсіби-шығармашылық қызметінің компоненттері мен дағдылары қарастырылған.

Түйін сөздер: мұғалім, музыка, мамандық, шығармашылық, белсенділік, білім, ұйымдастырушылық қабілет.

Аннотация

Таубаева Р.К.¹, Түлегенова М.С.²
^{1,2}старишие преподаватели, Шымкент университет
г. Шымкент, Казахстан, e-mail: raya.taubaeva@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ

В статье рассматривается необходимость подготовки учителя музыки по специальности музыкальное образование в высших педагогических учебных заведениях с высокой профессиональной квалификацией, деловыми способностями, творческим подходом к своей профессии. Будущий учитель музыки с творческим подходом к своему делу, наряду с получением знаний в области музыкальной педагогики, музыкальной психологии, музыкального искусства, развивает профессионально-творческий потенциал личности, обладать профессиональной самостоятельностью, особыми личностными качествами, специальными знаниями и умениями, способными всесторонне работать в области музыкальной педагогики. Необходимо формировать высокую мотивационную готовность к творческой деятельности.

Развитие творческих способностей будущего учителя музыки будет способствовать творческой реализации им знаний, умений и навыков, приобретенных им в ходе профессиональной деятельности по специальным дисциплинам. Ведь синтез профессионализма и творчества приводит к мастерству будущего учителя. Если профессионализм-основа мастерства, то творчество-его мера и суть.

В статье также проведен анализ понятия «творчество», рассмотрены компоненты и навыки основной профессионально-творческой деятельности учителя музыки.

Ключевые слова: учитель, музыка, профессия, творчество, активность, знание, организаторские способности.

Abstract

R.K. Taubaeva¹, M.S. Tulegenova²
^{1,2}Senior Lecturers, Shymkent University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: raya.taubaeva@mail.ru

FORMATION OF CREATIVE ABILITIES OF A FUTURE MUSIC TEACHER

The article discusses the need to train a music teacher in the specialty of music education in higher educational institutions with high professional qualifications, business skills, and a creative approach to their profession. A future music teacher with a creative approach to his work, along with obtaining knowledge in the

field of pedagogy, psychology, music art, develops professional and creative potential of the individual, has professional independence, special personal qualities, special knowledge and skills, able to work comprehensively in the field of music pedagogy. It is necessary to form a high motivational readiness for creative activity.

The development of creative abilities of a future music teacher will contribute to the creative realization of the knowledge, skills and abilities acquired by them in the course of professional activities in special disciplines. After all, the synthesis of professionalism and creativity leads to the skill of the future teacher. If professionalism is the basis of skill, then creativity is its measure and essence.

The article also analyzes the concept of “creativity”, considers the components and skills of the main professional and creative activity of a music teacher.

Keyword: teacher, music, profession, creativity, activity, knowledge, organizational skills.

Кіріспе. Бүгінгі қоғам талабына сай мектептегі мұғалім ой-өрісі жаңашыл, шығармашылық кәсіби қызмет атқара алатын, дүниетану мәдениеті жоғары ізденімпаз ғалым, нәзік психолог, тынымсыз еңбекқор, терең қазыналы білімпаз, кез-келген ортаның ұйытқысы болатын өнерлі, рухани-бай, шеберліктің шыңына шыққан ұстаз болуы қажет. Соған байланысты өскелең ұрпаққа білім мен тәрбие беруде өздігімен дербес тиімді педагогикалық жолдарды таба білетін, алғыр да қабілетті педагогқа деген сұраныс жылдан-жылға өсуде.

Тұлғаның ерікті түрде, шығармашылықпен дамуына, өзін-өзі көрсете білуіне, өз өмірін дұрыс бағдарлауына осы қасиеттерді жетік меңгерген мұғалім ғана жәрдемдесе алады. Осыған орай болашақ музыка мұғалімі маманының кәсіби - шығармашылық белсенділігін қалыптастыру мен дамыту мәселесінің көкейкестілігі күннен-күнге арта түсуде.

Қазіргі замандағы қоғамда «орындаушы» адамға қарағанда, «шығармашылық» адамға деген сұранысы көп. Шығармашылық – бүкіл болмыстың, қозғалыстың, дамудың, бір сөзбен айтқанда тіршіліктің көзі. Табиғат, қоғам құбылыстарында, жеке адамның ақыл-санасында, іс-әрекетінде, ішкі жан дүниесінде, бәрінде шығармашылықтың табиғи үрдісі жүріп жатады.

Мұғалімнің негізгі көңіл аударатын жайы: әрбір оқушының жеке қызығуы мен мүмкіндіктерін ашу. Әрбір оқушы басқа оқушымен салыстырылмайды, керісінше, дамуына қарай өзімен-өзі салыстырылады. Мектептерде шығармашылық сабақтарды жиі өткізу оң нәтижеге бастайтыны тәжірибе жүзінде дәлелденіп отыр. Мұғалімнің кез келген сабағы шығармашылық сипатта өткізіліп отырса, оқушы дербестігінің қалыптасуы жоғары деңгейге көтерілері сөзсіз. Оқушылардың шығармашылық дербестігін қалыптастыруға ықпал ететін шығармашылық сабақ түрлерін төмендегінше бөліп қарастыруға болады:

1. Танымдық
2. Эвристикалық
3. Әдістемелік
4. Коммуникативтік

«Шығармашылық» ұғымының мәні философиялық және психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде екі көзқараста қарастырылады: шығармашылық - материя атрибуты ретінде және шығармашылық - іс-әрекеттің жоғары формасы ретінде.

Психология мен педагогикада шығармашылық іс-әрекеттік көзқарас аясында көптеген жағдайда себеп-салдар логикасында, іс-әрекет процесі ретінде, әрекеттің амал-тәсілі, әрекеттің өнімі мен нәтижесі ретінде сарапталады. Көрнекті психолог Л.С. Выготский шығармашылықты «қоршаған ортаның шығармашылық әрекетпен жасаған қайсыбір заты болсын, адамның ойымен, сезімімен құрылған нәрсе болсын, әйтеуір бір жаңа нәрсені жасайтын іс-әрекет ретінде қарастырады» [1, 94 б.].

С.Л. Рубинштейн болса, шығармашылықты адамның тарихи даму барысындағы ғылым мен өнерде жаңа бір ерекше нәрсені жасайтын әрекеті ретінде анықтайды [2, 97 б.]. Я.А. Пономарёвтың пікірінше шығармашылық деген дамыту, жаңа құрылымның, жаңа іс-әрекет тәсілдерінің пайда болуы деген [3, 54 б.].

Болашақ музыка мұғалімінің шығармашылық қабілетін қалыптастыру жолдары.

Болашақ музыка мұғалімінің шығармашылық қабілеті, оның проблеманы көре білуі, білімнің, тапсырмалардың жолдары мен тәсілдерін ұйымдастыра білуі, оның қызықты да ерекше тапсырмалардың шешімдеріне талпынысы, оларды орындаудағы мерзім мен сапаны анықтай білуі болып табылады.

Музыкалық білім мамандығында оқитын студенттердің іс-әрекеті кәсіби-шығармашылық қабілетімен байланысты, өйткені оның болашақ мамандығы музыка мұғалімі-музыкалық, педагогикалық, инновациялық және т.б. шығармашылық кәсіппен байланысты. «Шығармашылық қабілеті» ұғымының мәніне аса назар аударамыз. Зерттеуші Сэт Э.К. шығармашылық қабілеті ұғымын эмоционалдық, еріктілік, интеллектуалдық қасиеттердің және процестердің күрделі бірлігі ретінде қарастыруды ұсынады. Шығармашылық қабілеттің сыртқы көрінісін ол ынталылық, дербестілік, эмоционалдық, істеген ісіне саналы түсінік деп

есептейді және олардың негізіне адамның қоршаған болмысқа деген өзінің дәлелді, саналы пікірінің болуына көмектесетін дербестілікті жатқызады [4, 224 б.].

Осындай көзқарасты Г.И. Пятяко да ұстанады. Ол шығармашылық қабілеті-субъектінің қойылған тапсырмаларды шешуде жаңа бағыттарды пайдалануға талпынысы. Бұл өздігімен дербес проблеманы айқындай білу іскерлігінде және алынған білімді тірек ете отырып, оларды жаңа жағдайларда пайдалану іскерлігінде байқалады деп дәлелдейді [5, 189 б.].

Осы бағытта орындалған ғалымдардың жұмыстарын негізге ала отырып бұл құбылысты шығармашылық қабілетінің бір ғана қасиеті емес, тұлға белгілерінің кешені, адамды жасаудың және шексіз дамытудың, оның ортамен әрекеттік қарым-қатынасының және тұлғалық жанаруының көпжақты процесі ретінде қарастырамыз. Ғалымдардың «шығармашылық қабілеті» ұғымына берген анықтамаларын қолдай отырып, зерттеу проблемамызға қарай: «шығармашылық қабілеті» дегеніміз студенттердің музыкалық шығармаға көркемдік өңдеулер жасау барысында алдына қойған мақсатына жетудегі ішкі және сыртқы әрекетінің байланысы» деп түйіндейміз. Шығармашылық қабілеті жалпы тұлға қасиеттеріне соның ішінде: белсенділік (практикалық тапсырмаларды ынта-жігермен орындау ептілігі); тың ұсыныстар (идеялар мен ұсыныстардың белсенді айқындалуы); ой алғырлығы (құбылыс мәнін түсіну қабілеті мен негізгіні, маңыздысын, карама-қайшылықтарды анықтау); табандылық (қиыншылыққа төтеу); еңбекқорлық (шыдамдық, жұмысты тиянақты орындау, төзімділік); тіл табысу (адамдармен қарым-қатынас орнату, тартымдылық); байқаушылық (мәндісін, маңыздысын анықтау, оны есте сақтау); өзін-өзі қадағалау (түрлі жағдайда өз жүріс-тұрысын, көңіл-күйін қадағалау); өз бетінше әрекеттену (мәселелерді өз бетінше шешу және өз шешімін қабылдау; құзреттілік (өзі ұйымдастыратын пәнді білу) және т.б. теңеуге болады [6, 361 б.].

Болашақ музыка мұғалімінің кәсіби даярлығы көпдеңгейлі және көпмақсатты жүйені байқатады, ондағы музыкалық және эстетикалық-көркемдік білім беру педагогикалық біліммен өзара тығыз байланысты. Біз өз зерттеуімізде музыка мұғалімдерінің кәсіби іс-әрекеті құрылымын екі компонент бойынша қарастырамыз: жалпыпедагогикалық және музыкалық-шығармашылық. Мұғалімнің кәсіби іс-әрекетінің жалпы педагогикалық компонентінің мазмұны оқытуды жоспарлау мен мақсат, міндеттерді практика жүзінде іске асыруды, студенттің танымдық, шығармашылық белсенділігі арқылы кәсіби білімін толықтыруды, студенттер мен мұғалімдердің өзара қатынасын қалыптастыруды, шығармашылық жағдай жасауды, сабақтан тыс іс-әрекетті ұйымдастыруды қарастырады. Музыкалық-шығармашылық компонент болса музыкалық өнердің табиғаты мен айқындалады және мектептегі оқу процесін білікті ұйымдастыруға қажетті білім мен іскерлік жүйесін (музыкалық-педагогикалық, музыкалық-теориялық, музыкалық-орындаушылық, музыкалық-ағартушылық) қарастырады.

Болашақ музыка мұғалімінің музыкалық тәрбие беру міндетіндегі басты мәселе орындаушылық және шығармашылық қабілеттерді дамыту.

Шығармашылық қабілеттерді продуктивті шығармашылық (музыка шығару немесе жазу, импровизация жасау, музыкалы-ырғақты қимылдар жасау) пен музыканы жүзеге асыру деп екіге бөлеміз. Ал орындаушылық қабілеттерді дамыту оқушыға өз қабілеттерін барынша толық көрсетуге мүмкіндік береді. Музыка мұғалімін даярлау ісі шығармашылық-орындаушылық және концертмейстрлік дағдыларды меңгеру іс-әрекеттерінен құрылады. Музыкалық аспапта ойнауды жетік меңгеру музыка мұғалімінің міндетті түрде меңгеруі тиіс дағдысы. Әр түрлі музыкалық шығармаларды орындай отырып, болашақ мұғалім оқушыларға оның шығу тарихымен таныстырады, әр түрлі композиторлық мектептердің стилистикалық ерекшеліктері мен музыкасының мәнерлік құралдарын айқындап, тануға, ажыратуға үйретеді де музыканың жазылу сипатын тануға көмектеседі. Музыкалық аспапта ойнай алу мұғалім үшін де берері көп: орындаушылық іс-әрекеті заңдылықтарын тани отырып, шеберлігін жетілдіріп, меңгерген орындаушылық ептілігін ән айту, дирижерлау, аспапта ойнауды балалармен жұмыс істеген кезінде белсенді қолдануға үйренеді. Әр сабақта орындаушы, иллюстратор, сүйемелдеуші болатын музыка мұғалімі сыныптан тыс музыкалық тәрбие жұмыстарында да, музыкалық мәдени іс шараларда музыкалық аспапта ойнау дағдысын қолданады.

Кез келген шығармашылық-орындаушылық іс-әрекет мұғалімнің музыкант, музыка өнерін насихаттаушы ретінде беделін арттырады. Сол себепті мұғалім мұны ешқашан есінен шығармай, әрдайым орындаушылық шеберлігін, техникасын дамытып отыруға тиіс. Бұл деген күнделікті ұзақ мерзімді машықтану жұмыстары, нота бетінен оқу, тексті саналы да сауатты ойнау шеберлігін меңгеру; әрдайым жаңа шығармалармен танысу, стильдік өзгешелігін ұғыну; орындаушылық материалдарды өзгертіп, жаңалап тұру, репертуарды кеңейтуге септігін тигізеді.

Сонымен, болашақ музыка мұғалімінің музыкалық білімділігінің көрсеткіші шығармашылық-орындаушылық мәдениеті. Кәсіби жұмысында музыка мұғалімі әрдайым орындаушы болады, ол үшін музыкалық-

әдебиет материалдарын еркін меңгерген болуы керек, музыкалық материалдар талдап, меңгеріп, тыңдаушыға жеткізе алуы тиіс. Ал оның түпнұсқасы музыка мұғалімінің сөйлеу мәдениетінде жатыр, дұрыс сөйлем құрау, сауатты сұрақ қою, сөздерді дұрыс айту, деңгейі мен сөйлеу өнеріне байланысты. Бұған қоса, музыка мұғалімі өз іс-әрекетінің психология-педагогикалық ерекшеліктерін ескеруі тиіс: музыкалық шығарманы тек орындау ғана емес, оны оқушылар аудиториясы түсінетіндей көркем де мәнді жеткізіп, оларды баурап, қарым-қатынас орнататын ахуал тудыру және де онда оқушылар жас ерекшелігі мен психологиясын, дайындығын ескеру.

Жалпы айтқанда, оқу процесіндегі *шығармашылық қабілеті* дегенді студенттің оқу мақсатына жетуге бағытталған ішкі және сыртқы әрекеті деп түсіну қажет. Оқу процесі тиімділігінің шарты болып білім беру процесі субъектілерінің белсенді әлеуметтік-педагогикалық өзара әрекетінің жүйесі мен студенттің дербес шығармашылық белсенділігі саналады. Бұл жағдайда студенттің кәсіби-шығармашылық белсенділігі оның тұлғалық мотивтерін белсендендірудің нәтижесі болып табылады. Шығармашылықты белсендендірудің осы аталған және тағы басқа әдістерін пайдалану көптеген жағдайда оқыту мазмұнының ерекшеліктерімен айқындалады.

Шығармашылық қабілеті түсінігінде екі көзқарас бар. Біріншісі, объективті жаңалықпен байланысқан және әлеуметтік маңызы бардың бәрін шығармашылық белсенділік деп түсінеді. Екінші көзқарас оқу әрекетінің шығармашылықпен үйлестірілгенін атап көрсетеді, өйткені студент үшін оқу жұмысының қайсыбір түрі болмасын жаңалықпен байланысты, сол себепті студенттерді оқу-танымдық әрекет барысында ұйымдастырылған кәсіби білімді, іскерлік пен дағдыны шығармашылықпен қабылдауға үйрету қажет.

Қорытынды

Болашақ музыка пәнінің мұғалімінің алдында тұрған негізгі мақсаты: баланың қабілетін, бейімділігін ашу, іздендіру, пәнге қызығушылығын арттыру, жеке тұлғаның шығармашылық дамуына жағдай жасау. Жалпы музыкалық іс-әрекеттер сана сезімді, эмоционалды жәй-күйді, шығармашыл ой-қиялды, жігерлік пен табандылыққа, талдау-салыстыру қабілеттері мен қасиеттерді дамытады. Музыкаға қызығу оқушының музыкалық ойын белсендіріп, танымдылық әрекетін дамытады. Ең маңыздысы музыкалық қабілеттерінің жоғары дамуы музыкалық эстетикалық ой сананың қалыптасқанын көрсетеді.

Алайда осы мақсат-міндеттерді шешу үшін болашақ музыка мұғалімінде мынадай дағдылар болуы керек:

1. Ұйымдастыру және сараптау дағдысы (бақылау, бағдарлау, түзету, нұсқау беру, қарым-қатынасты реттеу, ынталандыру т.б.)

2. Саралау және конструктивті дағдысы (алынған нәтижелерді бастапқы деректермен және қойылған міндеттермен салыстыра талдау, музыкалық білім беру іс-әрекетіндегі жетістіктермен кемшіліктерді талдай білу, педагогикалық тәжірибені теориямен байланыстыру, қол жеткізген нәтижелерді талдау негізінде педагогикалық міндеттерді алға қою т.б.)

3. Коммуникативті дағдылар (Оқушымен, оның ата-аналарымен тығыз байланыста болу, кез-келген адаммен тіл табыса білу, оқушылармен тіл табыса алу, т.б.)

Осы дағдыларды болашақ музыка мұғаліміне студент кезінен меңгерту қажет. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, болашақ музыка мұғалімінің кәсіби-шығармашылық қызметі – бұл арнайы білімнің, дағдылардың ұйымдастырушылық қабілеттердің жиынтығы. Бұл кәсіби дайындықтың жоғары деңгейі, мамандықтағы өз-өзін табу, үнемі өзін жетілдіру, әр оқушымен дұрыс қарым-қатынас орната білу, өз пәніне қызығушылық тудыра білу.

Әдебиеттер:

1. *Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте.* – М.: Педагогика, 1967. – С. 94.
2. *Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии.* – Москва: Музыка, 1969. – С.97.
3. *Пономарев А.С. Жизнь детского хора // Музыка в школе. М.: Просвещение, Вып.4, 1988. – С.54-56;*
4. *Сэт Э.К. Творческая лаборатория учителя.* – Москва: Просвещение, 1990. – С. 224.
5. *Патяко Г.И. Творчество как инновационный процесс. Философский антологический анализ.* – Симферополь: Таврия, 1991. – С. 189.
6. *Калыбекова А.А. Музыка пәнін оқытудағы психологиялық-педагогикалық пәндердің рөлі.* – Алматы: Рауан, 1992. – С. 361.

УДК 378.02:37.016
МРНТИ 14.35.09

Тулешев Ж.Т.¹

¹магистр, преподаватель институт искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

ПОЗНАВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВОКАЛИСТА ЭСТРАДЫ В ИСПОЛНИТЕЛЬСКОМ ИСКУССТВЕ

Аннотация

Статья посвящена исследованию познавательной деятельности вокалиста эстрады. Особенность деятельности вокалиста в исполнительском искусстве играет немаловажную роль в современном искусстве. Значимость деятельности исполнителя вокалиста эстрады, направленную на профессиональную деятельность и подготовку певца к большой сцене. Познавательная деятельность раскрывается структура готовности исполнителя к концертным выступлениям, включающая в себя структурное планирование деятельности. Деятельность в исполнительском искусстве содержат задачи, принципы, методы и этапы подготовки исполнителя к концертной деятельности и его познавательный интерес исполнительского искусства. Подготовка будущего вокалиста музыкальной эстрады сформирована с учетом специфики профессиональной деятельности, способствует выработке у будущего специалиста познавательного интереса и активности, личностно-ценностной позиции в избранной профессии.

Ключевые слова: познавательная деятельность, эстрада, вокалист, исполнительское искусство.

Аңдатпа

Ж.Т. Тулешев¹

¹оқытушы, магистр, Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты,
Алматы қ., Қазақстан

ЭСТРАДАЛЫҚ ВОКАЛИСТІҢ ОРЫНДАУЫНДА ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Мақала сахналық вокалистің танымдық қызметін зерттеуге арналған. Вокалистің орындаушылық өнердегі қызметінің ерекшелігі қазіргі заманғы өнерде маңызды рөл атқарады. Кәсіби қызметке және әншінің үлкен сахнаға дайындауға бағытталған эстрадалық вокалист ретіндегі орындаушының қызметінің маңызы. Танымдық іс-әрекет орындаушының концерттік қойылымдарға дайындығының құрылымын ашады, оған іс-әрекеттің құрылымдық жоспарлауы кіреді. Орындаушылық өнердегі іс-шаралар орындаушыны концерттік іс-әрекетке дайындаудың міндеттерін, принциптерін, әдістері мен кезеңдерін және оның сахна өнеріне деген танымдық қызығушылығын қамтиды. Музыкалық сахнаның болашақ вокалистің даярлау кәсіби іс-әрекеттің ерекшеліктерін ескере отырып қалыптасады, болашақ маманның танымдық қызығушылығы мен белсенділігін, таңдаған мамандығы бойынша жеке және құндылық позициясын дамытуға ықпал етеді.

Түйін сөздер: танымдық іс-әрекет, сахна, вокалист, орындаушылық өнер.

Abstract

J.T. Tuleshev¹

¹master, lecturer, Institute of Arts, Culture and Sports at KazNPU named after Abay,
Almaty, Kazakhstan

COGNITIVE ACTIVITY OF VOCALIST OF VARIETY IN THE PERFORMANCE

The article is devoted to the study of the cognitive activity of the stage vocalist. The peculiarity of the vocalist's activity in the performing arts plays an important role in contemporary art. The significance of the performer's activities as a pop vocalist, aimed at professional activities and training the singer for the big stage. Cognitive activity reveals the structure of the performer's readiness for concert performances, which includes the structural planning of activities.

Activities in the performing arts contain the tasks, principles, methods and stages of preparing the performer for concert activities and his cognitive interest in the performing arts. The preparation of the future vocalist of the musical stage is formed taking into account the specifics of professional activity, contributes to the development of a future specialist's cognitive interest and activity, a personal value position in the chosen profession.

Key words: cognitive activity, stage, vocalist, performing arts.

Первоначальное познание свойств предметного мира, переходящие границы непосредственно-чувственного познания, является непреднамеренным результатом действий, включенных в деятельность вокалиста эстрады. Исполнители сознательной познавательной цели, представляют собой уже настоящее мышление, хотя оно и сохраняет форму внешних процессов исполнительского искусства. Их познавательные результаты, обобщаемые и закрепляемые посредством языка исполнения, принципиально отличаются от результатов непосредственно-чувственного отражения, которые генерализуются в соответствующих чувственных же образованиях. Благодаря этому возникающие у вокалистов эстрады представления, понятия, идеи формируются, обогащаются и подвергаются отбору не только в ходе их индивидуальной практики, но и на основе усваиваемого ими неизмеримо более широкого опыта общественной практики.

Вместе с тем языковая форма выражения первоначально внешне-предметной формы познавательной деятельности вокалиста эстрады создает условие, позволяющее впоследствии выполнять отдельные ее процессы уже только в речевом плане. Такое отделение мышления от практической деятельности исторически происходит, однако, не само собой, не в силу только собственной логики развития, а порождается разделением труда, которое приводит к тому, что умственная деятельность и практическая материальная деятельность выпадают на долю исполнителей. Кардинальной проблемой, определяющей сущность формирования личности, является деятельность, ее место в общественной жизни, ее влияние на развитие новых поколений, ее роль в онтогенезе. Потенциальные возможности деятельности для развития человека исключительно велики. Они шире, богаче, чем любые ее проявления [1]. Богатство деятельности, как утверждают философы, неисчерпаемые. Переходя к вопросу о роли деятельности в развитии исполнителя вокалиста эстрады следует выяснить на сколько интенсивно происходит его развитие как исполнителя. Познавательная деятельность у вокалистов эстрады необходимый этап подготовки молодых поколений к исполнительскому искусству. Деятельность эта особого склада, хотя структурно выражает единственно с любой другой деятельностью. В чем же состоят особенности познавательной деятельности вокалистов эстрады?

Возникновение и развитие теории деятельности – заслуга в работах российских ученых в области психологии (П.П. Блонский, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн.) [2-5]. Смысл теории деятельности можно выразить так: сознание управляет деятельностью, но и деятельность формирует сознание человека. Это положение особенно актуально для искусства, которое преобразует сознание не только творца искусства, но и его потребителей - слушателей, зрителей. Изучая деятельность, можно судить о том, каким образом она будет осуществляться (зная, конечно, при этом и условия, в которых эта деятельность протекает). Таким образом, деятельность может служить предметом самостоятельного изучения и в то же время средством изучения человека.

Цели деятельности, ее целеполагания, которые определяют длительный процесс учения, объективно выражают ее социальную направленность и обуславливают конечные ее результаты. Познавательные мотивы составляют другую группу мотивации учения. Эта наиболее характерная группа, поскольку она выражает прямое отношение к познанию – предмету, учения. Наиболее значимыми мотивами в ней являются познавательные интересы и потребности. Исполнителю «интересно познавать новое», «видеть свое продвижение в познании», «приникать в науку», а теоретические основы той предметной области, которая их привлекает. В любой исполнительской деятельности, в том числе и музыкальной, интерес личности всегда тесно связан с ее познавательной деятельностью. Эту сторону подчеркивает Д.О. Карамолдаева отмечая, что «интерес к музыканту к такому специфическому жанру, каким является эстрада, продиктован широким распространением культуры эстрадно-музыкального исполнительства в молодежной среде, которое в Казахстане получило свое развитие как новая область искусства со своей инфраструктурой – профессиональным и любительским исполнительством, композиторами и поэтами, аранжировкой и звукорежиссурой, звукозаписью и световым оснащением, фактором сценического имиджа и др.» [6, с. 50]. Вся деятельность музыканта-исполнителя можно разделить на два основных раздела: репетиционную и концертную. Они обладают специфическими особенностями, наподобие тех, которые

имеют место у спортсменов в тренировочной и соревновательной деятельности. Для создания мысленного музыкального образа на первом этапе необходимо: ознакомление с нотным текстом (за инструментом или без него); накопление по возможности большего количества информации о форме, стиле, жанре и других особенностях музыки, а также о личностных и творческих особенностях композитора; творческая переработка всей имеющейся информации. На этом этапе от музыканта-исполнителя требуется адекватно воспринять и творчески переработать музыкальную информацию с учетом имеющихся представлений и хранящихся в памяти эталонов, и на основе такой переработки создать концептуальную модель интерпретации.

Деятельность музыканта-исполнителя имеет многокомпонентный состав. В исследовательской литературе психология музыкально-исполнительской деятельности выделяют перцептивный компонент, связанный с ощущениями и восприятием музыкального произведения; мнемический, связанный с запоминанием и мысленным воспроизведением музыки, а также исполнительских движений; мыслительный, связанный с созданием идеального (мысленного) музыкального образа, осмысливанием формы музыкального произведения; имажинитивный, связанный с воображением, с сочинением нового музыкального произведения или нового образа в новой интерпретации; двигательный, связанный с игрой на музыкальном инструменте, с непосредственным исполнением музыкального произведения [7, с.7].

Небезызвестно, что деятельность музыканта можно рассматривать в более широком и более узком плане. В широком плане речь идет о деятельности музыканта вообще, как профессиональной деятельности, осуществляемой на протяжении многих лет и даже десятилетий. В случае такого макроструктурного рассмотрения единицей деятельности являются учебные занятия, репетиции, концертные выступления. Если рассматриваются отдельные учебные занятия, концертные выступления, то речь идет о мезо-структурном рассмотрении деятельности. В этом случае структурной единицей являются действия (сенсорные, умственные, двигательные). Конечно, в данном случае деятельность нельзя рассматривать как простую сумму совершаемых музыкантом действий. Деятельность – это действия, объединенные в целостную систему, взаимосвязанные друг с другом и выполняемые по общему плану (программе) занятия или выступления. Но и действия, связанные с исполнением какого-то музыкального произведения или его фрагмента, состоят из отдельных еще более мелких фрагментов, из отдельных движений, которые называются операциями. В этом случае структурной единицей являются действия (сенсорные, умственные, двигательные). Конечно, в данном случае деятельность нельзя рассматривать как простую сумму совершаемых музыкантом действий. Деятельность – это действия, объединенные в целостную систему, взаимосвязанные друг с другом и выполняемые по общему плану (программе) занятия или выступления.

Центральное место в деятельности музыканта-исполнителя занимает работа над музыкальным произведением. В этой связи особую теоретическую и практическую ценность имеют представления о психологическом содержании работы музыканта-исполнителя над музыкальным произведением. Ибо от этого самым непосредственным образом зависит форма и содержание процесса профессионального обучения музыканта-исполнителя, всей его профессиональной деятельности.

Обобщая вышеизложенное отметим: значимость музыки для исполнителя вокалиста музыкальной эстрады является музыкальная деятельность, она становится одним из ранних способов познания окружающего мира. Поэтому познавательная деятельность вокалиста эстрады оказывает существенное влияние на нравственно-эстетическое развитие растущей личности, на ее сознание, чувства и поведение.

Литературы:

1. Цагарелли Ю.А. Психология музыкально-исполнительской деятельности. – СПб., 2008.
2. Блонский П.П. Педагогика и психология. Избранные труды. – М.: «Юрайт», 2016.
3. Выготский Л.С. Психология искусства: монография. – Москва: Директ-Медиа, 2014.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М., 2004.
5. Рубинштейн С.Л. Философско-психологическое наследие С.Л. Рубинштейна: [сб. статей] / отв. ред. К.А. Абульханова. – М., 2011.
6. Карамолдаева Д. О. Формирование ценностных ориентаций у будущего учителя при освоении современной эстрадной музыки. Автореферат дис. канд. пед. Наук. – Алматы, 2007.
7. Григорьев В. Исполнитель и эстрада. – М.: Магнитогорск, 1998.

ӘОЖ 37.091.212.3:78
МРНТИ 14.15.01

У.Ж. Досанова¹

¹доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан e-mail: dosanovau@mail.ru

ДАУЫС – ӘНШІЛІК КӨЗІ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі заман студенттеріне мұғалімнің білім беру міндеттері қаралады. Әрқашан мамандығы бойынша мұғалім студенттің ең беделді бірі болып табылады. Оқытушымен студент күн сайын байланыста болуы оның тәрбиелік әсері, бар қуаты жетекші болып табылады. Шынайы мұғалім әрдайым өз студенттерінің тағдыры туралы ойлайды. Бос уақытында, ол студенттер үшін жаттығулар мен репертуарын тандайды, олардың өмір жолы туралы ойлайды, мінез-құлқы, олардың көркем әдеби туындыларды таңдауына және дауыстың өсуіне көмектеседі. Эстетикалық сезімнің дамуына мамандық бойынша репертуар таңдау өте маңызды. Репертуарда классикалық, эстрадалық және халық әндері мен байытылған болуы тиіс. Вокалдық – тәсілдік жағынан қабілеті жетпейтін репертуар оқушы дауысы үшін ерекше қауіпті болып табылады. Ұтымсыз іріктелген шығармалар оқушының вокалдық өсуін кідіртіп, тіпті тікелей зиян тигізуі мүмкін. Орындаушының дайындық деңгейінсіз жазылған көркем шығармаларда әуен құрылымына, ырғақтық ерекшеліктерге, музыкалық үндестікке және ән сазы мен сүйемелдеуге аудару қажет.

Түйін сөздер: Вокал, репертуары, студенттердің білім, психология, педагогика.

Аннотация

Досанова У.Ж.¹

¹доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: dosanovau@mail.ru

ГОЛОС – ИСТОЧНИК ПЕНИЯ

В статье рассматриваются задачи педагога в воспитании современного студента. Педагог по специальности всегда является одним из самых больших авторитетов для ученика. Без авторитетности невозможны успешные занятия. Поскольку контакт с педагогом почти ежедневный, сила его воспитательного воздействия на ученика является ведущей. Истинный педагог постоянно думает о судьбе своих учеников. В свободное время он подбирает для них репертуар, составляет упражнения, думает об их быте, поведении подыскивает литературные и художественные произведения, которые могли бы помочь в воспитании у них вкуса. В развитии эстетического чувства большое значение имеет репертуар, на котором строится воспитание ученика в аудитории по специальности. Этот репертуар должен основываться на лучших классических образцах музыки прошлого и настоящего. Репертуар, который ученик проходит в аудитории педагога по специальности, повторяясь многократно из урока к уроку, хорошо фиксируется памятью и входит в его репертуарный багаж.

Ключевые слова: вокал, репертуар, воспитание студентов, психология, педагогика.

Abstract

Dosanova U.Zh.¹

¹Associate Professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Republic of Kazakhstan, Almaty, e-mail: dosanovau@mail.ru

VOICE-THE SOURCE OF SINGING

The article dealt with teacher problems of education modern students. Is always a student, a teacher in one of the most prestigious. Students have daily contact with the teacher is leading the impact of its educational capacity. A true teacher always think about the fate of their students. In his spare time, he chooses the repertoire of

exercises for students and think about their way of life, behavior, choice of literary and artistic works and helps the growth of the votes. It is very important to choose the repertoire for the development of a sense of aesthetic specialty. The repertoire of classical, pop and folk songs and to be enriched. Out of the tactical ability of the vocal repertoire is particularly dangerous for the voice of the students. Irrational slow the growth of selected student's vocal compositions, and even can cause direct harm. The structure of the level of preparation of the artistic works of an artist music, rhythm patterns, musical harmony, songs and music and support should be given to.

Keywords: Vocals, repertoire, education of students, psychology, pedagogy.

Кіріспе. Оқушы дауысының сұлулығы, күші, диапазоны, бірқалыптылығы, әуезділігі және музыкалық дайындық деңгейі, эмоциялылығы, орындау мәдениеті, стильді сезінуі, сырт пішіні, әртістілігі сияқты вокалдық қабілеті, ең алдымен, бағалану керек. Өнерде жетістікке жету үшін өзіне қажетті ақпараттар кешеніне ие болмағы ләзім. Дегенмен, балғын, өтпелі жастағы оқушыларда 14 жастан бастап сапаның жетіспеуі байқалады. Жақсы вокалдық қабілеті бар, бірақ әуезділігі аз болған кезде оны дамытуы қажет. Егер, бүкіл вокалдық қабілеттің кешені жақсы болып, бірақ дауысында кемшілік болса, сабақ барысында ол кемшіліктерді жоюға ұмтылғаны жөн.

Негізгі бөлім. Іс жүзінде көптеген оқушылар музыкалық училище немесе институттарға түсу кезіндегі емтихан барысында жақсы сапаларын, дауысын және әуездік-әртістік қабілеттерін жоғалтып алады. Сондай-ақ, жиылған халықтың немесе комиссия алдында толқып, вокалдық және орындаушылық қабілетін көрсете алмайды. Сыныпта эмоциялы, өткір, еті тірі оқушылар эстрадада тартынып қалады. Ал кейбір әншілер біршама кемшіліктері бола тұра, жақсы пікір туғызады. Сондықтан, емтихан немесе байқаулар бірнеше кезеңмен еткізіледі, оның өзі шынайы жағдайды көрсете бермейді. Демек, оқушылармен шыдамды, ұзақ уақыт жұмыс істеу арқылы ғана олардың табиғи дарындылығына көз жеткізуге болады.

Оқушымен алғаш танысқаннан кейінгі ұстаздың міндеті – оның мүмкіндігін бағалау. Оқушының кемшіліктерін анықтап, ескерту жасау үшін тереңдетілген, негізделген, жылдам тексеру жүргізіледі. Алғашқы танысуды бірден дауысты тексеруден емес, еркін түрде қарапайым әңгімелесуден бастаған жөн. Бұл жағдайда оқушы ұстаздың қайырымдылық көзқарасын сезініп, бар мүмкіншілігін көрсетуге талпынады. Оқушымен әңгіме құра отырып, оның музыкалық қабілетін, жалпы мәдени деңгейін, мінезін біліп алудың маңызы зор.

Оқушының мәліметтерін бағалауда музыкалық-биографиялық, куәліктің мәні зор. Егер, оның әуендік қабілеті нашар, жалған әр беруді көрсетсе, ұстаздың әрекеті әр түрлі болуы мүмкін. Іс жүзінде оқушылар ән салуға үйрену, әнді тындау кезінде әуендік қабілеті жетіспесе, дауыс дұрыс қойылмағаны. Ал оқушы осы кезге дейін ән салып үйренбеген болса, онда оның ән салу қабілеті дамымаған, бірақ болашақта оны дамытуға көмектесуге болады. Кейде ән салуды жаңадан бастаған оқушы ұстазының ойнаған әуенін қайталай алмайтын жағдайлар болады [1]. Бұл жағдай фортепианоның дыбысына үйренбегендіктен. Керісінше, осы жаттығуды дауыспен көрсеткен кезде ол оны жеңіл және қатесіз орындайды. Бұндай құбылыс алыстағы ауылдардан келген оқушылардың арасында жиі кездеседі. Осындай оқушыларға шығармашылыққа оң әсер ететін жағдай жасап, өнер туындысын сезіммен орындауға, дұрыс тыныс алуға мәжбүр ету керек. Оқушыға өзі орындап үйренген туындыларды берген дұрыс. Бұл орындаулар вокалдық қабілеттің қандай екендігін анықтауға көмектеседі. Оқушы алдын ала ән салып, дауысын қалпына келтіріп алғысы келсе, оған бұрын орындаған жаттығуларын қайталауды ұсыну қажет.

Бірінші сабақта жаңа оқушының бұрынғы әдеттерін, қалыптасқан орындау стилін сақтаудың маңызы зор. Алғашқы қадамнан бастап дауыс қалыптастыру техникасына ескертулер жасауға болмайды, әйтпесе, оқушы үйренген сезімдерінен айырылып, өнерін жақсы деңгейде көрсете алмайды. Оқушы мен ұстаз арасында жақсы қарым-қатынас болған кезде ғана сабақтың тиімділігі артады.

Сабақты неден бастау керек? Тыныс алудан, көмекейдің жұмысынан немесе тілді жаттықтырудан ба? Бұл кезде ең дұрысы - дауыстың қалыптасуына көбірек кедергі жасайтын кемшілікті түзеуден бастау. Егер оқушының көңілін дұрыс тыныс алмауына, ашық ән салу, көмекейдің қысылуы сияқты бірнеше ескертулерге аудара берсе, ол бірде-бір кемшілігін жөндей алмайды.

Сабақ жаттығулар арасында үзіліс жасай отырып 25-30 минутқа созылуы тиіс, себебі, дауыс аппараты тез шаршап, жүйке жүйесін шалдықтырады. Дауысты жақсы шығару үшін күнделікті жарты сағат жаттығу қажет. Бастапқы кезде өз бетінше дайындалуға тыйым салу керек, ол әнді дұрыс айтпай үйренуге, ұзақ уақыт, кейде өмір бойы дауысты жоғалтуға әкеліп соғуы мүмкін [2].

Дауыспен жұмыс істегенде анағұрлым сәтті дауысталатын нотадан, үн диапазондарының орталық, тұстарынан бастаған жөн. Жоғары және төмен ноталардан аулақ болған абзал. Шеткі ноталар кеп күшті

кажет етеді. Дауысты өтпелі ноталарды талап етпейтін жаттығулардан, яғни, боз балаларда кеуде регистрынан, ал қыз балаларда орталықтан бастап дамыту керек. Себебі, дәл осы дауыс белігінде кез келген дауыстың қиналмай дыбысталатын «примарлық» деп аталатын әрлер орналасқан. Бұл қиналмай, анағұрлым жеңіл, еркін дауысталатын әрлер [3]. Олар толық, диапазонның ортасында орналасқан. Примарлық әр мен дауыстың табиғи тембрін айқындауда ыңғайлы ашық дыбыстардың атқаратын рөлі жоғары. Сондай-ақ, бұл кезде дауыстың күшінің дұрыс таңдалуының маңызы зор.

Дауыстап немесе жәй ән салу тиімділігі аз. Дауыстың анағұрлым сәтті дыбысталатын жерінен бастау керек. Жанадан бастаушылардың жаттығулары аса күрделі болмауы тиіс, бірақ шабуылдың дәлдігі және интонацияның тазалығы талап етіледі. Олардағы әннің шырқалуын, әуездің бөліктерін, әуендік ойды ескеру керек. Жаттығулардың орындалуының әуенділігі бірінші сабақтан бастап талап етіледі. Жаттығуларды жақсы ойластырылған аккомпанементпен берген дұрыс. Бұл әншілікті дамытып, оқушының дыбысты қабылдауын өткірлеп, сүйемелмен ән салуға жаттықтырады.

Вокалдық қабілетті жетілдірудің негізі дыбысты қабылдауды дамыту болып табылады. Дыбысты қабылдауға тәрбиелей отырып, дауыс аппаратының қызметін жақсарту жұмыстары жүргізілуі тиіс. Дауысқа қажетті бағытта әсер ете алатын жаттығуларды, репертуарды, вокализді тандау қажет. Музыкалық материалды дұрыс таңдаудың өзі дауысты тәрбиелеу болып саналады. Дауысты музыканың талабына сәйкес тәрбиелеуді ереже ретінде ұстану керек [4]. Жас әншінің орындаушылық сапасы жаттығулардан, вокализдерден, этюдтардан, керкем өнерден құралады. Музыка дауыс аппаратына әсер ете отырып, дауысты қажетті бағытта тәрбиелейді. Егер оқушы музыкалық материалды аз игеріп, жаттығуларды стандарттай алмаса, репертуарды дұрыс білмесе, ән үйренудің тиімділігін темендетеді.

Қорытынды. Оқушыны күнделікті дыбысталудың вокалдық, идеалын көрсету немесе айту арқылы тәрбиелемесе, әр түрлі вокалдық қиындықтарды жоюдың арнайы техникасын жетілдірмесе, әнді анық айта алмайды, вокалдық-техникалық сауатсыз болып, дауыстың деградациясына ұшырайды. Оқытып үйрету жетістікті болуы үшін ұстаз қажетті нәрсені толық түсіндіріп, көрсетуі тиіс, ал оқушы оны дұрыс қабылдап, орындауға міндетті.

Әдебиеттер:

1. Көпбаев А. «Болашақ музыка мұғалімдерінің вокалдық қабілеттерін қалыптастыру және дамыту жолы». – Алматы, 2003.
2. Әбікейұлы Қ. «Кәсіби әншілік өнері». – Алматы, 2004.
3. Гауһар тас: Әншіліл өнерге арналған хрестоматия. – Алматы, 2009.
4. Жакеева Б. Хор жүргізу: оқу құралы. – Алматы, ЖШС «Наз-9», 2008.

IV БӨЛІМ. ӨНЕРТАНУ

РАЗДЕЛ IV. ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

ӘОЖ 7.03; 7:001.12
МРНТИ 18.09

М.Б. Молдабеков¹, Е.С. Асылханов²

¹ Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, дизайн кафедрасының профессоры.
Алматы қаласы, Қазақстан. e-mail: murataly_57@mail.ru

² Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, дизайн кафедрасының профессоры.
Алматы қаласы, Қазақстан. e-mail: asylchan@mail.ru

ДИЗАЙН БРЕНДІ ЖӘНЕ ДИЗАЙНДЫ КОММЕРЦИЯЛАНДЫРУ

Аңдатпа

Қазіргі уақытта дизайн қызметін табысты коммерцияландыру мәселесі дизайнерлер армиясының және дизайнерлік фирмалардың олжалы қызметіне байланысты зор маңызға ие болып отыр. Шығармашылықтың және дизайнның сәтті экономикалық келбетінің құпияларын ашу – жобаларды тиімді сату жолымен емес, дизайн өнімін алатын адамдарға деген ізгілік пен сүйіспеншіліктің үлгісімен дизайнерлердің коммерциялық құрамдас бөлігі болып табылады.

Түйін сөздер: стайлинг, коммерциялық дизайн, ретроспективті вернисаж, бәсеке

Аннотация

Молдабеков М.Б.¹, Асылханов Е.С.²

¹ Казахская национальная академия искусств им. Т.Жургенова, профессор кафедры дизайна,
г. Алматы, Казахстан. E-mail: murataly_57@mail.ru

² Казахская национальная академия искусств им. Т.Жургенова, профессор кафедры дизайна,
г. Алматы, Казахстан. E-mail: asylchan@mail.ru

ДИЗАЙНЕРСКИЙ БРЕНД И КОММЕРЦИАЛИЗАЦИЯ ДИЗАЙНА

В современную эпоху перед дизайнерской деятельностью стоит задача поставить его в путь коммерциализации и чтобы дизайнерские фирмы работали с прибылью. Далее раскрыть удачные экономические образы творческих идей дизайна не путем выгодной продажи проектов, а путем, чтобы дизайн служил людям благонравно и примером любви к людям неотъемлемой частью дизайна.

Ключевые слова: стайлинг, коммерческий дизайн, ретроспективный вернисаж, конкурентность.

Abstract

Moldabekov M.B.¹, Asylkhanov E.S.²

T.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Professor of the Department of Design,
Almaty, Kazakhstan. E-mail: murataly_57@mail.ru

T.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Professor of the Department of Design,
Almaty, Kazakhstan. E-mail: asylchan@mail.ru

DESIGN BRAND AND DESIGN COMMERCIALIZATION

In the modern era, design activity is faced with the task of putting it on the path of commercialization and that design firms work profitably. Further, to reveal successful economic images of creative design ideas, not through a profitable sale of projects, but through a design that serves people well-intentioned and as an example of love for people an integral part of design.

Keywords: styling, commercial design, retrospective opening day, competitiveness.

Кіріспе. Қазіргі заманда дизайнерлік фирмалардың және брендтердің көп болуына себепті дизайнды коммерцияландыру, яғни дизайнерлік қоғамдастықта өзінің орнын табу мәселесі күн тәртібінде тұр.

Осы тақырыпты сөз етпестен бұрын бүгінгі заманның ұлы дизайнері Филипп Старктың шығармашылығына жүгіну керек, ол – жер шарының қай түпкірінде болсын, шығарманың түрлі саласында дизайн туындыларын жасап келе жатқан жан.

Филипп Старк дизайнының шығармашылық және коммерциялық табысын оның шығармашылық еркіндігімен, кейде тіпті формаларды, түстерді, текстураларды өмірде және ортаны қалыптастыру өнерінде жеңіл юмор астарында іздеумен де байланыстырады.

Дизайнердің шығармашылық мінезі қайда, қалай қалыптасуы мүмкін? Оның шығармашылығын зерттеушілердің басым көпшілігі дизайнердің бүкіл еңбегі өзінің қажыр-қайратының арқасында келді дейді. Расында солай ма?

Бренд және дизайнды коммерцияландыру

Әуелі екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі Францияның дизайн тарихына қысқаша тоқталайық. Соғыстан кейін Еуропа дизайнерлері және басқалар да Францияда дизайн өнерінің шаруасы бітті деп санады. Бірақ 1945 жылдың наурыз айында-ақ Луврде бірінші ретроспективті сән вернисажы өтті. Неге көрсетілім өтпеді?

Оған басты себеп: бұйымдарды толық көлемде дайындауға арналған материалдар болмады, Еуропаның көп қаласы қирап жатқан, екінші дүниежүзілік соғыс әлі аяқталмаған еді, Францияның өзін немістер басып алған болатын. Сәнгерлер аз ғана мата жұмсап, шағын қуыршақтарға киім тігіп, шеберліктерін көрсетіп жатты. Бұл акция қатыгез соғыс уақытында сән әлемі ғана емес, жалпы дизайн да қоғамға керек емес екенін, бұлардың заманы әлі туа қоймағанын көрсетті.

Ары қарай таркатсақ: Американың коммерциялық дизайнының пионері Раймонд Лоуи Францияда дүниеге келген, шығармашылығы Америкада XX ғасырдың 20-жылдарында басталған 1953 жылы Парижде Compagnie 1 Esthetique Industrielle R Loewy деген фирма құрады. Фирма америкалық филиал емес, өзінің мақсаты мен тұжырымы бар, дербес дизайнерлік ұйым болды.

Дәл осы уақытта Франция ортақ нарықтың орталығы еді және Р.Лоуи фирмасы Батыс Еуропаның барлық елдеріне жұмыс істей бастаған болатын. Тапсырыспен жұмысқа кірісе отырып Лоуи нарықты, түрлі дәстүрді, тапсырыс берушілердің сұраныстарын мұқият зерттеді. Р.Лоуидің тапсырыс берушілермен жұмысы, ондағы әдіс-тәсілі Филипп Старкке белгілі болған деп ойлаймыз. Р.Лоуи фирмасына тапсырыс берушінің қатарында, жоғарыда атап өткендей, Франция ғана емес, бүкіл Еуропа бар еді.

XX ғасырдың ортасында Р.Лоуи америкалық стайлингпен күрес жүргізіп жатыр еді, онда, кейде дизайнға да назар аудармай, әуелі тауарларды сату міндеті қойылып жататын. Р.Лоуи ұстанған екінші кредо, ол – дизайн жалпы әлеуметке ғана емес, нақты жеке адамға қызмет етеді деген тұжырым. Осы кредоны ол бірінші орынға шығарды. Бұл – басқа мұнай компанияларынан бәсекені аңдаған Shell фирмасының Лоуиге жүгінгенінен байқалады, сол кезде Лоуи: "Shell станциясына келушілер – автомобильдер емес, адамдар" деп атап айтқан екен. Дәл осы тұжырым Р.Лоуидің шығармашылық ұстанымына негіз болған. Және осы бір маңызды сәт Франция дизайнының қалыптасуына, кейін алдымен Филипп Старктің шығармашылығына зор әсер етті. Мысалы, Р.Лоуидің Франциядағы дизайн фирмасы француз фирмасына арнап ыдыс-аяқты жобалай отырып, атақты аспаз Оливьеге сарапшы ретінде жүгінген. (Біздің болжамымыз бойынша, бұл – Ресейден шыққан аспаздардың ұрпағы. Люсьен Оливье 1 838 жылы Мәскеуде дүниеге келген және өмірінің соңына дейін Ресейде өмір сүрген. 1860 жылдары Оливье «Эрмитаж» мейрамханасының иесі болған, қысқы салаттың рецептің жасаған, көп ұзамай сол салатты ойлап тапқаны үшін мәзірге оның атын берген екен. (Бейіті Введенский зиратында тұр, кейін қалпына келтіріліпті. «Эрмитаж» Трубной көшесінде, Пеговтың үйінде тұрған.).

Өндіріске енгізуге Оливье ғана мақұлдаған бірқатар кастрюль мен табаны ғана тандаған екен. Лоуи жобалаған, Оливье сыннан өткізген асүй жабдығы, әрине, Францияда жаппай сатылымға шығып, коммерциялық табыс тапты. Бұл жерде, біріншіден, кәсіби шебердің пікірі көп нәрсені шешкен, содан соң, әлбетте, әуелі осы ыдыс-аяқты пайдаланатын халықтың көңілінен шығуы керек болған.

Біздің пікірімізше, осы Лоуидің бір өзі ғана Еуропаны америкалық өріске салды, өнеркәсіптік бұйымдарды жобалаудың, графикалық дизайнның, сәулеттің, маркетингтің және сұранысты зерттеген ғылыми-зерттеу бөлімшелерінің тұтас топтары бірінші күннен бастап бүкіл әлемдегі бәсекелестерінің бұйымдарын зерттей бастаған.

XX ғасырдың 50-жылдардан дизайн барысы Францияда бастау алған, кейін 60-жылдары жалғасқан, одан кейінгі жылдары да жалғасын тапқан дизайн процесіндегі осы бір құбылыстар Филипп Старктың шығармашылығына мықты платформа болды. Филипп Старктың табысты коммерциялық дизайнының түрлі құпиясы бар. Старк ұстанатын құпиялар – бір жағынан, қарапайым ғана нәрсе, ол – дизайнерге тұтыну тауарларының жаппай өндіріске шоғырлануына көмектескен демократиялық дизайн тұжырымы. Дизайнер бағаның төмендеуіне, көпшілікке керек тауардың сапасының артуына көп күш жұмсады.

Дизайн адамға көмекке келу керек, олардың өмірін жақсарту керек, деп ұйғаратын Филипп Старк. Дизайнердің өзінің алдына қойған басты міндеті, ол – өзінің түрлі қызмет көрсетуімен, жобалап отырған бұйымның сапасы мен бағасының әдемі үйлесімімен халыққа қандай пайда әкелмек, ел онысын қалай қолданбақ, осыны анықтау. Мен ұсынған бұйымдың тұрмыстың түзелуіне септігін тигізсе, сөйтіп, сол бұйымның қалың елдің тіршілігіне, олардың осы төңіректегі ой өрісінің кеңеюіне қалай әсер ететінін білсем, сол маған өте маңызды, деп санайтын дизайнер.

Филипп Старк осы жұмыстың қарапайым, ұтымды, үйлесімді тұстарын тауып, соған көшу арқылы өмірді жақсарту жолдарын іздеді.

Филипп Старктің табысты коммерциялық жолын барынша кеңейткен келесі бір ұстанымы, ол – дизайнердің елге пайдасын тигізуі, сол үшін өзінің өнерін барынша пайдалануы, бұл – бұйым дизайнының, дизайнер өмірінің, компанияның басты міндеттерінің бірі. Старк өзінің сөздік қорынан «тұтынушы» деген сөзді мүлдем алып тастады, оның орнына «өзіме», «досыма», «қызыма» деген сөздерді енгізіп, өзгелерді де осыған үйретті. Әсіресе «Thomson» фирмасының көркемдік директоры болып жұмыс істеп жүргенінде бәрі жаппай қолданып, «менің өзім де, осы бұйымдарды әзірлеген дизайнер де, жасаған фирма да тұтынушы үшін емес, өзіме, досыма, қызыма арнап арнайы дайындайды» деуші еді.

Оның жеке өзі бас болып, түпкі идеядан бастап бейнелер жасау және кезең-кезеңімен дизайнердің өзі қатысып отыратын авторлық бұйымдарды жаппай өндіру үшін дизайн төңірегіндегі барлық жағдай мен проблеманы зерттеуге арналған маркетинг пен психология бойынша тиянақты үлкен жұмыстар жүргізілді. Ең бастысы, жоғарыда атап өткендей, "Thomson" фирмасында жұмыс істей жүріп, ол «технологиядан бастап адамдарға дейін» деген бір жаңалықты ашты, оның мәнісі - технологияның өз басы түпкі мақсат емес, ол – тек құрал ғана, ал басты мақсат әуелі қоғам өкілдеріне, қалың елге адамгершілікті, сүйіспеншілікті, ізгілікті тарату екенін айқындау еді.

Филипп Старк – әрине, есепке ғана жүгінетін, салқын қанды бизнесмен, бірақ ол өзінің бизнесін елге зиян келтірмей, керісінше адам баласын жақсы көріп, елге қамқор болып, әуелі өмір туралы ойды түзіп, тіршілік сапасын жақсарту жолында жасады. Оның мақсаты өз тауарын тиімді сату ғана емес, өзінің авторлық дүниелерін тар шеңбердің емес, қалың жұртшылықтың игілігіне шығарып, төрткүл әлемнің бір бөлігіне айналдыру болатын. Философиясы да кісі қызығарлықтай: «Өнім дизайнының өзекті мәселесі - көптеп сату емес, ұзақ өмір сүру құқығын алып беру...» дейді.

Дизайнның құқығы мен міндеті - өнімнің ережелерге сәйкестігі туралы мәселе қою және оның пайда болуының дұрыс екенін бағалау. Қандай да бір болмыс, өнеркәсіп бұйымдарының, графикалық-жарнамалық өнімдер дизайнының пайда болуының заңдылығы деген не? Біріншіден, дизайнердің әлеуметтік өкілінің өмір сүру ортасына қатысты дүниелерді құру, ұйымдастыру барысында әрбір дәуірдің өзі заттың түсі мен ажары деген ойдан бастап үлкен өнеркәсіп нысандары мен қоршаған ортаға дейінгі өзінің талаптарын қояды. Биік гуманистік қасиеттерге ие, сырбаз Филипп Старк осы бір жұмысын дөңгелетіп әкетті. Өзінің бұйымдарын ол кейбір өндірушілерге шынында да төмен бағамен ұсынады, өйткені әлеуметтік ортаны қаржы жағынан болсын, әлеуметтік жағынан болсын, биік тұрған, тәкаппар элита дизайны қалыптамайды, әлеуметтік ортаны бұқара, қалың елдің қолына түсетін дизайн ғана қалыптайды. Филипп Старктың даңғыл жолы, ол – кәдімгі тұрмыс заттарын шығару. Олардың орнын өзге еш нәрсе баса алмайды ғой: қолсағат, шыбынұрғыш, тіс шөткісі, сөлсыққыш, ноутбук тімтуірі, орындық, қолжетімді тұрғын үй кеңістігінің, қонақ үйдің, өнеркәсіп нысандарының интерьерін ұйымдастыру, сөйтіп, адамдардың айнала жұртқа деген аялы сезімін, әлеуметке деген ашық көңілін қалыптастыру.

Филипп Старктың коммерциялық тұрғыдан алғанда табысты, олжалы дизайны – ол бір келісті, ғажап өнер, автордың жүрегін жарып шыққан дүние елдің де жүрегін жаулап алады, сөйтіп, адам баласының көңіліне барақат сезім ұялататын бір аяулы дүние болып шығады. Сонымен қатар шедевр жасауға ұмтылған дизайнердің өзіне де, ең алдымен қалың жұртшылыққа да пайдалы, өйткені олар бұл ойлаған пішіннен, құрылымнан, түстер мен текстурадан, материалдардан жасалған өнімдерді пайдаланады. Шығармашылықтағы маңызды сәттің бірі, ол – шығармашылыққа жан-тәнімен берілетін ерекше хәл, креатив табу: ілгек түріндегі телефон аппараты, «инь-янь» формасы кесіндісіндегі макарон, болат табыт түріндегі күлсалғыш, рыцарь қылышы пішініндегі туалет шөткісі, механикалық сөлсыққыш және т.б. дүние жасау. Дизайнның аталған концепцияларын құрудағы креатив пен ерекше жан серпілісі ең алдымен өзіне, тіпті базбіреуге бірқатар шығармашылық жобаға, шығармашылық ізденіске жол ашу болды деп ойлаймыз.

Алайда достарының белгілі бір тобына бұлар белгілі болған кезде олардың қатты қызығушылығын туғызып, өндіріс жолға қойылды. Кейде Филипп Старктың кейбір бұйымдарының тағдыр-талайы тіпті қызық, мәселен, белгілі бір бейімділігі күшті механикалық сөлсыққыш XX ғасыр дизайнының шедевіне

айналды. Дизайнердің жан-тәнімен жасаған нәрсесі, міне, осылайша тұлғалы дүниеге айналады, дизайн мұражайларында, өзге де жерлерде лайықты орнын алады.

Старк үнемі ізденіс үстінде, жұмыс бабында жүреді. Ол жаңа желілер қосып, өнімдерін, бұйымдарын, көрсетілетін қызмет ассортиментін белсенді түрде, үнемі кеңейтіп отырады. Ол жиһазбен, әшекеймен, сәулетпен, көше жабдықтарымен, өнеркәсіп бұйымдарымен, ванна және асүймен, еден және қабырғаға арналған жабынмен, кеңсе және ас үй жабдығымен, асхана құралымен, киім-кешекпен, аксессуармен, ойыншықтармен, рух шақыратын айналармен, графикалық дизайнмен, баспа қызметімен және, әрине, креативті дизайнмен айналысады.

Сәулет дизайнында Филипп Старк жалпы үйлесімділікті бұзбай, дизайнға нысанды қоршаған ортаға енгізуге көмектесетін міндет қойды, ал нысанның өзі жалпы контекске органикалық түрде еніп, оның бір бөлігі болуы керек екенін белгіледі. Бұл Токиодағы "Asahi Beer Hall" ғимаратынан, Осакадағы "LeBaron Vert" кешенінен, Париждегі сәндік-қолданбалы өнер ұлттық мектебінің жапсарлас құрылысынан, "The Alhondig" мәдени-ойын-сауық орталығынан, Америкадағы, Англиядағы, Бразилиядағы қонақ үй кешендерінен, президенттік апартаменттерден, Филипп Старктің басқа да туындыларынан байқалады және осының бәрі сәулет дизайнының коммерциялық табысы болды.

Филипп Старктің дизайнындағы тұжырым мен іс-қимылдың қарама-қайшы бағдарламасы, ол – дизайн ақша үшін жұмыс істеген кезде дизайнға бағдар берілмейтіні. Оның ойынша, осының өзі механика әлеміне жатады, «философия» әлеміне тиесілі. Әсілі, дизайнер өркениеттік даму ауқымында ойлайды. Дизайнердің пікірінше, «прогресс идеясына негізделген махаббат тұжырымы мен құдай тұжырымы өркениетті әкеліп, соның арқасында жер планетасы өкілдерінің өмір сүруінің түпкі мақсаты – «махаббат» сезімі салтанат құрды». Дизайнға деген сүйіспеншілік және алдымен оның өнімдерін сатып алатын және туындыларын жақын тұтатын адамдарға деген іңкәрлік – бұл әлі Филип Старк шығармашылығының табысты коммерциялық құрамдас бөлігі емес.

Өзінің өнегелі өмірінде Старктың барлық дүниеге жоба жасағаны көрініп жоба-бағыт бойынша шағын тізімінен белгілі. Сонымен бірге Stark маркалы заттар эстеттің тар шеңберіне арналмаған, дизайнер солардың төрткүл дүниенің бір бөлігі болсын деп, ең жақсы нәрсе қалың көпшілікке қолжетімді болсын деп жанталасты. Бұл ретте дизайн бизнесінің адамгершілік негіздерін де сақтауы керек болды.

Филипп Старктің туындылары – стильденген, қарапайым, органикалық дүниелер. Ол ерекше материалдар комбинациясын пайдаланады: шыны тас, пластмасса, алюминий, мата мен металл, және Старк етене таныс заттарға жаңа көзқараспен де қарай біледі. Мысалы, неге хрустальдан тау салмасқа, дейді ол. Жау пиғылды жат жұрт та, қаржысқан көңілдер де оның шығармашылығындағы бағдарға ұқсап тіл табысып, елге мейіріммен қызмет ету мәдениетіне айналады. Филип Старк гуманистік көзқарас ретінде жарық шашатын құралдар желісін құрды. Дәлірек айтсақ: Калашников АК47 автоматына үстел шамын, ал Beretta тапаншасына кішкене сәулелер орнатты. Бұл – қарапайым ғана нәрсе, шығармашылық ерекше идеялар емес, қайта дизайнердің коммерциялық табысының бір бөлігі. Филипп Старк туралы талмай айта беруге, шаршамай жаза беруге болады, дегенмен қазіргі заман пішіндерін жасаудың ұлы шеберінің дизайнындағы табысты коммерциясының кәсіби құпиялары туралы баянымыздың осы жеріне, өзіміздің сөз саптауымыздың аясында, көп нүкте қоя тұрамыз.

Қорытынды. Сөз соңында бір маңызды фактіге тоқталайық. Сонымен қатар Филипп Старк дизайн дүниесінде гуманистік идеяларды нықтап енгізіп бекітті. Дизайн қарапайым бұқарахалыққа қызмет ету керектігін көрсетіп, осы жолд өз еңбегімен бүкіл дүниежүзіне танымды болды. Тағы бір ой бар, ол – мынау: шығу тегіне үңілсек, Филипп Старк өзін орыс санайды және өзі ата-бабам Ресейде астрономдар болған деп отырады. Расында да, оның бойынан ресейліктерден байқалатын, әр нәрсеге құмармен қарайтын, буырқанған сезім ағыстары көзге түседі. Көңілінде орыспен жақын байланыс барын да сезеді. Әлбетте, орыс адамының кең, мол, ұлы жан дүниесінің дәл өзі, әрі Филипп Старктің алпыс екі тамырында солқылдап аққан, бұла қанның өзі - оның шығармашылық ұстанымның кеңдігі мен көп факторлығын сипаттайтын дүние.

Әдебиеттер:

1. Рунге В.Ф., *История дизайна науки и техники*: - Книга вторая. – М.: Издательство "Архитектура – С", 2007 г. – 432 с.
2. Михайлов С.М., *История дизайна*: - том 2. – М.: Союз дизайнеров России, 2003 г. – 270 с.
3. Лаврентьев А.Н., *История дизайна*. – М.: Издательство "ТАРДАРИКИ", 2007 г. – 303 с.
4. Розенсон И.А., *Основы теории дизайна*. – СПб: издательский дом "Питер", 2007 г. – 219 с.
5. *Проблемы дизайна – 3: Сборник статей под редакцией В.Л. Глазыева: том 3.* – М.: Издательство "Архитектура – С", 2005 г. – 288 с.

ӘОЖ 791.43.03
МРНТИ 18.67.09

Н.Р. Мұқышева¹

¹Өнертану кандидаты, профессор, Қазақ ұлттық өнер университеті,
Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., e-mail: arizan.kino@mail.ru

КӘУКЕН КЕНЖЕТАЕВТЫҢ КИНОДАҒЫ КЕЙІПкерлері: ӘКЕ Бейнесі

Аңдатпа

Мақалада 1960 жылдардан бастап, күні бүгінге дейін түсірілген қазақ көркемсуретті фильмдеріндегі әке бейнесінің ерекшеліктері қарастырылады. Өзге кейіпкерлер секілді, кинодағы әке бейнесі де белгілі бір уақыттың, адамдардың психологиялық, моральдық-этикалық, тіпті тарихи құндылықтарының бағдаршамы іспетті. Автор осы ретте қазақ театры мен киносының ұлы актері Кәукен Кенжетаевтың «Тұлпардың ізі», «Қыз Жібек», «Мәншүк туралы жыр», «Гаухартас» фильмдерінде сомдаған кейіпкерлер бейнесінің ерекшеліктеріне назар аударады. Сондай-ақ соңғы отыз жылдағы қазақ көркемсуретті киносы, соның ішінде Дәрежан Өмірбаев, Серік Апрымов, Әмір Байғазин, Әділхан Ержанов және Нариман Төребаевтардың фильмдеріндегі әке бейнесі саралталады.

Түйін сөздер: қазақ киносы, әке бейнесі, ұлттық болмыс, Кәукен Кенжетаев, «Тұлпардың ізі», «Қыз Жібек», «Мәншүк туралы жыр», «Гаухартас», бүгінгі кино

Аннотация

Мукушева Н.Р.¹

¹кандидат искусствоведения, профессор, Казахский национальный университет искусств,
Казахстан, г. Нур-Султан, e-mail: arizan.kino@mail.ru

ГЕРОИ КАУКЕНА КЕНЖЕТАЕВА В КИНО: ОБРАЗ ОТЦА

В статье рассматриваются особенности образа отца в казахских игровых фильмах, которые снимались с 1960-х годов по сегодняшний день. Как и другие герои, образ отца в кино является знаком времени, отражением психологических, морально-этических, а также исторических ценностей. В данном материале автор обращает внимание на образы отцов-героев в фильмах «Следы уходят за горизонт», «Кыз Жибек», «Песнь о Маншук», «Храни свою звезду» в которых играл великий актер казахского театра и кино Каукен Кенжетаев. Рассматривается образ отца в казахском игровом кино за последние тридцать лет, в том числе в фильмах Дарезжана Омирбаева, Серика Апрымова, Эмира Байгазина, Адильхана Ержанова, Наримана Туребаева.

Ключевые слова: казахское кино, образ отца, национальный менталитет, Каукен Кенжетаев, «Следы уходят за горизонт», «Кыз Жибек», «Песнь о Маншук», «Храни свою звезду», современное кино

Abstract

N.R. Mukusheva¹

¹candidate of art history, professor, Kazakh National University of Arts,
Kazakhstan, Nur-Sultan, e-mail: arizan.kino@mail.ru

KAUKEN KENZHETAEV'S CHARACTERS IN THE MOVIE: THE IMAGE OF THE FATHER

The article considers the features of the image of the father in the Kazakh feature films made from the 1960 s to the present day. Like other characters, the image of the father in the cinema is a beacon of psychological, moral, ethical and even historical values of a certain time and people. In this regard, the author draws attention to the peculiarities of the image of the characters in the films of the great actor of Kazakh theater and cinema Kauken Kenzhetaev «Tulpar's trail», «Kyz Zhibek», «Song about Manshuk», «Gaukhartas». Kazakh art cinema of the last thirty years period includes the image of the father in the films of Darezhan Omirbayev, Serik Aprymov, Emir Baigazin, Adilkhon Yerzhanov and Nariman Torebayev. The image also will be analyzed in this article.

Key words: Kazakh cinema, the image of a father, national identity, Kauken Kenzhetaev, «Tulpar's trail», «Kyz Zhibek», «Song about Manshuk», «Gaukhartas», today's cinema

Кіріспе

Қазақ киносындағы отбасының, әке мен ананың, ұл мен қыздың, келін мен ата-ененің орны қалай бейнеленгенін айтсақ, сөзсіз, қоғамның бет-бейнесінің, халық менталитетінің қаншалықты өзгеріске ұшырағанын анық көруге болады. Ұлттық кино тарихына көз жүгіртсек, әкенің бейнесі белгілі бір уақыттың, адамдардың психологиялық, моральдық-этикалық, тіпті тарихи құндылықтарының бағдаршамы іспетті рөл атқаратынын байқау қиын емес. Қазақтың ғасырлар бойы өмір сүріп келген отбасы институтында әкенің орны өте маңызды екені белгілі. Қазақ ұғымында әке тек бір отбасының тірегі ғана емес, жалпы ұлттық болмыстың, ұлттық мінездің сақтаушысы әрі қорғаушысы ретінде қабылданды. Яғни, тұтас ұлттың тағдыры әкенің бітім-болмысы және рухани кеңістігімен тығыз байланысып жатты. Сондықтан, кино өнерінің бүгінгі және кешегі тарихындағы әке бейнесін талдау тек экрандағы әке бейнесінің ғана емес, біз өмір сүріп жатқан қоғамның, ұлттық болмыстың, халық дүниетанымының қаншалықты өзгеріске ұшырағанын немесе ұшырамағанын аңғаруға мүмкіндік берері сөзсіз.

Қазақ киносындағы әке бейнесі – ұлттық болмыстың көрінісі ретінде

Қазақ киносының алғашқы онжылдықтарында әкенің бейнесі «жағымды», «жағымсыз» кейіпкер ретінде кеңестік идеологияның аясында қарастырылды. «Жағымды» әке – ол міндетті түрде кеңес үкіметінің белсендісі, адал қызметшісі, ал «жағымсыз» – сөзсіз бай-болыс және жаңа үкіметтің «ата жауы». Әрине, бұл фильмдердегі қазақ отбасындағы әкенің орны идеологиялық мазмұннан аса қоймайды. Бұл туралы кинотанушы Гүлнар Әбікеева: «Кеңес үкіметі жылдары әкенің бейнесі «Сталин» немесе «Партия» деген ұғымдардың орнын алмастырды. Этникалық әке-кейіпкер ұлттық эпостар бойынша түсірілген фильмдердің персонажы ретінде ғана көрініс тапты» деп жазды [1, 10 б.].

Қазақ киносындағы әке бейнесінің ұлттық болмыспен тығыз байланысты болған «алтын кезеңі» 1960-1970 жылдармен тұспа-тұс келді. Көгермен осы жылдары түсірілген «Тұлпардың ізі», «Менің атым Қожа», «Қилы кезең», «Арман – атаман», «Қыз Жібек», «Гаухартас», «Атамекен», «Мәншүк туралы жыр», т.б. фильмдерінен әке болмысынан сабырлылық пен ірілікті, парасаттылықты көреді. Экрандағы әке болмысымен ұштасып жатқан ұлттық бояуды іздегіміз келсе, ылғи осы шығармалар жүгінетініміз де сондықтан.

Жалпы, қазақ киносындағы әкенің бейнесі туралы арнайы зерттелген еңбектер жоқтың қасы деуге болады. Кинотанушы Гүлнар Әбікееваның «Нациостроительство в Казахстане и других странах Центральной Азии, и как этот процесс отражается в кинематографе» атты монографиясында (2006) мемлекеттің жай-күйі мен ұлттық болмыстың метафорасы ретінде әкенің кинематографиялық бейнесінің өте маңызды рөл атқаратынына назар аударады. Алайда, мұнда 1960-1970 жылдары түсірілген қазақ фильмдерінен тек «Атамекендегі» (1966, сц.авт. О.Сүлейменов, реж. Ш.Айманов) Елубай Өмірзақовтың кейіпкері ғана қарастырылады. Біздіңше, қазақ киносындағы әкенің, оның ұлттық болмыстың тірегі ретіндегі көрініс табуы тек «Атамекен» фильмімен ғана шектелмейді. Ұлттық дүниетанымдағы әкенің бейнесі дегенде «Тұлпардың ізі», «Қыз Жібек», «Мәншүк туралы жыр», «Гаухартас» фильмдеріндегі қазақ театры мен киносының ұлы актері Кәукен Кенжетәев сомдаған кейіпкерлерді де ұмытпауымыз керек. Қазақ киносындағы әкенің бейнесі туралы мәселе қозғалғанда бұл фильмдердің маңызы аса зор.

Аталмыш фильмдердің жұлдызы жарқырап, қазақ өнері мен мәдениетінің тарихында қалуына – режиссер, сценарий авторы және актерден тұратын шығармашылық үштіктің рухани үйлесімділігі әсер еткені даусыз. Ал бұл рухани үйлесімділік ұлттық тамырдан ажырамаған халықтық мінезбен, болмыспен байланысты еді. Шәкен Айманов, Мәжит Бегалин, Абдолла Қарсақбаев, Сұлтан Қожықов, Шәріп Бейсембаев секілді режиссерлер мен Ғабит Мүсірепов, Олжас Сүлейменов, Әкім Тарази, Бердібек Соқпақбаев, Дулат Исабеков, т.б. сияқты қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдері басы-қасында болған бұл фильмдерде автордың идеясы, айтар ойы актер сомдайтын кейіпкердің болмысымен ұштасып жатты.

Сонымен, Кәукен Кенжетәевтың сомдауындағы «Тұлпардың ізі» фильміндегі (1964, сц.авт. Ә.Тарази, реж. М.Бегалин) Танабайдың, «Мәншүк туралы жырдағы» (1969, сц.авт. А.Михалков-Кончаловский, реж. М.Бегалин) Мәншүктің әкесінің, «Қыз Жібектегі» (1970, сц.авт. Ғ.Мүсірепов, реж. С.Қожықов) Төлегеннің, «Гаухартастағы» (1975, сц.авт. Д.Исабеков, реж. Ш.Бейсембаев) Тастанның әкесінің бейнесі қандай қырымен ерекшеленді?

«Тұлпардың ізі» фильмі кезінде қазақ киносына тың серпіліс ала келді. Қарапайым шопан отбасының күнделікті тыныс-тіршілігі, әке мен шешенің, ұлы мен келіннің ара-қатынасы, әрқайсысының сол отбасындағы алатын орны бұған дейінгі түсірілген фильмдерден ерекшеленіп тұрды. Кейіпкерлері сөзге өте сараң. Сырт көзге елең етерлік оқиға жоқ секілді. Бірақ, ол әрқайсысының ішкі әлеміндегі арпалыста өтуде. Бұл кейіпкердің қимыл-қозғалысы, көзқарасы, дауыс ырғағы, тіпті, үйлеспей жататын сөз тіркестері арқылы беріледі.

Фильмдегі ата-ене мен келін, келін мен күйеуі, әке-шеше мен ұлы арасындағы қарым-қатынастың психологиялық сипаты әкенің бітім-болмысымен, қас-қабағымен ұштасып жатыр. Өзге кейіпкерлер сияқты ол да үнсіз. Бірақ, бұл үнсіздіктің астарында қатал мінез бен сабырлылық байқалады. Ұлы мен келіні арасындағы рухани алшақтықты, Жаухаздың ішкі жан-дүниесіндегі қарама-қайшы сезімдерді (Тұрардан көңілі қалуы, ата-енесін қимай сергелденге түсуі) сезсе де, ұлына да, келініне де жаны ашып, іштен тынады. Кәукен Кенжетәев ойынындағы әкенің бейнесі күнделікті тұрмыс-тіршілікте көрініс беретін даналық пен сабырлы ақыл-ойды көрсетеді. Әкенің сабырлы болмысы, сөзге сарандығы, көзқарасы мен қас-қабағы оның ішкі рухы мықты адам екенін сездіреді.

«Тұлпардың ізі» фильмі туралы «Қазақ әдебиеті» газетінің 1965 жылдың 4 маусым күнгі санында белгілі жазушы Шыңғыс Айтматов былай деп жазды: «Фильм тың серпілісті аңғартады, сол себептен де ол бұдан бұрынғы жасалған шығармалардан ерекше оқшау тұр. Оның күші – биік профессионалдық мәдениет пен байсалды ұстамдылықта. Біз осы фильм арқылы тоғысқан сөз толқынысыз, декларациясыз көркем бейнелерді жасауға болатынын айта аламыз. Сөйтіп, ұлт кинематографының дамуындағы тағы бір жаңа сапаны көреміз» [2, 2 б.]. Жазушы әрі қарай фильмдегі әке мен шешенің бейнесі туралы ойын былай деп өрбітеді: «Маған шал мен кемпір үлкен әсер етті. Олар баласының бозөкпе ынжық екенін біле тұра одан безбейді. Ол жамандық жасағанда да ата-ана оған көңілдеріндегі ойларын тура айтпайды, бұған өздерінің де кінәлі екендіктерін біліп, үнсіз қайғырады...» [2, 2 б.].

Кәукен Кенжетәевтың сомдауындағы боранды түнде жоғалған қойды іздеп шыққан ұлының дала заңынан, адамдық қасиеттен аттап, жанындағы серігін тастап кеткен қылығын жазғырған әкенің қас-қабағы мен қатал көзқарасының өзі-ақ адам сотынан гөрі ардың соты әлдеқайда ауыр екенін аңғартады. Өйткені, әкесі – ұланғайыр ен даланың заңын тұла бойына сіңірген адам. Ал, оның ұрпағы (Тұрар) сол заңды бұзды, сайын далада кез-келген сәтте кездесетін сын сағатта солқылдақтық пен қорқау мінез танытты. Сценарий авторы Әкім Тарази мен режиссер Мәжит Бегалин Кәукен Кенжетәевтың кейіпкері арқылы ғасырдан ғасырға жалғасып келе жатқан қазақтың мінезін, болмысын көрсетеді.

Белгілі кинотанушы Бауыржан Нөгербек «Экранно-фольклорные традиции в казахском игровом кино» атты монографиясында былай деп жазады: «Бұл фильмде драматург Ә.Тарази мен режиссер М.Бегалин драма жанрындағы шығармада тұңғыш рет көркемдік тұрғыдағы шыншыл ұлттық мінез-құлықты бейнеледі. Қазақы дүниетанымның кеңістігін, көшпендінің болмысын айқындап берді» [3, 206 б.]. Кинотанушы мензеп отырған қазақы дүниетаным кеңістігі мен көшпенді болмысының негізгі діңгегі әкенің (Танабайдың) болмысымен тікелей байланысып жатыр.

Кәукен Кенжетәев сомдаған тағы бір әке бейнесі «Мәншүк туралы жыр» фильмінде (1969) көрінеді. Фильмнің өн бойында Мәншүктің рухани діңгегі, дүниетанымы әкесінің бейнесімен тығыз байланыста беріледі. Фильмде Мәншүк пен әкесінің ата-баба мазарлары, бал-бал тастардың арасымен келе жатқан көрініс бар. Осы көріністе әкесін мұқият тыңдап келе жатқан Мәншүк бірде жымияды, бірде мұңаяды, енді бірде таңырқап, әкесіне көз алмай қарайды. «... Ер туып, ел қорғаған ата-бабаң, бұл күнде ізі жатыр...» дейді кадр сыртында домбыраға қосылып айтылатын өлең жолдарында. Олай болса, «ер туып, ел қорғаған ата-бабаның» ұрпағы Мәншүктің ержүрек болмауы мүмкін емес. Кәукен Кенжетәевтың сомдауындағы әке бейнесі бұл фильмде де Мәншүк нәр алған ұлттық дүниетанымның, ұлттық болмыстың қайнаркөзіне айналады.

«Қыз Жібек» фильміндегі Жібек пен Төлегеннің әкелері (Сырлыбай мен Базарбай) – кеңес киносындағы бай-манап, хандардың бейнесіне тіптен қарама-қарсы кейіпкерлер. Бұған дейін кеңес идеологиясы таңып келген байдың, ханның бейнесі – ел-жерді қанаған, әділетсіз, пасық, бір сөзбен айтқанда «жағымсыз» кейіпкердің бейнесі болуы керек-ті. Алайда, «Қыз Жібек» фильміндегі Сырлыбай мен Базарбайдың бейнесі кеңес кинематографындағы қатып қалған бұл қағидадан алшақ кетеді (әрине, мұның алдында «Қилы кезеңдегі» Жүніс пен «Қараш-Қараш» фильміндегі Жарасбайлар болды).

Кененбай Қожабековтың Сырлыбайы – ел мен елдің, ер мен ердің татулығын, бірлігін ойлаған әрі ел басқарып отырған даланың ақылды, сабырлы, данағой ақсүйегі болса, Кәукен Кенжетәевтың Базарбайы – алдында мыңғырған малы бар, ен далада көшіп-қонып жүрген бай ғана емес, шетел саудагерлерімен терезесі тең экономикалық байланыс орнатқан, бүгінгінің тілімен айтқанда, ірі капиталисі. Сонымен бірге, ол бірнеше тіл білетін сол заманның озық ойлы адамы (тіл білмесе, жанындағы шетелдіктермен байланыс жасауы да неғайбыл еді).

Тағы бір назар аудартатыны – Базарбай мен Сырлыбайдың киім кию үлгілері біріне бірі ұқсамайды. Сырлыбайдың үстінде дәстүрлі ұлттық киім (шапан, қымбат бөрік т.б.), ал Базарбайдікі мүлдем өзгеше. Осы киім үлгісін Кәукен Кенжетәевтың өзі ұсыныс жасағаны туралы белгілі жазушы-публицист Камал

Смайылов былай деп жазады: «... Бұл баяғы даланың, баяғы ауылдың ұзын шапан, ұзын сақал шалы емес. Ол (аты да тегін қойылмаған) қазақ даласына кеулеп ене бастаған сауда қатынастарының, жаңа леп, жаңаша ғұрыптың адамы... «Базарбайдың сырт пішіні қандай болуға тиіс?» дегенде, Кәукен фильм режиссері Сұлтанға: «Оның кеудесіне түскен сақалы, аяғына оралған шапаны болмауы керек (ондай бір шал – Сырлыбай бар ғой), ол шоқша сақалды, жинақы, қысқа киінген, тіпті жаңаша ойлайтын ақсақал болсын, мен сондай Базарбайды көрсеткім, ойнағым келеді» [4, 136-137 бб.].

Сырлыбай мен Базарбай – көшпенді қазақ қоғамындағы биліктің, ел басқарудың екі түрлі моделі. Бірі – ішкі еларалық (руаралық) саясатты, екіншісі – тек ішкі ғана емес, сыртқы саясатты да (экономикалық) жүргізіп отырған кейіпкер. Екі жағдайда да рухы мықты, ішкі тұнығы шайқалмаған әкелердің бейнесі көрініс табады. Бір рулы ел қас-қабағына қарап отырған Сырлыбайдың бойынан әкелік мейірім сезіліп тұрса, «жаудың» қызымен некелесіп келген ұлына деген әкелік мейірімін көрсетуге Базарбайдың ішкі қатал принципі жібере қоймайды.

Фильмде Төлегеннің әкесі көрінетін эпизод аса ұзақ та емес. Алайда, осы қысқа уақыттың ішінде Базарбайдың тұтас болмысы ашылып үлгереді. Кәукен Кенжетаетовтың сомдауындағы Базарбайды өте қатал, адуынды, бірбеткей және жанындағы шетелдік серіктестеріне де өзін басындыра қоймайтын саясаткер, әрі жүрегінің түкпірінде мейірімі бар адам ретінде көреміз. Базарбайдың анау-мынауға иіле бермейтін өр мінезінің астарында мейірім жатқаны бір ғана кадрда, онда да қас-қағым сәтте тамаша беріледі. Төлеген жатқан киіз үйдің босағасынан аттап, ішке еніп келе жатқандағы бір сәтте жүзінде әкелік мейірім, жылы жымыс пайда болады. Дәл осы кезде ел билеген адуынды адамнан гөрі, күнделікті өмірдегі қарапайым әкенің адами болмысы көрініп қалады. Алайда, артынша жүзінде қайтадан қаталдық пайда болады, ішке кіремін деген райынан қайтады да, кері бұрылып кетеді. Қас-қағым сәтте бір сезім екіншісіне ауысып үлгереді. Актер шеберлігінің ғажаптығы сонша, кадрда артық сөз айтып жатуды талап етпейді. Бұл жерде ең маңыздысы – актердің көзі, қимыл-әрекеті мен жүзінің өзі ішкі сезім иірімдерін анық байқатады.

Қазақ кинотану ғылымында Базарбай бірбеткей, қатал кейіпкер ретінде ғана қарастырылып келді. Алайда, бұл Базарбайдың бейнесі туралы біржақты көзқарас. Ол – қай жағынан алып қарасаңыз да, көпқырлы, сан астарлы, өте күрделі кейіпкер. Шағын эпизодтың өзінде Базарбай өте қатал ел басқарушы, әрі саясаткер, әрі іскер, тіпті қас-қағым сәтте мейірімді әке ретінде көрініп үлгереді.

1964 жылы экранға шыққан «Тұлпардың ізі» фильміндегі Кәукен Кенжетаетов сомдаған әке бейнесімен рухани үндес тағы бір кейіпкер бар. Ол – «Гаухартас» фильміндегі (1975) әкенің бейнесі. «Тұлпардың ізіндегі» Танабай сияқты бұл фильмнің де кейіпкері – ғасырлар бойы үзілмей келе жатқан ата-баба заңымен өмір сүретін адам. Екеуі де ұлттық дүниетанымдағы отбасы институтының заңдылықтарына жүгінген, рухы мықты кейіпкерлер. Мысалы, «Гаухартас» фильміндегі бір көріністе әкесі үлкен ұлы Тастанмен (Әнуар Боранбаев) сөйлесіп болған соң, қасына кенжесін шақырады. Алдында ғана тұрып кеткен Тастанның орнына жайғаса берген кіші ұлына әкесі жақтырмай қарайды. Әкесінің қабағын түсіне қойған кішісі оның сол жағына келіп отырады. Бір қарағанда, аса назар аударарлық көрініс емес сияқты. Бірақ, кішісінің үлкен ұлының орнына жайғасуын жақтырмауының өзінде ұлттық дүниетанымдағы отбасы институтының қалтқысыз заңын көреміз. Яғни, әкенің оң жағында (төрте) үлкені, ал сол жағында (одан төмен) кішісі отыруының өзінде сыйластық, мәдениет, үйлесім жатыр. Бір сөзбен айтқанда, кіші ұл алдындағы ағасының орнын сыйлауы керек. Ал, оны түсіну үшін әкенің бір ғана көзқарасы мен қабағы жетіп жатыр.

«Тұлпардың ізі» мен «Гаухартас» фильмдеріндегі әке мен бала арасындағы рухани байланыста айырмашылық өте көп. «Тұлпардың ізі» фильмінде әке мен бала болмысының арасында рухани алшақтық жатқанын жоғарыда айтып өттік. Яғни, баласы әке ұстанған дала заңына қарсы шықты, қасындағы серігін боранды түнде жалғыз қалдырып кетті. Баласының қорқаулығы, сатқындығы мен ездiгi әке болмысына, дүниетанымына тым жат, тым бөтен. Әке – балаға сыншы. Әкесі Тұрарға сынап қарайды. Іштей тынады. Әке тарапынан айтылып жатқан артық сөз жоқ. Бірақ, актердің бет-жүзінің, көзқарасының, қас-қабағы мен қимыл-қозғалысының өзінде-ақ барлығы сайрап жатыр.

Ал «Гаухартастағы» әке мен бала арасында керісінше үзілмеген рухани байланыс сезіледі. Әсіресе, бұл Тастанның бейнесімен байланысты. Тастан – Тұрарға мүлдем қарама-қарсы кейіпкер. Екеуінің болмысы екі түрлі. Екеуі де көп сөйлемейді, тұйық. Бірақ, бұл екі түрлі тұйықтық. Тұрардың үнсіздігінің астарында оның пасық, қорқау болмысы жатыр. Ал Тастанның тұйық мінезінің астарында әкесінің дүниетанымымен ұштасып жатқан мықты рух бар. Тұрар Жаухазды «енді біз қой бақпаймыз» деп жұбатады. Тастан, керісінше, әке ісін жалғастырушы ұрпақ.

Тастан туралы «кеңес қоғамының ең бір кемелденген өнімі», «кеңес үкіметінің нағыз еңбекқор адамы» деген пікір айтылады [5, 86 б.]. Біздіңше, озат шопан Тастанның болмысының сыры тереңде жатыр. Иә, ол – кеңес қоғамының еңбеккері. Бірақ, оның бейнесі «кеңес үкіметінің шопаны» деген дәстүрлі ұғымның аясынан тым алшақ жатыр. Керісінше, Тастанның өзінің сөзімен айтқанда, «Шопан

деген кәсіп емес, ол – өнер. Қанға сіңген өнер. Сонау атадан балаға қалыптасқан өнер». Тастан сол өнерді көзінің қарашығындай сақтағысы келеді. Бригадаға қосылғысы келмейтін басты себебі де осы.

Екі фильмдегі де әкенің тағдыры елдің тағдырымен тығыз байланысты. «Гаухартаста» Кәукен Кенжетаев пен Кененбай Қожабековтың кейіпкерлерінің арасындағы өте маңызды диалог бар. Екі ұлы актердің сомдауындағы ақсақалдардың әңгімесі кеңес үкіметімен тұспа-тұс келген тұтас бір ұрпақтың тағдырын меңзейді. Қабеннің тарапынан екеуінің куә болған төңкеріс жылдары, Мысырбайды кәмпескелеп, теңдік алдық деп қуанғандары, соғыс, шаруашылықты қайта қалпына келтіру, кеңес үкіметіне жанын салып еңбек еткендері туралы айтылады. Бұл жердегі ең басты назар аудартарлығы – екі ақсақалдың әңгімесі барысындағы дауыс ырғағы, интонация, пауза, көзқарас, мимика. Бұның барлығы екеуара әңгіменің астарын өзгеше оқуға мәжбүрлейді.

Қабен «сол үкіметке қызмет еттік қой» дейді. Алғашында қуана қабылдаған үкіметті «біздің үкімет» демейді, «сол үкімет» дейді. Екеуі де кеңес үкіметінің қазақ жеріндегі әр қадамының куәсі болды, әрі ол үкіметтің қазаққа қандай қасірет алып келгенін жақсы біледі. Сондықтан, соншалықты қайғы-қасірет алып келген үкіметтің «біздің үкіметке» айналуы мүмкін емес. Қанша жерден кеңес үкіметіне жұмыс істесе де, іштей бәрібір «сол үкіметтің» көзсіз жауынгеріне айналған жоқ. Бұл, әсіресе, Кәукен Кенжетаевтың кейіпкеріне тікелей қатысты. Қабен оған «Енді өзің сол Мысырбайға айналып барасың» дейді. Осы тұста тағы да қарама-қайшылық туады. Қабеннің бүкіл болмысы оның шолақ белсенді емес екенін сездіреді. Бірақ, ол уақыттың ағымына қарсы келмейтін, өз заманының адамы. Ал, Кәукен Кенжетаевтың ата-баба рухына берік кейіпкері уақыттың өзі таңып отырған өзгеріске іштей қарсы. Бұл жерде ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келген дәстүр мен сол дәстүрге қарама-қайшы келетін жаңа кезеңнің арасындағы текетіресті көруге болады.

«Гаухартаста» фильміндегі әкенің дүниетанымы, рухы «Тұлпардың ізі», «Мәншүк туралы жыр», «Қыз Жібек» фильмдеріндегі әкелермен үндесіп жатыр. Бірақ, олардың ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келген дүниетанымы мен мықты рухы ұстап тұрған тұтас әлемнің шаңырағы шайқалғалы тұр. Салтанат ауруханаға түсіп қалады, Тастан бригадаға қосыламын деп шешім қабылдайды, кіші ұл әскерге аттанған. Сөйтіп, отбасындағы қыз-қыз қайнаған кешегі өмірдің сәні кетеді. Фильмнің соңындағы уығы мен керегесі жалаңаштанған, жел бауы желбіреп, жығудың алдында тұрған киіз үйдің ортасында тұрған әке – шайқалғалы тұрған қазақы дүниетаным мен болмыстың, мықты рух пен мінездің символы.

«Гаухартастағы» әке бейнесі – Елубай Өмірзақов, Кәукен Кенжетаев, Кененбай Қожабеков сомдаған ұлттық дүниетанымдағы әкелер галереясының соңғы тұяғы іспетті. Шындығында, осы фильмнен соң дәл сондай әке бейнесі қазақ киносында пайда бола қойған жоқ. Ендігі жерде әкелер болмысы біртіндеп өзгере бастайды.

Қорытынды. Заманауи қазақ киносында әке мен оның ұрпағының арасындағы рухани байланыс күрт үзіледі. Бұл, 1990 жылдардағы қазақ киносында, әсіресе авторлық фильмдерде анық байқалады. Ендігі жерде Кәукен Кенжетаевтың рухы мықты, парасатты, мінезді, қасиетті кейіпкерлерінен гөрі, шарасыз, әлсіз, тіпті «кішкентай адамның» кейпіндегі әкелерді көретін болдық. Мұндай әкелер бір ғана қас-қабағымен отбасын «ұстамақ» түгілі, жақындарына ықпалы жоқ мүлдем шарасыз кейіпкерлерге айналды. Шарасыздық болашаққа деген сенімнен айырды.

1990 жылдардағы фильмдердің көпшілігінде әке бейнесі мүлдем көрінбейді. Болған күннің өзінде бала мен әке арасындағы рухани байланыс мүлдем үзілген. Яғни ұрпақтар арасында суықтық бар. Мысалы, Дәрежан Өмірбаевтың фильмдерінде кейіпкерлер өмір сүретін кеңістікте әке мүлдем көрінбейді. Ал анасы көбіне көрген түстерінде пайда болады. Әке «Кардиограмма» фильмінің басында ғана көрінеді. Онда да баласы екеуінің арасында жылы қарым-қатынас сезілмейді. Немесе Серік Апрымовтың «Қиян» фильмінде көп балалы әке – әйелінің айтқанынан шықпайтын, намысы, рухы жоқ кейіпкер. «Ақсуатта» басты кейіпкерлердің әкесі жоқ, бірақ ауылды «ашса алақанында, жұмса жұдырығында» ұстайтын қыздың әкесі бар. Алайда, оның болмысы Кенжетаевтың кейіпкерлерінен тым алшақ жатыр. «Аңшыда» – өгей әке, «Бауырда» баланың әкесі басқа әйелге үйленіп кеткен, ұлымен ара-қатынасы үзілген. Әмір Байғазиннің «Асланның шығармасы» фильмінде басты кейіпкер әжесінің қолында тәрбиеленіп жатыр (әкесі туралы ешқандай хабары жоқ, шешесі қалада жұмыс істейді). Әділхан Ержановтың барлық фильмдерінің кейіпкерлері – әке-шешесі жоқ, жетім балалар. Нариман Төребаевтың фильмдерінде кейіпкердің әкесі туралы бірде-бір сөз қозғалмайды. «Шлаббаумда» да (реж. Ж. Пошанов) сол жағдай – бірінің әке-шешесі жоқ, екіншісінің әкесі – бүгінгі заманның ауқатты адамы. Бірақ, олардың да арасында рухани байланыс үзілген.

«Құнанбай» фильмінде (реж. Досхан Жолжақсынов) көптен бері көрінбей кеткен ірі мінезді кейіпкерді көрдік. Әжесінің кішкентай Абаймен ара-қатынасы мүлдем көрінбесе де, соңындағы мешітке байланысты көрініс әке мен ұл арасындағы рухани байланысты меңзеді.

Сонымен, «Тұлпардың ізі», «Мәншүк туралы жыр», «Қыз Жібек», «Гаухартаста» фильмдеріндегі Кәукен Кенжетаевтың рухы мықты әке-кейіпкерлері ұлт дінгегі, отбасы ұстыны ретінде қарастырылды.

Соңғы отыз жылдағы қазақ киносындағы әке бейнесі бұл ерекшеліктерінен айырылып қалды деуімізге болады. Олай болса, кинодағы әке бейнесі – белгілі бір уақыттың белгісі, адамдардың психологиялық, моральдық-этикалық, тіпті тарихи құндылықтарының бағдаршамы, ұлттық болмысымыздың көрінісі екенін айғақтайды.

Әдебиеттер:

1. Абикеева Г.О. *Образ семьи в кинематографе Центральной Азии в контексте формирования культурной идентичности в регионе* // Г.О. Абикеева. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора искусствоведения. – Москва, 2010.
2. Айтматов Ш. «Фильмдегі ұлттық өрнек» // Ш.Айтматов. «Қазақ әдебиеті» газеті, 4 маусым, 1965.
3. Ногербек Б. *Экранно-фольклорные традиции в казахском игровом кино* // Б.Ногербек. – Алматы: RUAN, 2008. – 376 с.
4. Смайылов К. *Үш томдық шығармалар жинағы. 3 том.* // К. Смайылов. Алматы: Қазығұрт, 2004. – 392 б.
5. Ногербек Б. *На экране «Казахфильм»* // Б. Ногербек. Алматы: RUAN, 2007. – 520 б.

ӘОЖ 791.43.03
МРНТИ 18.67.09

А.Ж. Нұрсұлтан¹

¹магистрант, Қазақ ұлттық өнер университеті,
Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., e-mail: camerisle@gmail.com
Ғылыми жетекшісі: Н.Р. Мұқышева, өнертану кандидаты,
Қазақ ұлттық өнер университетінің профессоры

**ҚАЗАҚ КОММЕРЦИЯЛЫҚ КИНОСЫНЫҢ АЛҒАШҚЫ КЕЗЕҢІ:
КЕЙІПкерлері мен жанрлары (2005-2010)**

Аңдатпа

Мақалада 2005-2010 жылдар аралығында түсірілген қазақ коммерциялық фильмдерінің кейіпкерлері мен жанрлары қарастырылады. 2000 жылдардың екінші жартысында түсірілген коммерциялық фильмдер қазақ киносына ерекше серпіліс алып келгені сөзсіз. Автор осы ретте қазақ кинорежиссерлары Ақан Сатаевтың «Рэкетиры», «Адамқандар» және Еркін Рақышевтың «Жаралы сезім», «Жетімдер» фильмдеріне ерекше назар аударады. Сонымен қатар мақалада Еркен Ялғашев пен Шапағат Орынбаевтың коммерциялық көркемсуретті фильмдері де сарапталады.

Түйін сөздер: қазақ коммерциялық киносы, кейіпкерлер, жанрлар, Ақан Сатаев, Еркін Рақышев, «Рекетир», «Жаралы сезім».

Аннотация

Нұрсұлтан А.Ж. ¹

¹ Магистрант, Казахский национальный университет искусств,
Казахстан, г. Нур-Султан, e-mail: camerisle@gmail.com
Научный руководитель: Н.Р. Мукушева, кандидат искусствоведения,
профессор Казахского национального университета искусств

ПЕРВЫЕ ЭТАПЫ КАЗАХСКОГО КОММЕРЧЕСКОГО КИНО: ГЕРОИ И ЖАНРЫ (2005-2010)

В статье рассматриваются персонажи и жанры казахстанских коммерческих фильмов 2005-2010 годах. Несомненно, особый импульс казахстанскому кинематографу придали коммерческие фильмы второй половины 2000 годов.

Особое внимание автор уделяет фильмам казахстанских режиссеров Ақан Сатаева «Рэкетиры», «Заблудившийся» и Еркина Ракишева «Раненое чувство», «Сироты». В статье также рассматриваются коммерческие художественные фильмы Эркена Ялғашева и Шапағата Орынбаева.

Ключевые слова: казахстанское коммерческое кино, персонажи и жанры, Ақан Сатаев, Еркин Ракишев, «Рэкетиры», «Раненое чувство».

Abstract

A.Zh. Nursultan¹

¹Master student, Kazakh National University of Arts,

Kazakhstan, Nur-Sultan, e-mail: cameraiisle@gmail.com

*Scientific adviser: N.R. Mukusheva, candidate of art history, professor of the
Kazakh National University of Arts*

FIRST STAGES OF KAZAKH COMMERCIAL CINEMA: CHARACTERS AND GENRE (2005-2010)

The article examines the characters and genres of Kazakhstani commercial films 2005-2010. Undoubtedly, commercial films of the second half of the 2000s gave a special impetus to Kazakhstani cinema. The author pays special attention to films of Kazakhstani directors Akan Sataev «Racketeer», «Lost» and Erkin Rakishev «Wounded Feeling», «Orphans». The article also discusses commercial feature films by Erken Yalgashev and Shapagat Orynbaev.

Keywords: Kazakhstani commercial cinema, characters and genres, Akan Sataev, Erkin Rakishev, «Racketeer», «Wounded feeling».

Кіріспе

1895 жылы 28 желтоқсан күні әлемдегі ең алғашқы ресми кинокөрсетілім болғаны бәрімізге белгілі. Париж қаласындағы Капуцинов бульварында орналасқан Grand Kafede ағайынды Люмьерлердің шағын фильмдері көрсетіледі және бұл көрсетілім ақылы болады. Осы көрсетілімнен кейін, көп ұзамай, көптеген елдерде фильмдер түсіріле бастайды. Киноөндірісі әртүрлі бағыт пен жанрда біртіндеп қарқын ала бастайды. Мәселен, Америка киносы басымдылықты коммерциялық фильмдерге берсе, КСРО киносында «коммерциялық» деген түсінік болған жоқ. Кеңестік киноөндірісі мемлекет тапсырысына бағынды және кинопрокат жүйесі өте жақсы дамиды. Алайда 1991 жылы Кеңестер Одағы ыдырағаннан кейін, мемлекеттік кинопрокат жүйесі бұзылады. Тәуелсіздігін алған мемлекеттерде біртіндеп жеке меншік киностудиялар қалыптаса бастайды. Дегенмен бұл жылдары қазақ киносында авторлық фильмдер басымдылыққа ие болды. Қазақ фильмдері халықаралық кинофестивальдерге қатысып, өзінің тың ерекше жаңа көзқарастарымен «қазақ жаңа» толқыны деген атау алады. Бұл кезеңдегі фильмдер елдегі әлеуметтік жағдайларға басым назар аударды, сонымен қатар әр түрлі жанрдағы фильмдер түсіріледі. Жалпы «жаңа толқын» фильмдері Тәуелсіздікке дейін де, Тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдары да түсірілді. 1990 жылдан 2000 жылдардың ортасына дейін қазақ киносында авторлық бағыт үстемдік құрды. «Коммерциялық фильм» түсінігі қазақ киносында бұл жылдары қалыптаса қойған жоқ.

Қазақ коммерциялық фильмдерінің кейіпкерлері мен жанрлары

Жалпы отандық коммерциялық фильмдер 2000 жылдың екінші жартысында түсіріле бастады. 2003 жылы кинорежиссер Ақан Сатаев «SataiFilm» киностудиясын құрады. Студия алғашында жарнамалар түсірумен айналысады. Кейіннен 2007 жылы өзінің «Рэкетир» атты алғашқы толықметражды көркем фильмін түсіреді. Фильм шыққан күннен бастап прокатта рекордты табыстарға қол жеткізе бастайды. Осы уақыттағы қазақ киносының жағдайымен «Рэкетир» фильмі жайлы Лаура Тілеубаева былай дейді: «Ұлттық «Қазақфильм» киностудиясымен қатар көптеген жеке меншік студиялардан шыққан фильмдер үлкен экранға жол тауып, қазақстандық көрермендерді шетелдің киносы жаулап алған кинотеатрларға өз елімізде түсірілген фильмдер қайтадан жинады. Жақында экранға шыққан Ақан Сатаевтың «Рэкетир» фильмі осының айқын дәлелі. Фильм бүгінгі өмірімізді бейнелей отырып, ең бастысы көрерменде терең ой қалдыратындығы сенім ұялатады. Бұл, әрине, үлкен жетістік әрі ұлттық киноның жанашырларын қуантарлық жағдай» [1, 12 б.].

Фильм 1990 жылдары елімізде белең алған рэкетирлермен байланысты оқиғаларды көрсетеді. Рэкетирлер жеке меншік кәсіпкерлерге «крыша», яғни қорғаушысы болуға шарттасады. Есесіне ай сайын олардан ақша алып отырады. Осы жылы жарыққа шыққан «Жаралы сезім» фильмінде де осындай оқиғалар көрсетіледі. Мәселен, жан-жақтан жиналған жас жігіттер жеке кәсіпкерлерге қоқан-лоқы көрсетіп, олардан апта сайын үстем ақы алып отырады. Дегенмен мұндай әрекеттері «Рэкетир» фильміндегі сияқты ұзаққа созылмайды. «Рэкетир» фильмінен кейін осы жанрда көптеген фильмдер түсіріледі. Осы жайында кинотанушы Инна Смаилова былай дейді: «Жеке қаржыландырумен түсірілген Ақан Сатаевтың «Рэкетир» фильмі шыққаннан кейін заманауи қылмыстық экшн-фильмдер көбірек түсіріле бастады. Серікбол Өтепбергеновтің «Умарас», Қуат Исаевтың «Кері жағы» («Обратная сторона»), Гүлшад Омарованың «Бақсы», Әнуар

Райбаевтың «Лавэ», Ақан Сатаевтың «Адасқандар» және Қанағат Мұстафиннің «Рывок» фильмдері түсірілді. Аталмыш фильмдер – екінші буын режиссерлерінің туындылары» [2, 92 б.].

Ақан Сатаевтың «Рэкетир» фильміне байланысты «Today.kz» ақпараттық сайтында мынадай мәліметтер беріледі: «Оның (Ақан Сатаевтың – А.Н.) 2007 жылы шыққан «Рэкетир» көркем фильмі де көрермен арасында өте танымал болды. Қылмыстық драма зиялы отбасында өскен Саян Беккаримов есімді жас жігіттің өмірі туралы баяндайды. КСРО ыдырағаннан кейін жігіттің өмірі жаңа түстермен бояла бастайды, онда ашық түстерге әрдайым орын бола бермейді. Фильмде адамның өмірі мен армандарының бір түнде қалай өзгеріп сала беретіні туралы көрсетіледі. Фильмнің бюджеті 800 мың долларды құрайды» [3]. «Рэкетир» фильмі криминальдық драма жанрында түсірілсе, «Жаралы сезім» мелодрама жанрына басымдылық береді. Алайда екі фильмде де мелодрама мен криминальдық драма жанрлары астасып жатады. Аталмыш фильмдер сол уақытта үлкен кассалық табыстарға қол жеткізеді.

2007 жылы түсірілген Еркін Рақышевтың «Жаралы сезім» фильмі қазақ көрермендерінің арасында кең танымалдылыққа ие болды. Бұл фильмді көру мақсатында кинотеатрларда үлкен кезектерге көрермендер тізіліп тұрды. DVD құрылғысы көпшілік қолданысқа ие болған тұста, бұл фильм дөңгелек дискілерге көптеп көшірілді. Фильм сюжетіне екі жастың махаббатын арқау етіп алды. Бір-біріне ғашық жастардың өмірі шиеленістерге тап болып, біраз қиыншылықтардан өтеді. Бірнеше сюжеттік қақтығыстан құралған бұл кинотуындының басты кейіпкерлері ақыр соңында қайта қауышады. Фильмге байланысты сол уақытта көптеген қарамай-қайшылықтар, келіспеушіліктер пайда болды. Бірі мақтаса, бір даттады. Дегенмен көпшілік көрерменнің сол кездегі сұранысын ақтап шықты.

«Жас Ұлан» балалар мен жасөспірімдер киностудиясының директоры Еркін Рақышевтың режиссерлік еткен «Жаралы сезім» фильмінің «Қазақстан» кинотеатрының репертуарында берік орын алғанына бір айдан асты. Фильм көрермендерді «иландырғаны» соншалық, қоғамдық көліктерде де оның сюжетін талқылай бастады. Мен жастардың фильм туралы қызу пікірталастарының куәсі болдым. Мені қызықтырды, сондықтан кешкі көрсетілімнің біріне барып, өзім қарауға шешім қабылдадым. Кино залы көрерменге толы болды, орынсыз қалған көрермен, кинозалдың баспалдақтарында отырды. Адам көп жиналған залда тек жастар ғана емес, орта жастағы адамдар да болды. Міне, фильм аяқталғаннан кейін, жігіттердің көпшілігі жылап жатқан ғашықтарымен құшақтасып шықты... Фильмді көрсету кезінде беторамал өзекті затқа айналды. Басты кейіпкер экранда тек махаббат үшін ғана емес, өмір үшін де күресті ...» [4, 4 б.]. Фильмнің танымал болғаны соншалық, онда айтылған кейбір сөздер күнделікті өмірде қолданысқа айналды. Мәселен: «Қалай, қалай? Алақандағыдай», «Ақшаң болса қалтаңда, талдаңда да, талтаңда», «Тапқан тапқандікі, ешкі баққандікі» сынды алыпқашпа сөздерді айтуға болады.

Аталмыш фильмдердің экранға шығуы қазақ қоғамында DVD құрылғысының кең таралған тұсымен сәйкес келді. Сондықтан екі фильмде дөңгелек дискілерге бастырылып, заңсыз жолмен көп таралып кетеді. Ал бұл кинотеатрлары жоқ алыстағы ауыл-аймақтардағы көрермендердің тамашалауына үлкен мүмкіндік тудырады. Осы фильмдерге байланысты белгілі кинотанушы Бауыржан Нөгербек сұхбаттарының бірінде былай дейді: «...«Жаралы сезім», «Рэкетир» деген фильмдер шығып жатыр. Біз оған кәсіби жағынан әртүрлі көзқараста болуымыз мүмкін. Ол заңды да шығар. Не дегенмен бұл өте маңызды құбылыс деп ойлаймын. Себебі, неге ол бұлай болып жатыр? Біріншіден, біздің «Қазақфильмде» шығарып жатқан фильмдеріміз тұтынушыларға жетпей жатыр. Ең басты мәселе осы. Сол себептен бұл проблеманы басқа режиссерлар, жеке меншік ақшасына түсіріп жатқан студиялар шешуге тырысып жатыр және қазір олар прокатты толтырып жатыр. Мысалы «Рэкетир» деген фильмнің бірден 20 кинотеатрда тұсаукесері өтті. Бұрын бұндай дүние болмаған. Тіпті «Көшпенділер» де олай болған жоқ, солай емес пе? Ол тек қана Алматыда, Астанада болды. Ал мына фильмді бірден 20 қалада бір уақытта көрсету деген – ол продюсерлік тұрғыдан қарағанда өте жақсы ойланып жасалынған дүние. Олар біз керемет бір ұлы шығарма жасадық деп айтып жатқан жоқ. Бұл кәдімгі көрерменді қызықтыратын оқиға, бірақ онда біздің 90-шы жылдардағы өміріміз суреттеледі. Соған қарағанда ол көрерменге жол табатын фильм деп ойлаймын» [1, 15 б.].

Осы жылы Эркен Ялғашевтың «Жекпе-жек» («Ближний бой») атты фильмі жарыққа шығады. Америкамен бірігіп түсірілген бұл фильм сол уақыттағы кинопрокатта танымал болып жүрген, төбелеске негізделген фильмдер мәнерінде түсіріледі. Фильмнің оқиғасы Қазақстанда басталғанымен, рөлдерді шет елдің белді актерлері сомдайды. Блокбастер жанрындағы бұл фильмнің түсірілімі бірнеше жылға созылады. Сондай-ақ осы жылы Қырғызстанда «Министрдің қызының махаббаты» атты көркем фильмі жарық көреді. Рүстем Аташовтың бұл фильмі үлкен танымалдылыққа ие болады. Тіпті кейіннен

фильмнің екінші және үшінші бөлімін түсірді. Аталмыш фильмдердің дені бір-біріне жақын келеді. Бірақ техникалық сапасы жағынан үйреншікті батыс фильмдеріне қарағанда әлдеқайда артта болды.

2008 жылы Еркін Рақышевтың элеуметтік драма жанрындағы «Жетімдер» фильмі жарық көреді (идея авторы: белгілі қоғам қайраткері, депутат, жыршы, әнші Бекболат Тілеуханов). Фильм ағалы-қарындасты Арман мен Аружанның өмірі туралы әңгімелейді. Туыстарының тойына бара жатқанда олар жол апатына ұшырайды. Әкесі сол жерде қайтыс болады. Ал аналары емханада жан тәсілім етеді. Осылайша екеуінің қасіретке толы жетімдік өмірі басталады. Басында олар анасының әпкесі Сандуғаштың қолында тұрады. Бірақ Сандуғаштың күйеуі олардың бұл үйде тұруына қарсы болады. Ол балаларға үнемі катал мінез танытып, кейіннен ұрып-соғады. Сол себепті Арман мен Аружан үйден кетуге шешім қабылдайды. Кейіпкерлердің осыдан кейінгі өмірі Исао Такахатаның «Жарық қоңыздарының қабірі» («Могила светлячков») мультфильміндегі Сейта мен Седзуконың өміріне ұқсас келеді. Аталып отырған фильмдердің уақыты мен орны екі бөлек болса да, қиындықтары, өмір арпалыстары бір-біріне жақын. Исао Такахатаның анимациялық фильмі 1941-1945 жылдардағы екінші дүниежүзілік соғыс салдарынан жетім қалған балалардың өмірін көрсетсе, Еркін Рақышев бүгінгі күндегі жетімдер өмірін суреттейді. Исао Такахата соғыстың адам баласына тигізер зардабын барынша әсерлі етіп көрсетеді. Фильм соңында кейіпкерлері қайғылы қазаға ұшырайды. Ал Еркін Рақышевтың фильмінде жетімдердің өмірі жақсылықпен аяқталады.

«Жетімдер» фильмінде ішімдікке деген сыни көзқарастарды жиі байқаймыз. Осы ішімдік кейіпкерлердің басына төнген ауыртпалықтың негізгі себебі екенін көреміз. Бірі – мас күйінде «КамАЗ» жүк көлігін айдаған адамның бұлар келе жатқан көлікті қағып кетіп, әке-шешесінің қайтыс болуын себепші болса, енді бірі – маскүнемдікке салынған ағалары, ішімдік үшін бұларды ұрып-соғып үйлерінен бездіріп жіберуі. Жалпы Еркін Рақышев өз фильмдерінде таптық ортаны, маскүнемдікті, сондай-ақ бүгінгі күні өзекті болып отырған тіл мәселесін де қозғайды. Кейіпкерлері қазақша сөйлейді. Тіпті «Жаралы сезім» фильмінде Украина ұлтының азаматы қазақ тілінде сөйлеп қана қоймай, ұлттық аспабымыз домбыраның құлағында ойнайды. «Фильмнің тәрбиелік-патриоттық сипаты... Сенімді естіледі. Бірақ дәл осы мінез қалай көрінеді? Фильмнің патриоттық сипаты барлық қазақстандықтардың мемлекеттік тілде сөйлеу қажеттілігінен көрінеді. «Жаралы сезім» фильмінің барлық кейіпкерлері қазақша сөйлейді. Таза, әдеби қазақ тілінде емес, сәл орысша араластырып та сөйлейді...» [4, 11 б.]. Еркін Рақышевтың фильмінде тіл мәселесін, маскүнемдікті, дін, сонымен қатар таптық ортаны салыстырып көрсететін көріністер ешқандай боямсыз, тікелей көрсетіледі.

2009 жылы кинорежиссер Ақан Сатаев «Адасқандар» атты толықметражды көркем фильмін түсіреді. Фильм «Рэкетирге» қарағанда әлдеқайда басқа жанрда түсіріледі. Мистикалық триллер жанрындағы «Адасқандардың» кейіпкерлері жазық далада адасып кетеді. Фильм басында олар мінген көлік тас жол бойынан бұрылады, осы сәтте жол шетінде жатқан жылан көрінеді. Бұл көрініс америкалық вестерн жанрындағы фильмдеріне ұқсас келеді. Көптеген вестерн жанрындағы америкалық фильмдерде басты кейіпкерлер атпен немесе көлікпен жүріп өткен көріністерінде (ранчо немесе каньон шатқалдарында) кесіртке немесе жыланды көрсетеді. «Адасқандарды» алғаш көргенде осындай фильмдерге еліктеушілік бар деп ойлайсың. Дегенмен фильм біз күтпеген басқаша оқиғалар негізінде өрбиді.

Фильмде көлікте келе жатқан басты кейіпкер әйелі және ұлымен бірге адасып кетеді. Жазық далада адасқан олар қанша жолды кезіп өтсе де, бір орынға қайта-қайта айналып келеді. Кейіннен көліктері істен шығып, бір орында қалып қояды. Кейіпкер әйелімен сөзге келіп қалады да, сол түні олар көлік ішінде түнеуге мәжбүр болады. Таңертең тұрып қараса ұлы да, әйелі де ізсіз ғайып болған. Оларды қанша іздесе де, айғай салып шақырса да таппайды. Жан баласы көрінбейтін айдалада қараусыз қалған жалғыз үй ғана тұрады. Кейіпкер сол үйге қарай бет алған кезде, алдымен жол бойында оралып жатқан жыланды, сосын үйдің алдындағы дәу қара төбетті көреді. Ал үйдің иелері егде жастағы қарт адам мен оның қызы болады. Олардың сөзі де, әрекеттері де тым ерекше. Бірде жоқ болып кетеді, бірде аяқ астынан пайда болады. Басты кейіпкеріміз олардан өзінің әйелі мен ұлы жайлы қанша сұраса да, табуға көмектеспейді. Екеуінен күдіктенген ол үйлерін тінтіп, өзінің ұлы мен әйелінің заттарын тауып алады. Фильмнің оқиғасы тұспалдаулар мен жұмбақтарға негізделген. Бірақ соңында әлгі үйдегі қарт кісі сұраққа жауап беріп қана қоймай, бүгешүгесіне дейін түсіндіреді. Болып өткен оқиғалардың барлығы кейіпкердің қиялы болып шығады. Фильм соңында оның есірткі тасымалдаумен айналысатындығын түсінеміз. Ал жанжал кезінде әйелі мен ұлын өз қолымен өлтіргендігін ұғамыз. Ақан Сатаев бұл фильмінде адамнан бөлек, көзімізге көрінбейтін ібіліс кейіпкерін ұсынады. Сөйтіп барлық оқиғалардың орын алуына басты кейіпкердің өзі кінәлі ретінде көрсетіледі. Алайда басты кейіпкер ажал құшар алдында Құдайдан бірнеше қайталап кешірім сұрайды. Осы

сәтте оның әрекетіне ібілістің ашуланғандығын көрсетеді. Осы көріністерге байланысты Екатерина есімді көрермен мынандай пікір айтады: «Фильмнің соңында ақсақал, неге екені белгісіз, кенет моралист болып шыға келеді. Осы соңғы сөздері маған ұнамады. Ол болып жатқан оқиғаларға баға беріп қана қоймай (әрине бұл оның ібілістік бейнесіне сәйкес келуі мүмкін), жігіттің ар-ұжданына жүгініп, Құдай оны кешіре ме деп сұрайды. Бұл мен үшін түсініксіз... адам жанымен ойнайтын ібілістің Құдай туралы әңгімелеуі... Оған бұл не үшін керек?» [5].

Жалпы кинематографияның қоғамға әсер ететіні белгілі. Бүгінгі таңда кинематограф бұқаралық ақпарат құралдарының бірі ретінде саяси және әлеуметтік өмірге орасан ықпал ететінін көріп отырмыз. Бұл тек бізде ғана емес, бүкіл әлемге тән құбылыс. Киноның тәрбиелік, ақпараттық маңызы өте зор. Ал бұл кинематографистерге үлкен жауапкершілік жүктейді. Өкінішке қарай, заманауи режиссерлердің көпшілігі осы жауапкершілікті аса сезіне бермейді немесе дұрыс түсінбейді. Көптеген фильмдер адамдарға кері әсер етуші дүниелерді үйреншікті, қалыпты көріністер ретінде ұсынады. Алайда Ақан Сатаевтың фильмдерінде кейіпкерлерінің заңсыз әрекеттері ақыр соңы жақсылықпен бітпейді. Яғни режиссер әрбір адам өз әрекеті үшін жауап береді және солай болуы тиіс дейді.

2009 жылы «Есаға» бірлестігі мен «Жайдарман» студиясының алғашқы толықметраі «25 теңге» атты фильмі жарыққа шығады. Режиссері – сол КТА (Көңілді тапқырлар алаңы) ойындарының актері Шапағат Орынбаев. 2001 жылы қазақ КТА (КВН) ойындарының негізі қаланады. Ол ойындарда жан-жақтан жиналған құрама командалар өзара сайысқа түседі. Бұл кезде сайыс халық арасында, әсіресе, жастар арасында өте танымалдыққа ие болады. Сол себепті «25 теңге» фильмінің прокаттағы ғұмыры сәтті болады. Фильм төрт түрлі типаждағы дос жігіттердің өміріне негізделген. Комедия жанрында түсірілген «25 теңге» жеңіл әзілдерге, арзан күлкіге құрылған. Фильмде де сол актерлар сахнадағы кейіпкерлерінен алыс бармайды. Сөздері де, әрекеттері де КТА ойындарына жақын. Басты кейіпкерлер бір мәселені шешуде бүтін 25 теңгелік тиынның оң немесе теріс түсуіне байланысты әрекет етеді. Жалпы КТА тарихында қазақ ойыншыларынан бөлек, ТМД елдерінің ойыншылары да кино сахнасында жүргендері мәлім. Олардың арасында Михаил Галустян, Павел Воля, Тимур Батрутдинов секілді тағы да басқа заманауи киноның танымал актерлері бар.

Қорытынды

Сонымен 2000 жылдардың екінші жартысынан бастау алған қазақ коммерциялық фильмдері бүгіндері ілгері дамып, күн өткен сайын көбейуде. Алғашқы коммерциялық фильмдер тек жанры жағынан ғана емес, бұрын экранымызда болмаған кейіпкерлерімен де көрермендерді еліктіргені сөзсіз. «Рэкетиір», «Жаралы сезім» фильмдері сол уақыттағы көрермендердің ықыласына бөленді. Бұл кезеңде еліміздің кинотеатрларының репертуарында шет елдік фильмдер көп көрсетілді. Ал отандық авторлық фильмдер кинотеатрларда көрсетілімге шыққан жоқ. Сондықтан қазақ көрермендері ұлттық кинотуындыларымызға шөлдеген тұста, коммерциялық фильмдер бұл сұранысты ақтап шықты. Коммерциялық фильмдер бастапқыда драма, қылмыстық драма, мелодрама жанрларында түсірілді. Алайда уақыт өткен сайын отандық коммерциялық киноның жанрлық аясы кеңейе бастайды. Жаңа жанрлармен бірге кейіпкерлері де өзгереді.

Әдебиеттер:

1. Тлеубаева Л. «Өткенге қарап болашақты болжай аламыз ба?» // «Киноман», 2007, №12.
2. Смаилова И. «Спор кинокритика с киноврединой по поводу стиля и киноязыка в казахском игровом кино: что я люблю, что вижу, что вдохновляет». – Астана, 2013
3. «Развитие казахстанского кинематографа за 25 лет независимости» <http://today.kz/news/kino/2016-11-19/729477-razvitie-kazahstanskogo-kinematografa-za-25-let-nezavisimosti/>
4. Тұрарбекқызы З. «Пришел, увидел, победил?» // «Киноман», 2007, №4.
- 5 «Заблудившийся» <https://www.kinopoisk.ru/film/470349/reviews/>.

ӘОЖ 74
МРНТИ14.35.07

Б.Е. Оспанов¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры,
педагогика ғылымдарының кандидаты. Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: ospanov_1954@mail.ru

СУРЕТТІҢ ЕРЕКШЕ МӘНІ

Аңдатпа

Мақалада суреттің мәні қарастырылады. Бұл дизайндағы дәстүрлі және дәстүрлі емес сурет салу әдістерінің орны туралы. Өскелең ұрпақтың рухани және Ұлттық құндылықтардағы бейнелеу өнері түрлерінің әлеуметтік қажеттілігі туралы. Қазіргі заманғы суреттердің көптеген түрлері бар. Қарындашпен сурет салу. сурет салудың ең танымал тәсілі және жаңадан бастаушылар мен кәсіби суретшілердің сүйікті тәсілдерінің бірі визуалды сурет салу. Академиялық сурет – бұл көп сессиялы күрделі сурет. Сурет барысында суретші кез-келген объектінің немесе объектінің мысалында бейнелеу өнерінің негіздерін игереді. Сұлулық – бұл эстетикалық (этикалық емес, практикалық емес) категория, ол объектінің аспектілерін жетілдіруді, бақылаушы эстетикалық ләззат алатын үйлесімділік үйлесімін білдіреді. Сұлулық-мәдениеттің маңызды категорияларының бірі. Мәдениет салаларының бірі-сурет салу. Танымал қазақстандық классик-суретшілердің арасында туындыларға сипаттама берілді

Түйін сөздер: объект, техникалық әдістер, әдістер, шығармашылық, танымал шеберлер, бейнелеу өнері, тарих, даму, сурет салу.

Анотация
Оспанов Б.Е.¹

¹кандидат педагогических наук,
профессор казахского национального педагогического университета им. Абая.
Казахстан, г. Алматы, e-mail: ospanov_1954@mail.ru

ОСОБОЕ ЗНАЧЕНИЕ РИСУНКА

В статье рассматривается о значении рисунка. Речь идет о месте традиционных и нетрадиционных техник рисования в дизайне. О социальной востребованности видов изобразительного искусства у подрастающего поколения в духовных и национальных ценностях. Видов современных картин очень много. Рисование карандашом. самый популярный способ рисования и один из любимых приемов начинающих и профессиональных художников для визуальное рисование. Академический рисунок-это многосессионный сложный рисунок. В ходе изображения которого художник осваивает основы изобразительного искусства на примере какого-либо предмета или объекта. Красота-это эстетическая (неутилитарная, непрacticная) категория, представляющая собой совершенство аспектов объекта, гармонию гармонии, при которой наблюдатель получает эстетическое удовольствие. Красота-одна из важнейших категорий культуры. Одной из ветвей культуры является рисунок. Среди известных казахстанских художников-классиков даны описания произведений известных казахстанских художников-классиков и художников двадцать первого века.

Ключевые слова: объект, технические приемы, приемы, творчество, известные мастера, изобразительное искусство, история, развитие, рисование.

Abstract
B.E. Ospanov¹

¹Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Abay Kazakh National Pedagogical University.
Kazakhstan, Almaty, e-mail: ospanov_1954@mail.ru

SPECIAL MEANING OF THE DRAWING

The article discusses the meaning of the drawing. We are talking about the place of traditional and non-traditional drawing techniques in design. On the social demand for fine arts among the younger generation in spiritual and national values. There are many types of modern paintings. Drawing with a pencil. the most popular

method of drawing and one of the favorite techniques of beginners and professional artists for visual drawing. Academic drawing is a multi-session complex drawing. During the image of which the artist learns the basics of fine art on the example of an object or object. Beauty is an aesthetic (non-utilitarian, impractical) category that represents the perfection of aspects of an object, the harmony of harmony in which the observer receives aesthetic pleasure. Beauty is one of the most important categories of culture. One of the branches of culture is drawing. Descriptions of works by famous Kazakh classical artists are given

Key words: object, technical methods, methods, creativity, popular Masters, visual arts, history, development, drawing.

Кіріспе. Бүгінгі таңда мақаламызды суреттің ерекше маңызы деп алуымыздың себебі, ол сурет салудың дәстүрлі және дәстүрлі емес әдістерінің дизайндағы орны мәселесінің көкейкестілігінде ұсынып отырмыз. Қарама-қайшылық неден туындаған десек, бейнелеу өнері түрлерінен жас ұрпаққа рухани және ұлттық құндылықтарда әлеуметтік сұраныстың төмендеп бара жатқанынан туындап отыр. Қазіргі заманғы суреттердің түрлері өте көп. Қарындашпен сурет салу [1] - сурет салудың ең танымал тәсілі және жаңадан бастаушылар мен кәсіби суретшілердің сүйікті әдістерінің бірі үш өлшемде визуалды сурет салу.

Академиялық сурет – бұл көп сеанстық күрделі сурет, оның барысында суретші кез-келген объектінің немесе объектінің мысалында бейнелеу өнерінің негіздерін игереді [2]. Сурет моториканы жақсартады. Сызықтардың ішіндегі суретті бояу моторды үйлестіру мен моториканы жақсартады. Сурет қолдың "қаттылығын" және қозғалыстардың анықтығын дамытуға көмектеседі. Сурет салу мазасыздық пен шиеленісті жеңілдетеді [2]. Сурет салуды үйрену және қажетті нәтиже жету үшін суретші көп обайлар салуы қажет. Атап өткен барлық тармақтар үнемі қайталануды қажет етеді. Күн сайын сурет салу кезінде сурет теориясынан да білімге оралуыңыз керек, оларды қолданыңыз, жетілдіріңіз және толықтырыңыз. Сонымен, бірінші тармақ, анатомия. Онсыз теориялық біліміңіз бен практикалық ісәрекеттеріңіз толық меңгерілмейді. Академиялық сурет – бұл көп сеанстық күрделі сурет, оның барысында суретші кез-келген объектінің немесе объектінің мысалында бейнелеу өнерінің негіздерін игереді. Акварель – бұл суда еритін ерітіндіде сақталатын пигменттің көркем бояуы. Бұл бояумен жасалған суреттер акварель деп аталады. Бейнелер өте нәзік мөлдір болып қабылданады. Акрил бояуы. Акрил бояуы – бұл акрил полимерінің эмульсиясында пигмент тоқтатылған бояу түрі. Сурет салудың дәстүрлі емес әдістері. Алақаннан жасалған суреттер; мақта бүршіктерімен сурет салу; сикырлы жіптер т.б. болып табылады. Бұл техникада сурет салу үшін сізге жалпақ рельефті тақырыпта орналасқан қағаз парағы қажет. Содан кейін қағаздың бетіне сызылмаған түсті немесе қарапайым қарындашпен сурет салуды бастау керек. Нәтижесі-негізгі құрылымды имитациялайтын бедер. Мысалы, көп жағдайда, сонымен қатар бедер, дизайнда заттаңба жасауда қолданылатын тәсілі. Материалдары: тегіс бедерлі зат; қарындаш; қағаз.

Қазіргі заманғы суреттердің түрлері. Қарындашпен сурет салу-сурет салудың ең танымал тәсілі және жаңадан бастаушылар мен кәсіби суретшілердің сүйікті әдістерінің бірі. Бұл техника өзінің қарапайымдылығы, қол жетімділігі мен әсемдігінде [3].

Сурет – бұл академиялық сурет салуды үйрену кезінде немесе академизмнің заңдары мен принциптері бойынша жасалған сурет түрі. Кез-келген сурет салу жаттығулары суреттен басталады. Сызықтық-құрылымдық сурет – сызықтар мен оның сипаттамалары қолданылатын сурет түрі-қалыңдығы, тон және құрылымы. Көбінесе бұл үлгіні сәулетшілер мен дизайнерлер пайдаланады, олар сызықтардың айқындылығы мен объектінің құрылымын түсінуді қажет етеді.

Суреттер туралы толық ақпарат-бейнелеу өнерінің түрлері және графиканың кіші түрлері. Мақаладан сурет деген не, оның түрлері, техникасы, даму тарихы және ерекшеліктері туралы білуге болады. Мысалы, да Винчи, Дюрер, Гойя, Рафаэль суретшілерінің ең танымал суреттерінің мысалдарын таба аласыз [4]. Сұлулық – бұл эстетикалық (неутилитарлық, практикалық емес) категория, ол объектінің аспектілерінің жетілдірілуін, үйлесімді үйлесімін білдіреді, бұл жағдайда бақылаушы эстетикалық ләззат алады. Сұлулық-мәдениеттің маңызды категорияларының бірі. Бұл сурет, фотосурет, гравюра немесе мәтінді түсіндіретін басқа сурет. Қазіргі заманғы иллюстрация тәуелсіз бола алады, тіпті мәтін жазу идеясы бола алады. Суреттер, бейнелеулер жасайды. Олар өнімнің дизайн элементтерінің бірі ретінде пайдаланылады. Жеке суреттер көбінесе кітаптарда, журналдарда, блогтарда және т.б. кездеседі. Мысалы: дизайн, дизайн-жоба, сондай-ақ дизайнның адам өміріндегі рөлі мен маңызы; дизайндағы негізгі түрлері мен бағыттары анықталған; жобаның ниетін білдірудің негізгі құралы ретінде суреттің үлкен рөлі және оның дизайн тұжырымдамасының бастапқы кезеңін жүзеге асырудағы маңызы ашылады. Эскизден дизайнға дейін жоба – бұл эскиз. Ол қысқа мерзімде орындалатын жеңіл сурет. Эскиз белгілі бір нақтылықпен сипатталады. Эскиздің мәні-кез-келген құралмен (қаламмен, қылқаламмен) алдын-ала қарындаш-

пен сурет салмай, экспрессивтілікке, пішінге және пластикке назар аудара отырып, нысанды салу керек. Дизайн-бұл мәдениеттің өнімі, мәдени құрылыстың құралы және мәдениетті белсенді қалыптастыратын фактор. Бұнда материал дизайн жобаларын орындау кезеңдері мен тұжырымдаманы әзірлеу түрлері бойынша талданады, дизайн, оның функциялары және адамның қазіргі өміріне әсері туралы түсінік қалыптасады [5]. Суреттің тарихи даму контекстіндегі танымал бейнелеу өнері шеберлерінің көркемдік тұжырымдамалары, техникалық әдістері мен шығармашылық әдістеріне тоқталсақ. "Сурет" ұғымының мәні анықталаған. Ежелгі Грецияда, Қайта өрлеу дәуірінде сурет салуды оқыту әдістемесі сипатталған. Дизайн іс-әрекетіндегі суреттің рөлі мен маңыздылығын ескере отырып, дизайнер үшін сурет дизайнды білдірудің негізгі құралы, жобаны немесе затты жасаудағы алғашқы және бастапқы кезең екенін атап өткен жөн.

Дизайн дизайнердің өзін-өзі көрсететін орын емес, клиенттің міндетін шешуі керек. Көптеген бастаушы дизайнерлер клиенттің міндеттеріне қарамастан ұқсас стильдегі жобаларды жасайды. Тәжірибе арқылы дизайнер өзінің қалауына қарағанда жобаға көбірек көңіл бөледі. Сондай-ақ, суретшінің өз жұмысында жиі жұмыс уақыты болмайды немесе бұндай жағдай өте дерексіз. Дизайнерге қажет пәндер ретінде кескіндеме және сурет салуды Т.А. Остричук мақаласында студенттер арасында дизайнер мамандығын алу үшін кескіндеме мен сурет салуды үйрену қажеттілігі жиі кездеседі. Шынында да, техника мен технологияның қазіргі заманғы дамуы "қол" еңбегінің дағдылары соншалықты өзекті емес мүмкіндіктерді береді. Жоспар құруға, қабырғаларды тұрғызуға, құрылымдық элементтерді белгілеуге, нақты нақты суретті жасауға көмектесетін керемет бағдарламалар жасалды [7].

1-сурет. Шарденов Жанатай, «50 оттенков серого дня». 1978 год. Холст, масло. 45х60 см

Бүгінгі таңда сұранысқа ие қазақстандық он суретші-классиктеріміз бар. Ең танымал суретші Жанатай Шарденов өзінің көркем жазуымен елеулі бірінші орынға ие. Өзінің айрықша пастоздық техникасында кең серпінді жағыстарымен, ол шапшаңдыққа толы мәнерде жеңіл орындағаны көрініп тұр. Шетелдік әріптестер Шарденовтың шығармаларын көріп, оны Ван Гогпен салыстырды, ал оны XVIII ғасырдың атақты француз суретшісі Жан-Батист Шарденмен салыстыра отырып, қазақ Шарден деп атады 1 сурет. Бұл картинаны автордың Қастеев мұражайында сақтаулы тұрған "Алатау күміс таулары" атты ең танымал жұмысымен салыстыруға болады. Бұл жұмыс сонымен қатар айқын түс сезімін игерген суретшінің жетілген кезеңінде жазылған және шын мәнінде ашық, суықтан қара-қошқылға дейін және терең қаныққан кем дегенде 50 реңкті жеткізеді. Түс палитрасы ұштастыра отырып, динамизмге жалғасын көрсетеді. Міне авторлық қолжазба шебері.

Келесі кезекте Қазақстандық кескіндеменің негізін қалаушы Әбілхан Қастеев, оның тегі ең кең аудиторияға белгілі. Алғашқы кәсіби суретші-қазақ, Николай Хлудовтың шәкірті болғанына қарамастан, ол абсолютті талаты және шебер болып саналады, ол ерте жастан бастап көп жұмыс істеді және барлық қиындықтарға қарамастан, ешқашан сурет салуды тоқтатпады. Әбілханның суреттері алғаш рет революцияға дейін-ол кезде аула сыпырушы болып жұмыс істеген. Қастеев өмір бойы мұқтаждықта өмір сүрді, бірақ өзінің маңызды рөлі мен жауапкершілігін сезінгендей, елдің тұңғыш суретшісі жолын жалғастырды.

Ұзақ әділетсіздік, барлық регалдары мен халық суретшісінің атағына қарамастан, өте қарапайым Әбілханның ізіне түсті, бірақ бәріне қарамастан, ол кескіндемеде оқып, жетілдіруді жалғастырды, тарихқа енді және өнер үшін мықты және ұмытылмас күрескердің үлгісін көрсетті. Қастеевтің реалистік кескіндемесінің негізгі ерекшеліктерінің бірі оның табиғатқа және жалпы әлемге деген қарым-қатынасында жатыр: ол Жаратушы жасаған әлемді соншалықты құрметтегендіктен, өзінің жеке түзетулерін жасауға батылы жетпей, көрген сұлулығын Мұқият қайталауға тырысты. Соның дәлелі ретінде 2 суретте берілген.

2-сурет Абылхан Кастеев, «Жайлыу». 1963 год. Бумага, акварель

Жайылымның тыныш пейзажы ештеңеге алаңдамайтын сияқты. Біздің алдымызда қазақ халқының өмірінен және оның табиғатқа жақындығынан шуақты күн. Суретші екпінін қоймайды, бірақ бейнелегеннің бәрі бірдей күш береді. Еңбек күші биелерді сауу арқылы, отбасының маңыздылығы - баламен бірге жүретін әке арқылы, ал анасы хош иісі бүкіл сюжет арқылы өтетін отта дәмді түскі ас дайындайды. Табиғаттың құдіретін таулар жеткізеді. Ландшафтты жылы тұманмен толтырылған. Тыныштық пен тыныштық атмосферасы құрылады [6]. Келесі қарастырылатын туынды Такаши Мураками. Ол ХХІ ғасырдың шынайы талантты суретшілерінің бірі. Оның суреттері қазіргі заманғы өнерде өте жоғары бағаланады. Бұл мақалада біз бүкіл әлемге белгілі болған шығармашылық тұлғалар туралы қысқаша мәлімдеме жасаймыз. Жоғарыда аты аталған суретшілерде шынайы талантты екенінде күмәніміз жоқ. Олардың жұмыстары өнерге деген көзқарасты өзгертті және оны екінші жағынан көрсетті.

Такаши Мураками Такаши Мураками-қазіргі заманғы жапон суретшілерінің бірі. Оның әр түрлі қызметі өнер, дизайн, анимация, сән және танымал мәдениетті қамтиды. Алайда аниме мен манганың танымалдығы оның анимация өнеріне деген қызығушылығын арттырды, өйткені суретшінің өзі айтқандай, "бұл Жапонияның қазіргі өмірін көбірек көрсетті". Оның шығармаларында көптеген философиялық мағыналар бар: бір жағынан, абсолютизм, жарқырау, кескіндеме және ғасырлар бойы таң қалдырған "Күн патшасы" дәуірінің алтындығы, екінші жағынан, планетамыздың екінші жағынан адам жасаған замандастарымыздың әсерлі нышандары мен заттарының бірі 3 суретте берілген. Бұл оның жұмысы үшін танымал. Ол өзінің туындыларында проблемалар мен маңызды оқиғаларды сүйкімді, бір қарағанда, формада көрсетеді [7].

Сурет – 3

Сурет салу және кескіндеме саласында практикалық тәжірибе алу-бұл күрделі және ұзақ процесс, ол назар аударуды, шоғырлануды және еңбекқорлықты қажет етеді. Сурет көлемді игеруге, объектінің пішінін сезінуге, оны кеңістіктік ортаға бағындыруға, оны қоршаған шындыққа сәйкес келтіруге көмектеседі. Сонымен, интерьерді немесе жарнаманы жасау кезінде жеке заттардың бір-бірімен және қоршаған кеңістікпен, мысалы, бұрыннан бар сәулет объектілерімен қалай үйлесетінін нақты түсіну қажет. Табиғаттың қасиеттерін зерттеу және анықтау мақсатын көздейтін сурет салу бейнелеу өнерінің барлық түрлерін байытуға әкеледі, өйткені бұл жасаушыға шындықтың әртүрлі формаларын шынайы білдіру үшін барлық қажетті құралдарды алуға мүмкіндік береді. Кейбіреулер табиғатты көру және бейнелеу қабілеті бізге визуалды аппараттың құрылысымен үлкен көлемде кепілдік береді деп санайды, бірақ олай емес. Шабыт кез-келген уақытта, тіпті қарындаш немесе қалам болған кезде де пайда болуы мүмкін. Жіберіп тосын идеясын алу кешірілмес жағдай емес, сонымен қатар сурет салуды үйренді және кескіндемені меңгеру "қолмен" образдар қылқалам құралымен салу керек. Тек қана техникаға сүйенуге болмайды. Шығармашылық мамандықты таңдай отырып, адам өз тағдырын өнермен саналы түрде байланыстырады. Бояулар-

мен сурет сала алмайтын және жаза алмайтын дизайнерді немесе дизайнерді елестету мүмкін емес. Түлек өзін еңбек нарығында бәсекелесуге мәжбүр болуға дайындауы керек. Онда олар конкурстық жарыстың нәтижесінде ең жақсысын тандайды. Бәсекелестікке дайындық белгілі бір кәсіби саладағы барлық "пайдалы" білім мен дағдыларды сәтті игеруді білдіреді. Бәсекелестікке қабілетті білім өздігінен қалмаған кезде қалыптасады, бірақ іс жүзінде күшейтіледі. Тек осындай білім өмірде сәттілік әкеледі және жеке тұлғаның кәсіби өсуіне кепілдік береді [8]. Жоғарыда қарастырылған мәселелерді қорытындылап келесідей ұсыныстар жасауға борлады. Дегенмен, біріншіден жеке тұлғаның кәсіби өсуіне сурет түрлерін, соның ішінде академиялық суретті сауатты меңгеру; екіншіден кескіндеме жазу арқылы көз қырағылығын дамыту; үшіншіден мүсін, графика т.б. классикалық бейнелеу өнер түрлерін жетік меңгеру; Демек, жеке тұлғаның кәсіби өсуіне кепілдік береді.

Интернет көздері:

- 1 <https://www.livemaster.ru/topic/2065861-11-prichin-pochemu-risovanie-tak-nuzhno-vzroslym>
- 2 <https://www.izocenter.ru/blog/akademicheskij-risunok-obektivnost-vzglyada/>
- 3 <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-i-znachenie-risunka-v-professionalnoy-deyatelnosti-dizaynera>
- 4 <http://jotto8.ru/blog/typy-sovremennyh-risunkov-ii-chast>
- 5 <https://infourok.ru/statya-ot-eskiza-k-dizajn-proektu-4481784.html>
- 6 https://forbes.kz/life/style/desyat_samyih_vostrebovannyih_kazahstanskih_hudojnikov
- 7 <https://playroom.ru/zhivopis-i-risunok-kak-discipliny-neobhodimye-dizayneru/>
- 8 <https://zen.yandex.ru/media/id/5db796ae86c4a900b126139a/10-samyih-izvestnyh-sovremennyh-hudojnikov-v-mire>

ӘОЖ 792.01; 792:001.8
МРНТИ8.45.07

Е.С. Асылханов¹, М.Б. Молдабеков²

¹ Өнер профессоры, дизайн кафедрасы

Т.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер Академиясы дизайн кафедрасының профессоры

²Т.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер Академиясы

БАУХАУЗ: ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӨЗАРА БАЙЛАНЫС-ДИЗАЙН ЖӘНЕ ТЕАТР

Аңдатпа

Баухауз мысалында өнерлердің әртүрінің үйлесімділігі айталып көрсетілген.

Соның ішінде дизайн мен сахна өнерлерінің оқушылар мен оқытушылардың осы оқу орнының оқу-шығармашылық барысында ауқымды орны баяндалады.

Сонымен қатар Алматы қаласының неміс театрында БАУХАУЗ-дың 100-жылдығына арналған осы мақала авторының қатысумен Триадикалық балет атты қойылымы туралы ақпарат берілген.

Түйін сөздер: Триадикалық балет, БАУХАУЗ, Веркбунд, мүсін бишілер.

Аннотация

Асылханов Е.С.¹, Молдабеков М.Б.²

Профессор искусств,

кафедра дизайна Казахская национальная академия искусств им. Т.Жургенова

Профессор кафедры дизайна Казахская национальная академия искусств им. Т.Жургенова

БАУХАУЗ: ТВОРЧЕСКАЯ ВЗАИМОСВЯЗЬ-ДИЗАЙН И ТЕАТР

Раскрыт вопрос синтеза различных видов искусств в БАУХАУЗЕ на примере творческого процесса. В частности рассматривается вопрос дизайна и сценического искусства, который занимал определенное место в учебно-творческом процессе как учеников так и педагогов данного учебного заведения. Также дана информация с участием автора статьи о постановке Триадиического балета на сцене немецкого театра в г. Алматы.

Ключевые слова: Триадиический балет, БАУХАУЗ, Веркбунд, скульпторы танцоры.

Abstract

Asylkhanov E.S.¹, Moldabekov M.B.²

¹*Professor of Arts, Department of Design Kazakh National Academy of Arts named after T.Zhurgenov*

²*Professor of the Department of Design Kazakh National Academy of Arts named after T.Zhurgenov*

BAUHAUS: CREATIVE INTERCONNECTION-DESIGN AND THEATER

To open the question of the synthesis of various types of arts in the BAUHAUSE by the example of the creative process. In particular, there is a question of synthesis and teaching in this educational institution. There is also information about the production of the Triadic Ballet on the stage of the German Theater City of Almaty with the participation of the author of the article on the occasion of the 100th anniversary of the BAUHAUSE.

Key words: Triadic Ballet, Bauhaus, Werkbund, dancers statues.

Кіріспе. Дүниедегі алғашқы дизайн жоғары оқу орны БАУХАУЗ осыдан жүз жыл бұрын Германияның Веймар қаласында ашылды. Осы мектепте өнер-дизайн-сахна өнерлерінің өте жоғары дәрежедегі үйлесімі болды. 1923 жылы БАУХАУЗ-дың негізгі қағидаларының арқасында және әр өнер түрлерінің үйлесімін табу нәтижесінде профессор Оскар Шлеммердің Триадикалық балетінің қойылымы болды. 2019 жылдан бастап бүкіл дүние жүзі дизайнерлері мерей тойды атап келеді. Осы сарында Т.Жүргенов атындағы өнер академиясының дизайн кафедрасының ұжымы да шетел тілі кафедрасымен қосыла отырып Алматы Неміс театрының күшімен Оскар Шлеммердің Триадикалық балетін сахнада қойылым жасады.

Баухауз және театр. Баухауз 1919 жылы Германияның өнер орталығы мен өзіндік мәдени кеңістікте ұйымдастырылды. Бұл оқу орнының мақсаты біреу болды - қоршаған ортаны қалыптастыру саласында мамандарды даярлау. Ол кездегі Баухаустың басшысы белгілі архитектор-дизайнер Вальтер Гропийус болатын, ол AEG корпорациясында Питер Беренстің шеберханасында тәжірибелік машыктанудан өткен. Сонымен қатар, айта кету керек, бұл AEG шеберханасында ұлы Ле Корбузье тәжірибелік сабақтардан өтті. Баухаузда жетекшісі бастаған барлық сәулетшілер мен дизайнерлер 1907 жылы қазан айында ұйымдастырылған Веркбунд құрамында болған: Германияның шығармашылық тұлғалары, Германияның қаржыгерлері мен кәсіпкерлер одағы отандық суретшілерді, әсіресе дизайнерлерді қолдады, өйткені сол кезде Германияда шығарылатын тауарлардың дизайн сапасы нашар болды және Европада аса бағаланбайтын. Веркбунд Германиядағы дизайнның дамуына үлкен әсер етті. Мәдениет және өнер қайраткерлері, әсіресе дизайнерлер арнайы дизайнерлерді даярлау қажет екендігін сезді, өйткені дизайн саласының міндеттері құрылыс-сәулет, қолөнер және бейнелеу өнерінен түбегейлі ерекшеліктерін ескеру болды.

Алайда, Бірінші дүниежүзілік соғыс елдегі дизайнерлік білім беру саласындағы көптеген идеялардың, әсіресе Вальтер Гропийустың ойларының жүзеге асуына кедергі болды. Баухауз өзін қоршаған ортаны қалыптастыру мамандарын даярлау бағдарламасында өнерді синтездеу тұжырымдамасын дамытуға бағытталған еді. Кейін де өнердің әртүрлі түрлерін және әртүрлі материалдарды игеру арқылы осы мектептің оқушылары толыққанды дизайнерлік маман болды. Содан соң олар түлектерге сол кездегі технологияны жетік түсініп, сол жерде ғылымды, техниканы және өнерді меңгеріп, ортақ тіл табуды мақсат етіп қойды. Оқыту барысында Баухауз профессорлары мәдениетаралық, пәнаралық шынайылықты үйлесімді іздеді және студенттерімен бірге шығармашылық кеңістігіне енді. Дәл осы жерде жаңа шындықтардан шабыт алып Василий Кандинский, Пол Клейн, Оскар Шлеммер, Герхард Маркс және басқа мұғалімдер өздерінің теориялық жұмыстарын жасады. Әрине, Баухауз оқу-өнерінің процесі тек қана осы өнердегі ізденістермен шектелмеді. 1920 жылдардан бастап, Баухауздың ішінде, алғашында эксперимент ретінде, содан кейін жүйелі түрде сахна өнері саласындағы қызмет жүргізіле бастады. Мұнда, әрине, Оскар Шлеммердің сөзсіз басшылығы айқын көрінді. Оның сол кездегі сахналық қойылымдары Германия үшін ғана емес, бүкіл Еуропа үшін өте маңызды құбылыс болды. 18 геометриялық биші-мүсіндерінің фигуралары адам мен әлемді, жеке және жалпы метафизикалық табиғатты біріктіру міндеттерін шешуге көмектесті. Бишілердің фигуралары декорацияға сәйкес келеді, олар өздері сахна декорының бір бөлігі болып шықты. Бұл бөлек жеке әңгіме... 1919 жылы айтылғандай, Вальтер Гропийус Веймар қаласында Баухаузда ұйымдастырылған оқу орнының басшысы болды, ол ұстаздарының құрамын қалыптастыруға өзінің ерекше тәсілін пайдаланды.

Еуропаның әр мемлекеттерінен дизайнерлерді дайындауда тек дизайн саласындағы мамандарды ғана емес, сонымен қатар өнер философиясы, өнер психологиясы, өзіндік композициясы бар Иоганн Иттен, Мисс ван дер Рой және Пол Клейн сияқты әр түрлі шеберлері шақырылды. Ал, 1920 жылы Баухаузка Штутгарттан Оскар Шлеммер сабақ беруге шақырылды. Оскар Шлеммер суретші, мүсінші, хореограф және театр дизайнері болған. Шлеммердің шығармашылығы сан алуан көркемдік салалардағы кең көлемді кеңістікті қамтиды: кубизм мен геометриялық абстракциядан бастап бейнелеу өнерінің түрлі жанрлар мен түрлеріне дейін, портреттен пейзажға дейін, кескіндеме, мүсін, графика және басқада түрлерін қамтыды. Шамамен 1912-13 жылдары оның картиналарының негізгі тақырыбында кескіндеме сюжеттері ою-өрнек сияқты көрінетін геометриялық абстракцияда жасалған адамдар бейнесі қалыптаса бастады. 1914 жылы О.Шлеммер экспрессионизм бағытында суреттер жасады. Баухаузда Шлеммер металл бұйымдар цехын, содан кейін мүсін шеберханасын басқарды. О.Шлеммер кескіндеме сабақтарын бір күн де қалдырған жоқ, өйткені XX ғасырдың басында ол Штутгарттағы Көркемсурет академиясын «кескіндеме» мамандығы бойынша сәтті аяқтады. 1923 жылдан бастап ол метафизикалық философияның әсерімен картиналарда сурет сала бастады. Суреттердің композициясы ерекше түрде жасалған, онда адам фигуралары хореографиялық құрылыста бөлінген жерде орналасқан, олар жалпыға бірдей үйлесімділіктің көрінісі болды. Оның жұмысын танумен қатар даңққа да ие болады. Баухаузда Шлеммер екі ұғымды зерттеп, оны балет және адамтану ғылымдар теориясында жүзеге асыра бастады.

Оскар Шлеммер 1912-1918 жылдар аралығында өте қиын шығармашылық және өмір жолын өтті. Бірінші дүниежүзілік соғысқа қатысты. Бұл соғыс суретшінің одан әрі шығармашылық қызметіне қатты әсер еткен болуы мүмкін. Осы кезеңнің суреттерінде кубисттік стильдің әсері байқалады, онда адам денелері бөліктерге ыдырап, содан кейін олар жаңа пішінде жаңа кеңістікте компоненттеліп орналастырылды. Шамамен 1918 жылы суретшінің жұмысында орын алған рельефтердің пластикалық кескіндемелік туындыларындағы кескіндеме қозғалысының тағы бір маңызды процесі болды. 1920 жылы О.Шлеммер Штутгарт академиясынан шыққаннан кейін сахнаға арналған фигуралармен жұмыс істеді ол – «Триадиалық балет», ол бұл идеяны 1910-12 жылдардан бері ойлап жүрген еді. Баухаузға келгеннен кейін Шлеммердің «1921 жылы Штутгарт сахнасындағы триадиалық балетін» хореография түрінде сахнаға шығару туралы көптен күткен арманын орындауға мүмкіндік туды. Бұл балетке арналған музыканы композитор Пол Хиндемит жазған. Бұл қойылым үшін Шлеммер стереометриялық театрлық киімдерден, стильдендірілген қозғалыстардан, жарықтан, түстерден және музыкадан тұратын суреттер театрының өзіндік формасын жасады. Сахнадағы фигуралар қуыршақтарға ұқсап және олар театрдағы қуыршақтар сияқты жылжыды. Мұндай фигуралар (мүсіндер) негізгі геометриялық фигураларға дейін түйістірілді. 1925 жылы Баухауз В.Гропийустың жобасына сәйкес Дессауға көшті, Дессауда, Баухаузда салынған ғимаратта сахна құрылды, онда сахнаға О.Шлеммер ғана емес, сонымен қатар Баухауз театры қойылды.

Шлеммер 1923 жылдан бастап Баухауз мектебінің сахнасының жетекшісі және эксперименталды театрдың директоры болды, сахнада ол өзінің «Баухауз билерін» сахналады. Ары қарай О.Шлеммер адамды зерттеуде өзінің ғылыми және теориялық тұжырымдамасын жасады. Ол оқу процесіне адамның мінез-құлқын зерттейтін және адамның кеңістіктегі орнын, әсіресе адам шығармашылығын анықтайтын пән енгізді. Оскар Шлеммер өзінің ғылым туралы теориясын үш бағытта қарастырды: адам өнердегі көрнекі объект ретінде, адам биологиялық тіршілік иесі ретінде және өнердегі адам психологиясын зерттеу арқылы адамның мәні туралы философиялық түсінігі. Шлеммер барлық тұжырымдамалық ғылыми және теориялық компоненттерді метафизикалық жолмен шешуге тырысты, яғни шығармашылық ойлаудың белгілі бір тәсілі арқылы олардың өзара қарым-қатынасы мен сыртқы дамуынан тыс көркемдік құбылыстарды қарастыра отырып, ақыр соңында дизайнерлік жұмысты жасау процесі бәрін ғылым-өнер теориясының біртұтас синтезіне жинақтайтындығына назар аудартты.

Оскар Шлеммердің «Триадиалық балетке» деген қызығушылығы қазіргі дәуірде де сақталған. Солайша, 1977 жылы Берлинде Akademie der Künste те автордың және Герхард Бонэрдің хореография костюмдерінде «Триадиалық балет» авангард классикасын көрсетті. Герхард Бонэр - Германияда би театры деп аталатын бес-алты «бүлікшілердің» бірі. Баухауз мектебінің суретшісі Оскар Шлеммердің костюмдеріндегі «Триадиалық балет» 20 ғасырдың 80-ші жылдарының аяғына дейін рекордтық 85 қойылымды бағындырып, бүкіл әлемді аралап шықты.

Он сегіз ерекше костюмдердің барлығын Берлин Өнер академиясы сақтап қалған.

Бірақ өткен ғасырдың 80-ші жылдары - бұл бір бөлек нәрсе, ал 2014 жыл – жаңа ғасыр, басқа дүние. Сахнаға «Триадиалық балет, Шлеммер-Бонер-Хеспос» атты туынды катал монстроуздық-стим-панк-құрылымы ретінде ұсынылды, стилі өте керемет, қазіргі әлемде қайталанбас ерекшелігі бар.

Мұндағы кейіпкерлер объектілердің өздері: «Дөнгелек юбка», «Спираль», «Алтын шар», «Абстракция», соло, дуэттерді және трио бағдарламаланған күйінде орындалады. Біреулері зырылдауықша айналып, екіншісінің белгілі бір бұрыштарда ашылатын қайшы аяқтары, үшіншісінің қолдары - шар тәрізді, төртіншілерінің аяқ-қолы жоқ ал басының орнына цилиндр тәрізді шайба орнатылған. Тандандыратын, тартымды және мүлдем футуристік көрініс.

Театр маманы Ольга Герд былай деп жазады: «Нысандардың әсемдігі, Оскар Шлеммердің «Триадиалық балеті» сияқты, Бонердың интеллектуалды хореографиясы сияқты, елді аузына қаратып қойып, бірақ сонымен бірге басып, тыныш күйге жетелейді: бұндай идеологиялық нәрсе ескірген, мүмкін тарих көрсетіп отырғандай, бұл зат тек көшірмелеп қоймай жаңа дүниенің пайда болып шығуына өзі себепкер болуы мүмкін. Дегенмен, мен жаңа технологияларды меңгерген хореографтардың балетті қалай қоятынын көргім келеді. ... Бірақ біз жаңа нұсқаны күтіп отырғанымызша, осы нұсқамен тамсана отырамыз. Бұл XX ғасырдың ескі тасынан жасалған болса да, ол оған тұрарлық дүние».

Бұл шедеврді 2019 жылы Алматыдағы неміс театры Германиядағы Баухаус ортаны қалыптастыру жоғары білім беру мектебінің 100 жылдығына орай, Оскар Шлеммердің «Триадиалық балетінен» ұсынып қойылымды жасады. Бұл, театр маманы Ольга Гердтың күткенінің орындалуы және жаңа интерпретациядағы қойылуының әсерлі сәті еді.

Бұған дейін сюжетті құру, костюмдер жасау және ең бастысы сюжеттік желіні анықтау бойынша ұзақ жұмыс атқарылды. Маңызды шараны дайындауға және өткізуге Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық академиясының дизайн және шетел тілдері кафедрасының студенттері мен оқытушылары белсенді қатысты. Осы мақаланың авторы неміс театрының көзқарасы бойынша жаңа қойылымдағы «Триадиалық балет» пьесасына теориялық сүйемелдеуші ретінде шақырылды.

Спектаклдің әртістері мен қоюшы режиссерлерімен консультативтік сипаттағы кездесулер өткізілді, олар шығарылымның мазмұны мен автордың ой-пікірін жеткізу үшін болжамды сюжеттік желінің көрінісін, форманың ашылуын, колористиканың түсі мен және балет костюмінің дизайны мен кейіпкерлердің қозғалыс динамикасының арасындағы байланыс туралы сөз болды. Автор осы қойылым театрда өткеннен кейін, Оскар Шлеммердің «Триадиалық балет» туындысының жаңа интерпретациясы бойынша теориялық экскурс жүргізді.

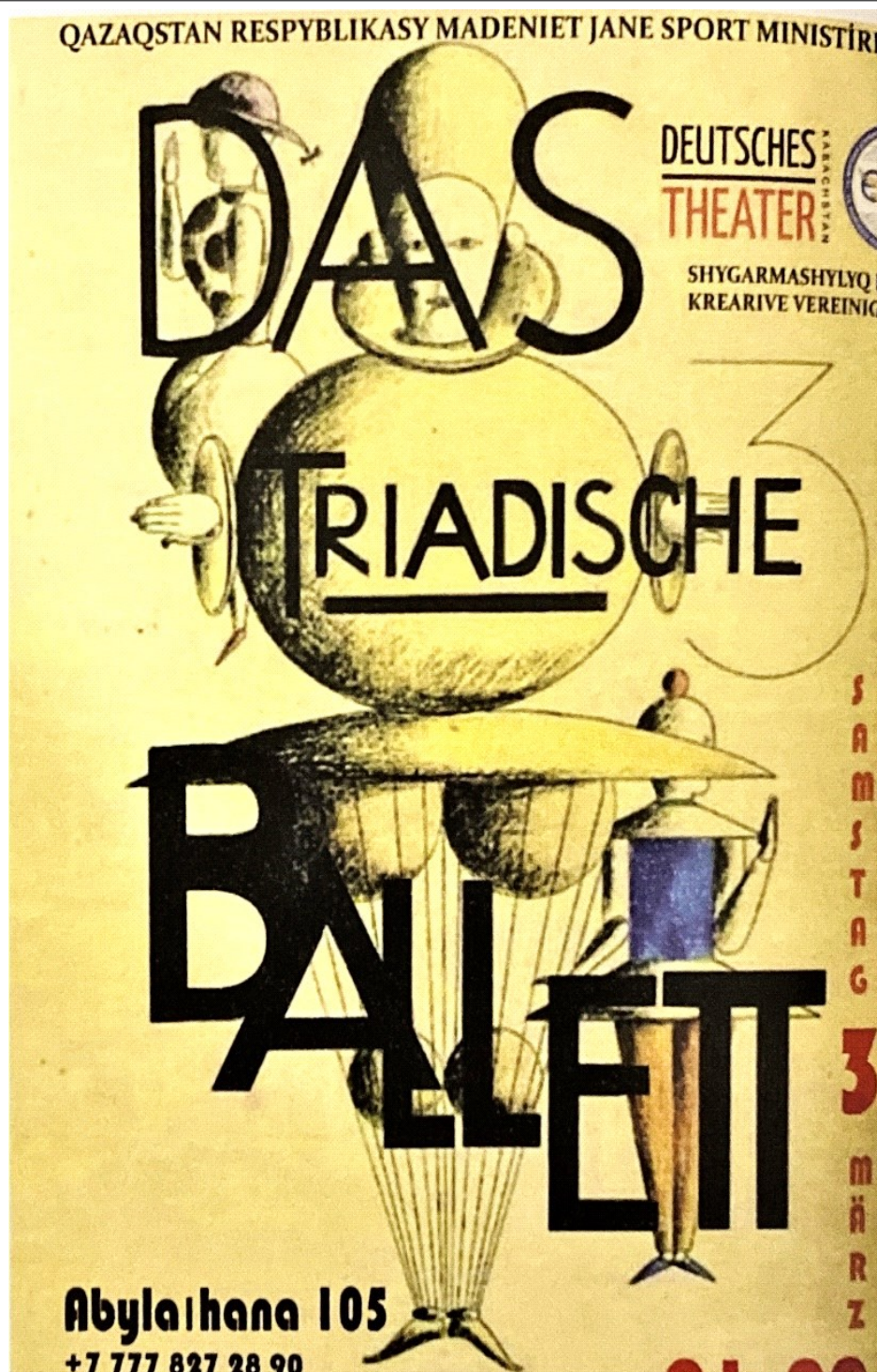
Қортынды. Спектакль өте қызықты болды. Қазақстандағы Германия елшілігінің және Гёте институтының өкілдері спектакльді жоғары бағалаған қонақтармен қатар бірге болды. Театрға барар жолда Оскар Шлеммер заманының рухын және XX ғасырдың 20-шы жылдарындағы Баухауз атмосферасы сезіліп тұрды. Кіреберіс бөлігінің сыртқы бетінен (экстерьерінен) бастап, күту бөлмесінің интерьеріне дейін, Баухауз профессорлерінің көрнекі жұмыстарының нұсқалық стилінде түрлі түсті етіп шығарылды, афиша мен ақпараттық визуализациясы Штутгарттағы спектакльді қоса сүйемелдеп жүрген дәл сол колористика мен инфографиканың түсін және қалып түрлерін айнытпай қайталап шықты.

Профессор Асылханов Е.С. Алматы қаласының неміс театрында «Триадиалық балет» қойылымынан кейін теориялық экскурс жүргізу үстінде.

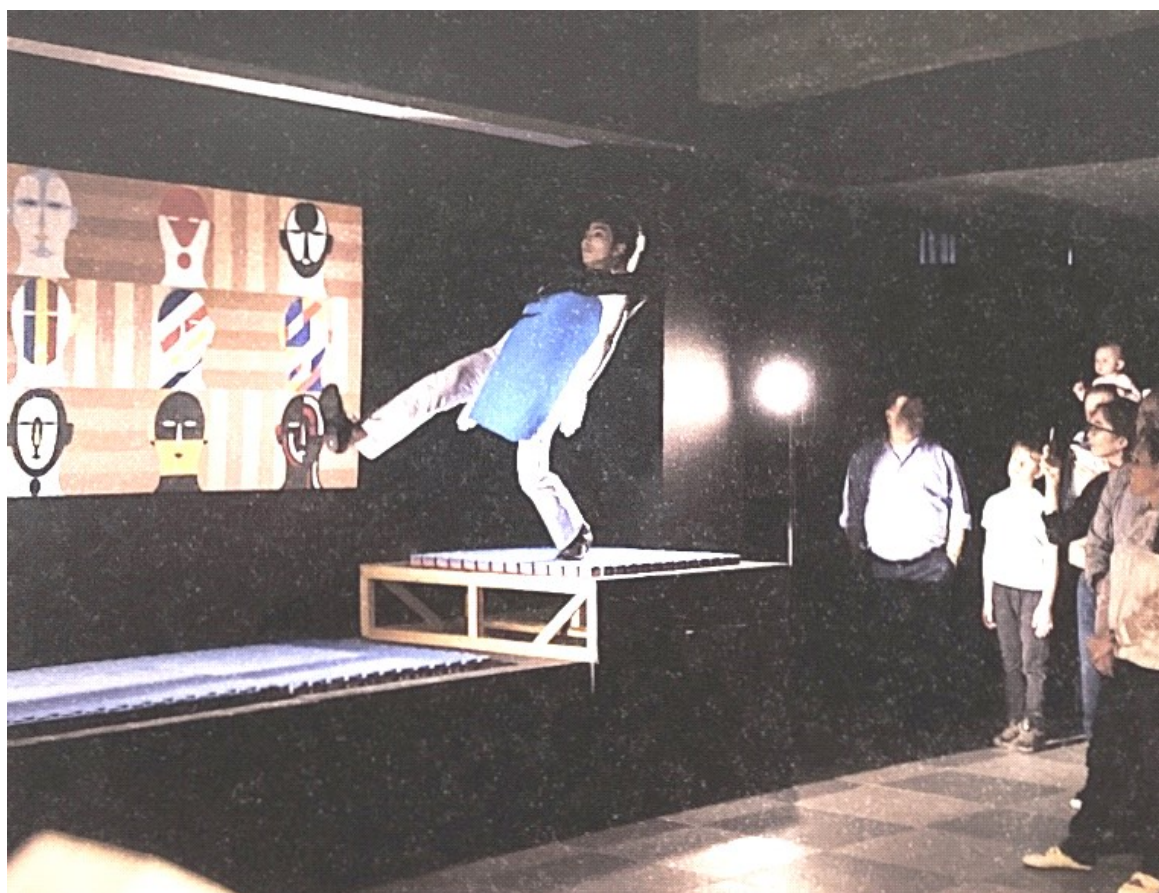

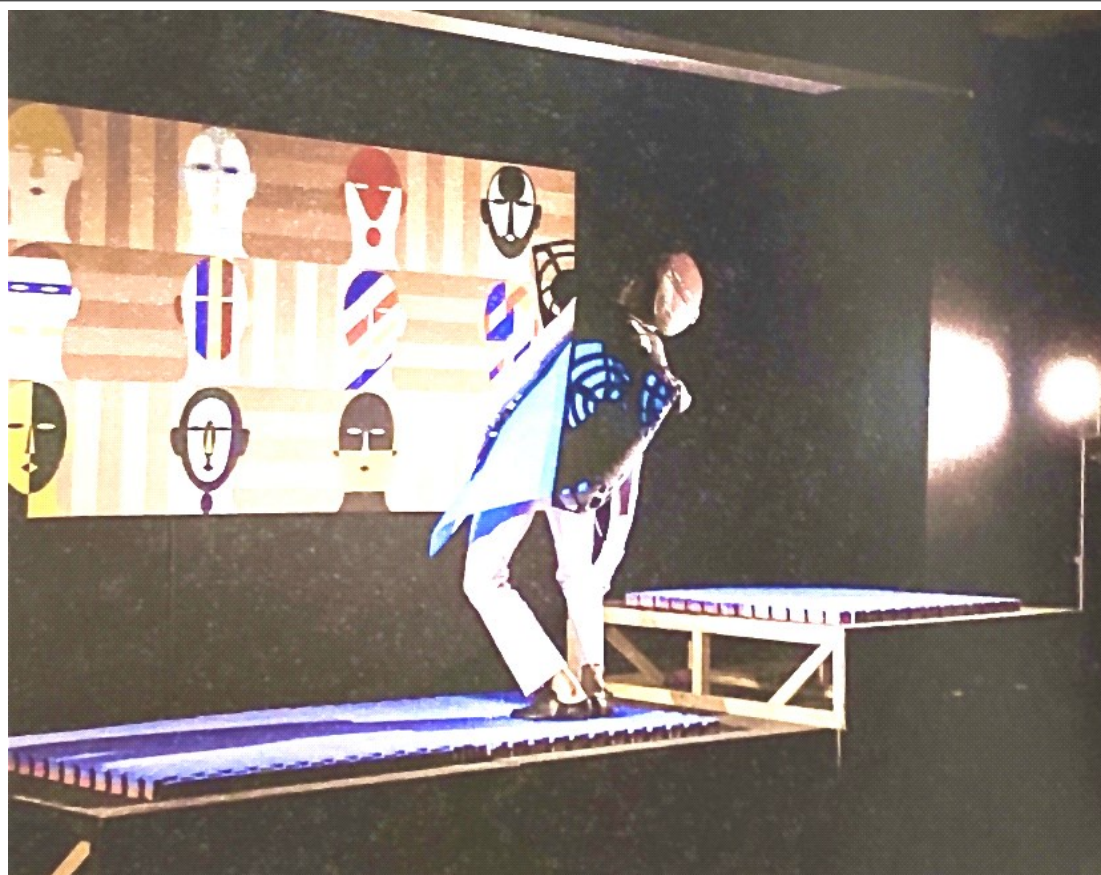
Алматыдағы неміс театрындағы 2019-шы жылғы қойылымның қабырғадағы динамикалық көрінісі.

БАУХАУЗ сарынында XX ғасырдың 20-шы жылдарындағы афишаның түп нұсқасын 2019 жылы неміс театры қолданды.

Шынында да, Ольга Герд атап өткендей, жаңа технологияларды пайдаланылған жаңа нұсқа дүниеге келді.

*2019-шы жылы Алматы қаласындағы неміс театрындағы
«Триадиалық балет» сахна қойылымының көріністері.*

Костюмдер түп нұсқаның формаларын сақтай отырып жасалды, бірақ қоғамның қазіргі ұғынуына қарай белгілі бір өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Табиғи дүниені синтездеудің кең спектрі артисттерді XX ғасырдың 20-жылдарының рухы мен мазмұнына сәйкес келетін мәтінді сүйемелдеу мен плакат өнерін визуализациялауды пайдаланды.

«Триадиалық балет» көрінісін ақындар мен әртістер поэзиялық және көркем сөзбен толықтырып ерекше өнер түрлерінің үйлесім сапасын көрермендерге жеткізді.

Көрсетілген иллюстрациялық қатар Оскар Шлеммердің «Триадиалық балетін» Алматы қаласындағы Қазақстандық сахнадағы Неміс театрымен қойғандығын көркемді өтіп баяндайды.

Әдебиеттер:

1. Кемберли Элам «Геометрия дизайна» – изд. «ПИТЕР», 2011 г. – С. 7-108.
2. Лаврентьев А.Н., «История дизайна» – изд. «ГАРДАРИКИ», 2007 г. С. 5-303.
3. Розенсон И.А., «Основы теории дизайна»-изд. «ПИТЕР», 2007 г. – С. 6-218.
4. Рунге В.Ф., «История дизайна, науки и техники» – изд. «АРХИТЕКТУРА-С» 2006 г. – С. 6-267.
5. "<https://www.vecloosti.ru/lifesyle/articles/2014/07/10/bezdv-hovka-no-netlenka>"

ӘОЖ 726.04
МРНТИ 67.07.29

З.Ж. Рабилова¹, А.Б. Бауржанова²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының философия докторы (PhD)

Алматы қ., Қазақстан

²«7М02118 – Сәулет дизайн» мамандығының 2 курс магистранты Абай атындағы ҚазҰПУ,

Өнер, мәдениет және спорт институты

aidana080596@gmail.com 87478346190

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ДІНИ СӘУЛЕТ ДӘСТҮРЛЕРІ

Аңдатпа

Қазақстан Республикасының Егемендігі туралы Заң қабылданғаннан кейін жағдай түбегейлі өзгерді. Діннің қоғамдағы рөлін қайта қарастыра отырып, діни ғимараттардың құрылысы тез жанданды. Олардың барлығын сәулет туындылары деп санауға болмайды, бірақ бұл массада ертең Қазақстанның сәулет тарихына енетін көптеген нысандар бар, өйткені олар сәулет өнерінің шынайы шығармаларына тән артықшылықтарға ие. Бұл серпіліс Оңтүстік Қазақстандағы сәулет өнерінің мыңжылдық дамуымен дайындалды, мұрасыз алға жылжу мүмкін болмас еді. Бұл баға жетпес қорды игеру негізінен екі жолмен жүреді. Олардың біріншісі – Орта Азия мен Қазақстан сәулет өнерінің классикалық мұрасын зерттеу және қайта өңдеу, дәстүрлі нысандар негізінде жаңа заманауи ғибадат үйлерін құру. Діни сәулет ескерткіштерінің ғылыми және әлеуметтік маңызы зор, өйткені олардың әрқайсысы проблемалардың барлық кешенін – тарихи, әлеуметтік, экономикалық, идеологиялық, діни және, ең бастысы, халық сәулетшілерінің көркемдік ізденістерінің мөрін алады. Нақ сондықтан да діни сәулет ескерткіштеріне деген қызығушылық ешқашан сөнген емес, ал соңғы жиырма жылда Қазақстандағы өзгерістерге байланысты, ұлттық сана-сезімнің қарқынды өсуі байқалған кезде, "Тұлға-Қоғам-дін-мемлекет" арақатынасы қайта қаралған кезде, адамдар қайтадан Тарихи бастауларға жүгінгенде, бұл қызығушылық одан да өзекті бола түседі.

Түйін сөздер: Кесене, сәулет, мәдени ескерткіш, мұражай, ғимарат, күмбез.

Аннотация

Рабилова З.Ж.¹, Бауржанова А.Б.²

¹КазНПУ им. Абая, Институт искусств, культуры и спорта, доктор философии (PhD)

г. Алматы, Казахстан

²Магистрант 2 курса по специальности «7М02118 – Архитектурный дизайн»

Института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая

г. Алматы, Казахстан

aidana080596@gmail.com 87478346190

СРЕДНЕВЕКОВЫЕ РЕЛИГИОЗНЫЕ АРХИТЕКТУРНЫЕ ТРАДИЦИИ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА

После принятия Закона о суверенитете Республики Казахстан. С пересмотром роли религии в обществе быстро оживилось строительство культовых зданий. Не все из них можно считать произведениями архитектуры, но в этой массе есть немало объектов, которые завтра войдут в историю зодчества Казахстана, так как обладают достоинствами, присущими подлинным произведениям зодчества. Этот всплеск подготовлен всем тысячелетним развитием архитектуры в Южном Казахстане, без этого наследия невозможно было бы движение вперед. Освоение этого бесценного фонда идет в основном, как нам кажется, двумя путями. Первый из них – изучение и переработка классического наследия зодчества Средней Азии и Казахстана, создание на основе традиционных форм новых современных культовых зданий. Научное и общественное значение памятников культовой архитектуры велико, ибо почти каждый из них несёт в себе целый комплекс проблем – исторических, социальных, экономических, идеологических, религиозных и, что особенно важно, печать художественных исканий народных зодчих. Именно поэтому интерес к памятникам культовой архитектуры никогда не падал, а в

связи с переменами в Казахстане в последние два десятилетия, когда виден стремительный рост национального самосознания, когда пересматривается соотношение «личность - общество - религия - государство», когда люди вновь обращаются к историческим истокам, этот интерес становится ещё более актуальным.

Ключевые слова: мавзолей, архитектура, памятник культуры, музей, здание, купол.

Abstract

Rabilova Z.¹, Baurzhanova A.²

¹Doctor of philosophy (PhD),

*Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Institute of Arts, culture and sport,
Almaty, Kazakhstan*

*²Student of master's course in the specialty «7M02118 – architecture desing»,
Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Institute of Arts, culture and sport,
Almaty, Kazakhstan, aidana080596@gmail.com 87478346190*

MEDIEVAL RELIGIOUS RELIGIOUS TRADITIONS OF SOUTH KAZAKHSTAN

After the adoption of the Law on the Sovereignty of the Republic of Kazakhstan, the situation changed radically. Reconsidering the role of religion in society, the construction of religious buildings was rapidly revived. Not all of them can be considered works of architecture, but in this mass there are many objects that will go down in the architectural history of Kazakhstan tomorrow, because they have the advantages inherent in the true works of architecture. This breakthrough was prepared by the millennium development of architecture in South Kazakhstan, without which it would be impossible to move forward. There are two main ways to develop this invaluable resource. The first is the study and processing of the classical architectural heritage of Central Asia and Kazakhstan, the creation of new modern houses of worship on the basis of traditional objects. The scientific and social significance of monuments of religious architecture is great, because almost every one of them carries a whole complex of problems - historical, social, economic, ideological, religious and, most importantly, the seal of artistic searches of folk architects. That is why interest in monuments of religious architecture has never fallen, and in connection with the changes in Kazakhstan in the last two decades, when the rapid growth of national consciousness is visible, when the ratio "person - society - religion - state" is being revised, when people again turn to historical sources, this interest becomes even more relevant.

Keywords: Mausoleum, architecture, cultural monument, museum, building, dome.

Феодализмнің пайда болуы мен дамуы жағдайындағы Қазақстандағы сәулет өнері мен құрылыстың даму тарихында төрт кезең бөлінеді: VI-IX ғасырлардағы алғашқы феодализм, X-XII ғасырлардағы дамыған феодалдық қатынастардың орнығуы, XIII-XIV ғасырлардағы моңғолдардың жаулап алуы және кейінгі орта ғасырлар XV-XVIII ғғ. Қазақстанның ұлттық сәулет өнерінде бұл кезеңдердің әрқайсысы өзіндік жетістіктерімен ерекшеленеді [1, 130-147 б.].

Тәуелсіздікке қол жеткеннен кейін тарихи-мәдени, киелі-қасиетті, әулиелі орындар, кесене-күмбездер қалпына келтіріле бастады. Қожа Ахмет Яссауи кесенесін күрделі түрде қалпына келтіруге Түркия мемлекеті көмектесті. Сондай-ақ осы жұртшылықтың жұмылуымен көптеген кесенелер жөнделді. Соңғы жылдар ішінде Арыстан баб, Ұзыната, Баба Түкті Шашты Әзіз, Жабайата, Саңғыл би, Бабаата, Қарабура әулие, Ысмайыл ата, Бәйдібек баба, Домалақ ана, Бес ана, Өзбекстандағы Төле би, Шымыр баба кесенелерінің кейбіреулері қалпына келтірілді, бір-қатарлары жаңадан салынды. Сайрам ауданындағы Қарамұрт ауылында, көнеден келе жатқан Кәлен баб мазары маңында сәулет өнерінің бұрынғы және соңғы үлгілерін үйлестіре ұштастырған Жаныс баба кесенесі бой көтерді. Қаратау жотасының бет-кейіндегі ертедегі керуен жолы бойындағы Ақтөбе (IV-VI ғ.), Қошқарата (VI-VIII ғ.), Созақ (X-XVIII ғ.), Майтөбе (XI-XVI ғ.), Шолақорған (XIII-XVIII ғ.), т.б.

Ортағасырлық Қазақстанның құрылыс шеберлігі мен сәулеті ескерткіштерінің ішінде таңқаларлық ғимараттар бар. Осы күнге дейін сақталған ғимараттардың ішінде кесенелер мен мазарлар ерекше қызығушылық тудырады. X-XI және XI-XII ғасырларда салынған Бабаджа-Хатун және Айша-Бибі кесенелері; 13 ғасырдан бастау алатын Жошы-хан мен Алаш-хан кесенелері (Жезқазған маңында); Сарысу және Кеңгір өзендерінің аңғарындағы Жұбан-ана, Қайып ата, Мәулім-берді; Тараздағы Қарахан кесенесі және т.б. кең танымал болды. Олардың көпшілігі архитектуралық композицияның, декоративті декорацияның және жоғары құрылыс өнерінің өзіндік ерекшелігімен де танымал. Бұл ғимараттарда

кірпіштен жасалған бұйымдар және құрылыс материалдарының жаңа түрлері: ганч, алебастр, терракота және плитка плиталары өте жақсы қолданылған [2].

Айша бибі кесенесі

Қабір тоғыз ғасыр бұрын, біздің дәуірімізге дейінгі XI-XII ғасырларда салынған. Айша-Бибі кесенесінің құрылысының барысы, оның сәулетшісі мен дизайнері туралы ақпарат сақталмаған.

Махаббат пен өлімнің ескі дала аңызы кесенемен тығыз байланысты. Айша-Бибі есімді қыз сүйікті Қараханға үйлену тойын ойнау үшін үйінен қашып кетті. Олардың бірге болуына рұқсат етілмеді, өйткені ол XI ғасыр ғалымдарының отбасының қызы және ол Тараздың ұлы билеушісі. Бірақ олар қайтадан кездесуге, бақытты табуға арналмаған: жыланның шағуы оның өмірін қысқартты. Жас жігіттің қатты қайғырғаны соншалық, оның құрметіне сүйіктісінің жадында сақталған керемет кесене тұрғызды. Өмірінің соңына дейін Қарахан Айша-Бибі кесенесіне қамқорлық жасап, қайтыс болғаннан кейін оның мавзолейін тікелей Айша кесенесінен көрінетіндей етіп тұрғызу туралы өсиет қалдырды.

Аңыздың көптеген нұсқалары бар, олардың әрқайсысы драмамен, символдармен, образдармен қаныққан. Аңыз соңында, кесене тарихы Айша-Бибі туралы аңыз, фольклордың бір бөлігі болып қала береді [3, 179-181-296 бб.].

1960 жылы кесенені сақтау үшін арнайы шыны күмбез орнатылды. Кейінірек ол әртүрлі туристік мақсаттарда, сонымен қатар білім беру мақсаттарында қолданыла бастады. 2002 жылы кесененің айналасын көркейту үшін ел тарихы мен мәдениетін, сондай-ақ Қазақстанның дәстүрлі сәулеттік ерекшеліктерін жақсы білетін сәулетші Нишан Раметонның басшылығымен Айша-бибі кесенесін қалпына келтіру жұмыстары жүргізіліп, ол ғимараттың айналасына әдемі саябақ салуға үлкен үлес қосты [4, 134-139-192 бб.].

Айша бибі кесенесі. Сурет : <http://iqap.kz/>

Айша-бибі кесенесін сәулет, құрылыс және декоративті өнердің інжу-маржаны деп атауға болады. Кесене бір кездері күмбезбен қапталған текше негізге ие. Ғимараттың төрт бұрышында жаппай бағандар көтеріледі. Кішкене тауашалар, кішігірім бағаналар, сүйірлі ашық түсті аркалар кесенеге ерекше әсер береді, ал әртүрлі ою-өрнектер қолдану арқылы терракоталық қаптамалармен безендірілген қабырғалар мен бағандар тек өнертанушыларды ғана емес, кез-келген көрерменді терең философиялық ойға жетелейді. Бұл ғимараттың терракоталық өрнектері әр түрлі үйлесімде Қазақстанның ежелгі тайпаларының сәндік өнерінің дәстүрлі түрлерін бейнелеген, олардың геометриялық, зооморфтық және күндік өрнектері біздің дәуірімізге дейінгі 2-1 мыңжылдықтардағы Андронов және Сақ тайпаларының өнерімен тамырлас.

Айша-бибі кесенесінің бір қабырғасы ғана, дәлірек айтсақ оның батыс қасбеті біздің уақытқа дейін сақталған. Қалған қабырғалар қирап, тек бірнеше қабырғалары аман қалды. Кесене толықтай қалпына келтірілгеннен кейін 2002-2005 жж. қазіргі заманғы үлгілерге сәйкестендірілді.

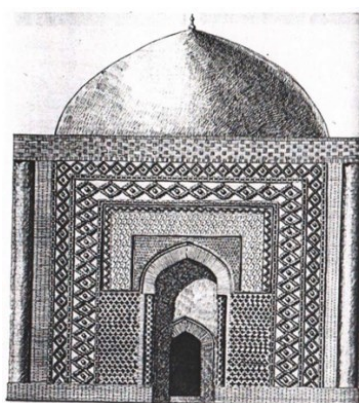
Қарахан кесенесі

Қарахан кесенесі (Әулиеата немесе Әули-ата кесенесі) – Таразда әйгілі тарихи-сәулеттік ескерткіш, біздің дәуірімізге дейінгі 11 ғасырда салынған. Ғимарат бірінші хан – Қараханидтер әулетінің өкілі жерленген жерге орнатылды. Қарахан кесенесі қаланың басқа танымал ғимараттарымен қатар – Айша бибі кесенесі және Бабаджа Хатун кесенесі ортағасырлық елді мекен аумағында орналасқан «Ежелгі Тараз ескерткіштері» мұражай-қорық мәдени кешеніне кіреді.

Ханның Айшаға деген махаббаты туралы аңыз кесенеге байланысты, оның кесенесі Айша-Бибі ауылында шамамен 20 шақырым қашықтықта орналасқан.

1982 жылдан бастап мемлекет қорғауында болды және Қазақ КСР-нің республикалық маңызы бар тарихи және мәдени ескерткіштері тізіміне енгізілді. Кеңес заманында дінге қарсы мұражай Қарахан

кесенесі 2002 жылы Тараз қаласының 2000 жылдық мерейтойына орай толық қалпына келтірілді [5, 184-185-904 б.].

Қарахан кесенесі. Сурет : Kerek.kz

Кесененің сыртқы және ішкі көрінісін Борис Деник «Орталық Азияның сәулеттік ою-өрнегі» атты еңбегінде жан-жақты сипаттаған. Құрылым портал-күмбез құрылымына және жоғарыдан қараған кезде шаршы пішініне ие. Кесененің сыртқы келбеті қатал, бірақ құрылысқа шатырға апаратын баспалдақ сияқты қызықты элементтер қолданылған. Бұл жерде автордың шеберлігі мен қиялы айқын көрініс табады. Қарахан кесенесінің ішінде құрылымның үш бұрышында хужра деп аталатын негізгі зал мен кішігірім бөлмелер бар. Төртінші бұрышта – ғимараттың төбесіне апаратын баспалдақ орналасқан [6, 305 б.]. Көрнекті ғимарат ішінде Қараханидтер әулеті заманынан бері сақталған баспалдақ қойылған. Ғимараттың алдыңғы қабырғасы оңтүстікке қарайды, мұнаралар екі жағынан көтеріледі. Ортасында – аркасы, оның тереңінде кесенеге кіре беріс бар. Қабырғалардағы доғаның оң және сол жағынан әр түрлі пішіндегі үш жұп тауашаларды көруге болады – шаршы, тіктөртбұрыш және ланцет түрінде. Көрнекті орындардың кіре берісінде мұсылмандар үшін дәстүрлі, араб тілінде жазылған сөз тіркесін көруге болады: «Алладан басқа құдай жоқ, Мұхаммед оның пайғамбары»

Қарахан кесенесінің сыртқы қабырғалары қазіргі уақытта қалпына келтірілген, сондықтан олардан жасалған кірпіш ешқандай мән бермейді. Бірақ ішкі терезе санылаулары, оларды жасырған арка тауықтар және ескі күмбез Қараханидтер әулетінің заманынан бері олардың құрылымында күйдірілген кірпіштерді сақтап қалған. Онда құрылымның бастапқы көрінісін көрсететін 1850 жылдарға арналған фотосурет бар. Археолог Таисия Сенигова күмбезбен қапталған центрлік құрамы бар ғимарат деп сипаттады. Бұрын жұмсақ ланцет аркасы екі қабатты кірпіштен жасалған арнайы бағандарға сүйене отырып, арка тауашасының тереңдігінде орналасқан. Арка арнайы сыланған таспен ерекшеленді, контур бойымен кірпіштен тегіс төселген. Кірпіш порталдың контуры бойымен сәл шығып тұрды, осылайша II әрпі түріндегі арнайы арка бейнеленген. Сондай-ақ, қазба жұмыстары кезінде көптеген қарама-қарсы кірпіштер табылды (30-дан астам түрлі нысандар), оның пікірінше, Қарахан кесенесінің бастапқы қасбеті өте бай декормен безендірілген [7, 278 б.].

Бабаджа Хатун кесенесі

Бабаджа Хатун кесенесі – Қазақстан тарихы, Жамбыл облысы, Жамбыл ауданы, Айша бибі ауылында, Қазақстанның ежелгі қаласы – Тараздан 18 км қашықтықта орналасқан, тарихы 2 мың жылдан асады.

Кесененің салынған мерзімін XI немесе XII ғасыр деп атайды. Кесенені салған авторлар мен шеберлердің есімдері тарихта сақталмады.

Бабаджа Хатун кесенесі құрылысының аңыздығы Айша Бибі есімді сұлу жас қыз бен Тараз қаласының билеушісі Қарахан Мұхаммед арасындағы сезім туралы қазақтың әдемі аңызымен тығыз байланысты. Аңыз бойынша, Бабаджа Хатун Айша бибінің күтушісі және адал досы болған. Айша қайтыс болғаннан кейін, осы қайғылы сапарға еріп келген Бабаджа Хатун атты әжесі кесенесінің жанында мәңгі отырған және оның қамқоршысы болған. Бабаджа Хатун қайтыс болған кезде, Қарахан ризашылық пен адалдықтың белгісі ретінде Айша бибі кесенесінің қасында күмбез тұрғызуды бұйырған [8, 143-144 б.].

Бүгінгі таңда Айша бибі, Бабаджа Хатун кесенелері, сонымен қатар Тараздағы Қарахан кесенесі мұсылмандар үшін маңызды архитектуралық және тарихи орындар мен қажылық орындары болып табылады.

Бабаджа Хатун кесенесі формаларының қарапайымдылығымен, органикалық дизайнымен және сәулеттік декоративті сәнділігімен ерекшеленеді. Ол өртенген кірпіштен салынған, қабырғалардың әшекейлері жоқ. Құрылыс ерекше шатырлы күмбездің арқасында танымал болды, оның 16 беті бар, ежелгі Орталық Азия сәулет өнеріне ерекше.

Кесене 1953 және 2002 жылдары қалпына келтірілді.

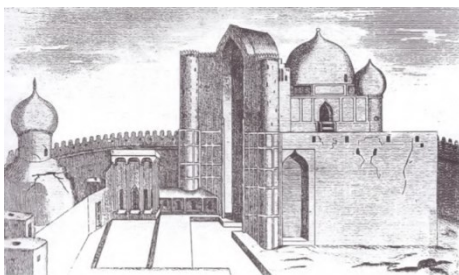
Ахмет Яссауи кесенесі

Қазақстанның тарихи сәулет орталығы – Қожа Ахмет Яссауи кесенесі – XIV ғасырдың соңында салынған сәулет құрылымы. Түркістан қаласында. Қожа қайтыс болғаннан кейін, Ахмет Яссауи шағын мазарға жерленді. Көп ұзамай оның қабірі мұсылмандар үшін жаппай қажылықтың қасиетті орнына айналды. Әмір Тимурдың басшылығымен 1399 ж. Қожа Ахмет Яссауи жерленген жерде жаңа кесене салынды. Құрылыс жүргізу Мавлян Убайдулла Садрға тапсырылды. Қожа Ахмет Яссауи кесенесі үлкен өлшемдегі портативті-күмбезді құрылым. Оның ені – 46,5 м, ұзындығы – 65 м. Күмбездің ішкі диаметрі 18,02 м., ал сыртқы жағының диаметрі 20,5 м. Орталық залдың айналасында әр түрлі мақсаттағы 35 нөмір бар. Орталық залда аты аңызға айналған қола қазан орналастырылған. Қазандық Тимурдың бұйрығымен жасалып, Қожа Ахмет Яссауи кесенесіне сыйлық ретінде берілді. Мұны 1399 жылы Түркістаннан 25 шақырым жерде орналасқан Карпак аймағында Абдул әл-Азиз Табризи есімді колөнерші жасаған. Бұл суға арналған салттық қазандық.

Ғимараттың негізгі қасбеті алып портал түрінде шешілген. Портал аркасы 37,5 м биіктікке көтеріледі. Сыртқы қабырғалардың қалыңдығы 1,8-2,0 м, Қазандық бөлмесінің қабырғаларының қалыңдығы – 3 м. Келушілер орталық залға негізгі порталдың есігі арқылы кіреді. Қазандыққа күмбез салынған, оның диаметрі 18,3 м. Бұл Қазақстан мен Орта Азиядағы кірпіштен салынған күмбездердің ішіндегі ең үлкені. Осы жерден әдемі жабылған ағаш есік арқылы қабірден өтуге болады. Бұл жерде – Қожа Ахмет Яссауидің қабірі орнатылған. 16 ғасырдан бастап 1999 жылдың 3 маусымында кесененің жеке үй-жайларында көрнекті тұлғалардың қалдықтары жерленген: Жолбарыс хан, Есім хан, Абылай хан, Әмір Темірдің шөбересі Бабыр хан, Қазыбек би, Жәнібек батыр және басқалар. Қожа Ахмет Яссауи ЮНЕСКО-ның Қызыл тізіміне енгізілген. Екінші қабатта кітапхана залы орналасқан [9].

IX-X ғасырларда Қазақстанның сәулет өнерінде, бүкіл Орта Азия сияқты, үлкен сапалық өзгерістер болды. XI-XII ғасырларда ол өзінің шыңына жетеді. Бұл уақытта қалаларда 3 жеке құрылым болды – цитадель, Шахристан және Рабат (қала маңы). Ерте ортағасырлық ғимараттарда жоспардағы квадраттан күмбездің дөңгелек негізіне ауысу әдетте сатылы аркалар түрінде тромбтар арқылы жүзеге асырылды. Ғимараттардың құрылымында сегіз бұрышты барабандар бар.

Олар ғимараттың текше тәрізді төменгі қабатынан күмбезге көшуді жеңілдетті. Бастапқыда күйдірілген кірпіш сыни құрылымдар мен шикізат құрылымдарының қасбеттерін (Қызылорда облысындағы Сараман-Қоса және Бегім-Ана мұнаралары) пайдаланылды.

Қожа Ахмет Яссауи кесенесі. «Әскери жинақтан» сурет. 1866 ж. Сурет : fotokto.ru

Мұнара тәрізді сыртқы көлемнің құрамына ие бұл екі ескерткіш шатыр жабынымен қабір тастаудың ежелгі жергілікті дәстүрін сақтау тұрғысынан үлкен қызығушылық тудырады.

Арыстан баб кесенесі

Сәулет кешені алебастр ерітіндісімен бекітілген күйдірілген кірпіштен тұрғызылды. Оның өлшемдері 35-тен 12 м-ге дейін және биіктігі 12 м-ге жетеді. Арыстан баб кесенесінде екі камералы қабір – гурхан және мешіт бар, оны кең күмбезді дәліз біріктіреді. Мешіт михраб пен көмек бөлмелері бар намазханадан тұрады.

Гурхан екі көтерілген сфералық күмбезмен қоршалған. Мазардың бір бөлігінде сопы мистигі Арыстан бабтың үлкен қабірі, ал екінші жағында оның шәкірттері мен ізбасарлары жерленген бейіттер бар. Мұнда Гермет-Азир, Қарға-Баб және Лашын-баб жатыр.

Мазардың ең әдемі бөлігі – бұл кескінді кірпішпен безендірілген негізгі порт-пештак болып саналады. Ғимараттың бұл бөлігінде екі мұнарасы бар, бірақ Орталық Азия үшін әдеттегі мұсылман ғибадатханаларының қасбеттеріне ұқсамайды. Порталдың өндірісінде сәулетшілер XIX ғасырдағы орыс және батыс еуропалық сәулет үшін дәстүрлі сәндік элементтерді қолданылған.

Арыстан баб кесенесі. Сурет : <https://amazingturkistan.kz/>

Ғимарат ішінде ескі мазарлардың үзінділерін көруге болады. Төңкерілген залдың бағандары немесе ағаштан жасалған айван XIV-XV ғасырлардағы қабір кешенінен сақталған. Арыстан баб кесенесінің тағы бір көрнекті жері – ортағасырлық каллиграфияның әдемі ескерткіші – ежелгі қолжазба Құран.

Арыстан баб XVII ғасырда Отырар қаласында өмір сүрді, ол моңғол шапқыншылығына дейін Орталық Азиядағы ең ірі саясаттардың бірі болған. Мұсылмандық дәстүр бойынша ол аңызға айналған тұлға және Мұхаммедтің аскетикасының бірі болып саналады. Арыстан баб батыр, бағбан болған және пайғамбарға бағбандық өнерін үйреткен.

Ол ортағасырлық сопы Қожа Ахмет Яссауидің рухани тәлімгері болған. Арыстан баб қайтыс болғанда, ол өзі тұрған қаланың маңына жерленді. Қабірге мазар қойылды, бірақ бұл алғашқы кесене қандай болғаны белгісіз [10, 37-41 б.].

XIV ғасырда қуатты және қайратты Тамерланның қалауымен жерлеу орнында жаңа мазар тұрғызылды. Алайда бұл ғимарат сақталмаған. Бірнеше ғасырлар бойы жерлеу ғимараты бірнеше рет қайта салынды, өйткені ол уақыт пен жер сілкінісінен жойылды. 1971 жылы тоқтап қалған ғимарат жер асты суларының көтерілуіне байланысты бұзылып, тұрғындар жиналған қаражатқа қайта салынды.

XV-XVII ғасырлардағы Қазақстанның дала аймақтарындағы мәдени ескерткіштер 3 негізгі топқа бөлінеді: 1) күмбезді кесенелер, 2) дуалдар (сағанатам, кекекұлақ), 3) қабір тастар (бөртпелер, ұстар, бестас, қойтас, құлпытас және т.б.). Кесенелер құрамына қарай – мұнараға, порталдық күмбезге, қабаттасу түрі бойынша – сфералық кесенелерге бөлінеді, олар барабаны бар немесе жоқ шатырлы күмбез. Орталық және батыс Қазақстанда бұрыштық күмбездердің орнына тік тұғырлар немесе үшбұрышты толқындар (төрт жұдырық) орнатылды. Батыс Қазақстанның кесенелерінде күмбезді өңделмеген әктас қатарлары қабырғалардың мұқият тегістелген беттеріне қарағанда кеңінен таралған. Қадамды қорғандар формаларының дәстүрлері бүкіл Қазақстан бойынша қабір тастарының сәулетінде бестас, бөртпе, сандықша түрінде сақталды.

Қорытынды:

Қазақстандағы сәулет өнері мен мәдени құрылысының даму тарихында Қазақстанның Оңтүстік Қазақстан облысындағы діни ғимараттардың сан алуан түрлері үлкен орын алады. Аталған жіктеулерге енгізілген барлық дерлік түрлері оның аумағында таза немесе аралас түрінде сақталған тарихы мұраларды салыстырмалы зерттеу болашақ сәулетшілердің ізденісінің үлесінде болмақ. Бұл мешіттер – тоқсаннан бастап соборларға, мешіт-медреселерге дейін (және литургиялық және оқу ғимараттары кешенінің құрамына кіретін Шаян медресесі мешіттен бөлек), мұнаралар, кесенелер – бір камерадан үлкен мемориалды кешендерге дейінгі деректермен әлі де зерттеуді қажет етеді. Оңтүстік Қазақстан облысында аталған авторлардың назарынан тыс қалған мәдениеттің тағы бір түрі – салқын жорыққа, қырық күндік ораза ұстауға арналған жер асты діни ғимараттар.

Әдебиеттер:

1. Әлкей Марғұлан этнография «Архитектура Қазақстаны». – Алматы: Өнер, 2010. – 108 бет. – 130-147 бет.
2. <http://tr-kazakhstan.kz/>
3. Оианов Ж.Ж. Тараз - Жібек жолының інжуі (Тараз қаласының қысқаша тарихы: Ғұн Ордасынан Қазақстан Республикасына дейін). – Алматы: Таймас, 2014.-179-181 бет. – 296 бет.
4. Глаудинов Б. Қазақстанның сәулет өнері. – Алматы: Өнер, 2012. - Т. 8. – 134-139 бет. – 192 бет.
5. Саманидтер мен моңғолдар арасындағы Хмельницкий: Г.И. Орта Азия сәулеті - XIII ғасырдың басы. – Берлин-Рига: Гамаджун, 1996. – 184-185 бет. – 904 бет.
6. Қарахан // Қазақ КСР: қысқаша энциклопедия / Ч. ред. Р.Н.Нұрғалиев. – Алматы: Ш. ред. Қазақ Совет Энциклопедиясы, 1991. - Т. 4: Тіл. Әдебиет. Фольклор. Өнер Сәулет. – 305 бет.
- 7.Сенигова Т.Н. Жетісу жеріндегі жаңа олжалар, «Қазақстанның ежелгі мәдениеттерінің ізімен». – Алматы, 1970. – 278 бет.
8. Бабажи қатын // Қазақ КСР: қысқаша энциклопедия / Ч. ред. Р.Н. Нұрғалиев. – Алматы: Ш. ред. Қазақ Совет Энциклопедиясы, 1991. - Т. 4: Тіл. Әдебиет. Фольклор. Өнер Сәулет. – 143-144 б.
9. <https://weproject.media/>
10. Константинова В.В. өзеннің орта ағысы бойындағы сәулет ескерткіштері. Сырдария // Жаңалықтар АН КАЗ.ССР.Сәулет, т. 2, 1950. – 37-41 бет.

УДК 7.03

МРНТИ 18.31.41

Себенова Б. Т., ¹ Михайлова Н.А. ²

¹ магистрант 2 курса по специальности «7М02114 – Графика»

КазНПУ им. Абая, Института искусств, культуры и спорта, г. Алматы, Казахстан

² к.п.н., доцент КазНПУ им. Абая, Института искусств, культуры и спорта, г. Алматы, Казахстан

МАНГА, КАК ФЕНОМЕН ЯПОНСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Аннотация

Данная статья посвящена японскому литературно-графическому творчеству – «манга» и рассказывает о роли «манга» в японском современном обществе и его влиянии на поп-культуру. В статье рассматривается «манга» как отдельный вид книжного искусства и книжной графики. В «мангу» вписаны традиционные и современные этнокультурные элементы Японии, что способствовало популяризации этого стиля в мировом искусстве комикса и анимации.

Ключевые слова: манга, комикс, аниме, японская поп-культура, Япония, субкультура, графический роман.

Аңдатпа

Б.Т. Себенова,¹ Н.А. Михайлова²

¹ «7М02114 – Графика» мамандығының 2 курс магистранты, Абай атындағы ҚазҰПУ,

Өнер, мәдениет және спорт институты,

Алматы қ., Қазақстан

² Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының п.ғ.к., доцент,

Алматы қ., Қазақстан

МАНГА - ЯПОНИЯ МӘДЕНИЕТІНІҢ ФЕНОМЕНІ

Бұл мақала жапон әдеби-графикалық шығармашылығына арналған – "манга" және қазіргі жапон қоғамындағы "манга" рөлі және оның поп-мәдениетке әсері туралы баяндайды. Мақалада "манга" кітап өнері мен кітап графикасының жеке түрі ретінде қарастырылады. "Мангаға" Жапонияның дәстүрлі және заманауи этномәдени элементтері жазылған, бұл комикс пен анимацияның әлемдік өнерінде осы стильдің танымал болуына ықпал етті.

Түйінді сөздер: манга, комикс, аниме, жапон поп-мәдениеті, Жапония, субмәдениет, графикалық роман.

Abstract

Sebenova B.T., ¹ Mikhailova N.A. ²

¹ Master degree student in the specialty «7M02114 – Graphics», Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of Arts, Culture and Sports, Almaty, Republic of Kazakhstan

² Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of Arts, Culture and Sports, Almaty, Republic of Kazakhstan

MANGA AS A PHENOMENON OF JAPANESE CULTURE

This article is devoted to Japanese literary and graphic creativity - "manga" and talks about the role of "manga" in modern Japanese society and its impact on pop culture. The article deals with "manga" as a separate type of book art and book graphics. Traditional and modern ethno-cultural elements of Japan are inscribed in "manga", which contributed to the popularization of this style in the world art of comics and animation.

Keywords: manga, comics, anime, Japanese pop culture, Japan, subculture, graphic novel.

Манга и аниме – это очень большая часть японской культуры. Они имеют долгую историю в Японии и становятся все более популярными. Даже сейчас в современной Японии *манга* и аниме стали основной частью повседневной жизни. Хотя *манга* и аниме уже давно популярны среди молодежи Японии, некоторые люди считают, что они плохо влияют на людей, которые увлекаются ими.

Когда мы говорим о феноменах поп-культуры, которые изменили мировую литературную панораму, мы должны говорить и о японской манге. Мánга (яп. 漫画, マンガ, [mānga] (инф.)) жс., скл. — японские комиксы, иногда называемые *комикку* (コミック) [1]. Хотя в западных странах манга часто считается продуктом для детского развлечения, на самом деле она представляет собой большую часть японской субкультуры.

Те, кто хоть раз бывал в Японии, знают, что *манга* можно найти везде, даже в супермаркетах и конбини, и она настолько укоренилась в японской культуре, что невозможно отделить одну от другой. *Манга* является неотъемлемой частью японского образа жизни, и их роль не ограничивается исключительно индустрией развлечений, но также распространяется на многие другие области, такие как маркетинг (спонсорство таких продуктов, как смартфоны или реклама туристических компаний, например).

Происхождение *манга* можно проследить до 12-го. Нарративное искусство в Японии состояло из повествовательных свитков (э-макимоно), изображающих серию последовательных образов. Эти свитки считаются самыми ранними образцами работ до *манга*, из которых самый первый был приписан художнику-монаху Тоба Седзе. Современный вид *манга* был импортирован в западные страны только между 1945 и 1952 годами. Именно на этом этапе японские комиксы, как для детей, так и для подростков и молодых взрослых, стали приравниваться к повествовательным комиксам, а не к однообразным мультфильмам или комиксам [2, 177].

С развитием индустрии аниме и *манга* в Японии развивалось производство так называемой сопутствующей продукции. Она делится на несколько видов.

Во-первых, это фигурки персонажей аниме и *манга*. В основном, они являются массовой продукцией низкого качества, но среди них можно обнаружить эксклюзивные фигурки от известных скульпторов. Такие фигурки очень точно передают облик своего прототипа. Во-вторых, «гараж-киты». Это обычно набор деталей из поливинилхлорида. Неокрашенных и не собранных. Сбор подобной фигурки осуществляется покупателем и представляет собой творческий процесс, включающий подгонку деталей, и окрашивание готовой фигурки. Следующая ниша в аниме-товарах - различная печатная продукция. Такая, как артбуки, книги, в которых собраны иллюстрации, изображения персонажей в разных видах и ракурсах, детализированные рисунки техники, наброски и скетчи авторов и т.д.

Музыка – один из важнейших элементов рекламы и сопутствующих товаров. Песни в начальной и конечной заставке («опенинг» и «энддинг») поют либо специально приглашенные музыканты, либо сами сэйю (актёры озвучивания). Случается, что во время создания аниме, сэйю организуют собственные музыкальные группы и проводят концерты, исполняя песни из саундтрека. Со временем поклонники аниме перестали довольствоваться сопутствующей продукцией - появилась потребность в создании вокруг себя определенного пространства, созвучного их увлечению [3].

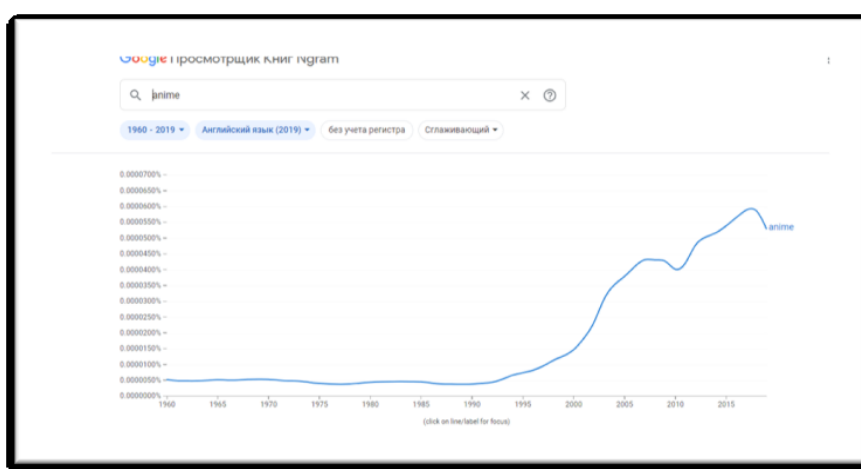
Манга и аниме-это настолько большая часть индустрии развлечений, что с каждым годом становится все больше и больше культурных явлений как в Японии, так и в мире. Поэтому хотелось бы развеять распространенное заблуждение, заключающееся в том, что *манга* и аниме предназначены для

исключительно для детей. Более правильное будет выразиться об аниме и манге как о средстве, в котором сюжетные линии и содержание совершенно безграничны. Также, хотелось бы обратить внимание на то, что количество жанров у манга и аниме более 50 [4].

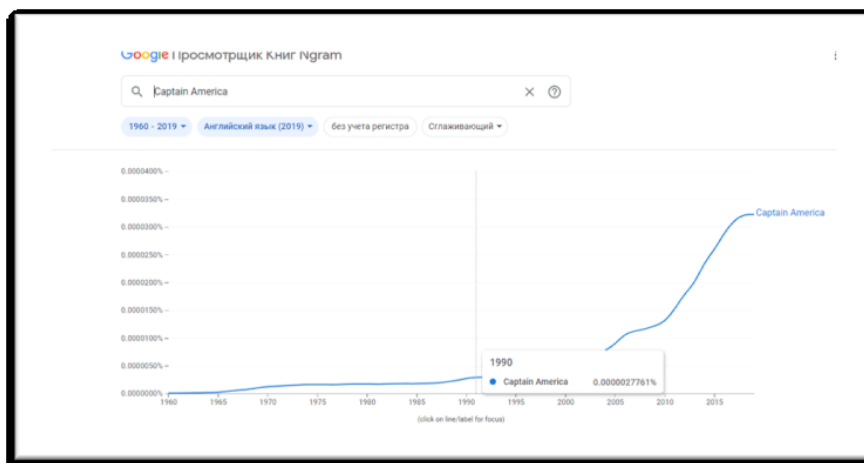
Самое главное в аниме и манге, хотя, как и в других комиксах, заключается в том, что истории затрагивают что-то очень человеческое, будь то вопрос морали или романтическая история, всегда есть что-то важное, лежащее в основе всего.

То же самое касается западных версий этого вида искусства, мультфильмов, комиксов и, самое главное, фильмов от Marvel и DC. Эти две крупнейшие киновселенной с каждым годом становятся все более популярными благодаря экранизации всеми любимых комиксов. Поэтому неудивительно, что фильм «Мстители: Финал» стал самым кассовым за всю историю мирового кинематографа, собрав в прокате более 2,8 млрд. долларов по версии журнала Forbes [5].

Также проследить динамику популярности можно благодаря программе Google Books Ngram Viewer – поисковый онлайн-сервис компании Google, позволяющий строить графики частотности языковых единиц на основе огромного количества печатных источников, опубликованных с 16 века и собранных в сервис Google Books на графиках статистики 1 и 2, приведенных ниже.

1. График статистики использования слова «anime».

2. График статистики использования слова «Captain America».

Исходя из всего вышеизложенного можно сделать вывод, что японская поп-культура привлекает к себе все больше и больше внимания со всего мира благодаря своей аутентичности и сохранности культурной самоидентификации; загадочности, ведь не секрет что долгое время Япония была закрытой и изолированной страной; всемирной глобализации и интернету. Манга и аниме являются примером того, как можно осуществить диалог людей различных национальностей, возрастов и социальных слоев с отдельно взятой цивилизацией и общественным укладом. Эти направления могут являться одними из удачных примеров национального брендинга.

Литературы:

- 1 Манга. [Электронный ресурс] – URL - <https://ru.wikipedia.org/wiki/Манга> (дата обращения: 26.10.2020)
- 2 Nissim Otmazgin, Rebecca Sutter - Rewriting History in Manga. Stories for the Nation. [Электронный ресурс] – URL - <https://www.mutualimages-journal.org/index.php/mi/article/view/Vol4-7> (дата обращения: 26.10.2020)
- 3 Денисова А.И. Манга и аниме, вклад в культуру и искусство. [Электронный ресурс] – URL - <https://cyberleninka.ru/article/n/manga-i-anime-vklad-v-kulturu-i-iskusstvo> (дата обращения: 26.10.2020)
- 4 Жанры аниме и манги [Электронный ресурс] – URL - https://ru.wikipedia.org/wiki/Жанры_аниме_и_манги (дата обращения: 26.10.2020)
- 5 «Мстители: Финал» стал самым кассовым фильмом в истории – Forbes. [Электронный ресурс] – URL - <https://www.forbes.ru/obshchestvo/380429-mstiteli-final-stal-samym-kassovym-filmom-v-istorii> (дата обращения: 26.10.2020)

ӘОЖ 72.04
МРНТИ 67.07.11

З.Ж. Рабилова¹, А.Б. Елубай²

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ,
Өнер, мәдениет және спорт институтының философия докторы (PhD)
Алматы қ., Қазақстан*
*²«7M02118 – Сәулет дизайн» мамандығының 2 курс магистранты
Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты
Қазақстан, Алматы, тел: +77078518210, du_cannot@bk.ru*

ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ОЮ-ӨРНЕГІН СӘУЛЕТТІК-КӨРКЕМДІК МӘНЕРЛІЛІК ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа

Мақалада қазақ ұлттық ою-өрнегін қазіргі заманауи дизайнда сәулеттік-көркемдік мәнерлілік құралы ретінде пайдалануы қарастырылады. Сондай-ақ сәулет кеңістігін жобалауда сәндік мотивтерді қолдану, және дамыту әдістері. Сәулет – бұл ғимараттарды, құрылыстарды және олардың кешендерін жобалау және салу өнері. Ол барлық өмірлік процестерді ұйымдастырады. Өзінің эмоционалды әсерімен сәулет өнері, ең маңызды және ежелгі өнердің бірі болып табылады. Болашақ ұрпақтарымызға ұмыт болып бара жатқан осы өнерді таныстырып қана қоймай, оны қолөнер, сурет, сәулет өнері және өндіріс салаларына ендіре отырып, осы өнерді қайта жаңғырту, оған жаңа мазмұн беру негізгі мақсат болып саналады.

Түйін сөздер: ою-өрнек, сәулет, дизайн, стилистика, Мәдени мұра, композиция, ою-өрнек мотивтері, құрылыс.

Аннотация

Рабилова З.Ж.¹ Елубай А.Б.²
*¹КазНПУ им. Абая, Институт искусств, культуры и спорта доктор философии (PhD)
г. Алматы, Казахстан*
*²Магистрант 2 курса по специальности «7M02118 – Архитектурный дизайн»
КазНПУ им. Абая, Института искусств, культуры и спорта
г. Алматы, Казахстан, тел: +77078518210, du_cannot@bk.ru*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КАЗАХСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ОРНАМЕНТА КАК СРЕДСТВА АРХИТЕКТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТИ

В статье рассматривается использования современного национального казахского орнамента как средство архитектурно-художественной выразительности, который используется в современном проектировании. А также методы использования, развитие и приемы развития декоративных мотивов при

оформлении архитектурного пространства. В современном понимании архитектура это искусство проектирования и строительства зданий, сооружений и их комплексов. Он организует все жизненные процессы. Со своим эмоциональным воздействием архитектурное искусство является одним из самых важных и древнего искусства.

Цель состоит не только в том, чтобы представить это забытое искусство будущим поколениям, но и возродить это искусство и придать ему новое содержание, представив его в области ремесел, живописи, архитектуры и промышленности.

Ключевые слова: орнамент, архитектура, дизайн, стилистика, культурное наследие, композиция, орнаментальные мотивы, строительство.

Abstract

Rabilova Zoya¹, Yelubay Akbota²

¹Doctor of philosophy (PhD),

*Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Institute of Arts, culture and sport,
Almaty, Kazakhstan*

²Student of master's course in the specialty «7M02118 –Architectural design»,

*Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Institute of Arts, culture and sport,
Almaty, Kazakhstan, Phone: +77078518210, du_canot@bk.ru*

**USE OF THE KAZAKH NATIONAL ORNAMENT AS A MEANS
OF ARCHITECTURAL AND ARTISTIC EXPRESSION**

The article considers the use of modern national Kazakh ornament as a means of architectural and artistic expression, which is used in modern design. As well as methods of application, development and development of decorative motifs in the design of architectural space. In the modern sense, architecture is the art of designing and building buildings, structures and their complexes. It organizes all life processes. In terms of its emotional impact, architecture is one of the most significant and ancient arts.

The goal is not only to present this forgotten art to future generations, but also to revive this art and give it a new content by presenting it in the fields of crafts, painting, architecture and industry.

Keywords: ornament, architecture, design, stylistics, cultural heritage, composition, ornamental motifs, construction.

Адамзаттың бүкіл ғасырлар бойғы мәдениеті, өнері, әсем әлемсіз толыққанды өмір болмайтындығын айғақтайды. Сәулет – мәдениеттің үлкен және қызықты саласы. Ол өз елінің мәдениеті туралы көптеген қызықты ақпараттық және эмоционалды бастамасы бар барлық өнердің ішінде ең эмоционалдысының бірі болып саналады. Бұл шығармашылық қызметтің функционалды түрі. Сәулет өнерінің ерекшелігі – оның заманауи архитектураға тән: ұстамды, функционалды, эстетикаға бай, мәнерлі, біртұтас құралдарының болуы. Сәулет өнерінде эстетикалық мәнерлі құралдарды ою-өрнексіз елестету мүмкін емес.

Жұмыстың өзектілігі ою-өрнек тарихы бойынша ғылыми-теориялық әзірлемелердің жеткіліксіздігі және оның сәулет дизайн теориясында зерттелмегендігі, соңғы жылдары сәулет дизайнында байқалған дизайн теоретиктерінің ою-өрнектерге көзқарастарының айырмашылықтарын талдайтын жан-жақты шолудың болмауы, ал бұл мәселе ою-өрнектің «жаңғыруы» арқылы қамтамасыз етілмек.

Дизайнердің кеңістіктегі жұмысы, объектінің құрамы, оған ою-өрнек енгізу әр түрлі болды. Дизайнды дербес кәсіби білім ретінде қалыптастыру кезінде шеберлер сәндік мұраны эклектикалық түрде қолданды. Бұл жұмыс дизайндағы ою-өрнекті жан-жақты зерттеуге негіз салған теоретиктердің: Ж.Рускин, О.В.Н. Пиогип, О.Джонс, Г.Семпер, Л.Ригльдің зерттеу жұмыстарымен негізделді. Дизайнга мәдениет кеңістігіне енгуге мүмкіндік беретін құралдар қажет. Бұған белгілі бір көркемдік композициялар жасайтын және уақыт пен қоғамның дамуына сәйкес эстетикалық әсер беретін оның визуалды компоненттерін қолдану арқылы қол жеткізіледі [5].

Сәулеттік ою-өрнекті зерттеу ғылыми рефлексия мен зерттеуді қажет етеді. Мұнда қазақтың ою-өрнек өнері жоғары деңгейде дамыған және терең тарихи тамыры бар қазақ халқының бүкіл тарихымен байланысты екендігі мәлім. Халықтық ою-өрнек XX ғасырдың екінші жартысында қолданылған және өмірдің әр түрлі салаларында, соның ішінде сәулет өнерінде ең жоғарғы деңгейге көтерілген. Сәулетті қалыптастыруда ұлттық-аймақтық бағдар элементтерін тереңірек, мақсатты және жүйелі түрде енгізу

мәселесі жолға қойылуда. Қазақ халқының өміріндегі сәулет өнері оның материалдық және көркем мәдениетінің жоғары көріністерінің бірі болып табылады. Сәулет өнеріндегі ою-өрнектер мен мотивтер оның тарихын бейнелейді, әр халық өзінің сәулетінің ұлттық формаларын дамыта отырып, ең алдымен өзінің ұлттық мұрасына жүгінетіні, зерттейтіні, құндылықтарын ашатындығы баршаға дәлелденді.

Сәулеттік ою-өрнек фасадты безендіреді, жүйелейді, құрылымның архитектурасына назар аударады. Сәулет өнеріндегі ою-өрнек бірнеше мың жылдар бойы болған. Архаикалық дәуірден бастап әр өңірдегі сәулетшілер ғимараттардың сәулеттік элементтерін безендіріп келеді. Ою-өрнек ғимараттың архитектуралық стилін қолдайтын сылақ, ою, кескіндеме, мозайка, барельефтерде қолданылады.

Қазіргі кезде қазақ ою-өрнегі халық өнері ретінде сәулет практикасында мейлінше мұқият зерттеуге және шығармашылықпен қолдануды талап етеді, бұл халықтық өнер практикасына негізделген сәулет, декор мәселелерін теориялық тұрғыдан зерттеудің, сонымен қатар Қазақстан үшін дизайн саласында жұмыс істейтін сәулетшілерге практикалық басшылық жасау үшін әдістемелік құрал құрудың қажеттілігін білдіреді. Осыған орай, сәулеттік-декоративті өнердің жеткіліксіз зерттелгендігін ескере отырып, өнердің осы түрін одан әрі дамытуға бағытталған жалпы мәселелерді шешу қажет. Жеке элементтер мен мотивтердің дамуын талдау негізінде, қазақтың ою-өрнек декорының мағыналық мазмұнының дамуын зерттеу қазіргі таңда көкейкесті мәселелердің бірі.

Кез-келген архитектуралық ескерткішті сол кездегі және адамдардың сәндік декорларысыз елестету қаншалықты қиын. Демек, қазақ ою-өрнегінің даму тарихы мен теориясы бұл даму образдарды жалпылау жолымен де, жалпы образдардың негізгі типтік ерекшеліктерін ескере отырып, нақты бейнелерді оның бөліктерімен алмастыру жолымен де жүрді деген тұжырымға жетелейді. Қазақ ою-өрнегі реалистік образ негізінде дамыды және осыған орай халықтық өнер ретінде сәулет-көркемдік мәселелерді шешуде және қазіргі заманғы құрылыс жағдайында өзінің маңыздылығын сақтайды. Тарих көрсеткендей, түпнұсқа халықтық ою-өрнек архитектуралық формаларға ешқандай өзгеріссіз және байытусыз ауысады. Архитектуралық формалар мен ою-өрнектердің ерекше синтезі жылдан-жылға дизайндық жеке көзқарастар негізінде қарқынды дамып келеді. Сонымен қатар, ол кейбір сәулеттік құрылымдар мен бөлшектерге таңғажайып сәндік декорды енгізу арқылы жүзеге асырылуда, мысалы: Алматыдағы Опера және балет театрының ғимараты, Астанадағы опера балет театрының жаңа ғимаратында, «Нұр-Астана» мешітінде, Алматыдағы метрода және басқа да салынып жатқан архитектуралық құрылыстарда ұлттық ою-өрнектерді металлдан, тастан, бетоннан, ағаштан, гипстен, әйнектен және т.б. және жасанды материалдардан жасалған баспалдақ қоршаулары, балкон торлары, есіктер мен аркалар, плафондар мен қабырға жазықтықтарында, фриздерге кеңнен пайдала басталды [24, 58 б.].

Жалпы архитектурада қазақ ою-өрнектерін зерттеу және қолдану, ұлттық сәулет өнерінің қазіргі шындығынан да жаңа реалистік бейнелермен байыту жолымен жүру, жолға қойылуы керек.

Қазіргі таңда қолданылып жүрген түрлі формадағы қазақ ою-өрнегі – шынайы бейнелердің көрінісі, ал ою-өрнек өз формаларында өз халқының тұрмыс-тіршілігінің ерекшелігі мен дәстүрін, оларды қолдану деңгейін және басқа да тұрмыстық жағдайларды бейнелеген. Сәулет, ою-өрнек, пластикалық декордың дамуындағы осы кезеңдердің барлығы құрылыс және әрлеу материалдарымен архитектуралық-көркемдік көрініс құралы ретінде, қазақ ою-өрнегінің заманауи құрылыста кеңінен қолданылуына жеткілікті және техникалық, көркемдік идеяларды, образдар стилистикасымен және сәулет өнерінің эстетикалық тұжырымдамасымен байланыстыру ерекше сезімталдылықты талап етеді.

Ою-өрнекті құрудың маңызды қағидасы-мотивтің қайталануы. Мотивтің көлденең, тік және диагональ бойынша қайталануы раппорт деп аталады. Раппорт мата мен тұсқағаздағы суреттің конструктивті негізі, ою-өрнектің негізгі композициялық бірлігі болып табылады. Сонымен қатар, раппорт – семантикалық мазмұнның көркемдік көрінісі. Мотивтер ежелгі уақыттан бүгінгі күнге дейін толықтырулар мен өзгерістер енгізілу арқылы көрініс тауып келеді. Ол жеңілдетіліп немесе күрделендірілгенімен, оның негізгі формуласы өзгеріссіз қалатын – сәндік формада көрінетін элементтердің үздіксіз ауысуы. Ою-өрнектегі симметрия – үйлесімділіктің ұйымдастырушылық принципі. Ол мотив ішіндегі элементтердің ұқсастығы мен теңдігінен, олардың бір-біріне сәйкестігінен, сондай-ақ ою-өрнек элементтерінің сандық арақатынасынан, оның жалпы ою-өрнек ішіндегі мотивтер құрамының тепе-теңдігінен тұрады. Осы пайда болатын симметрияны айна симметриясы, центрі бойынша радиалды деп атайды. Симметрияның барлық осы түрлері ою-өрнек практикасында кездеседі. Ал, сәндік розетка мотиві – бірдей жапырақшалары бар дөңгелек гүл түрінде – сәулелік симметрияға ие. Пальметта немесе Ренессанс қабығы – орталық оське қатысты айна симметриясы. «Барлық 17 симметрия топтарының үлгілері ежелгі дәуірдің сәндік өрнектерінен, әсіресе Египет ою-өрнектерінен табылды. Осы үлгілерде алынған геометриялық қиял мен тапқырлықтың тереңдігін асыра бағалау мүмкін емес. Олардың

құрылысы математикалық тұрғыдан өте маңызды емес. Ою-өрнек өнері жасырын түрде бізге белгілі жоғары математиканың ең ежелгі бөлігін қамтиды», - деп жазады көрнекті неміс математигі Г.Вайл [1].

Классикалық итальяндық сәулет өнері мен қазақ мәдениетінің синтезінің алғашқы мысалдарының бірі – Алматыдағы Абай атындағы Мемлекеттік академиялық опера және балет театрының ғимараты, оның авторлары арасында Н.Круглов, Н.Простаков, В.Бычков, П.Поливанов, суретші В.Крошин, Н.Цивчинский, кеңесші Т.К. Басенов болды.

1-сурет. Алматыдағы Абай атындағы Мемлекеттік академиялық опера және балет театры.

<https://neonomad.kz/tag/teatry/>

Жобаны бірнеше рет қайта қарағаннан кейін (1933-1941 жж.), [6]. Іске асырылған нұсқада ғимараттың қасбеттері ою-өрнек формаларымен қанықтырылған, көлемдік жоспарлау және композициялық-пластикалық тұрғыдан Санкт-Петербургтегі Александрин театрына ұқсайды (1816-1832). Төмен, бірақ салыстырмалы түрде кең стилобатта орналасқан параллелепипед тәрізді негізгі көлемде және негізгі қасбетте шығыңқы төрт бағаналы портико-лоджия бар. Бағандар төртбұрышты болып келеді. Олар лоджияның ашылуымен және оның ішкі қабырғасында жиектелген, ұқсас жартылай бағаналарға сәйкес келеді. Бірінші қабаттың аумағында негізге сүйене отырып, бағаналардың астына массивтік жүздер жасалынған. Ланцет доғасын құрайтын барельефті ою-өрнек рамаларындағы тіректерде философтардың өнер туралы еңбектерінен үзінділер келтірілген. [4]

2-сурет. Алматыдағы Абай атындағы Мемлекеттік академиялық опера және балет театры.

(Ішкі көрінісі) <https://clck.ru/RUB9x>

Элементтердің конфигурациясы, өлшемдері және рельефтің биіктігі композициядағы орынға және орналастыру бетіне қарай ажыратылады. Т.Басенов былай деп жазады: «Бастапқыда халықтық ою-өрнек архитектуралық формаларға ешқандай өзгеріссіз және байытпай ауысады. Архитектуралық формалармен синтездеу қажет болған жағдайда сәулеттік декорларды сәулет формаларына қосу арқылы жүзеге асырылады» [5, 124 б.]. «Сәндік мотивтер ғимараттың бөліктерін безендіру құралы ретінде ғана қолданылған жоқ, олардың негізінде композиция элементтерінің тектоникалық табиғатымен органикалық байланыста сәулеттік бөлшектер дамыды. Мысалы, серпімді спиральды пішіні бар «қошқар-мүйіз» мотивінің негізінде Португал астанасының композициясы «түйе-табан» мотивінің - театрдың бүйір қасбеттері мен фойесінің үйлесімінен құрастырылды», - деп көрсетеді М.Мендікұлов [9].

Ғимараттың архитектуралық-көркемдік шешімі ерекше бағаланады. Сонымен, бұл кезеңде «Қазақстанның сәулеті дамып, әлемдік дәстүрлерді қолдана отырып, классикалық сәулет өнері, ұлттық техникалар, қазақ ою-өрнектерінің формалары мен мотивтері» және театр ғимараты «алғашқы сәтті тәжірибе» болып табылады [11, 355 б.], және де бұл ғимаратта дәстүрлі ұлттық элементтер болмаған кезде «көркем бөлшектер мен ою-өрнектерді сәтті қолдану, оны Алматыдағы ең жақсы ғимаратқа айналдырды» [5, 7 б.]. Сол кезде ғимараттың «ою-өрнектердің алғашқы маңызды жинағы» [10, 75 б.] және «1945-1955 жылдардағы кейінгі кезеңде» қабылданғаны маңызды. Театрдың сәулеті ұлттық дәстүрлерді игерудің үлгісі болып қала берді» [3, 60 б.].

XVIII-XIX ғасырлардағы Батыс Қазақстан сәулет ескерткіштерінің декоративті декорациясында Орталық және Шығыс Қазақстан ескерткіштерімен салыстырғанда өсімдік мотивтерінің айтарлықтай басым екендігін атап өтуге болады. Ою-өрнекте өсімдік түрлерін сәл көбірек пайдалану Алтын Ордамен және оның аумағында құрылған хандықтармен тығыз байланыста болған көшпелі тайпалар мен халықтарға тән.

Демек, ұлттық ою-өрнектің мотивтері мыңжылдық дәстүрлерге негізделгенін байқауға болады. Осылайша, ежелгі дәуірден бастап қазіргі Қазақстан аумағында сәулеттік-тұрмыстық ою-өрнектің келесі мотивтері дамыды:

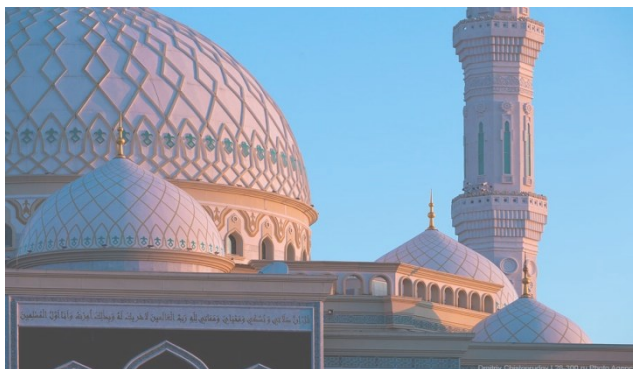
- 1) геометриялық
- 2) зооморфты
- 3) өсімдік тектес (құрамы мен элементтер саны жағынан алуан түрлі)
- 4) сиқырлы сәндік мотивтер (бойтұмар, аспан символы және т.б.).

Ғимараттардың архитектуралық-көркемдік бейнесінде қазақтар арасындағы ою-өрнек өнері әрдайым маңызды мәселелердің бірін иемденіп келеді. Ою-өрнек түрлерін кеңірек дамытып, буын бөлшектерінің үйлесімділігін жетілдіріп, оларды жаңа мазмұнмен байыту әлі де болса қажеттілікті талап етеді. Қазақ архитектуралық ою-өрнегінде бізге жеткен формада ежелгі дәстүрлер сақталды, басқа мәдениеттердің елеулі әсерінен бұрмаланған жоқ. Қазіргі кезде қазақ ою-өрнегі халық өнері ретінде сәулет практикасында мейлінше жақын зерттеуге және шығармашылық қолдануға лайық, бұл халықтық өнер практикасына негізделген сәулеттік декор мәселелерін теориялық тұрғыдан зерттеу қажеттілігін білдіреді [26, 105 б.].

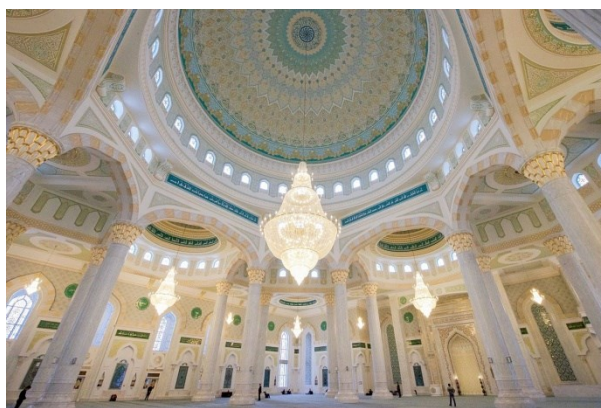
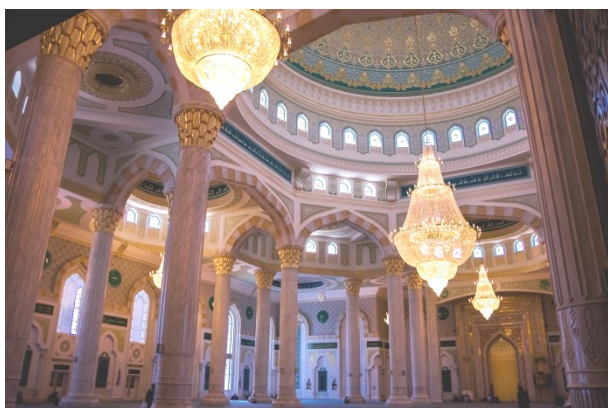
Сәндік (декор) түрлерінің біріншісі (геометриялық), шығу тегі бойынша ең ежелгі, ол біздің дәуірімізге дейінгі екінші мыңжылдыққа жатады. Геометриялық ою-өрнек-архитектуралық безендіруде, кілемдерде, тастан және сүйектерден ою, тері бедерін жасауда және т.б. кездеседі. Ол элементтер мен мотивтердің геометриялық құрылысының қарапайымдылығымен ерекшеленеді, түзу және сынық сызықтардан, қарапайым фигуралардан және олардың қарапайым тіркесімдерінен тұрады. Бұл сәндік түрге жолақтар, тік және қиғаш параллель жолақтардың белдіктері, үшбұрыштар, ромбтар, квадраттар; шеврондар, меандрлар, кресттер және т.б. жатады. Олардың формаларының қарапайымдылығы және символиканың түсініксіздігі оларды архитектурада қолдануға мүмкіндік береді [9, б.86].

Хазрет Сұлтан мешіті – Астана қаласындағы орналасқан мешіт. Дәстүрлі ислам стилінде салынған ғибадат үйі Бейбітшілік және келісім, Тәуелсіздік сарайлары мен «Қазақ елі» монументі сынды айбынды нысандармен іргелес орналасқан. Мешіт – бұл елорданың ең әдемі сәулеттік құрылымдарының бірі және қазақ халқының рухани байлығын бейнелейді. Күмбездің безендірілуі сызықтарды, алмастарды, параллель жолақтарды, пішіндердің пропорционалды бөлінуін және жеке элементтер арасындағы тепе-теңдікті өзара байланыстырады (Сурет-3).

Орталық Азиядағы ең үлкен мешіт мұсылман мерекелерінде 10 мың адамға дейін сыйады. Мешіттің жобасы қазақтың дәстүрлі ою-өрнектері мен сәндік элементтері қолданылып, классикалық ислам стилінде жасалған. «Хазрет Сұлтан» жаңа мешітінің Бейбітшілік және келісім сарайы, Тәуелсіздік сарайы, «Қазақ елі» монументі жанында орналасуы елорданың бірыңғай қала құрылысы ансамблін құрайды, диаметрі 22 метр. [4, с.38]

3-сурет. Хазрет Сұлтан мешіті . <https://clck.ru/RUAm5>

4-сурет. Хазрет Сұлтан мешіті ішкі көрінісі . <https://clck.ru/RUAyj/> <https://clck.ru/RUB4R>

Мешіттің ішкі көрінісі этностильде жасалған, интерьері қазақ халқының ұлттық ою-өрнектерімен безендірілген (4 сурет).

Жақында салынған Оқушылар сарайының көрінісінде біз геометриялық ою-өрнектің әсемдігі мен үйлесімдігін де байқаймыз, қойманың жақтауы киіз үйді еске салады, торлы қабырғалар – кереге және жоғарғы құрсауда – шаңырақты байқауға болады . Қабырғалардағы өрнектер кесене – Ахмет Ясауи мешітінен XII-XVII ғасырлардан алынған «Қыр оюуы» және «Қырма» ағаш ою мәнерінде жасалған, ол кесене есігінің жоғарғы бұрышында қолданылған, осы суретте кездестіруге болады (5 сурет).

5-сурет. Оқушылар сарайының сыртқы көрінісі. <https://clck.ru/RUAm5> <https://clck.ru/RUAu5>

Өсімдік тәріздес ою-өрнектер ұлттық өнерімізге ертеден сіңіп, кеңінен тараған өрнектің бір түрі. Өсімдік тектес ою-өрнегінің негізін гүл, жапырақ, сабақ құрайды. Гүл-жапырақ оюлары әртүрлі заттарға сәнімен қалыптасып, ұйқасын табады. Олар өзінің даму барысында әртүрлі жолдардан өтіп, қолданылатын затқа сәндік, көркемдік қасиет беріп, мазмұнын ашады. Әрбір шебер туып-өскен жерінде кездесетін өсімдіктерді қолөнер бұйымдарын безендіруге қолданған. Алайда текемет ою-өрнектерінде өсімдік тәрізді өрнектер кездеспейді.

6-сурет. «Астана жұлдызы». <https://clck.ru/RUAiN>

Космогониялық өрнектер сонымен қатар ежелгі үлгілердің біріне жатады. Бұл ою-өрнек күрделі дизайндағы бірқатар геометриялық мотивтерді қамтиды – көпбұрыштар, сатылы ромбтар, жұлдыз тәрізді фигуралар, күрделі пішінді розеткалар. Олар күн және астральды белгілерге байланысты шеңберіне, ежелгі малшылар, кейіннен қазақтар да табынған, олар бір топқа біріктірілген. Күн шеңберлері, кейде мүйізді өрнектермен бірге Эрмитажда, сүлгілерде, орамалдарда, ағаш оюларында, терілерде, қабырға кілемдерінде, орамалдарда, ерлер белдіктерінде, қару-жарақтарда сақталған және киім кестелерінде кездеседі. Бұл өрнектер керамикада да, сәулет декорында да кездеседі, мысалы, Тараз маңында орналасқан Бабажихатун кесенесінің қасбетінде, Орталық Қазақстандағы Алашахан кесенесінің фризынде кездеседі [9, 18 б.].

Ою-өрнектің композициясы. Композиция - ою-өрнектің құрылымдық құралы болып табылады және оның сюжетімен шартталған. Ол пішін мен өлшемдегі элементтердің арақатынасын, олардың контурын, қозғалыс бағытын, ырғағын және өзара тепе-теңдігін білдіреді. Атақты суретші В.Фаворский маңызды идеяны тұжырымдайды: «Ою-өрнектегі заттардың байланысы кейде өте қиын жасалады, ерікті немесе толқынды емес. Заттардың құрғақ байланыстары болуы мүмкін - «прозаизм» деп атауға болады. Гүл

параққа жазылады, бірақ оны қозғалтуға болмайды. Тәртіпсіздік бар сияқты, бірақ ол ең жоғарғы тәртіп болып шығады» [10, с.47].

Заманауи үйлердің қасбеттерінің декорларын дәстүрлі материалдардан да жасауға болады: тастан, бетоннан, ағаштан, гипстен және жасанды материалдардан, мысалы полиуретаннан. Полиуретанды декор тарихи аналогтарды дәл көбейте алады. Өзінің сипаттамаларына байланысты полиуретан кез-келген табиғи материалды имитациялай алады. Ғимараттың сәулеттік безендірілуі дизайнердің көркемдік талғамына негізделген. Сонымен қатар, сылақ немесе ою-өрнек немесе кескіндеме қасбеттің құрылымын, оның архитектуралық нысандарын көлеңкеде қалдырмауы керек. Керісінше, ою-өрнек ғимараттың бөлек фрагменттерін бөліп көрсетеді: терезе мен есік саңылаулары, доғалар, қоймалар, терезе аралықтары, бағандар және қабырға жазықтығы. Сәулет өнеріндегі ою-өрнек әлемі өте алуан түрлі. Кез-келген табылған форма ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отырады, көбінесе жаңа интерпретация алады және әртүрлі болады, бірақ олардың біреуі әлі ұмытылған жоқ.

Қорытындылай келе, қазақ халқының ою-өрнек өнері оның рухани өмірі мен мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады. Оның бастауы сонау ежелгі дәуірден бастау алады, материал мен орындау техникасының тақырыбы өзара тығыз байланыста және көбінесе экономиканың, көшпелі өмірдің, діни идеялардың ерекшеліктеріне байланысты.

Көркемдік дизайнда ою-өрнек әр түрлі жоспарларды біріктіретінін байқаймыз: эстетикалық, архитектуралық, семантикалық. Эстетикалық жоспар ою-өрнектің негізгі мақсаттарының бірін сипаттайды – объект жазықтығының безендірілуі. Сонымен бірге ою-өрнек – үйлесімділікке, тәртіпке, құрылымдық элементтерге деген ұмтылысты ашатын қатаң салынған көркемдік жүйе. Сәулет жоспары ою-өрнек безендіріліп жатқан заттың бетінде болғанда немесе ол дербес туынды болғанда (тор, шілтер) дербес көркемдік құрылым екендігін білдіреді. Семантикалық жоспар ою-өрнектің дизайн мәдениетінің мағыналық контекстіне «кіруін» көрсетеді. Сонымен, ою-өрнек декоративті-қолданбалы өнер туындыларының келбеті мен бейнесін жасауға қатысып қана қоймай, әр дәуірдің көркемдік безендірілуі туралы ақпараттарды шоғырландырады.

Әдебиеттер:

1. Басенов Т.К. *Орнамент Казахстана* АН Каз. 1957. – 24 с.
2. Рындина, О. М. *Эндогенные процессы в орнаментике: к вопросу о методике археолого-этнографических реконструкций. // Этнограф-археологические комплексы. Проблемы культуры и социума* т. 4.-Новосибирск: наука 1999. – 483 с.
3. Басенов Т.К., Гершберг В.Ш., Гребень В.Б., Меликов Э.Г., Мендикулов М.М., Смоленский А.Н., Татыгулов А.Ш. *Градостроительство Казахстана*. – Алма-Ата: Казахстан, 1973. – 180 с.
4. Галимжанова, А. С., Глаудинова М. Б., Кишкамбаев Т. А., Шкляева С. А., Муратаев К. К., Елеукенова Г. Ш., Барманкулова Б. К. *История искусств Казахстана*. Алматы, издательство «Маркет» – 2006. – 142-145 с.
5. Басенов Т.К. *Архитектурный орнамент Казахстана: Автореф. дис. канд. архитектуры*. – Москва, 1951. – 22 с.
6. Самойлов К.И. *Архитектура Казахстана XX века (Развитие архитектурно-художественных форм)*. – Москва-Алматы: Издательство «М-АРи» дизайн, 2004. – 940 с.
7. Алексеев С. *Архитектурный орнамент*. – Москва: Гос. изд. лит. по строительству и архитектуре, 1954. – 135 с.
8. Малиновская Е.Г. *Национальное своеобразие архитектуры Казахстана конца 30-х гг. // – 1989. - №11. – 29-31 с.*
9. Мендикулов М.М. *Архитектура города Алма-Ата*. – Алма-Ата: Изд. АН КазССР, 1953. – 95 с.
10. Басенов Т.К. *Орнамент Казахстана в архитектуре*. - Алма-Ата: Изд. АН КазССР, 1957. – 98 с.

ӘОЖ 377.5:371.83
МРНТИ 14.33.17

А.Б. Накбаева¹

¹Қожа Ахмет Яссауи атындағы Халықаралық қазақ түрік университеті, аға оқытушы,
Түркістан қаласы. e-mail: almira_0983@mail.ru

ТАМҒАЛЫ НЕМЕСЕ ТАҢБАЛЫ ДЕП АТАЛАТЫН ПЕТРОГЛИФТЕР

Аңдатпа

Мақалада Тамғалы немесе Таңбалы деп аталатын петроглифтер Жетісу өңіріндегі ең ескі тарихи мұралардың бірі. Тас кешен 2004 жылы халықаралық дәрежеге ие еліміздегі ескерткіштердің қатарына қосылды. Шатқалдағы тастың бетіне түскен керемет суреттердің алғаш табылған уақыты – 1957 жылдың 19-қыркүйегі. Оның тарих бетіне шығуы А.Г. Максимовтың жетекшілігімен жүргізілген КСР Ғылым Академиясы Тарих және археология институтының Оңтүстік Қазақстан археологиялық экспедициясының Жетісу отрядына тікелей байланысты. Бұл орын ашыла сала, әлемдік ғалымдардың назарын аудартып, 2004 жылы ЮНЕСКО-ның дүниежүзілік мәдени мұрасының қатарына кірді.

Өткен жүз жылдықта зерттеушілер шатқалға келіп, бірнеше экспедициялар ұйымдастырып, ескі заманның адамдары жайлы көптеген жаңа дүниелер тапты. Ауданы 3800 гектардан асатын қорықтың жыл санауы біздің ғасырмен алғанда, XIII-XIV ғасырдың орта шебі мен XIX-XX ғасырдың аралықтарына жатады.

Онда елді-мекендер, қорымдар, тастан қашалып тұрғызылған орындар, жалпы саны бес мыңға жететін петроглифтер, құрбандық шалынатын діни орындар бізге жеткен қайталанбас тарихи құнды ескерткіштердің алып кешені бар.

Түйін сөздер: Бейнелеу өнері, Тамғалы немесе Таңбалы тастар, Петроглифтер, Композиция, Сурет, Дизайн, Ою өрнек, Меренос жүндер

Аннотация

Накбаева А.Б.¹

¹Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясауи
г. Туркестан, Казахстан. e-mail: almira_0983@mail.ru

ПЕТРОГЛИФЫ, НАЗЫВАЕМЫЕ ТАМҒАЛЫ ИЛИ ТАМҒАЛЫ

В книге известного ученого Н.Амрекулова обнажаются механизмы и тупики развития современной миросистемы и особенно-Казахстана. Каменный комплекс в 2004 году вошел в число памятников страны, имеющих международный статус. 19 сентября 1957 года в ущелье был найден первый фрагмент чудесных картин, опущенных на поверхность камня. Его выход на страницу истории напрямую связан с семиреченским отрядом Южно-Казахстанской археологической экспедиции Института истории и археологии Академии наук ССР под руководством С.Г. Максимова. Это место открылось, привлекая внимание мировых ученых и в 2004 году вошло в число всемирного культурного наследия ЮНЕСКО.

В прошлом столетии исследователи посетили ущелье, организовали несколько экспедиций и нашли много нового о людях старого времени. Считывание года заповедника площадью более 3800 гектаров относится к середине XIII-XIV века и к промежуткам XIX-XX веков.

В нем находятся населенные пункты, некрополь, каменные места, петроглифы общей численностью до пяти тысяч человек, культовые места, уникальные исторические памятники, которые дошли до нас.

Ключевые слова: изобразительное искусство, тамгалы или знаковые камни, петроглифы, композиция, рисунок, дизайн, орнамент, меренос шерсти

Abstract

A.B. Nakbaeva¹

*¹International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi
Turkestan city, Kazakhstan e-mail: almira_0983@mail.ru*

PETROGLYPHS CALLED TAMGALY OR TAMGALY

The book of the famous scientist N. Amrekulov reveals the mechanisms and dead ends of the development of the modern world system, and especially of Kazakhstan. In 2004, the stone complex became one of the country's monuments with international status. On September 19, 1957, the first fragment of wonderful paintings was found in the gorge, lowered to the surface of the stone. Its appearance on the history page is directly related to the Semirechensk detachment of the South Kazakhstan archaeological expedition of the Institute of history and archaeology Of the Academy of Sciences of the SSR under the leadership of S. G. Maksimov. This place opened, attracting the attention of world scientists and in 2004 was included in the UNESCO world cultural heritage list.

In the last century, researchers visited the gorge, organized several expeditions, and found a lot about the people of the old time. Reading the year of the reserve with an area of more than 3800 hectares belongs to the middle of the XIII-XIV century and to the intervals of the XIX-XX centuries.

It contains settlements, necropolis, stone sites, petroglyphs with a total population of up to five thousand people, places of worship, unique historical monuments that have come down to us.

Key word: Fine arts, left or symbolic stones, petroglyphs, composition, pattern, Design, ornament, Merino wool

Зерттеу әдістері. Осынша ғасырлар бойы бұл мекенде адамдардың ғұмыр кешкендігіне тұрғын үйлердің орны, олардың мал қораларының ізі, ыдыс сынықтары мен темір, сүйектен жасалған көптеген бұйымдары анық айғақ болады. Жалпы, Тамғалыдағы петроглифтерді ең құнды тарихи мұра ретінде санауға негіз бар. Таста салынған суреттердің барлығы да пикетаж техникасымен түскен, тек кейбірі тас пен темірдің көмегімен ойылған екен. Бағзы замандағы тас қашаушылар өз суреттеріне мүлде бояу қолданбаған. Ол суреттер орта, кейінгі қола дәуірі, ерте сақ, ерте темір, ерте түрік, жаңа заман дәуірлері секілді түрлі ғасырларға жатқызылады. Ғалымдар мұндағы петроглифтердің ішіндегі ең кереметі орта қола дәуірінде салынғанын анықтап отыр. Олардың эстетикалық, мәдени құндылықтары жоғары. Петроглифтерде күнбасты құдайлар, шоқпар ұстағандар, қасқыр бетпердесін киген садақшылар, қару ұстаған жауынгерлер, мал мен адамды құрбандыққа шалған суреттер, босанып жатқан әйелдер, эротикалық көріністер, арба мен түрлі символдар, жабайы аңдар, жылқы мен түйе, қабан, қасқыр, түлкі, бұғы секілді белгілерді табасыз. Бұл сол кезеңде өмір сүрген адамдардың ойының кеңдігін, қиялының ұшқырлығын көрсететіні анық.

Зерттеу әдістері Нұрсұлу Мырзабекованың зерттеу барысында Шындығында жартасқа бәдізделген «күн басты» пішіндер жекелеген және көп пішінді композиция түрінде берілген. Уфологтар осы аймақты мекен еткен көне түркі жұрты жатжұрттықтармен байланысқа түскен деген пікірде. Соның әсері түркі суретшілерінің осындай кейіпте тасқа суреттер қашауына түрткі болған. «Түркілердің адамзат дамуының алғашқы кезеңінде бірінші болып, темір өндіріп, оны өңдеп, тұрмыстық құралдар жасауына да сол көктен түскендердің ықпалы болуы әбден мүмкін» деседі уфологтар. «Тасқа шекілген спиралға ұқсас таңбаларға

қарап отырып Құс жолын байқауға болады. Қазіргі құс жолына байланысты жасалған картамен әлгі суреттердің арасында қатты ұқсастық бар. Демек, аспан әлемін зерттеуді түркілер бірінші қолға алған», - дейді АҚШ зерттеушісі Джозеф П. Скиппер. Енді осы «тамғалы тас» деген атқа ие болған кешенге байланысты бұған дейін айтылып, қатталған деректерге көз салайық.

1957 жылы Ш.Уәлиханов атындағы Тарих, археология және этнология институтының экспедициясы «Қазақстанның археологиялық картасы» бағдарламасы аясындағы барлау жұмыстарының барысында ашылған. Қола дәуіріне тән бейнелер мен сюжеттер негізінен «күн басты» және «дәстүрлі киім» үлгісі сипатында. Таңбалы археологиялық кешені Орта Азияда кең тараған антроморфты бейне күн шапақты бет перде киген пішіндердің көптігімен ерекшеленеді. Суреттердің толық бір топтамасы антроморфты бейнеде жануарлар кейіпіндегі бетперде киіп, аң терісін жамылған. Дәстүрлі және ғұрыптық үлгідегі киіну салтының бейнеленуі Орта Азия бойынша мерзімделу шеңбері б.з.б. 3-мыңжылдықтың басы мен 2-мыңжылдықтың ортасына сәйкес келеді. Олар сонымен бірге ерте темір дәуірінің афанасьев, окунев мәдениеттеріне жақындығымен, Солтүстік және Орта Азияның далалық аймақтарының мәдениеттерімен (андрон мәдениеті, қарасұқ мәдениеті, т.б.) ұқсастығымен ерекшеленеді. Таңбалы археологиялық кешенінде қола және ерте темір дәуірлеріне, ортағасырлар мен «жаңа заманға жататын қоныстар, қорымдар, құрбандық орындары және петроглифтер» сияқты 100-ге тарта ескерткіш орындары бар. Шағын аумаққа шоғырланған ескерткіштер осы өңірді мекендеген көптеген көне тайпалардың 3 мыңжылдық тарихын қамтиды.

Кешеннің негізгі өзегі шатқалдағы 3000-ға жуық петроглифтер. Кей зерттеушілер петроглифтердің ең көнелері б.з.б. 2-мыңжылдықтың ортасында, кейбірі ерте темір дәуірінің басында, сондай-ақ қола дәуірінде пайда болған деген тұжырымдар айтады. Бұл суреттер осы тауды киелі санап, мәдени ғұрыптық орынға айналдырған қауымдарға тәу ету, ғұрыптық жоралғылар өткізу кезінде алыстан көрінуі үшін таң атқаннан күн батқанға дейін күн сәулесі түсетін жартастардың ұшар биігіне салынған. Тамғалы археологиялық кешені – 2004 жылы өткен ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мәдени-археологиялық және табиғи мұра комитетінің 28-ші сессиясында ЮНЕСКО-ның комитет мүшелерінің бірауыздан қолдауымен Бүкіләлемдік мәдени мұра тізіміне енгізілген Орта Азиядағы жартастағы өнердің бірінші ескерткіші. Міне, нақты деректер осылай сыр шертеді. Ал Ресей уфологтары мен АҚШ зерттеушісі жоғарыдағыдай пікір айтады. Әрине, көне заман суретшілері қиялында көрініс тауып, тасқа қашалған бейнелер анықтап қараған адамға скафандр киген ұшқыштарға ұқсайтыны рас. Осыған қарап уфологтар айтқан пікірде жан бар ма деп те қаласың. Сондай-ақ оқымыстылар Тамғалы кешенінен басқа, Алтайдан табылған, зерттеу бойынша 4-5 мың жыл бұрын тасқа қашалған скафандр киген пішіндер мен бұдан үш мың жыл бұрын Тибет тауларындағы жартастарға салынған ұшатын тәрелкеге ұқсас суреттер және бұдан мың жарым жыл бұрын Америка құрлығында өмір сүрген мая тайпасы адамдары жерленген табыттардағы ғарыш кемесіне ұқсас сызбалар, сондай-ақ Сахарадан табылған бес мың жылдық тарихы бар көне суреттегі скафандр киген адам пішіндес суреттердің барлығының түбі бір деседі.

Зерттеу нәтижелері Тамғалы шатқалы Алматыдан солтүстік-батысқа қарай 170 шақырым жерде, Шу-Іле тауларының оңтүстік-шығыс беткейінде орын тепкен. Ілгеріде айтылған петроглифтер өте кең алқапты, шамамен 3х10 шақырымды құрайды. Ерекше, маңызды бөлігі болып, 250 мен 500 метрді алып жатқан, құрамына екі мың тасқа қашалған сурет кіретін алқап саналады. Бұл орын әсемдігімен, кең көлемде ерте замандағы адамдардың тыныс-тіршілігін, таным-түсінігін толық ашып білуге жетелейтін құнды әлемдік маңызды орындардың біріне айналған.

Жалпы, Қазақстанда петроглифтер ертеден пайда болған және еліміздің бірнеше өңірлерінде кездеседі. Біздің жерімізде қалған қырма суреттер жайында, кимақтардың сол суреттерді ерекше қастерлеп, табынатындарын XI ғасырда әл-Бруни айтып кеткен. Бертін келе, XIX ғасырда петроглифтік өнер Жетісу мен Қазақстанның оңтүстік бөлігінде кең таралды. Өткен ғасырдың орта шебінде еліміздің шығысындағы Тарбағатай, Нарын, Қалба, Сауыр тауларында «картиналардың көрмесі» ашылып, келушілерді қарсы алды. Бұл өңір мұндай суреттерге бай болса да, оны зерттеуді ешкім нақты қолға ала қойған жоқ. Тамғалының Таңбалы деп аталуына тікелей жергілікті жұртшылықтың тигізген әсері бар. Себебі, ондағы таңбалардың көптігіне байланысты халық Таңбалы деген атау таққан. Жартылай шөлейтті жердің табиғаты көрген көзге керемет әсер қалдырады. Қалың бұта бойлай өсіп, көктем мезгілінде гүлмен көмкеріледі.

Тамғалыдағы тамаша қырма суреттерден бөлек сирек кездесетін өсімдіктер мен жабайы аңдар жетерлік. Атап айтқанда, қасқыр, түлкі, қоян, жылан, құстардан бүркіт, сұңқарды көруге болады. Алайда, келген адам әсем табиғаттан гөрі, ашық аспан астындағы суреттердің галереясына қаттырақ қызығатынын мойындау керек. Мемлекет деңгейінде қорғалып келе жатқан Тамғалыға он энциклопедия арналған, сонымен қатар «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасының аясында «Мультимедиялық энциклопедия коллекциясына» енгізілді.

Біз жоғарыда айтып кеткен алғаш петроглифтерді тапқан А.Г. Максимовтың жетекшілігіндегі экспедицияның құрамындағы А.А. Попов осы тарихи құнды жерді алғаш суретке түсіріп алған еді. Содан кейін зерттеушілер Қарақұдық аталатын шатқалдағы зираттарды зерттеуден өткізді. Максимов осы орынды ашқан ғалымдардың бірі реінде күнделік жазып, кейін келе ол кітап болып жарыққа шықты. «Тамғалы шатқалындағы қырма суреттер» деген атау алып, көлемді, тарихқа үлкен үлес қосқан дүние көпшіліктің қолына тиді.

1977-1978 жылдары Максимов бастаған экспедиция тағы да Тамғалыға ат басын тіреп, зерттеу жүргізді. Олар бұл жолы нақты жоспармен келді. Петроглифтерден құрылған басты орындардың кестесін құрды. Ал 80-жылдардың соңына қарай, Тамғалы шатқалы, көптеген зерттеулерден кейін үлкен танымалдыққа ие болды, шетелдік ғалымдар мен зерттеушілердің зор қызығушылығын тудырды. 1990-1994 жылдары Тамғалыны зерттегендер тасқа түскен суреттерді сақтауды көздеп, олардың қорын құрды. Осылайша, «Тамғалы шатқалының қырма суреттері консервациясы» аталыммен мемлекеттік жоба қабылданды. Онда далалық көріністері бар үш мыңға тарта суреттер берілді. Біздің заманымызға дейінгі II мыңжылдықтың орта тұсына жатқызылатын суреттер де сол жобаға енгізілді. Солардың бірі ретінде Күнбасты құдайды ерекше атап өтуге болады. Максимов бастаған ғалымдар мұнда кездескен күнбасты алыптарды антропоморфты құдайдың анық бейнесі болуы мүмкін деген пікір қалдырды. Тасқа түскен қырма суреттерде көне құдайлардың бейнесі түскен дөңгелек, доға жазбалар кездескен. Тамғалы шатқалын біздің жерді мекендеген халықтар киелі жер деп санап, салттық рәсімдер жүргізіп, тәңірге табынатын, ата-бабаның рухына тағзым етілетін орынға айналдырған. Ашық аспан астында керемет табиғи галерея қалыптасқан. Бағзы тасқа қашаушылар тастың тегістігін, күнге шыдамдылығын жіті зерттеп барып қана сурет салғаны белгілі болды. Күннің түсуінің жылжуына байланысты ол петроглифтердің де түсі сан құбылған. Топтастырылған суреттерден композицияларының күрделілігі аңғарылады. Тағы да бұл шатқалдардағы акустиканың мықтылығы ғалымдардың назарын аудартты. Яғни, сондағы дыбысты бірнеше қашықтықтан да естуге мүмкіндік бар.

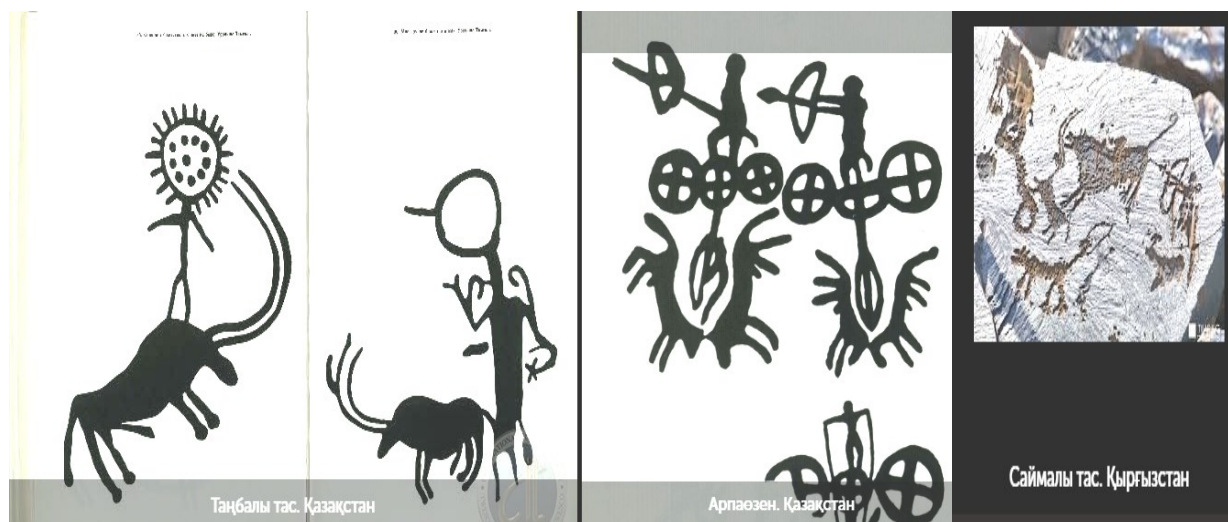
1994 жылдары қаржының тапшылығына байланысты аталған орынды зерттеу уақытша тоқталған еді. Бірақ, кең көлемде танымалдыққа ие болған Тамғалы шатқалына келушілердің санының көбеюіне байланысты, тастағы суреттерге қауіп төне бастады. Төрт жылды араға салып, кешенде ғылыми зерттеу жұмыстары қайтадан жаңғыртылды. Еліміздің Мәдениет министрлігі Тамғалыны сақтап, қорғау мақсатында арнайы бағдарлама шығарды. Сондай-ақ, әлемдік мұралар тізіміне енгізу үшін негіздемелер әзірледі. 2001 жылы сол уақыттағы Премьер-министр Иманғали Тасмағамбетов пен ЮНЕСКО-ның Бас директоры К.Мацуура шатқалда болып, ескерткіштің кереметтілігін өз көзімен көрді. 5-қазан 2001 жылы ҚР Үкімет қаулысымен Тамғалы кешені республикалық маңызға ие кешенге айналды. Ал 2003 жылы Тамғалы шатқалының 3800 гектар жері арнайы «Тамғалы» атауын алып, табиғи қорық-мұражай болып бекітілді. Негізгі археологиялық ескерткіштің барлығы осы аумаққа кіріп, керемет тарихи кешенге айналды. Екі мыңжылдықты қамтитын ашық аспан галереясына келушілер жетерлік. Киелі орын Қазақстанның киелі жүздігіне де кірді.

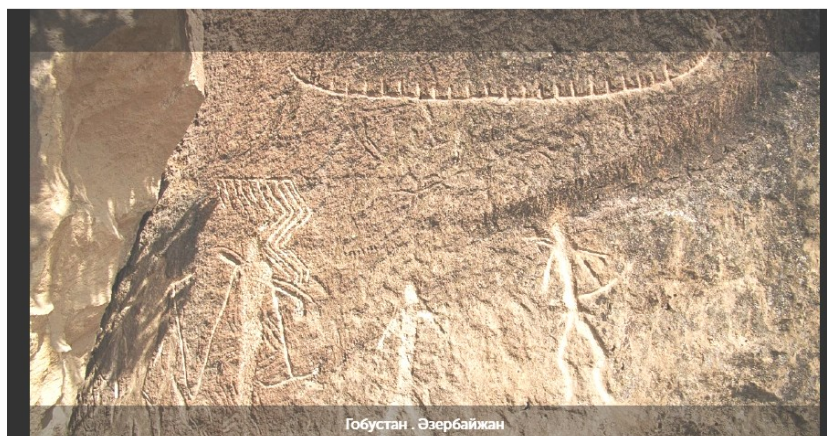
Талқылау Түркілердің арғы ата-бабалары ежелден Еуразияның таулы-далалық аумақтарында мекендеп келген. Олар аңшылық, егіншілік, әсіресе мал шаруашылығымен айналысып, көшпелі өмір салтын ұстанды. Атап айтқанда, адамзат өркениетіндегі ең үздік жетістік саналатын жылқыны қолға үйрету осы көшпелілердің еншісінде. Палеометалдар өндірісі күшейді. Металдардан түрлі тұрмыстық бұйымдар жасады. Көшпелілердің дүниені тану, жаратылыстың құпиясын ашуға ұмтылуы мифтік наным-сенімдеріне әсер етті. Соны нәтижесінде синкретикалық "өнер туындылары", тасаттық-ғұрыптық кешендері (күн, ай, қару, бұғы және басқалар қашалып бейнеленген ұстынтастар яғни бұғытастар (б.з.д. XIV-VIII ғғ.) орнату ғұрыптары пайда болды. Көсемдер мен ру-тайпалық қатынастарында мүліктік айырмашылықтар пайда болды, айырбас саудалар дамыды ("Ботай", "Андронов" және "Бегазы-Дәндібай" мәдениетінің өкілдері). Бір сөзбен айтқанда, Еуразия кеңістігінде әйгілі аттылы көшпелілер өркениетінің негіздері басталып, әлемдік өркениетке өлшеусіз үлес қосты.

Еуразия кеңістігінде тарихта «прототүрк» деп танылған ата-бабаларымыздың тілдік деректері, жазулы мәтіндері бізге жетпеді. Қазірге дейін тілі мен жазуына қатысты айғақтар анықталынбаған. Өйткені ол кезеңдерде жазу-сызудың болмауына байланысты, оның ілкі формалары - алғашқы қарапайым суреттер, петроглифтер, пиктограммалар, идеограммалар, жартас суреттері, символдар, танбалар көптеп қолданыла бастады. Ол сызба суреттерде күн, ай, жұлдыздар, жылқылар, жыртқыш аңдар, бұғылар, адамдар, арба көлік құралдары, қару-жарақтары сияқты алуан түрлі семантикалық көріністер болатын. Демек, аталмыш артефактілердің барлығы дерлік жазудың, жазба мәтіндердің алғашқы көріністері деуге болады.

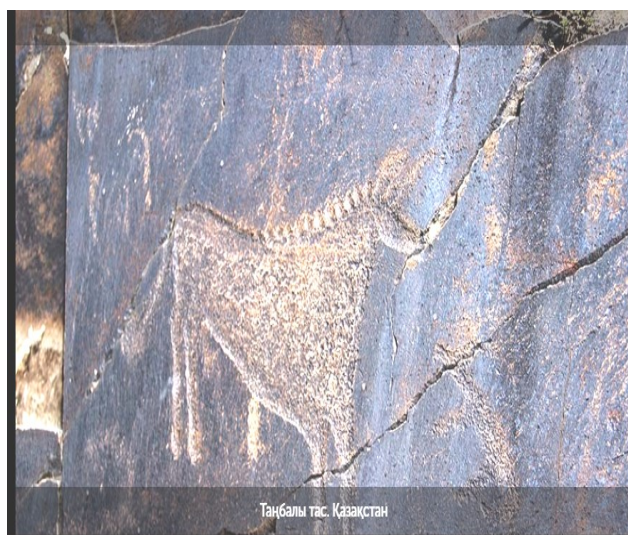
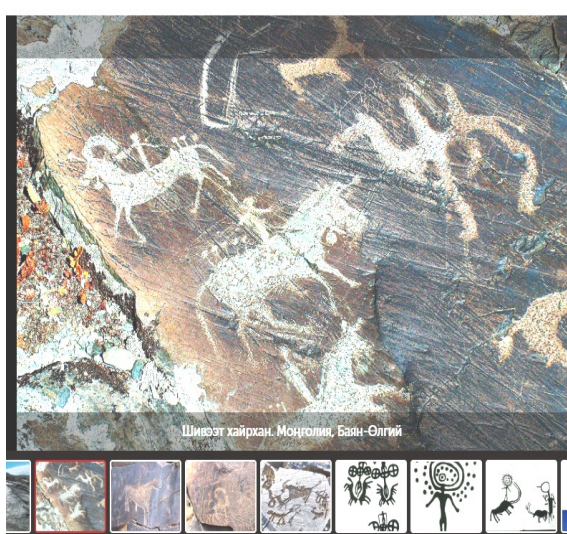
Еуразия кеңістігінде Хянган, Хэнтий, Хангай, Алтай, Саян, Тәңірі (Тянь-Шань), Алатау, Қаратау, Ұлытау және басқа да тау жоталарының жартастарында аса мол кездеседі. Қазір олардың саны толық тіркелмеген. Мысалы, Моңғол Алтай Шивээт хайрхан, Бага Ойгор, Цагаан салаа Арал толгой тауларында 100 000 астам петроглиф, суреттер анықталынған. Олардың хронологиясы 4000 жыл. Ал, Қазақстан Тамғалы шатқалында қола дәуірінен бастап қазірге дейін - 2000 суреттер мен петроглифтер тіркелген. Қырғызстан Саймалы таш жартастарында 10 000, Әзербайжан Гобустанда 3500 суреттер анықталынған.

Интернет көзі: <http://atalarmirasi.org/3-bayyrghy-suretter-petroglifter-simvoldyq-belgiler>

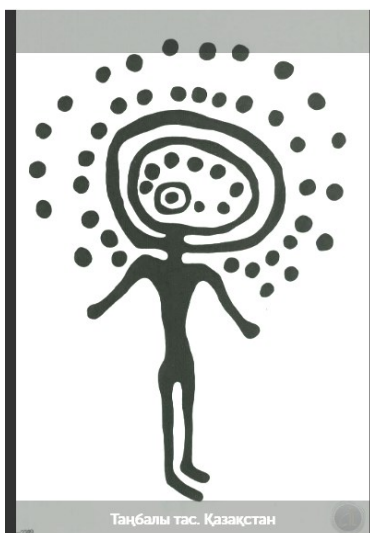

Интернет көзі: <http://atalarmirasi.org/3-bayyrghy-suretter-petroglifter-simvoldyq-belgiler>

Интернет көзі: <http://atalarmirasi.org/3-bayyrghy-suretter-petroglifter-simvoldyq-belgiler>

Интернет көзі: <http://atalarmirasi.org/3-bayyrghy-suretter-petroglifter-simvoldyq-belgiler>

Қорытынды. Жүнмен сурет салудағы Тамғалы немесе Таңбалы тас деп аталатын петроглифтер композицияны бірнеше жаттығулар жасау мен суретшілер шығармалар таныстыру нәтижесінде игерілетін, ол жүйелі, кешенді, бірізділікпен, ғылыми тұрғыдан негізделген оқыту технологиясы нәтижесінде игерілетін композиция заңдылықтары туралы білімдер мен композициялық бейнелеу икемділіктерінен дағдыларынан құралатын мұғалімнің дайындығын қажет ететін іс-әрекеттер жүйесі ретінде тану қажет.

Әдебиеттер:

1. Қасиманов С. «Қазақ халқының қолөнері.
2. Шаңырақ. Үй-тұрмыс энциклопедиясы .
3. Оразбаев Н.А. Қазақ халқының сәндік ою-өрнек өнері. – Ленинград, 2007 ж.
4. Мектептегі технология» №7. 2009 ж.
5. Тәжімұратов Ә. Шебердің қолы ортақ. – Алматы. 1997 ж.
6. Басенов Т.К. Казахский народный орнамент.
7. Ысқаққызы Ә. Сырмақ өнері. – Алматы, 2007 ж.

УДК 7.74
МРНТИ 64.01.77

Алданаева Т.М.,¹ Михайлова Н.А.²

¹ Магистрант 2 курса по специальности «7М02118 – Дизайн моды» КазНПУ им. Абая,
Института искусств, культуры и спорта,

г. Алматы, Казахстан

² к.п.н., доцент КазНПУ им. Абая, Института искусств, культуры и спорта,
г. Алматы, Казахстан

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЖЕНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО КОСТЮМА В КОНТЕКСТЕ МИРОВОЙ МОДЫ

Аннотация

На современном этапе развития постиндустриального общества, в процессе глобализации, формируется единое пространство, в котором происходит как сближение различных национальных культур, так и поиск самоидентификации. Модная система как институт культурного доминирования гармонично сочетает в себе разнонаправленные тенденции, формируя облик современного человека. Определённая свобода самовыражения в рамках массовой культуры, политики «fast fashion» и «перенасыщения» рынка модной продукции достигается благодаря обращению к традициям женского национального костюма, связанного с традиционным, местным, экологическим контекстом. Постмодернистское цитирование прошлого предоставляет возможность нетрадиционного осмысления ценностей народов мира в условиях современности, отвечая при этом запросам потребителей. Использование традиций в сфере дизайна костюма направлено на максимальное удовлетворение функциональных, эргономических, эстетических требований, способствующих активизации эффективной деятельности человека в мировом пространстве.

Ключевые слова: глобализация, самоидентификация, женский национальный костюм, функциональный образ, целесообразность, стилизация, ассоциации, pret-a-porte, экологическое этнонаправление.

Аңдатпа

Т.М. Алданаева, ¹ Н.А. Михайлова²

¹ «7М02118 – Сән дизайны» мамандығының 2 курс магистранты, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Өнер, мәдениет және спорт институты, Алматы қ., Қазақстан

² Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының п.ғ.к., доцент,
Алматы қ., Қазақстан

ӘЛЕМДІК СӘН КОНТЕКСТІНДЕГІ ӘЙЕЛ ҰЛТТЫҚ КОСТЮМІНІҢ ДАМУЫ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Постиндустриалды қоғам дамуының қазіргі кезеңінде, жаһандану процесінде, біртұтас кеңістік қалыптасады. Оның ішінде әр түрлі ұлттық мәдениеттердің жақындасуы да, өзін-өзі сәйкестендіру ізденісі де жүзеге асырылады. Сәнді жүйе мәдени үстемдік институты ретінде, қазіргі заманғы адамның келбетін қалыптастыра отырып, көп бағытты тенденцияларды үйлесімді біріктіреді. Танымал мәдениет, «fast fashion» саясаты және сән өнімдері нарығының «қанығуы» аясында өзін-өзі көрсетудің белгілі бір еркіндігіне дәстүрлі, жергілікті, экологиялық мәнмәтінмен байланысты әйелдердің ұлттық костюмдерінің дәстүрлеріне жүгіну арқылы қол жеткізіледі. Өткеннің постмодерндік дәйексөзі тұтынушылардың сұраныстарына жауап бере отырып, қазіргі заманғы жағдайда әлем халықтарының құндылықтарын жаңа түрде түсінуге мүмкіндік береді. Костюм дизайны саласында дәстүрлерді қолдану функционалды, эргономикалық, эстетикалық талаптарды барынша қанағаттандыруға бағытталған, бұл әлемдік кеңістіктегі адамның тиімді қызметін жандандыруға ықпал етеді.

Түйін сөздер: жаһандану, өзін-өзі тану, әйел ұлттық костюмі, функционалды бейне, мақсаттылық, стилизация, ассоциациялар, pret-a-porte, экологиялық этно-бағыт.

Abstract

Aldanayeva T.M., ¹ Mikhailova N.A. ²

*¹ Master degree student in the specialty «7M02118 – Fashion design»,
Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of Arts, Culture and Sports,
Almaty, Republic of Kazakhstan*

*² Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of Arts, Culture and Sports
Almaty, Republic of Kazakhstan*

DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF WOMEN'S NATIONAL COSTUME IN THE CONTEXT OF WORLD FASHION

At the present stage of post-industrial society development, in the process of globalization, a single space is being formed, in which both the rapprochement of various national cultures and the search for self-identification take place. The fashion system as an institution of cultural dominance harmoniously combines multidirectional trends, forming the image of a modern person. A certain freedom of expression within the framework of mass culture, the policy of «fast fashion» and «oversaturation» of the market of fashion products is achieved by referring to the traditions of women's national costume associated with the traditional, local, environmental context. Postmodern citation of the past provides an opportunity for non-traditional understanding of the people's values of the world in modern conditions, while meeting the needs of consumers. The use of traditions in the field of costume design is aimed at maximum satisfaction of functional, ergonomic and aesthetic requirements that contribute to the activation of effective human activity in the global space.

Keywords: globalization, self-identification, women's national costume, functional image, expediency, stylization, associations, pret-a-porte, ecological ethno-direction.

На современном этапе развития постиндустриального общества, в процессе глобализации, формируется единое пространство, в котором происходит сближение различных национальных культур. В то же время процесс интеграции актуализировал тенденции поиска самоидентификации и проектирования собственной индивидуальности, в основе которых лежит этническая специфика. Взаимодействие и взаимовлияние таких противоположных направлений находит отражение во многих сферах жизни, в том числе в модной индустрии.

С позиции моды стремление различных социокультурных образцов к равноправному сосуществованию рассматривается не как противоречие, но как многочисленные возможности, составляющие своеобразный фонд стилей и ценностей. Модная система как институт культурного доминирования гармонично сочетает в себе разнонаправленные тенденции, формируя облик современного человека. Разработка нового оригинального образа, сопряженного с социальными и политическими событиями, культурным развитием и научно-техническим прогрессом, происходит в соответствии с ориентированностью современной моды на открытость и опциональную, игровую логику. Определенная свобода самовыражения в рамках массовой культуры, политики «fast fashion» и «перенасыщения» рынка модной продукции достигается благодаря обращению к традициям женского национального костюма, связанного с этническим, местным, экологическим контекстом. Постмодернистское цитирование прошлого предоставляет возможность нетрадиционного осмысления ценностей народов мира в условиях современности, отвечая при этом запросам потребителей.

Женский национальный костюм представляет собой важную часть мировой культуры и дизайна. Традиции, заложенные в его художественно-образной основе, объединили в себе мировоззренческие, морально-этические, художественно-эстетические идеалы разных народов. В условиях динамично меняющейся социокультурной ситуации переосмысление самобытного женского национального костюма является основой существующего и постоянно совершенствующегося этнического направления в дизайне одежды. При этом неотъемлемой частью современной этнической моды является экологический дизайн – одно из наиболее актуальных проектно-художественных направлений в условиях экологического кризиса, который занимается проблемами экологии [1]. В широком смысле, экологические традиции представляют собой «своеобразный духовно-экологический компонент и вектор ценностных ориентаций при взаимодействии общества и природной среды» [2]. В современном дизайне костюма экологическое этнонаправление основывается на использовании традиционных материалов и технологических решений.

Многие известные дизайнеры успешно экспериментируют с женским национальным костюмом, заимствуя из народного искусства мотивы, образы, конструктивные особенности, силуэт, аксессуары, отделки, колористическое решение костюма, ритмы орнаментальных узоров. По словам известного российского модельера Вячеслава Зайцева, народный костюм является одним из главных источников развития настоящей и будущей моды, который позволяет создавать не только уникальный, но и функциональный образ. Современное озвучивание лучших народных традиций способствует обогащению, развитию, обновлению повседневной одежды с неповторимым штрихом национальной культуры. Регулярно коллекции в этническом стиле выпускают Dries Van Noten, Alexander McQueen, Christian Dior, Versace, Hermes, Fendi, Anna Sui, Christian Lacroix, Dolce & Gabbana, Emilio Pucci, Salvatore Ferragamo, Prada, Valentino, Etro, Vivienne Westwood, Oscar de la Renta, «Viktor & Rolf».

Специфику национального мышления, сформированного в дальневосточном регионе, демонстрируют японские модельеры. Сохранив собственную культурную идентичность, они сумели преобразовать ее в органичную часть современной транснациональной культуры.

Уникальность женского национального костюма, активно продвигают дизайнеры ближнего Востока. Синтез восточных и западных традиций в сочетании со старинными ремесленными техниками, экстравагантные сочетания принтов и необычный крой демонстрирует в своих коллекциях дизайнер Рами Кади. Этнические мотивы фигурируют в работах известных дизайнеров Эли Сааба, Зухайра Мурада, Рим Акры, Джорджа Хобейки, Тони Уорда.

Актуальность традиций русского женского костюма, особенностей национального кроя подтверждают российские модельеры Вячеслав Зайцев, Дарья Разумихина, Валентин Юдашкин, Ульяна Сергеенко. Особая роль в обращении к народному костюму в мировой практике принадлежит Н.П. Ламановой. Сформулированная модельером еще в начале XX в. задача для дизайна одежды не теряет своей значимости, направляя «...создавать такие формы костюма, которые соединяли бы себе художественное чувство формы, свойственное нашей эпохе, с чисто практическими особенностями наших дней...» [3]. Исследуя бытовые, психологические и национальные особенности русского народа, она всегда подчеркивала ценность простоты и целесообразности традиционного женского костюма.

Примером демонстрации самобытности украинского женского национального костюма является круизная коллекция «Resort 2017» модного дома «Valentino». Приметы эпохи Древнего Египта были трансформированы в весенне-летней коллекции 2019 года в рамках показа Chanel Metier D'Art в Нью-Йорке. Современные вариации калазириса сочетались с твидовыми жакетами. Текстуру головного убора фараона клафт-ушепти повторяли рукава и подолы платьев. Сумки и украшения были выполнены в форме пирамид и жуков-скарабеев, священных символов Древнего Египта.

Узбекские мотивы были представлены в весенне-летнем сезоне 2020-2021 гг. в кутюрной коллекции (рис. 1) итальянского дизайнера Джорджо Армани. Многие изделия были выполнены в технике икат - ручной технологии по созданию шелковой ткани, при которой рисунок наносится лишь на нити основы.

Рисунок 1 – Коллекция от-кутюрье Armani Privé Весна 2020

Аутентичность профессионально преподносят дизайнеры Центральной Азии, обращаясь к богатым традициям женских национальных костюмов региона. Рассматривая всю совокупность этно-вариаций, можно выделить модели, в которых народные мотивы проявляются очень тонко и деликатно, а также более колоритные изделия. Стоит отметить, что в дизайнерской практике широко используется декоративная отделка, в частности традиционный текстиль народов Центральной Азии [4], который может быть использован в своем оригинальном виде по технологии изготовления, цветовой гамме и материалам, а также в виде стилизации. Достаточно распространена традиционная вышивка или ее имитации.

Сохранение собственной уникальности и своеобразия характерно для казахстанской модной индустрии, в частности в отношении сосуществования женского национального костюма и современной одежды. Бесценный опыт дизайнера повседневного костюма, разработанного казахским народом, обладает исключительной ценностью и имеет различные траектории применения. Ведущие модельеры Казахстана обращаются к фольклорному материалу, опираясь на свою индивидуальную внутреннюю культуру, эстетические чувства, особенности художественного мышления. Решение современных моделей одежды достигается за счет творческой интерпретации орнаментов, кроя, системы отделок, техник вышивки, образного решения ансамбля, применения традиционных материалов. В целом в рамках современного казахстанского этнодизайна можно выделить несколько направлений, определяющихся назначением выпускаемых коллекций: *pret-a-porte*, *pret-a-porte de luxe*, *haute couture*, сценическая и имиджевая одежда, корпоративная одежда, спортивный костюм.

Активно развивается сценическая направленность в костюме. Для данного вектора дизайн-проектирования, в котором возможно, как прямое цитирование традиций, так и использование отдельных элементов, характерно воплощение всего комплекса художественной структуры казахского женского национального костюма. Для казахстанского дизайнера также перспективно обращение к образным характеристикам. К примеру, выражение духа кочевой культуры посредством ассоциаций, применения традиционных текстильных материалов к современным силуэтным и конструктивным формам происходит в коллекциях дизайнера Айды Кауменовой. Широко применяются элементы казахского национального орнамента, как части декоративной структуры, композиционного центра или ритмической составляющей, основы силуэтной формы в работах Дома моды «Макпал», «Сымбат», дизайнеров Жаркына Баймаханова, Айды Кауменовой, Айгуль Касымовой, Салтанат Баймухамедовой.

Художественно-эстетическую, этническую, конструктивную и технологическую особенность казахского женского национального костюма в современном дизайн-проектировании демонстрирует бренд *Judy Ai* (рис. 2).

Рисунок 2 – Современные решения казахского женского национального костюма бренда *Judy Ai*

Таким образом, в настоящее время в мировой и казахстанской модной индустрии идут активные творческие поиски в этническом направлении. Следует отметить, что исключительную ценность представляет бесценный практический опыт проектной деятельности кочевников Великой Степи. Анализ

методов проектирования, которыми оперируют в модной индустрии, показал, что как правило, задача, которая стоит перед дизайнерами в процессе разработки современных костюмов заключается в том, чтобы передать национальные особенности женского традиционного костюма в новых, понятных для представителей разных культур формах. Национальные (этнические) символы и знаковые коды становятся элементами свободного общения людей в транснациональном масштабе [5]. Дизайнеры активно оперируют методами ассоциации, стилизации, аналогии, неологии, деконструкции, инверсии, трансформации. Важное значение имеет обращение к традициям женского национального костюма, как примеру образа жизни в гармонии с природой.

Возрождение истоков при дизайн-проектировании современного костюма является неизменной частью новаторской деятельности. Изучение женского национального костюма позволяет не только видеть его как часть культурного ядра, но и способствует его обновлению, приобретению новых функций и гармоничному существованию в новых условиях.

Литературы:

1. Габдрахманова З.Р. Роль экологического дизайна в организации условий жизни современного человека (краткий обзор) // *Материалы VII Международной студенческой электронной научной конференции «Студенческий научный форум 2015»*. [Электронный ресурс] - 2015. - URL: <http://www.scienceforum.ru/2015/921/10828> (дата обращения: 26.10.2020)
2. Карабукаев К. Ш. Экологические традиции как духовно-ценностная основа взаимосвязи общества и природной среды. [Электронный ресурс] - 2017. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologicheskie-traditsii-kak-duhovno-tsennostnaya-osnova-vzaimosvyazi-obschestva-i-prirodnoy-sredy> (дата обращения: 26.10.2020)
3. Захаржевская Р. В. История костюма. От античности до современности. 3-е изд., доп. – М.: РИПОЛ классик, 2007. – 306 с., с. 107.
4. Володева Н., Агибаева А. Творческая интерпретация элементов декора традиционного костюма народов Центральной Азии в коллекциях современных дизайнеров одежды. *Central Asian Journal of Art Studies* N4, 2018.
5. Васильева Ж.В. Влияние процессов глобализации на fashion-индустрию. [Электронный ресурс] - 2013. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-protsessov-globalizatsii-na-fashion-industriyu> (дата обращения: 26.10.2020)

UDC 7.03"312"; 7(1-6)
МРНТИ 18.11

D.Bitoreyeva¹, A.Suleimenova²

¹*Master of Art History, Kazakh Research Institute of Culture, Almaty, 050011,
Republic of Kazakhstan, e-mail: desminabit@gmail.com*

²*“Nazarbayev Intellectual Schools” AEO, Nur-Sultan, 010000,
Republic of Kazakhstan, e-mail: zanna_73@mail.ru*

FEATURES OF CULTURAL AND HISTORICAL FORMS OF PROMOTING ART WORKS IN THE CONDITIONS OF THE ART MARKET

Abstract

The art market is currently active on 5 continents. In general, the contemporary art market is largely beneficial in the medium and long term. Like any item for sale, a work of art needs people to provide a relationship of exchange between creator and buyer. From a sociological point of view, a specific socio-cultural interaction arises between three social subjects, characterized by different ideas about the value of a unique product of spiritual production.

The authors of the article tried to consider what problems are on the way of the art market development and what methods can be found to solve them.

Key words: art market, art, artist, economics, forms of promotion, sale of art objects.

Аннотация

Битореева Д.¹, Сулейменова А.²

¹Мастер истории искусств Казахского научно-исследовательского института культуры,
г. Алматы, 050011, Республика Казахстан, e-mail: desminabit@gmail.com

²АОО "Назарбаев Интеллектуальные школы",
г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: zanna_73@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИХ ФОРМ ПРОДВИЖЕНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИСКУССТВ В УСЛОВИЯХ АРТ-РЫНКА

Арт-рынок в настоящее время активен на 5 континентах. В целом рынок современного искусства в значительной степени выгоден в среднесрочной и долгосрочной перспективе. Как любой предмет, предназначенный для продажи, произведение искусства нуждается в людях, обеспечивающих отношения обмена между творцом и покупателем. С социологической точки зрения возникает специфическое социокультурное взаимодействие между тремя социальными субъектами, характеризующееся различными представлениями о ценности уникального продукта духовного производства.

Авторы статьи попытались рассмотреть какие проблемы есть на пути развития арт-рынка и какие способы можно найти для их решения.

Ключевые слова: арт-рынок, искусство, художник, экономика, формы продвижения, продажа предметы искусства.

Аңдатпа

Д.Битореева¹, А.Сулейменова²

¹Қазақ мәдениет ғылыми-зерттеу институтының өнер тарихы шебері,
Алматы қ., 050011, Қазақстан Республикасы, e-mail: desminabit@gmail.com

²"Назарбаев Зияткерлік мектептері" ДББҰ, Нұрсұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы,
e-mail: zanna_73@mail.ru

АРТ НАРЫҚ ЖАҒДАЙЫНДА ӨНЕР ТУЫНДЫЛАРЫН ҰСЫНУДЫҢ МӘДЕНИ-ТАРИХИ ФОРМАЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазіргі уақытта арт нарығы 5 континенте белсенді жұмыс істейді. Жалпы алғанда, қазіргі заманғы арт нарығы көбіне орта және ұзақ мерзімді перспективада тиімді. Сатылатын кез-келген зат сияқты, өнер туындысы да автор мен сатып алушы арасындағы айырбас қатынастарын қамтамасыз етуі керек. Әлеуметтік тұрғыдан алғанда, нақты әлеуметтік-мәдени өзара әрекеттесу рухани өндірістің бірегей өнімінің құндылығы туралы әртүрлі идеялармен сипатталатын үш әлеуметтік субъектілер арасында туындайды.

Мақалада авторлар өнер нарығын дамыту жолында қандай қиындықтарға тап болды және оларды шешудің қандай әдістері бар екендігін қарастыруға тырысты.

Түйін сөздер: арт нарығы, өнер, суретші, экономика, өнерді ұсынудың формалары, өнер туындыларын сату.

The modern civilized world exists within a post-industrial information society. The characteristics of this society are the elements of globalization, the total spread of the latest communication technologies, the treatment of knowledge as a systemic element of social development, the emergence of a creative class, and a departure from the concept of economic centrism. The consumer society and its modification, a leisure civilisation in which leisure time becomes an independent value, are not off the research agenda. In modern social conditions, values are being reassessed and different types of social development are converging, and an integrated model is being born that combines the features of creative, consumer, leisure and post-capitalist civilisations.

Art in this perspective is a very interesting phenomenon and a subject for research: for some it is an area of extensive professional activity, for others it is a sphere of leisure, and for others it is an object of investment. The Western tradition of the functioning of art for the last 300 years is closely linked not only with the production of the most diverse and unique artistic and aesthetic values, but also with the development of the professional art market as one of the important mechanisms for embedding art in the real sociocultural process.

Once again, the problem of material assessment of what belongs to the products of human spiritual activity arose in a special way. The creator of a work of art, on the one hand, realizes his vivid creative abilities, often creating a work that is unique in its kind. On the other hand, as a manufacturer of a certain product, he expects a certain material reward. A special interaction is created between a talented person who has created a unique product that is not replicated in mass quantities, and those people who strive to become its owners. The consumer is ready to purchase a special product, since in terms of its aesthetic properties it satisfies his idea of what art is. Like any item for sale, a work of art needs people to provide a relationship of exchange between creator and buyer. From a sociological point of view, there is a specific sociocultural interaction between the three social actors, characterized by different perceptions of the value of a unique product of spiritual production.

In each historical epoch, this socio-cultural interaction has been characterised by its own special ways of forming ideas about the spiritual and material value of specific works of art. A specific system of prompting the artist to create new works of art emerged and functioned, the importance of which, in some cases, increased significantly. They became literally priceless, while at the same time having the opportunity to become the subject of sale. There are special regularities of historical change of interaction between the artwork itself and the mass of its connoisseurs, who satisfy their spiritual needs when perceiving the original, rather than a copy that is now available to everyone (Nadezhda Fateyeva in her work "Features of the art market formation in modern conditions: sociological analysis").

Due to the lack of stability in this market, many artists are forced to move to other professional fields, which is very bad, as all the costs of promoting them are not justified. In addition, the lack of a developed market for objective reasons in our country means that we do not have an established layer of collectors who are constantly interested in and buying art. This partly explains the fact that the role of critics in shaping the contemporary art market in Russia is more of a phantom than a real one.

The fact is that unlike New York (and this is the city where most of the world's art market revenues come from), where one line in the New York Times is enough to take the artist to Olympus or, conversely, if not to destroy him or her, to make it very difficult for the rest of his or her career, in Russia the role of a critic does not essentially affect the purchasing behavior of collectors. Simply because there are no collectors either.

People buy something from time to time, but almost no one does it constantly and systematically. The fact is that public opinion still has great doubts about investing in art. But while in the West, collecting has a long history, and has never been interrupted, in Russia it is a relatively new phenomenon. In addition, the art market, as a market for non-essential items, depends largely on the general state of the country. Russia has not yet developed an economy in which people are confident that they are ready to spend money to meet higher needs, which is art.

At the same time, this fact opens up dizzying opportunities for the Russian art market, as the space for works of art in private collections is free. The creation of civilized market relations and promotion strategies in the field of art culture is necessary to increase the market value of artists' works, turning them into a promising investment tool, where, like business, the artist is the issuer, the exhibition is the emission, and the work of art is an action. To do this, business technology must be at the service of culture and the arts:

- Modern advanced and proven management technologies.
- Marketing tools for research and market conquest
- Basics of communication management
- Productive experience of using integrated marketing technologies in working with target audiences to promote new products, services and brands.
- Mastering branding technologies.
- Experience in sponsoring and fundraising.

With the transition to a market, culture and the arts cannot be isolated from this process. Objectively and gradually, they become part of a market economy and must therefore exist according to the laws of that economy. The prospects for the development of the Russian art market exist and are quite obvious. The priority now is to increase the number of professionals in this field. The art market is a complex, multi-level, multifunctional sociocultural phenomenon, for the successful existence of which it is necessary to create an orderly, meaningful, mutually beneficial relationship between all market participants, which includes: artists, agents, dealers, gallery owners, curators, critics, collectors, media representatives and, of course, the public.

According to K. Tweedy, a western art marketing specialist:

“Our task is to make art and business bilingual. Business must understand the language of art, the language of ethics and aesthetics, the language of social responsibility, and art must understand the language of business, management and project technology”.

With increasing professionalism in this area, it is possible to predict both an influx of creative activity on the part of artists and an increase in the number of enthusiastic and educated collectors - major consumers and buyers [1].

For our analysis, we considered an interesting trend in the art market in Moscow. In the last few years, small auctions have started to appear, which is due to their economic feasibility. Many auctions specialize only in the sale of traditional contemporary art.

The Shishkin Gallery works at the Hotel Ukraine. Originally, Shishkin's collection was formed from the work of various Soviet artists. This gallery has a branch in London, which is successfully operating and, to a large extent, thanks to the work of this gallery, there is a fashion for paintings by Soviet artists.

Sovcom House, originally affiliated with Sovcom-Bank. But people who sell works of art are not organizationally connected with it.

One can note the Russian Enamel Auction House, which sells not only enamel, but mainly decorative and applied art.

The “House of Antiques Book in Nikitsky”, which organizes the auction, enjoys a certain popularity. One of its main directions is antique books. There are a lot of such people who buy an antique book. Graphic arts and fine arts are also sold [2].

In conclusion, another trend that should be noted in the contemporary art and antiques market is the active growth in the share of internet sales. However, in order to participate in such auctions one must have a very clear eye and be able to take significant risks. It is not uncommon that the state of conservation declared on the auction website will not correspond to the actual state of conservation.

References:

1. Russian art market from its origins to the present day [Electronic resource]. - Access mode: https://artandyou.ru/art/rossiskiy_art_rynok_ot_istokov_do_nashih_dney/. Date of treatment November 3, 2020.
2. The alignment of forces in the modern art market: the largest auction houses [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.artimex.ru/krupneischie-aukcionnye-doma>. Date of treatment November 3, 2020.

ӘОЖ 377.5:371.83

МҒТАР 14.33.17

А.Б. Накбаева¹

¹Қожа Ахмет Яссауи атындағы Халықаралық қазақ түрік университеті, аға оқытушы,
Түркістан қаласы, e-mail: almira_0983@mail.ru

КОМПОЗИЦИОННОСТЬ ТУСТЕРДІҢ ҮЙЛЕСІМДІЛІГІ

Аңдатпа

Мақалада тұстану - түс туралы ғылым бояулармен істес болатын суретші таныс болуға тиісті көптеген мәселелерді зерттейді. Күннің «ақ» жарығы шын мәнінде өте күрделі екені және көптеген түстерден тұратыны сендерге физика курсынан мәлім. Нәзік күн сәулесін шыны призма арқылы өткізген кезде ол бұзыла отырып, спектр деп аталатынды, яғни түстердің үздіксіз қатарын құрады, мұнда олар мынадай тәртіппен орналасады: қызыл, қызғылт сары, сары-жасыл, жасыл, жасыл-көгілдір, көк, күлгін түстер. Олардың арасында қатаң шекара жоқ: сары-жасыл, мысалы, жасылға, жасыл – жасыл-көгілдірге және т.б. елеусіз ауыса береді.

Біз көретін заттардың түсі оларға түскен «ақ» жарықтың тек қайсы бір бөлігін, яғни спектрдің қайсыбір бөлігін ғана шағылыстыруға, ал оның екінші бөлігін жұтып қоюға олардың қабылетілігімен анықталады. Бұл құбылыс іріктеп жұту деп аталады. Мәселен, жасыл дене спектрдің жасыл бөлігін ғана шағылыстырады, ал қалған сәулелерді бойына сіңіреді. Егер осы денеге қызыл шыны арқылы қарайтын болсақ, ол бізге қап-қара болып көрінеді, өйткені қызыл шыны өз кезегінде дене шағылыстырған жасыл сәулелерді жұтып қояды (ал қалғандарын дененің өзі жұтып қойған). Барлық спектрдің түстері және күн спектрінде жетіспейтін қан қызыл (ең шеткі қызыл және күлгін түстердің аралығындағы) түстер

түстердің *хроматикалық* («түстік») шкаласы деп аталатынды құрайды. Ақ заттар бүкіл спектрді шағылыстырады, ал қара заттар, керісінше, бүкіл спектрді жұтып қояды.

Түйін сөздер: Бейнелеу өнері, Композиция, Сурет, Дизайн, Ою өрнек, Меренос жүндер

Аннотация
Накбаева А.Б.¹

¹*Международный казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Ясави*
г. Туркестан, Казахстан

СОЧЕТАНИЕ КОМПОЗИЦИОННЫХ ЦВЕТОВ

В статье изучается множество вопросов, которые художник должен быть ознакомлен с красками науки о цвете. Как известно, «белый» свет Солнца действительно очень сложный и состоит из многих цветов. При проведении тонкого солнечного света через стеклянную призму она называлась спектром с разрушением, то есть образует непрерывный ряд цветов, где они располагаются в следующем порядке: красный, оранжевый, желто-зеленый, зеленый, зеленовато-голубой, синий, фиолетовый. Между ними нет строгих границ: желто-зеленое, например, зеленое, зеленое-зеленое-голубое и т.д. дает незначительную смену.

Цвет предметов, которые мы видим, определяется их способностью отражать только какую-либо часть «белого» света, то есть какую-либо часть спектра, а ее вторую часть поглощать. Это явление называется выборочным глотанием. Например, зеленое тело отражает только зеленую часть спектра, а остальные лучи поглощают по всей площади. Если посмотреть на это тело через красное стекло, то он выглядит черным, потому что красное стекло, в свою очередь, поглощает зеленые лучи, отраженные в организме (а остальные глотали сам организм).

Все цвета спектра и недостаток крови в солнечном спектре составляют так называемую хроматическую («цветовую») шкалу цветов красного (между самыми крайними красными и фиолетовыми цветами). Белые предметы отражают весь спектр, а черные предметы, наоборот, поглощают весь спектр.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, композиция, рисунок, Дизайн, орнамент, Меренос шерсти

Abstract
A.B. Nakbaeva¹

¹*International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasavi*
Turkestan city, Kazakhstan

COMBINATION OF COMPOSITE COLORS

The article examines a lot of questions that an artist should be familiar with the colors of the science of color. As you know, the "white" light of the Sun is really very complex and consists of many colors. When conducting thin sunlight through a glass prism, it was called a spectrum with destruction, that is, it forms a continuous series of colors, where they are arranged in the following order: red, orange, yellow-green, green, greenish-blue, blue, purple. There are no strict borders between them: yellow-green, for example, green, green-green-blue, and so on. gives a minor shift.

The color of objects that we see is determined by their ability to reflect only some part of the "white" light, that is, any part of the spectrum, and its second part to absorb. This phenomenon is called selective swallowing. For example, a green body reflects only the green part of the spectrum, and the rest of the rays are absorbed over the entire area. If you look at this body through a red glass, it looks black, because the red glass, in turn, absorbs the green rays reflected in the body (and the rest were swallowed by the body itself).

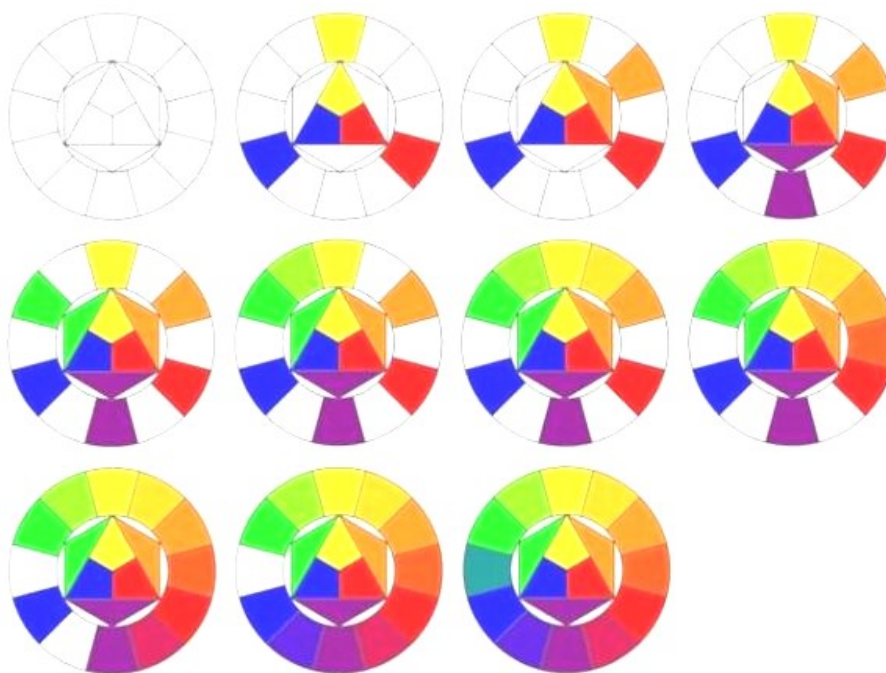
All the colors of the spectrum and the lack of blood in the solar spectrum make up the so-called chromatic ("color") scale of the colors of red (between the most extreme red and purple colors). White objects reflect the entire spectrum, and black objects, on the contrary, absorb the entire spectrum.

Keyword: Fine art, composition, pattern, Design, ornament, Merino wool

Зерттеу әдістері түс – композицияда түстердің үйлесімділігі үлкен роль атқарады. Әр түрлі түстер адамға эмоциялық әсер береді. Мысалы, күңгірт, қара түстер адамға кері әсер етіп, ашық түстер жақсы әсер беріп, көңіл-күйді көтереді. Түстер екі түрге бөлінеді, олар

Хроматикалық және ахроматикалық түстер. Хроматикалық түстер екі түрге бөлінеді. Олар *жылы және суық реңктегі түстер*. Жылы реңкті түстерге қызыл, сары, қызыл-сары, сарғыш реңкті барлық түстер ал, суық реңктегі түстерге барлық көкшіл реңктегі түстер жатады. Күн сәулесін линза арқылы шағылыстырсақ түстердің спектрлік жолақтарын көреміз.

Спектрдің негізгі 7- түрлі түсі бар: Қызыл, қызылсары, сары, жасыл-сары, жасыл, көк, көгілдір түстер. Негізгі түстердің арасында аралас күлгін түстер бар. Олар 30-шақты шамасында болады.

Спектрдің барлық түстерін хроматикалық түстер деп атайды. Ахроматикалық түстерге түссіз ақ, қара, сұр жатады

Ахроматикалық түстер бір-бірінен тек бір белгісі бойынша - ашықтығы (ашық-сұрғылт немесе қара-сұрғылт) бойынша ерекшеленеді.

Хроматикалық түс, ашықтығы жағынан ерекшеленумен қатар, тағы да екі басты белгілермен - *түстік өңмен және қанықтылықпен* сипатталады. Түстік өң - бұл «қызыл», «сары» және т.б. сөздермен анықталатын нәрсе және мұның өзі бір түсті екіншісінен ерекшелеп тұрады. Бірақ қызыл таза қызыл немесе ахроматикалық, мысалы, сұрғылт қоспасы бар болуы мүмкін. Соның өзінде ол бәрі бір қызыл болып қалады - сұрғылт қоспа оның түстік өңін өзгертпейді. Егер осындай ашықтықтағы сұрғылт түсті алсақ, онда жаңа (араластырылған) қызылдың ашықтығы да өзгермейді. Алайда түс қалай дегенмен басқаша болады: онда оның үшінші белгісі - қанықтылығы өзгереді. Ахроматикалықтың қоспасынан хроматикалық түстің қанықтылығы азаяды. Мұндай қоспада ахроматикалық түс неғұрлым аз болған сайын, оның қанықтылығы да арта түседі.

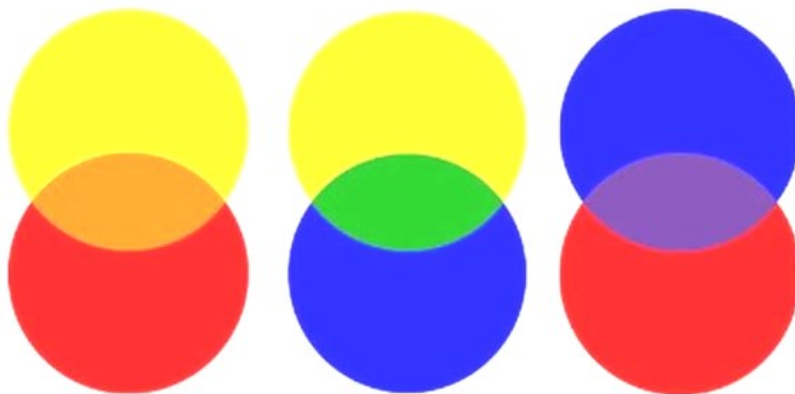
Сонымен, барлық хроматикалық түс үш параметрмен - ашықтылықпен, түстік өңмен және қанықтылықпен сипатталады.

Хроматикалық түстерді *жылы* және *суық түстер* деп шартты түрде бөледі. Жылы түске спектрдің сары-қызыл бөлігі, ал суық түске көк-көгілдір бөлігі жатады. Бұл топтар өзінің жылы және суық түстер деген атауын бірі - күн мен от түсімен ойша байланыстырылу, екіншісі - аспанның, су мен мұздың түсімен ойша байланыстырылу арқылы алған. Күлгін және жасыл түстер аралық жағдайға ие болады және алуан түрлі нақты жағдайларда, үйлесімге байланысты бірде жылы, бірде суық түске жатқызылуы мүмкін.

Егер бүкіл көршілес түстер біртіндеп өзгере отырып, бірінен екіншісіне ауысатын спектрлік бөлісуді алып, сақинаша исек, онда бұл сақина бірікпейді, себебі, жоғарыда айтып өткеніміздей, шеткі түстердің - қызыл және күлгін түстердің - арасында өтпелі қызыл-күлгін (қара қошқыл) түстер жетіспейді. Егер оларды қоссақ, шеңбер бірігеді. Мұндай *түстік шеңбер* бізге түстер жөнінде көп нәрсені түсінуге көмектеседі.

Кез келген хроматикалық түске қоспа күйінде алдымен ахроматикалық (іс жүзінде қараға жақын) түс беретін басқа түсті іріктеп алуға болады. Түстердің мұндай жұбы қосымша түстер деп аталады. Мәселен, қызыл-күрең түске жасыл-көгілдір, сары-жасылға - қан қызыл-күлгін қосымша болады және т.б. Іс жүзінде түстік шеңберде мұндай қосымша түстер қарама-қарсы жатады.

Зерттеу нәтижелері Бейнелеу өнерінде үш түс: сары, қызыл және көк – *негізгі түстер* деп есептеледі.

Егер бояулар туралы айтатын болсақ, бұл краплак, сары кадмий және берлиндік көкшіл бояу.

Осы түстердің кезкелген екеуін араластыру үшіншіге қосымша түс береді: сары және көк жаңсыл түс (қызылға қосымша), көк пен қызыл - күлгін (сарыға қосымша), қызыл мен сары - қызғылт сары (көкке қосымша) түс береді. Егер ахроматикалық (сұр) дақты хроматикалық (мысалға, жасыл) фонмен қоршаса, онда сұрдың бетінде өте айқын байқалатын хроматикалық реңк, дәл осы жағдайда қызыл реңк пайда болатыны аңғарылады. Шын мәнінде, жасыл шабындықты бойлай жүгірген соқпақ жол әрдайым ақшыл көк-қызғылт сияқты болып көрінеді. Түстердің мұндай жұбы (фонның түсі және сұрғылт фонда пайда болатын хроматикалық реңктің түсі) *контрасты түстер* деп аталады. Түстік шеңберде олар қосымша түстермен аздап сәйкес келмей, бір-біріне қарсы дерлік орналасады. Олардың қосымша түстерден айырмашылығы онша айқын байқала бермейді, сондықтан іс жүзінде оларды елемеге болады. Тікелей көршілес орналастырылған контрасты түстер көзбен көргенде қанықтылығы жағынан бір-бірін күшейтіп тұрады. Бір түстің қоршауындағы екінші түс өзгермеуі үшін бұл түске айналадағы түстен аздап қосу керек. Бұл ахроматикалық түске де қатысты. Мысалы, жасыл фонның қоршауындағы сұрғылт дақ қызғылт болып көрінбей, таза сұрғылт түс болып қабылдануы үшін сұрғылт түске аздап жасыл түс қосу керек. Контур жүргізу түстердің контрастық әсерін күрт төмендетеді.

Айқын контуры бар дақ түстік контрастың әсерін мүлдем дерлік сезінбейді. Түстік контрастар заңын түсіну түс іс жүзінде жоқ жерде, яғни бейтарап сұрғылт дақтарда түстік әсерге қол жеткізуге және кезкелген хроматикалық түстің реңкін, көзбен қарағанда оның қанықтылығын арттыра немесе төмендете отырып, өзгертуге мүмкіндік береді. Түсті пайдаланатын суретшінің аса маңызды міндеті - неғұрлым тиімді гармониялық түстік үйлесімдерді табу. Алынған түстер әдемі (гармониялық) немесе нашар (дисгармониялық) үйлесуі мүмкін. Түстік гармониялар бұл белгілі бір тәртіппен орналасқан аз ғана түстердің қисындасуы.

1.Қос түсті гармония – түстік шеңбердегі қарама-қарсы түстердің үйлесуі. Мұндай үйлесу біршама дөрекілеу, контрасты, тек плакатта ғана орынды.

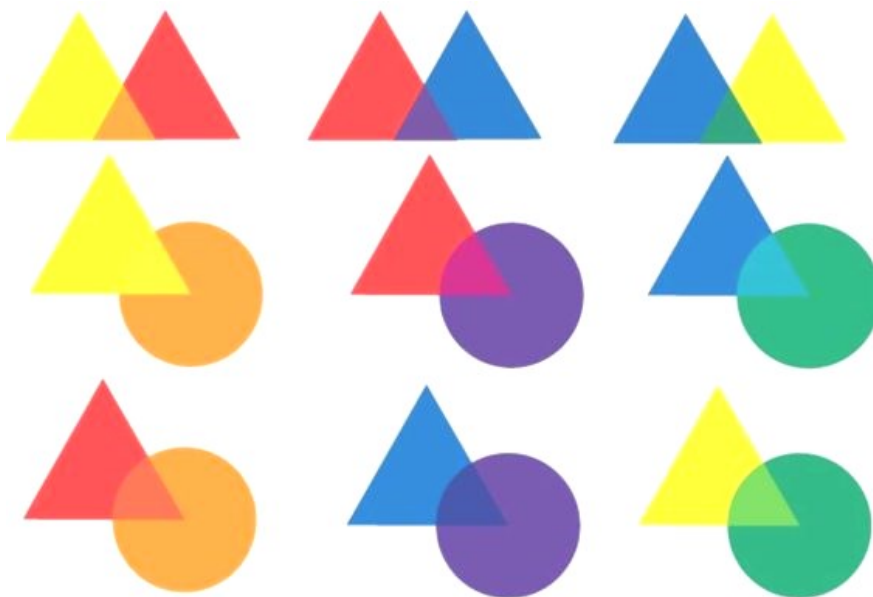
2. Үш түсті гармония – түстік шеңбер дәл үш бөлікке бөлінеді. Кез келген бір түсті алып, оған басқа екеуін табады.

3. Төрт түсті гармония – шеңбер төрт бөлікке бөлінеді. Төрт түсті және үш түсті гармонияда барлық түстерді емес, тек кезкелген екі-үш түсті ғана алуға болады. Олардың үйлесімі де жарасымды болады. **Бірқатар практикалық ұсыныстар мынадай:**

а) ең жақсы түстік үйлесімдер - түстік шеңбер бойында үлкен аралық қашықтықта болады;

б) неғұрлым интенсивті түстерді интенсивтілігі аз түстермен үйлестірген кезде неғұрлым интенсивті түсті аз мөлшерде (дақтың аумағы бойынша) алу керек;

в) хроматикалық түсті ахроматикалық түспен үйлестіруге болады: жылы түстерді - кара-сұр түстермен, суық түстерді - ашық-сұр түстермен үйлестірген жақсы.

Алайда түстік гармониялардың заңдары салыстырмалы екенін ұмытпау керек. Оларды қолдану көптеген нақты жағдайларға қарай түзетіліп отырады, сондықтан оларды барлық жағдайлар үшін біржола белгіленген деп есептеуге болмайды. Бояулармен жұмыс істеген кезде түстердің кеңістік қатынастары деп аталатын тағы бір қызықты құбылысты ескерген жөн. Кейбір түстер басқа түстермен қатар тұрғанда бізге алға шығыңқы немесе артқа таман тұрған сияқты болып көрінетіні анықталды. Негізінен жылы, ашық және қанық түстер алға шығыңқы, ал суық, күңгірт және қанық емес түстер артқа таман тұрған сияқты болып қабылданады. Айта кету керек, әрбір нақты жағдайда дақтың сипаты мен көлемі, контур және басқа жағдайлар рөл атқарады.

Біздің түстерді қабылдауымызға, әдемі «сабақтас» түстің пайда болуына жарық, қашықтық (ауа қабаты) және түстік орта, яғни түрліше боялған заттардың қатар тұруы шешуші ықпал жасайды. Мәселен, өте күшті жарық жағдайында, мысалға, жазғы ашық тал түсте, жарық түскен жерлерде түстер өзінің қанықтылығын жоғалтады - ағарып, түссізденеді. Бұлтты күндері немесе көлеңкеде, керісінше, түстер өзінің қанықтылығына ие болады да біздің көзіміз түстік алмасулар мен реңктерді әлдеқайда көбірек қабылдайды. Кейде жаңа айналыса бастаған живописшілер мұны түсінбейді де керісінше жасайды - күшті жарықта тұрғанды ең ашық бояулармен салады, ал көлеңкелердегіні күңгірттеу үшін қара бояуды пайдаланады. «Живописьтің... бүкіл құпиясы, - дейді Б.Иогансон, - көлеңкелер мен жартылай көлеңкелерде (жартылай өң-түстерде)...

Жарықтан басқа, түстерді қабылдауға қашықтық, ауа қабаты әсер етеді. Картинаның барлық бояуың үйлесімдері бірыңғай, тұтас, жарасымды реттілікке және өмірлік шынайылыққа ұмтылған кезде, оның мұндай жалпы түстік кейпін живописьте **колорит** деп атайды.

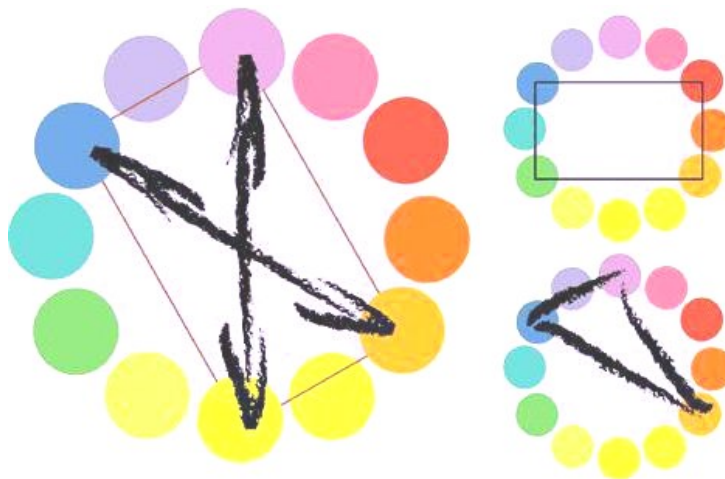
Талқылау. Қосымша қатардағы сияларды араластырғанда қоңыр түсті қалай алуға болады. Егер біз оған түспейтін қосымша түстерге біреу қоссақ, не болады? Бұл барлық қол жетімді бастапқы түстердің араласуына әкеледі және бізге қоңыр түсті береді (жарықпен жұмыс істегенде ол сұр болады, бірақ түстермен ол қоңыр болады немесе оған өте жақын болады). Сонымен, қоңыр түске жету үшін барлық негізгі түстерді араластыру керек: сары + қызыл + көк. Немесе қосымша біреуіне «жоқ» дегенді қосыңыз:

- күлгінге сары қосыңыз
- жасылға дейін - қызыл,
- қызғылт сары комплемент көк.

Яғни, қоңыр түсті алу үшін үш негізгі түстерді араластыруға немесе бастапқы түстердің жетіспеуін қосымша түстерге қосуға болады. Бір қызығы, егер біз бірдей жарық толқындарын араластырсақ, онда сұр жарық пайда болады. Бірақ түстер тек жарықтың көрінісі, сондықтан белгілі бір айырмашылықтар бар.

Контрастты түстердің үйлесімі, бояғыштың қарама-қарсы бөліктерінде көленкелердің тіркесімін білдіреді. Композицияларда осындай комбинациялар қарама-қайшылықты тудырады және назарын оңай тартады, эмоционалды және динамикалық ретінде қабылданады. Екпінді арттыру үшін түстер бір-бірінен мүмкіндігінше әр түрлі болады. Бұл қосымша түстердің үйлесімділігі болады.

Қорытынды. Қорытындылай келгенде, соңғы кезеңдерде түр-түс атаулары тақырыбы көптеген зерттеушілердің назарын аударып отыр. Өйткені түр-түс атаулары - әрбір халықтың өз игілігі. В.А. Московичтің көрсетуінше, түр-түс атаулары лейтмотивті сипаттағы, әрбір ұлттың әлемнің бейнесін пайымдауындағы эмоционалды образға ие, сонымен қатар дербес авторлық дүние-танымды көрсететін үлкен категория [11, 84 б.]. Шын мәнінде түр-түс атауларын білдіретін сөздер әр тілде де болсын, күрделі және көп деңгейлі түс символикасын білдіретін ауқымды ақпараттық әлеуетке ие болып табылады.

Осыған байланысты бұрын түр-түс атаулары тек лексикология, семасиология саласында тақырыптық топ көлемінде қарастырылып келсе, кейінгі жылдары бұл мәселе тіларалық коммуникация, концептология, когнитивті және антропоцентрлік лингвистика, психолингвистика салаларының шеңберінде де кеңінен талдауға түсе бастады.

Әдебиеттер:

1. К.Дагдлиян. *Декоративная композиция*. Феникс, 2008
2. Х.Арризабалага. *1000 орнаментов цветовых комбинаций*. – М., 2007
3. Фаворский В.А *О рисунке и композиции*. Фрунзе. 1966.
4. Ф.М.Пармон. *Композиция костюма*. – Л.: Легпромбытиздат., 1985
5. Н.Н. Волков. *Композиция в живописи*. – М., 1977
6. А.О. Бариз. *Наброски и зарисовки*. – М., 1970
7. Н.П. Бесчатнов. «Черно – белая графика». – М., 2005
8. Асанова Б., Жаксыбергенова А., «Рисунок и графика». – Астана, 2008.
9. Сокольникова Н.М. *Основы рисунка*. – М., 1990.
10. Макарова М.Н. *Перспектива*. – М., 2002.
11. Сокольникова Н.М. *Основы рисунка*. – М., 1990.
12. Бердник Т.О. *Основы художественного проекти*.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Хабаршы журналының 2020 жылғы № 4 (65) «Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясына мақала жариялаған

АВТОРЛАР ЖӨНІНДЕ МӘЛІМЕТ

1. **Сманова А.С.** п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының қауымд.профессоры, Алматы қ., Қазақстан.

2. **Алжанов Ғ.М.** магистр, Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің аға оқытушысы, Атырау қ., Қазақстан

3. **Бекболатова К.М.** PhD., Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының аға оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан

4. **Оразаева К.К.** Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының аға оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан.

5. **Жақыпбекова М.Ж.** педагогика ғылымдарының кандидаты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті. Халықаралық гуманитарлық- техникалық университеті. Шымкент, Қазақстан.

6. **Болысбаев Д.С.** философия ғылымдарының кандидаты, доцент. М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті. Халықаралық гуманитарлық- техникалық университеті. Шымкент, Қазақстан.

7. **Есенбаева К.А.** М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті. Халықаралық гуманитарлық- техникалық университетінің аға оқытушысы. Шымкент, Қазақстан.

8. **Жузеева К.Е.** М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті. Халықаралық гуманитарлық- техникалық университетінің аға оқытушысы. Шымкент, Қазақстан.

9. **Ибрагимов А.И.** Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Өнер, мәдениет және спорт институтының «Көркем білім» аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының кандидаты. Қазақстан, Алматы қ-сы, e-mail: aman.07@inbox.ru

10. **Оспанова Д.К.** Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің магистранты, Қазақстан, Алматы қ-сы, e-mail: d.ospanova@inbox.ru

11. **Берікбол Р.Р.** Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің аға оқытушысы, п.ғ.магистрі. Қазақстан, Алматы, e-mail: rahat.berikbol@yandex.ru

12. **Бекенова Б.Н.** Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің аға оқытушысы, п.ғ.магистрі. Қазақстан, Алматы, e-mail: bekenova62@mail.ru

13. **Айдарова З.Ш.** Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің аға оқытушысы, п.ғ.к. Қазақстан, Алматы, e-mail: diana.53@mail.ru

14. **Бөрібеков О.С.** М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті. Халықаралық гуманитарлық- техникалық университетінің өнертану ғылымдарының магистрі. Шымкент, Қазақстан.

15. **Оспанов Т.М.** М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті. Халықаралық гуманитарлық- техникалық университетінің *өнертану ғылымдарының магистрі*. Шымкент, Қазақстан.

16. **Бекова Г.А.** Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының «көркем білім беру» кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасының Суретшілер Одағының мүшесі. Алматы қ-сы, Қазақстан.

17. **А.Ә.Онбаева.** Абай атындағы ҚазҰПУ 7М02124-Полиграфия мамандығының 2 курс магистранты. Алматы қ-сы, Қазақстан. Aeo113@mail.ru

18. **Ә.К. Ибатбеков.** Абай атындағы ҚазҰПУ 7М02124-Полиграфия мамандығының 1 курс магистранты. Алматы қ-сы, Қазақстан. Kenesov1963@mail.ru

19. **Құлжабаев Е.У.** Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің аға оқытушы, п.ғ.магистрі, Қазақстан, Алматы, e-mail: esen_62.kz@mail.ru

20. **Джусупов Ж.Н.** Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің оқытушысы, Қазақстан, Алматы, e-mail: Zhasulan_@mail.ru

21. **Жаманқараев С.Қ.** Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Өнер, мәдениет және спорт институтының «Көркем білім» кафедрасының профессоры, ҚР СО мүшесі. Қазақстан. Алматы қ-сы.

22. **Абдрахманов М.** Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының «көркем білім беру» кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасының Суретшілер Одағының мүшесі. Алматы қ-сы, Қазақстан.

23. **Бакаев Р.С.** Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының «көркем білім беру» кафедрасының аға оқытушысы, Алматы қ-сы, Қазақстан. bakaiev_renat@mail.ru

24. **Ибраимов Үсен.** Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Өнер, мәдениет және спорт институтының «Дизайн» кафедрасының аға оқытушысы, ҚР СО мүшесі. Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы. E-mail: usen. usen. Ibraimov61@gmail.com

25. **Джанаев М.Б.** Абай атындағы Қаз ҰПУ-нің «Көркем білім » кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.к., ҚР СО мүшесі. Алматы, Қазақстан. E-mail: miyat53@mail.ru

26. **Манасов Б.Ә.** Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының «Дизайн» кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасының Суретшілер Одағының мүшесі Алматы қ., Қазақстан. E-mail: manasov_ba@mail.ru

27. **Құдабаева К.И.** педагогика ғылымдарының кандидаты, Еуразиялық дизайнерлер Одағының мүшесі Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет Қазақстан, Алматы қ. klara-kudabayeva@mail.ru

28. **Шажабаева Ж.А.** Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының «көркем білім беру» кафедрасының оқытушы-магистры, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: janar.04@mail.ru

29. **Иманбакиев Е.А.** Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының «көркем білім беру» кафедрасының оқытушы-магистры. Алматы қаласы, Қазақстан.

30. **Кабижанова Г.К.** Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты, педагогика ғылымының кандидаты zoya.rabilova@mail.ru, 87013450337

31. **Рабилова З.Ж.** Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты, Философия докторы (PhD) Алматы қ., Қазақстан.

32. **Ырыстанұлы Базар,** оқытушы, п.ғ., магистрі. Абай атындағы ҚазҰПУ.Қазақстан, Алматы қ., E-mail: Jangirtegi@gmail.com

33. **Қасенова Дариға.** № 174 мектеп–гимназиясының көркем еңбек пәні мұғалімі. Қазақстан, Алматы қ., E-mail: kasanova.dariga@inbox.ru

34. **А.Қ.Ахметова.** Абай атындағы ҚазҰПУ, «Музыкалық білім және хореография» кафедрасының профессоры, п.ғ.к., Алматы қ., Қазақстан.

35. **Г.С.Абденова.** Абай атындағы ҚазҰПУ, «Музыкалық білім» мамандығының 1 курс магистранты, Алматы қ., Қазақстан

36. **Л.Ш.Какимова.** п.ғ.к., доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты, Алматы қ., Қазақстан.

37. **А.Е.Шайменова.** Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институтының «7М01402 - Музыка» мамандығының 2-ші курс магистры.

38. **Нарикбаева Л.М.** Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, музыкалық білім беру және хореография кафедрасы, Өнер, мәдениет және спорт институты, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан.

39. **Кәрібаева Жанзира.** Абай ат. ҚазҰПУ музыкалық білім және хореография кафедрасы, «7М01402–Музыкалық білім беру» мамандығының 1-курс магистранты, Алматы қ., Қазақстан.

40. **Таубаева Р.К.** аға оқытушы, Шымкент университеті, Шымкент қ., Қазақстан, e-mail: raya.taubaeva@mail.ru

41. **Түлегенова М.С.** аға оқытушы, Шымкент университеті, Шымкент қ., Қазақстан.

42. **Түлешев Ж.Т.** Магистр, преподаватель институт искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая, г.Алматы, Казахстан.

43. **Досанова У.Ж.** Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің доценті,, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: dosanovau@mail.ru

44. **Молдабеков М.Б.** Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, дизайн кафедрасының профессоры, Алматы қаласы, Қазақстан. e-mail: murataly_57@mail.ru

45. **Асылханов Е.С.** Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, дизайн кафедрасының профессоры, Алматы қаласы, Қазақстан. e-mail: asyllchan@mail.ru

46. **Мұқышева Н.Р.** Өнертану кандидаты, профессор, Қазақ ұлттық өнер университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., e-mail: arizan.kino@mail.ru

47. **Нұрсұлтан А.Ж.** Магистрант, Қазақ ұлттық өнер университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., e-mail: cameraisle@gmail.com

48. **Оспанов Б.Е.** Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты. Қазақстан, Алматы қ., e-mail: ospanov_1954@mail.ru

49. **Бауржанова А.Б.** «7М02118 – Сәулет дизайн» мамандығының 2 курс магистранты Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты aidana080596@gmail.com 87478346190.

50. **Себенова Б.Т.** Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Өнер, мәдениет және спорт институтының «7М02114 – Графика» мамандығының 2 курс магистранты. Алматы қ-сы, Қазақстан.

51. **Михайлова Н.А.** Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің доценті, педагогика ғылымдарының кандидаты. Қазақстан, Алматы қ.,

52. **Елубай А.Б.** «7М02118 – Сәулет дизайн» мамандығының 2 курс магистранты Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты. Қазақстан, Алматы. Тел: +77078518210, du_canot@bk.ru

53. **Накбаева А.Б.** Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ түрік университеті, Аға оқытушы, (Түркістан қаласы) e-mail: almira_0983@mail.ru

54. **Алданаева Т.М.** Магистрант 2 курса по специальности «7М02118 – Дизайн моды» КазНПУ им. Абая, Института искусств, культуры и спорта, г. Алматы, Казахстан.

55. **Битореева Д.** Қазақ мәдениет ғылыми-зерттеу институтының Өнер тарихы шебері, Алматы қ., 050011, Қазақстан Республикасы, e-mail: desminabit@gmail.com

56. **Сулейменова А.** "Назарбаев Зияткерлік мектептері" ДБҰ, Нұр-сұлтан Қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: zanna_73@mail.ru

Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Вестник журнала 2020 года № 4 (65) опубликовал статью к серии «художественное образование: искусство – теория – методика»

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. **Сманова А.С.** к.п.н., доцент КазНПУ им.Абая, институт искусств, культуры и спортапрофессор, г. Алматы, Казахстан
2. **Алжанов Г.М.** магистр, старший преподаватель Атырауского университета имени Х.Досмухамедова, г. Атырау, Казахстан
3. **Бекболатова К.М.** PhD., Старший преподаватель КазНПУ им. Абая, института искусств, культуры и спорта, г. Алматы, Казахстан
4. **Оразаева К.К.** старший преподаватель КазНПУ им. Абая, института искусств, культуры и спорта, г.Алматы, Казахстан.
5. **Жакыпбекова М.Ж.** кандидат педагогических наук, Южно-Казахстанский университет им.М.Ауэзова. Международный гуманитарно-технический университет. Шымкент, Казахстан.
6. **Болысбаев Д.С.** кандидат философских наук, доцент. Южно-Казахстанский университет им. М.О. Ауэзова. Международный гуманитарно-технический университет .Шымкент, Казахстан.
7. **Есенбаева К.А.** Южно-Казахстанский университет им. М.О. Ауэзова. Старший преподаватель Международного гуманитарно-технического университета. Шымкент, Казахстан.
8. **Жузеева К.Е.** Южно-Казахстанский университет им. М.О. Ауэзова. Старший преподаватель Международного гуманитарно-технического университета. Шымкент, Казахстан.
9. **Ибрагимов А.И.** Старший преподаватель «Художественное образование» Казахского национального педагогического университета имени Абая, Института искусства, культуры и спорта, кандидат педагогических наук. Казахстан, г. Алматы, e-mail: aman.07@inbox.ru
10. **Оспанова Д.К.** Магистрант Казахского национального педагогического университета имени Абая, Казахстан, г. Алматы, e-mail: d.ospanova@inbox.ru
11. **Берикбол Р.Р.** Старший преподаватель Казахского национального педагогического университета имени Абая, магистр пед.наук. г. Алматы, Казахстан, e-mail: rahat.berikbol@yandex.ru
12. **Бекенова Б.Н.** Старший преподаватель Казахского национального педагогического университета имени Абая, магистр пед. наук., г.Алматы, Казахстан, e-mail: bekenova62@mail.ru
13. **Айдарова З.Ш.**старший преподаватель Казахского национального педагогического университета имени Абая, к. п. н. Казахстан, г.Алматы, e-mail: diana.53@mail.ru
14. **О.С.Бурибеков.** Южно-Казахстанский университет им. М.О. Ауэзова. Магистр искусствоведения международного гуманитарно-технического университета. Шымкент, Казахстан.
15. **Оспанов Т.М.** Южно-Казахстанский университет им. М.О. Ауэзова. Магистр искусствоведения международного гуманитарно-технического университета. Шымкент, Казахстан.
16. **Бекова Г.А.** КазНПУ им. Абая, институт искусств, культуры и спорта старший преподаватель кафедры "художественное образование", член Союза Художников Республики Казахстан. г. Алматы, Казахстан.
17. **Онбаева А.А.** Магистрант 2 курса специальности 7М02124-Полиграфия КазНПУ им. Абая. г. Алматы, Казахстан. Aeo113@mail.ru
18. **Ибатбеков А.К.** Магистрант 1 курса специальности 7М02124-Полиграфия КазНПУ им. Абая. г. Алматы, Казахстан. Kenesov1963@mail.ru
19. **Кулжабаев Е.У.** Старший преподаватель кафедры «художественное образование» Казахского национального педагогического университета имени Абая, магистр п. н., Казахстан, Алматы, e-mail: esen_62.kz@mail.ru
20. **Джусупов Ж.Н.** Пеподаватель Казахского национального педагогического университета имени Абая, Казахстан, Алматы, e-mail: Zhasulan@mail.ru

21. **Жаманкараев С.К.** Профессор кафедры «художественное образование» института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая. Член союза художников РК. г. Алматы. Казахстан.

22. **Абдрахманов М.** старший преподаватель кафедры «художественное образование» Института искусства, культуры и спорта, КазНПУ им.Абая, член Союза Художников Республики Казахстан. г. Алматы, Казахстан.

23. **Бакаев Р.С.** старший преподаватель кафедры "художественное образование" института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан. bakaiev_renat@mail.ru

24. **Ибраимов Усен.** Старший преподаватель кафедры «Дизайн» Института искусства, культуры и спорта КазНПУ им.Абая, член Союза художников Республики Казахстан, г. Алматы. E-mail: usen.usen.Ibraimov61@gmail.com

25. **Джанаев М.Б.** старший преподаватель кафедры «художественное образование» КазНПУ им.Абая, к.п.н., член СХ РК. Алматы, Казахстан. E-mail: miyat53@mail.ru

26. **Манасов Б.А.** Старший преподаватель кафедры "Дизайн" института искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая, член Союза Художников Республики Казахстан г. Алматы, Казахстан. E-mail: manasov_ba@mail.ru

27. **Кудабаева К.И.** кандидат педагогических наук, член Евразийского Союза дизайнеров. Казахский национальный педагогический университет имени Абая. Казахстан, г. Алматы klara-kudabayeva@mail.ru

28. **Шажабаева Ж.А.** преподаватель-магистр кафедры "художественное образование" КазНПУ им. Абая, Института искусства, культуры и спорта, КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан, e-mail: janar.04@mail.ru

29. **Иманбакиев Е.А.** преподаватель-магистр кафедры "художественное образование" институт искусств, культуры и спорта КазНПУ им. Абая. г. Алматы, Казахстан.

30. **Кабижанова Г.К.** Кандидат педагогических наук., доцент кафедры «дизайна» институт искусств, культуры и спорта, КазНПУ им. Абая, E-mail: zoia.rabilova@mail.ru, 87013450337

31. **Рабилова З.Ж.** КазНПУ им. Абая, институт искусств, культуры и спорта, доктор философии (PhD) г. Алматы, Казахстан.

32. **Брыстанулы Б.** преподаватель, магистр. п. н. КазНПУ им. Абая.Казахстан, г. Алматы, E-mail: Jangirtegi@gmail.com

33. **Касенова Д.** Учитель художественного труда школы –гимназии № 174. Казахстан, г. Алматы, E-mail: kasenova.dariga@inbox.ru

34. **Ахметова А.К.** КазНПУ им. Абая, профессор кафедры «музыкальное образование и хореография", к. п. н., г. Алматы, Казахстан.

35. **Абденова Г.С.** КазНПУ им. Абая, магистрант 1 курса специальности «Музыкальное образование», г. Алматы, Казахстан

36. **Какимова Л.Ш.** к. п. н., доцент, КазНПУ им. Абая, институт искусств, культуры и спорта, г. Алматы, Казахстан.

37. **Шайменова А.Е.** Магистр 2 - го курса КазНПУ им.Абая, института искусств, культуры и спорта по специальности «7М01402-Музыка».

38. **Нарикбаева Л.М.** доктор педагогических наук, профессор,кафедра музыкального образования и хореографии, институт искусства, культуры и спорта, КазНУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан.

39. **Карибаева Ж.** Магистрант 1 курса специальности «7М01402– музыкальное образование» кафедры «музыкального образования и хореографии» КазНПУ им.Абая, , г. Алматы, Казахстан.

40. **Таубаева Р.К.** старший преподаватель, Шымкентский университет, г. Шымкент, Казахстан, e-mail: raya.taubaeva@mail.ru

41. **Тулегенова М.С.** старший преподаватель, Шымкентский университет, г. Шымкент, Казахстан.

42. **Тулешев Ж.Т.** Магистр, преподаватель института искусств, культуры и спорта при КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан.

43. **Досанова У.Ж.** Доцент казахского национального педагогического университета имени Абая, Республика Казахстан, г. Алматы, e-mail: dosanovau@mail.ru

44. **Молдабеков М.Б.**, профессор кафедры дизайна Казахской Национальной Академии искусств им. Т.Жургенова, г. Алматы, Казахстан. e-mail: murataly_57@mail.ru
45. **Асылханов Е.С.**, профессор кафедры дизайна Казахской Национальной Академии искусств им. Т.Жургенова, г. Алматы, Казахстан. e-mail: asyllchan@mail.ru
46. **Мукушева Н.Р.** кандидат искусствоведения, профессор, Казахский национальный университет искусств, Казахстан, г. Нур-Султан, e-mail: arizan.kino@mail.ru
47. **Нурсултан А.Ж.** Магистрант, Казахский национальный университет искусств, Казахстан, г. Нур-Султан, e-mail: cameraisle@gmail.com
48. **Оспанов Б.Е.** профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая, кандидат педагогических наук. Казахстан, г. Алматы, e-mail: ospanov_1954@mail.ru
49. **Бауржанова А.Б.** магистрантка 2 курса специальности «7м02118 – архитектурный дизайн» КазНПУ им.Абая, институт искусств, культуры и спорта. aidana080596@gmail.com 87478346190.
50. **Себенова Б.Т.** магистрант 2 курса Института искусства, культуры и спорта Казахского национального педагогического университета имени Абая по специальности «7м02114 – Графика». г. Алматы, Казахстан.
51. **Михайлова Н.А.** доцент Казахского национального педагогического университета имени Абая, кандидат педагогических наук. г. Алматы. Казахстан.
52. **Елубай А.Б.** магистрант 2 курса специальности "7м02118-архитектурный дизайн" КазНПУ им.Абая, институт искусств, культуры и спорта. Казахстан, Алматы. Тел: 87078518210, du_canot@bk.ru
53. **Накбаева А.Б.** Международный Казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, старший преподаватель, (г. Туркестан) e-mail: almira_0983@mail.ru
54. **Алданаева Т.М.** Магистрант 2 курса по специальности "7М02118-Дизайн моды" КазНПУ им. Абая, институт искусств, культуры и спорта, г. Алматы, Казахстан.
55. **Битореева Д.** Мастер истории искусств Казахского научно-исследовательского института культуры, г. Алматы, 050011, Республика Казахстан, e-mail: desminabit@gmail.com
56. **Сулейменова А.А.** ОО "Назарбаев Интеллектуальные школы", г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: zanna_73@mail.ru

**Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Vestnik of the Journal of 2020 No. 4 (65)
published an article for the series " Art education: art-theory-methodology»**

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

1. **Smanova A.S.** Ph. D., Associate Professor of Abai KazNPU, Institute of Arts, Culture and Sport professor, Almaty, Kazakhstan
2. **Alzhanov G.M.** Master's degree, senior lecturer, Atyrau University named after Kh. Dosmukhamedov, Atyrau, Kazakhstan
3. **Bekbolatova K.M.** PhD., Senior lecturer of KazNPU. Abai, Institute of Arts, Culture and Sports, Almaty, Kazakhstan
4. **Orazaeva K.K.** senior lecturer of KazNPU named after Abai, Institute of Arts, Culture and Sports, Almaty, Kazakhstan.
5. **Zhakypbekova M.Zh.** Candidate of pedagogical Sciences, South Kazakhstan University named after M. Auezov. International Humanitarian and Technical University. Shymkent, Kazakhstan.
6. **Bolysbayev D.S.** Candidate of Philosophical Sciences, associate professor. South Kazakhstan University named after M.O. Auezov. International Humanitarian and Technical University. Shymkent, Kazakhstan.
7. **Esenbayeva K.A.** South Kazakhstan University named after M. O. Auezov. Senior Lecturer at the International University of Humanities and Technology. Shymkent, Kazakhstan.
8. **Guzeeva K.E.** South Kazakhstan University named after M. O. Auezov. Senior Lecturer at the International University of Humanities and Technology. Shymkent, Kazakhstan.
9. **Ibragimov A.I.** Senior lecturer "Art Education" of the Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of Art, Culture and Sports, Candidate of Pedagogical Sciences. Kazakhstan, Almaty, e-mail: aman.07@inbox.ru
10. **Ospanova D.K.** Master's student of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Kazakhstan, Almaty, e-mail: d.ospanova@inbox.ru
11. **Berikbol R.R.** Senior lecturer of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Master of Pedagogical Sciences. Almaty, Kazakhstan, e-mail: rahat.berikbol@yandex.ru
12. **Bekenova B.N.** Senior lecturer of the Abai Kazakh National Pedagogical University, Master of Pedagogical Sciences, Almaty, Kazakhstan, e-mail: bekenova62@mail.ru
13. **Aidarova Z.S.** senior lecturer of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Candidate of Pedagogical Sciences Kazakhstan, Almaty, e-mail: diana.53@mail.ru
14. **Buribekov O.S.** South Kazakhstan State University named after M. O. Auezov. Master's Degree in Art History from the International University of Humanities and Technology. Shymkent, Kazakhstan.
15. **Ospanov T.M.** South Kazakhstan University named after M. O. Auezov. Master's Degree in Art History from the International University of Humanities and Technology. Shymkent, Kazakhstan.
16. **Bekova G.A.** KazNPU named after. Abaya, Institute of Arts, Culture and Sports, senior lecturer of the Department "Art Education", member of the Union of Artists of the Republic of Kazakhstan. Almaty, Kazakhstan.
17. **Onbayeva A.A.** Master's student of the 2nd year of specialty 7M02124-Polygraphy of KazNPU. Abaya. Almaty, Kazakhstan. Aeo113@mail.ru
18. **Butakov A.K.** Master's student of the 1st year of specialty 7M02124-Polygraphy of KazNPU. Abaya. Almaty, Kazakhstan. Kenesov1963@mail.ru
19. **Kulzhabaev E.U.** Senior lecturer of the Department of "Art Education" of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Master of Ph. D., Kazakhstan, Almaty, e-mail: esen_62.kz@mail.ru
20. **Dzhusupov Zh.N.** Pedagogue of Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Kazakhstan, Almaty, e-mail: Zhasulan_@mail.ru
21. **Zhamankaraev S.K.** Professor of the Department of "Art Education" of the Institute of Arts, Culture and Sports of KazNPU. Abaya. Member of the Union of artists of Kazakhstan. Almaty. Kazakhstan.
22. **Abdrakhmanov M.** senior lecturer of the Department of "Art Education" of the Institute of Art, Culture and

Sports, KazNPU named after Abai, member of the Union of Artists of the Republic of Kazakhstan. Almaty, Kazakhstan.

23. **Bakaiev R.S.** Senior lecturer of the Department of "Art Education" of the Institute of Arts, Culture and Sports of KazNPU. After Abai, Almaty, Kazakhstan. bakaiev_renat@mail.ru

24. **Ibraimov U.** Senior lecturer of the Department "Design" of the Institute of Art, Culture and Sports of Abai KazNPU, member of the Union of Artists of the Republic of Kazakhstan, Almaty. E-mail: usen. usen. Ibraimov61@gmail.com

25. **Dzhanaev M.B.** Senior lecturer of the Department of "Art Education" of Abai KazNPU, PhD, member of the Academy of Arts of the Republic of Kazakhstan. Almaty, Kazakhstan. E-mail: miyat53@mail.ru

26. **Manasov B.A.** Senior lecturer of the department "Design" of the Institute of Arts, Culture and Sports of KazNPU. Abaya, member of the Union of Artists of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan. E-mail: manasov_ba@mail.ru

27. **Kudabaeva K.I.** Candidate of Pedagogical Sciences, member of the Eurasian Union of Designers. Kazakh National Pedagogical University named after Abai. Kazakhstan, Almaty klara-kudabayeva@mail.ru

28. **Shazhabaeva Zh.A.** teacher-master of the department of "art education" of KazNPU named after him. Abai, Institute of Art, Culture and Sports, KazNPU. Abaya, Almaty, Kazakhstan, e-mail: janar.04@mail.ru

29. **Imanbakiev E.A.** Teacher-Master of the department "Art education" Institute of Arts, Culture and Sports of KazNPU. Abaya. Almaty, Kazakhstan.

30. **Kabizhanova G. K.** Candidate of Pedagogical Sciences., Associate Professor of the Department of "Design" Institute of Arts, Culture and Sports, KazNPU. Abaya, E-mail: zoya.rabilova@mail.ru, 87013450337

31. **Rabilova Z.Zh.** KazNPU im. Abaya, Institute of Arts, Culture and Sports, Doctor of Philosophy (PhD), Almaty, Kazakhstan.

32. **Yrystanuly Bazar.** teacher, Master of Science of KazNPU. Abaya.Kazakhstan, Almaty, E-mail: Jangirtegi@gmail.com

33. **Kasenova Dariga.** Teacher of art work of the school-gymnasium No. 174. Kazakhstan, Almaty, E-mail: kasenova.dariga@inbox.ru

34. **Akhmetova A.K.** KazNPU im. Abaya, Professor of the Department of "Music Education and Choreography", PhD, Almaty, Kazakhstan.

35. **G.S. At.** KazNPU named after. Abaya, 1st year Master's student of the specialty "Music Education", Almaty, Kazakhstan

36. **Kakimova L.Sh.** Ph. D., associate Professor of the KazNPU named after Abaya, Institute of Arts, Culture and Sports, Almaty, Kazakhstan.

37. **Shimenawa A.E.** Master of the 2nd year of Abai KazNPU, Institute of Arts, Culture and Sports, specialty "7M01402-Music".

38. **Narikbaeva L. M.** Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Music Education and Choreography of the Institute of Art, Culture and Sports of the Lomonosov Kazakh National University. After Abay, Almaty, Kazakhstan.

39. **Karibaev Janira.** Master's student of the 1st year of the specialty "7M01402-music education" of the department "Music education and choreography" of KazNPU. After Abai, Almaty, Kazakhstan.

40. **Taubayeva R.K.** Senior Lecturer, Shymkent University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: raya.taubaeva@mail.ru

41. **Tulegenova M.S.** Senior lecturer of Shymkent University, Shymkent, Kazakhstan.

42. **Tuleshev Zh.T.** Master, teacher of the Institute of Arts, Culture and Sports of KazNPU. After Abay, Almaty, Kazakhstan.

43. **Dosanova U.Zh.** Associate Professor of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Republic of Kazakhstan, Almaty, e-mail: dosanovau@mail.ru

44. **Moldabekov M.B.,** Professor of the Design Department of the Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenov, Almaty, Kazakhstan. e-mail: murataly_57@mail.ru

45. **Asylkhanov E.S.**, Professor of the Design Department of the Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenov, Almaty, Kazakhstan. e-mail: asyllchan@mail.ru

46. **Mukusheva N.R.** Candidate of Art History, Professor of the Kazakh National University of Arts, Kazakhstan, Nur-Sultan, e-mail: arizan.kino@mail.ru

47. **Nursultan A.Zh.** Master's student of the Kazakh National University of Arts, Nur-Sultan, Kazakhstan, e-mail: cameraisle@gmail.com

48. **Ospanov B.E.** Professor of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Candidate of Pedagogical Sciences. Kazakhstan, Almaty, e-mail: ospanov_1954@mail.ru

49. **Baurzhanova A.B.** Master's student of the 2nd year of the specialty "7m02118-architectural design" of KazNPU. Abaya, Institute of Arts, Culture and Sports. aidana080596@gmail.com 87478346190.

50. **Sebenova B.T.** 2nd-year master's student of the Institute of Art, Culture and Sports of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, specialty "7m02114-Graphics". Almaty, Kazakhstan.

51. **Mikhailova N.A.** Associate Professor of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Candidate of Pedagogical Sciences. Almaty. Kazakhstan.

52. **Elubai A.B.** Master's student of the 2nd year of the specialty "7m02118-architectural design" of KazNPU. Abaya, Institute of Arts, Culture and Sports. Kazakhstan, Almaty. Phone: 87078518210, du_canot@bk.ru

53. **Nakbaeva A.B.** Khoja Ahmed Yasawi International Kazakh-Turkish University, Senior Lecturer, (Turkestan) e-mail: almira_0983@mail.ru

54. **Aldanaeva T.M.** 2nd year master's student in the specialty "7M02118-Fashion design" of KazNPU. Abaya, Institute of Arts, Culture and Sports, Almaty, Kazakhstan.

55. **Bitoreeva D.V.** Master of Art History of the Kazakh Research Institute of Culture, Almaty, 050011, Republic of Kazakhstan, e-mail: desminabit@gmail.com

56. **Suleimenova A.A.** Public Organization "Nazarbayev Intellectual Schools", Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zanna_73@mail.ru